

Зулфия

АСАРЛАР

УЧ ЖИЛДЛИК

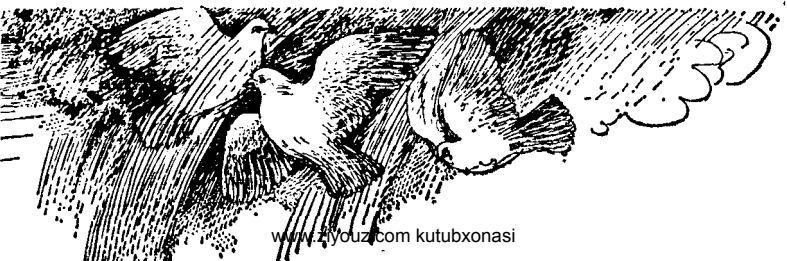
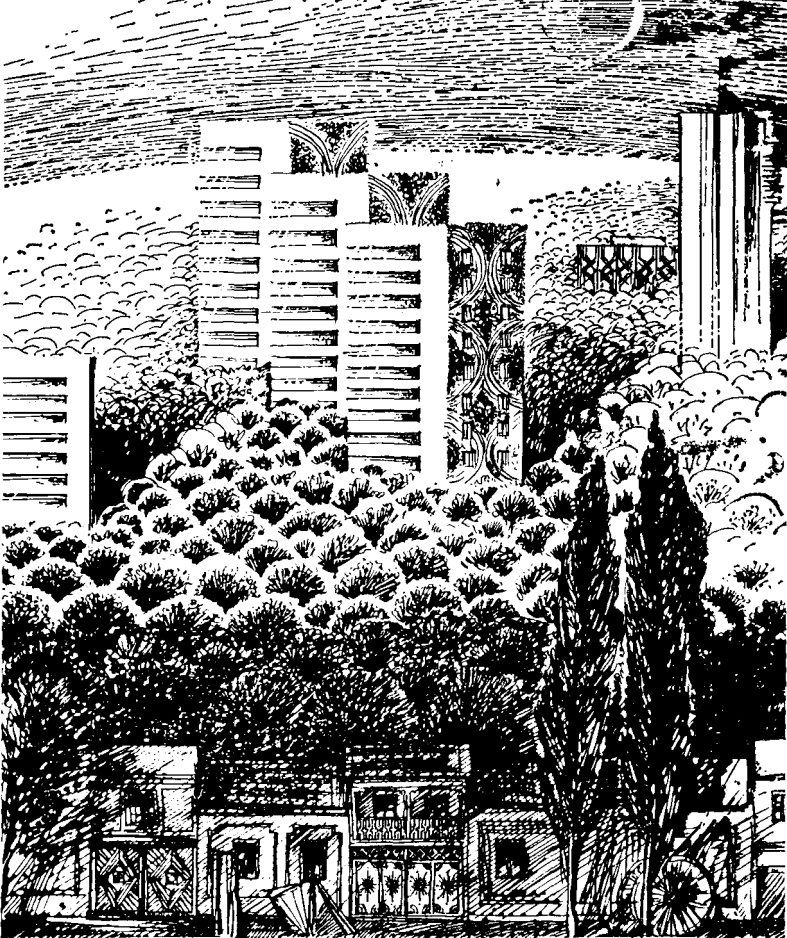
Иккинчи жилд

Мушоира

Шеърлар
Достонлар
Либретто
Таржималар

Тошкент

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1985

«ТОНГ БИЛАН ШОМ АРО» ҚИТОБИДАН

СЕНИ ҚУЙЛАЙМАН, ҲАЁТ!

Яшаш азиз ҳисси дилда кезганда,
Умр кўпи кечиб, армон дилни эзганда,
Ҳатто ўзни хаста, заиф сезганда,
Оғир, бенаф ўйдан юрак безганда,
Сени куйлайман, ҳаёт!

Ҳар саҳфанг ўқилган янги бир китоб,
Ўтмишми, эртами туғилар ҳар боб.
Яшаш ва ёзишга қилганда хитоб.
Сукут хижолатин битмоқ азмида
Сени куйлайман, ҳаёт!

Ҳар фасл бир ажиб тароват тўкса,
Тўкин куз ҳосили шохларни букса,
Янги ризқ — ёмғир, қор тоғларга чўкса,
Баҳор гулин кўзга суртмоқ азмида
Сени куйлайман, ҳаёт!

Сен ўзинг кун сари ўсган фарзандим,
Гоҳ чақноқ шодлигим, гоҳ аччиқ зардим.
Меҳнат зафарларим, бешифо дардим,
Меҳр, дўстдан мактуб кутмоқ азмида
Сени куйлайман, ҳаёт!

Сенинг ўзинг ширин ва тансиқ тухфа,
Ҳар умр бахт, шонин йўғурур пухта,

Иўғурмоқ минг тахлит ва минг бир турфа;
Бу мактабни қайта ўтмоқ азмида
Сени куйлайман, ҳаёт!

Куйлайман, куйламоқ кун сари мушкул,
Мен сенман, сен менинг борлигим буткул.
Устимга юк ортиб, қўлимдан тутгил,
Бу бахтни назмга тўкмоқ азмида
Сени куйлайман, ҳаёт!

1970

ЭКРАНДАГИ ЮРАК

Йўқ, доктор, бу юрак меники эмас,
Бир зайил урувчи соат милидай.
Тинчлик истасам-да, измимга кирмас,
Бу битта лоқайднинг содиқ тилидай.

Утган йиллар шоҳид: Менинг юрагим
Нақ кўкда потирлаб ўйнар кабутар.
Долғали денгизда кема сузмас жим,
Тоғдай тўлқинларни қоқ кесиб ўтар.

Балки, бу қаддимни тик тутиб турган
Ҳаётим риштаси — тириклигимдир?
Мудом жўшқин умрим ҳукмида юрган,
Қадрига етмаган пинҳон шеъримдир.

Билмайман
Ва лекин менинг юрагим
Экранга сиғмовчи бир олам сиёқ
Бир зайил урмайди. Мисли тилагим
Куну тун тинмовчи синчков бир сайёҳ.

Ҳар инсон қалбидан
Излаб қўнолға,
Истайди ястанса майсалар бўлиб.

ЮЛДУЗЛАР АЛЛАСИ...

Юлдуз на иситар, на ёритармиш,
Табиатда бундай мантиқсизлик кўп.
Боқсанг кўз гавҳаринг оғритар эмиш,
О, бундай ҳақиқат менга таниш хўп.

Мендан сўранг унинг шивир-шивирин,
Дилни не лаҳжада киритган тилга.
Ҳар чақнаши ағдар-тўнтариб фикринг,
Ширин маст этганин ўт солиб дилга.

Дилни соғинч дарди ёқса ногаҳон,
Ёмғирдай бир йўла юлдуз ёғилур.
Кириб томирингга сендан ҳам пинҳон,
Ёз офтобисимон шодлик ёқилур.

Фақат у юлдузнинг билсанг борлигин,
Юлдузим деб билса кимдир сени ҳам,
Дард, андуҳ, масофа йўқолиб секин,
Юлдузлар алласин биласан малҳам...

1975

ОТАШПАРАСТЛАР

Жануб тунн денгиздай бетуб,
Юлдузлари чақнайди сернур.
Гўё жаҳон зулматин ютиб.
Юксакликда шалола ёнур.

Бу бир уфқ, шафақдай гулхан,
Табиатга инсондан тухфа,
Сувни ўтга этишиб пайванд,
Буюрмишлар: «Курашдан тўйма!»

Курашади
Этак, соч олов,
Нақ қасоскор лўли қиз рақсда.
Инсон ақлин атаб беаёв,
Оташ ва сув туганмас баҳсда.

Биз чиқамиз зинама-зина
Нақ меҳробга юрган сингари.
Полапондай жонланар сийна,
Оташ томон парвоз қилгани.

Икки аёл қўлини тутиб
Ўртамизда борар дўстимиз.
Аёлликни бўлмас унутиб,
Эркакларсиз ёнмас ўтимиз.

Деймиз унга:
Олов на даркор,
Бор қиёфанг тоғлик вулқони.
Прометей ўтга қолса зор,
Сенга келар совигаҳ қони.

У оташга бизни эргаштир,
Ўт олайлик кафтимиз тутиб.
Сўнг тонггача машқ этайлик шеър,
Оташ кучин тараннум этиб...

Олиб чиқди,
Сеҳрлангандай
Юзларимиз бўлди оташранг.
Олов тиллар асирлагандай,
Илк бор бизга шодлик берди жанг.

Шамдай эриб юраклар шу тун,
Чақнаб юрдик толе кафтида.
Кўзимизда ёнган у учқун,
Оташданми, ё дил тафтидан?..

Пешонадан йиллар изларин
Ялаб кетди гулхан тиллари.
Оташпараст Шарқнинг қизларин
Бир йўқлади ёшлик йиллари...

1975

ШОИР УЙИДА

1. УЧРАШУВ

Самад Вургун хотирасига

Тонгдан хаёлимни ажиб бир руҳ безар,
Ясан-тусандаман бир ҳаяжонда.
Ҳазар тўлқинимас, бир тўфон кезар
Ҳам шодлик, ҳам афсун қамраган жонда.

Бугун бутун ўлка Вургунга меҳмон,
Мен ҳам.
Қалб тўфонин босмоққа йўқ куч.
Мен бу зиналардан юрмогим маҳол,
О, юрак!
Ҳаётда бир бўлса ҳам уч!

Уч!
Мармар зиналар совуқ кўксида
Ловуллаб чақнайди у тирик излар.
Наҳот юрмоқдамиз излар устида
Соғинган, гуноҳкор дўстлари бизлар?

Уч, менинг юрагим, жисмим олиб уч,
Пиллапояларга босмайин қадам.
Юксак бу аршдаги мангуликни қуч,
Садоқатинг кўрсат бу муқаддас дам!

О, мәрмәр зиналар,
Тилсиз шоҳидлар!
Шоир юрагида кўчкилар кўчиб,
Илҳом қанотида бургутдай учиб
Гоҳ ҳорғин, гоҳ чақин бўлиб ўтгандир?
Мафтунлар,
Мухлислар,
Интиқ шогирдлар,
Шаъни, куйи тенгдош не-не шоирлар
Бу пок остонада мендек кутгандир?

Ҳеч кимни куттирмай чорлаган шоир,
Бутун Озарбайжон тупроғи бўлиб.
Кир, юрак гар эсанг учишга қодир
Мезбон кутиб қолди, меҳрга тўлиб...

Е раб!
Ҳамма, ҳар не бунда эгасига зор!
Рафиқа, фарзандлар, қалами, сози...
Бизнинг қулоқларда ёниқ, фусункор
Тирик нафаси-ю, ўчмас овози...

Қалб!
Азиз изларнинг устидан эмас,
Эргашиб киришда менга бердинг куч,
Энди висол дамин севинчидан уч.

2. БИР ДОНА ПАПИРОС...

Мен папиросни севган, чеккан эмасман,
Илк бор папиросни билдим муқаддас.

Маҳбубга оташин бера билмасдан
Қолган юрак каби ҳол
ва бесас,
Кўзларга кўринмай, тутаб тугамай,
Сени кутиб, ёниб ётибди гўё.
Агар бўлса ичилмайин қолган май
Қуриб йўқоларди мисоли рўё.

Бор вужудни жаннат ўтида ёққан
Ижоднинг муқаддас, мунис макони —
Столинг устида ятим, заъфарон
Бир папирос қолмиш!

Эй, шеър хоқони!
Сен қанча юракни забт этдинг бежанг,
Қай куч сени этди хумордан маҳрум?
Сендай алп қудратнинг ҳолин этиб танг
Кекса ҳасадига этдими маҳкум?

Бир дона папирос қолмиш чекилмай,
Сенинг лабларингнинг оромига зор.
О, қанча қўшиқлар қолди битилмай,
Бизнинг дилда янги очолмай гулзор.

Бир дона папирос қолди чекилмай.
Қанча чекилганин ҳатто билмасдинг ўзинг.
Бир тасалли:
Мангу сарғариш билмай
Ҳар дилда бир баҳор очиб ҳар сўзинг,

Жисмида она-юрт қўшиғин олиб,
Сен кезмаган жаҳон кезиб юрибди.
Бир дона папирос ёнолмай қолиб,
Номинг қуёш янглиғ порлаб турибди...

15. 1975

ҚУШИҚ

Рассом Чингиз Аҳмаровга

Гўзаллик ҳақида шеър ёзиш мушкул,
Буюклик фикрингни қилганида лол.
Иккиси олдига рост келсанг буткул,
Ташбиҳга мазмунни жуфтлаш ҳам маҳол.

Гўзаллик олдида лол қолганим кўп,
Бўёқлардан ҳайрон, туйғулардан маст,
Иккиси бир йўла сеҳрида тутиб,
Энтиктирган дамда шеър ёзиб бўлмас.

Неча жазм этганман назм тизгали
Ҳайрат бўронлари савалаган дам,
Қўймади ёзмоққа журъат қилгали,
Сиздаги маховат, ёниқ мўйқалам!..

Бугун ҳам қўшиққа солломай ҳалакман,
Афтидан жодули сиз қайда, мен қайда?
Заковат сеҳридан бир масту аластман,
Туйғусиз тош дил ҳам кайф топар бу майдан.

Табиат сабоғин бахш этган чоғ сизга
Билдими, сўнг ўзи ёнишин бир рашкда?
Лоқайдлик, дағаллик суқулса гоҳ бизга,
Маҳв этар сиз чизган бир жайрон қарашда.

Сиздаги қалб кўзи,
мўйқалам тиг учи,

Асрлар тубига киради журъатли.
Тафаккур, тасаввур аталмиш чўғ кучи,
Тирилтар тангри ҳам унутган сувратни!

Қарайман:

Мардум, шоҳ сиймосин рамзинга:
Шоҳ, хоқон ҳар замон, маконда бир тонф,
Диллардан эзгулик, кўзлардан интиқом боққанда,
Сойларга қулаган тошсимон у ғойиб!

Аждод-ла висолдан кўкларга етар бош,
Бу — меъмор, бу — шоир, бу — фаллоҳ.
Улмаслик қасрига тирноқ-ла
Гул ўйиб сўнг унут бу — наққош!
Бу — на бахт, на имдод тамаъга чўзмаган қўлини
Беш аср йўл ўтган жинсимга қарайман:
Шафтоли ёноқда қотган ёш дўлини
Қайноқ бир сукутда меҳрли киприк-ла тарайман:

Тақдирга тик боққан нигоҳдан ногаҳон оқар мунг,
Мунг эмас, топталган туйғулар қасоскор қўшиғи!
Ё раббий! Танозил асрлар уйқуда ётган сўнг
Куйдирар иболи кўзларнинг қоп-қора ўт чўғи!
Бу гулрў — на бека, малика!
Бир эрксиз канизак,
Гарчанд зар ва нурдан тўқилган пешонабоғ бошда
Бир тунлик ҳирсият қурбони!
Тақдирдан нафрат-ла кулгандек,
Ярқирар бокира бир поклик чимирилган ҳар қошда.

Хижилман сўз топмай маҳорат, бу санъат нақлига,
Куйлолмай муносиб ва жозиб жарангли бир найда.
Бу ранглар, бундай зид туйғулар жангини ақлга
Сигдириб, баёнга саллоҳлик қайдаю, биз қайда?

Ҳар ерда қалбингиз ранг бўлиб сочилмиш:
Муҳаббат ва ғурбат, садоқат, адоват достони бўлиб гоҳ.

Саройлар девори, пештоқдан,
Зарварақ, сувратдан
Гоҳи тонг, гоҳ шафақ сингари боқадн ярқираб.

Ўзбекнинг ўтмиши,
Бугунги инсоннинг шуҳратин жаҳонни тутмиши,
Сиздаги заковат кучидан
Ёмғирдан сўнг чиққан офтобдай очилмиш,
Қўшиққа айланмиш сеҳргар мўйқалам ном найда.

Сиз эса яшайсиз, бу камёб шуҳратга бериб чап
Меҳнатга бахшида умрнинг ҳар дамин —

Ижод-ла эркалаб,
Заҳматдан бахтиёр!
Қаноат, мағрурлик қайдаю,
Санъатга фидолик,

фарзандлик қайда?

Санъатнинг қиммати ўлчанмас олтину дур билан,
У мангу — диллардан жой олса бахш этган байрамда!
Тасанно, маҳлиё, ташаккур сўзларин ёзишга нур билан
О, суюк мусаввир —
Биздайин камина мухлисда куч қайда,

Сиз қайда?!

6. VI. 76

УНИ ҚЎЗҒАТДИЛАР...

Фасли қишга яқин бир туп дарахтни
Ниш урган ўрнидан қўзгаб қўйишди.
Наздимда, умрини беагаган бахтни
Бу кекса дарахтга камроқ туйишди.

Икки жуфт қўл эккан бир ниҳол эди,
Ҳамма набототдай ўсди панада!
Қуёшдан шимирди,

тупроқдан эмди,

Бўй чўзди,

Илдизи эса янада

Теран кираверди ернинг қатига.

Новдаларни беагаб зилол япроқлар,

Бўйдор-куйдор дарахтларнинг сафига

Қираётганини сезди нигоҳлар...

Ва бир гўзал баҳор кўрсатди гунча

Ва бир тўкин кузда берди нишона.

Илк мевага умид боғлашиб қанча

Кўз-кўз қилишдилар нақ бахтли она.

Онадай, отадай меҳрга ўраб,

Сахий боғбон этди уни парвариш.

Ниҳол ўсаверди яшнаб, гуркираб,

Ҳар йил янги кўркин қилиб намоёиш.

НА ГУЗАЛ ДАМЛАР БУ!

Баҳор келяпти, уйғонмоқда дил,
Гуллардан ҳам тез!
Қанот топ, нигоҳ топ, кўпчимақда ер,
Елдан илдам кез!

Ана, бош кўтарди мунис бинафша
Сўлу соғингда.
Борлиқни тўлдирган баҳорги нашъа
Сою тоғингда.

Шамолнинг бир қўли тортар далага,
«Мен саховат» дер,
Осмон гавҳарларин ортмиш жалага
Ҳовуч-ҳовуч тер!

Тупроқ баҳрини туй, ол нур рўмолни,
Уч булутдомон.
Сенинг ҳароратинг кессин, шамолни,
Гулласин бодом.

Паға булутларнинг момиқ қўйнидан
Симиргин, ёшлик,
Қуёшнинг ҳар нурин қучиб бўйнидан
Жон олсин тошлик.

Чигитлар сочилган тупроқ қатига
Ҳар йилгидан мўл,

Тошлар ҳам жўр бу йил инсон аҳдига,
Гул очмоқчи чўл.

Тошдан ҳам, ердан ҳам, уруғлардан ҳам
Баҳорга чанқоқ,
Инсон бор! У борки, сен ҳам бой, кўркам,
Келақол тезроқ!

1976

ЕМҒИР

Емғир, сен табиат сахий фарзанди,
Менга кўрсат йўл.
Санъатинг ювади еру кўк гардин,
Эзгулигинг мўл.

Бир йўла бир азим чўлу саҳрога,
Осмон қўяр лаб.
Ҳали ишқ билмаган одам ҳавога,
Бахш этгандай қалб.

Қуруқ лаб кўксига яқинлаб кўклам,
Уйғонар тупроқ.
Илиқ нафасингдан баҳра олган дам,
Эрийди музлоқ.

Сенинг санъатингга бир шогирд тушиб,
Томчи бўлай мен.
Дилимни парчалаб томчингга қўшиб,
Чўл қамчилай мен.

Бугдойми, чигитми, не бор уругга,
Бағишлай ривож.
Деҳқонлар кўрсатган доно йўриғ-ла
Ҳис этай қувонч...

Бир олам табиат қўйнида томчи
Бўлмоқ ҳам толе

Қалб, мени шу ёмғир йўлига сол-чи,
Яшай сафоли.

Оҳ, ёмғир, ҳар салқин ҳаётбахш томчинг,
Қўзғайди ҳавас,
Севгимдай бешафқат бўлса гар қамчинг,
Итқит, бўл шаррос.

Қувончлар тагида қолган дард қумин
Ювиб кет бирдан!
Узлатга бегона кўксим тўлқини
Куйласин нурдан...

1976

ЯНГИ ЕРЛАР...

Янги ерлар кутар янги қўлларни,
Жон тилар ҳаётга кириб келгали.
Янги ерлар кутар янги йўлларни,
Баҳордай минг турфа либос кийгали.

Янги ерлар кутар қадим ерлардай,
Инсондан севишчу заҳмату неъмат.
Қаддин кўтармакчи жасур эрлардай
Илтижо қилади:
«Биз ҳам беминнат.

Сизнинг замон ажиб инсон — сеҳргар,
Режангиз ер қолиб, ўрлайди кўкка.
Бизнинг ёққа дил-ла ташлангиз назар,
Сизнинг орзуларга биз шай кўмакка.

Тупроқмиз, унутмиз нақ ноқеракдай,
Симобранг сув кирсин жон-қонимизга,
Туғилмайин нобуд бўлган гўдакдай
Қолмайлик, қон бўлинг томиримизга.

Қачонгача ўтар наридан баҳор,
Қачонгача қуёш шуъласи бенаф.
На ёмғир ва на қор келади бакор.
Одамлар, бу доғни биздан этинг даф!

Тақир кўксимизни ағдаринг чок-чок.
Ҳосил уруғини сочинг бағирга.
Чўл аталган бизда ишқдай жонли, пок
Дон, пахта қулф урсин тўлиб сеҳрга.

Юксак минбарлардан айбланг ва мақтанг,
Ҳосилми, ҳуснми, бўлайлик бир баҳс.
Бизнинг қўйнимиз ҳам меҳрга маҳтал,
Очилмоқ, сочилмоқ, яйрамоқ ҳавас.

Қанча бойлик мудроқ бизнинг бағирда,
Ҳали ишқ билмаган қиздай бир бокирамиз.
Киринг жонимизга, не борки бизда
Аёлдай боримиз ҳадя этамиз».

Янги ерлар кутар кучли қўлларни
Бизнинг деҳқон қўлда обод бўлгали.
Янги ерлар кутар равон йўлларни
Ҳосил карвонлари тинмай юргали.

1976

БИЛГИМ КЕЛАДИ...

Қаршимда,
Ёнимда,
Атрофда одам.
Бирини ўзгага ўхшатолмайман.
Ҳар бири, биламан, бутун бир олам,
Бу оламга нурдай йўл тополмайман.

Бир умр уриндим қалбга кирмоққа,
Орзу-ҳавасидан олмоқ-чун шодлик.
Лаб қўйиб ичгандай тиниқ ирмоққа
Сингисам ҳаётга сувдек, ҳаводек.

Қони заррасида, томирида юриб,
Юрагин уришин тўлқинин билсам.
Дилин ҳар зарбидан шеър йўғириб,
Ўзини ўзига намойиш қилсам.

Орзу миқёсини,
Дил ҳароратин,
Айтмоққа тортинган сўзини топсам,
Ўргатсам изҳорга ишқ-муҳаббатин,
Жароҳати узра малҳамдай ётсам.

Билгим келади,
Ҳа, билгим келади...
Ким интиқ, ким истар мендан фидолик,

Бир жон-ку, минг бўлса — аясам ўлай,
Ахир шулар билан умрим сафолик,
Қандай жон-мас, жудо сафодан бўлай?

Мен билгим келади эркак юрагин
Аёл бир қараши этарми чил-чил?
Тоғдай кўтарарми севги кўкрагин,
Ҳижрон оловидан қанча ёнар дил?

Аёл қалби эса гўё кафтимда:
Бир хамирдан ясар устамиз — ҳаёт.
Тақдирини бутун ниҳол кифтимда
Олиб чиққанымдан қариб қолдим бот...

1976

КЕЧИР, ЁШЛИК...

Чақмоқ чақиб ўтгачгина ўйлаймиз,
Чақногини излаб топмайин.
Ёшликда тушни ҳам ўнгга йўямиз,
Кунлар этагидан тортмайин.

Ўтди ёшлик мендан бир шавқ кўрмайин,
Дўллар урган бинафша сифат.
Қизғонгандан ризқин қистаб сўрмайин,
Атаб кетди мени бешафқат.

Кечир, ёшлик, ўзинг эдинг буюкроқ,
Нозик қўлим тута олмади.
Ёниқ вулқон эдинг, нури қуюқроқ
Оқ кўксимга сиға қолмади.

Тортқилаб олганда силтовдан зарба
Жароҳати ҳамон бедаво.
Ҳамон вужудимда заррама-зарра
Ётар чекиб товушсиз наво.

Кечир мени, ёшлик! Сенга муносиб,
Чақнаб ва чақнатиб юрмадим.
Туйғу тўфонларин идрок-ла босиб,
Портлашга бир замон қўймадим.

Сўнгра, сўнгра сўнган вулқондай сокин
Қўйдим сени бевақт кексартиб.
Ўтгич ҳавасларга мук тушиб локин,
Таҳқирларда бўлмас қизартиб.

Лекин билсанг ўтдим, ўзим сенга зор,
Ғунча қолдинг бир бор кўрк очиб.
Баҳоримга ёггач ҳеч эримас қор,
Гулдай шеър ёзмадим атрлар сочиб...

1976

ТУҲФА

Кимдандир бир даста гул келди сенга.
Уйингда, дилингда тўй шавқи бу кун.
Ўзни саросима сездинг сен нега?
Кўп эдику гуллар бундан ҳам гулгун?

Ажабланинг!

Гўё босиб узоқ йўл,
Чарчаган одамдек гул барглар лоҳас.
Ким, қанча андиша тоғин кесиб ул
Келмиш, бўлмоқ учун сен-ла ҳамнафас.

Ким ўзи, тўй кунинг йўллаб гул салом,
Қутлашга жазм этган сенинг бахтингни?
Эркалаш истамиш беном, бекалом,
Ўздан хабар бермай, сенинг қалбингни.

Ким билсин, қай дилда кўзлардан пинҳон.
Ниш уриб, очилмай қолган ишқдир ул,
Қуёш ойнинг юзин ёритгансимон,
Сендан баҳра олиб, сир қолган кўнгул.

Лекин дилда балқиб, ташаккур, меҳр,
Билмасдинг қай, кимга учсанг қанотда...
Ҳар дил сақлай олса бир гулча сеҳр,
Сарғайиш билмасди умр ҳаётда...

1976

УМРИМ ҚАРВОНИ

(Янги йил шеъри)

Яна бир бекатга умрим карвони
Келмоқда яқин.
Бутун борлигимга дил ҳаяжони
Ҳокимдир тағин.

Бу кеча умримдан ёп-ёруғ нурдек
Бир йил ўтмакда.
Сертоле бир уйни этган каби тарк
Дил уринмакда.

Бу ёшда осонмас йилни узгуси,
Ҳар йил энди ганж.
Не мужда акс этар келар кўзгуси,
Не шодлик, не ранж?

Бутун йил бир сахий яхлит қўл бўлиб,
Кўтарди баланд.
Мен қайноқ эркалаш, ғурурга тўлиб,
Яшардим бир чанд.

Меҳнатимдан ортиқ сочди бошдан зар,
Мен эса хижил.
Келар йилларимга ташлайман назар,
Бурчларим шиғил.

Бариси ниш уриб чиқмоқ шарт уруғ,
Менинг қаламда.

Еш ҳам навқиронмас, анчайин улур,
Куч ҳам танамда.

Майли, заиф қолсам эл дарёсига
Ўзимни отгум.
Ғарқ бўлиб жавоҳир куй дунёсига
Баҳралар топгум.

Тўфондек бўлмаса, сойдек осойиш
Ёзарман шеърлар.
Йиллар ўтиб ишқдан қолса оройиш,
Садоқат дерлар.

Садоқат ва тоқат, фароғат, меҳнат
Барин этиб жам.
Шу ўктам ўлкамнинг бахтига ҳамбахт
Ташларман қадам.

Умрга бегона боши берк кўча,
Бир эмас бекат.
Бақамти сўйлашдик кунинг битгунча,
Рози кет фақат!

Мен поёндоз этиб орзу армонни,
Янги йил кутай.
Янги бекатларга умрим қарвонни
Ётаклаб кетай.

1976

ГУЛЗОР

Тонг қаршилаб ҳовлига чиқдим,
Умримдаги куз бўлди ғойиб...
Борлиғимда бир кўчки сездим,
Кета қолди ланжлик ҳам тойиб.

Сийрак сочиқ гуллар нақ барқут
Баҳордаги гул водий гўё.
Қизиллари мисли тунги ўт,
Кун тутилган чоғдаги зиё —

Симон тарам-тарам пуштиси
Бор тароват билан очилмиш.
Гўдак нафасидай ёқимли нси
Юзим, кўзим, дилга сочилмиш.

Ёқтирмасдим мен гул узишни,
Хийла худбин тортибди таъбим
Чоғи, ҳислар қилди бу ишни:
Гул қўлимда, баргида лабим...

Бу ғашликми, яшашга ўчлик,
Вақт туйғуси бир онда унут.
Ёмғирли куз бўлди гул ислик,
Булбул бўлиб сайради сукут...

Сўлма, гулзор, сўлгандай умрим,
Яшнаганча, яшнатганча қол.
Балки гулга ёш тўкиб юм-юм,
Ўзни яшноқ сезмоқ ҳам иқбол?!

1977

УН САККИЗ ЕШЛИ

Боғлари бўларди мевали, гулли,
Бодом бор, анор бор, олма, шафтоли.
Нозик таъб, шеърга ўч Она гул қўлли
Яшнатган гулзор бор эрам рухсорли.

Паранг этакларин илиб тиканлар,
Усарди танҳо қиз капалаксимон.
Қўшни қизлар ичра бўйи етганлар
Қизда қўзғатарди гоҳ рашк, гоҳ гумон.
Уйларди:

Тўлмайди ўн саккиз ёшга,
Шоирлар шеърида ўтар куйланмай.
Юзин ўшатмайди ҳеч ким қуёшга,
Севги оловида куймайин, ёнмай...

Бирдан юрагида очилди беҳишт,
Унда пинҳон ёниб,
ошкор яшнади.
Илк севги қалбида портлаб, уриб ниш,
Жаннату дўзахга бирдан ташлади.

Иккисин талошин ёнди ўтидан,
Жизғиниб, ўртанди, музида қотди,
Ун саккиз ёшини алам кучидан
Билмас: қачон топиб, қачон йўқотди?..

Уйламасди!

Бир жуфт сайёрасимон
Тун юлдуз эдилар,

кундузи қуёш...

Уруш ямлаб кетди

Бирин нақ тўфон,

Икки жон-чун яшар

бир Ун саккиз ёш...

1977

ТУННИ СЕВМАЙ ҚҰЙДИМ...

Тунни севмай қўйдим,
Бир сирни туйдим.
Ҳар тун узиб кетар умримдан бир қун.
Томчи тома-тома кўл бўлгандек лим,
Олиб кетиши рост умримни бутун.

Севмай қўйдим тунни,
Севмайман тунни.
Бутун вужуд бўлиб кунни кутаман.
Нафис, шафтолининг гулидай нурли —
Шаффоф нафасига юзим тутаман.

Бу нафас — гўдакдай уйғонган майса,
Бу — кузда маст-аласт чайқалган бугдой.
Бу — қуёш уфқда хиёл жилмайса,
Олтин замзамада жилваланган сой.

Бу — орзу сингари чексиз водийга
Ҳокими мутлақдай чиққан ҳар деҳқон.
Ҳосил фалсафасин етиб домига
Тупроқни олтинга айлантиргич жон.

Мен тонгни севаман,
Тонгдаги ўйлар
Мени одамларга кетади бошлаб.
Яратишга тўла мен тушар йўллар.

Дала, қирни қучсам, қулочим ташлаб,
Кўксим яйраб кетар кўлнинг сатҳидай,
Ундан қўшиқ учар оқ кабутардай.
Тонгги ер нафасин тўймай ичаман,
Уттиз ёшли жувон шайдо дилидай
Хаёл етган ерни кезиб кечаман.

Тонг отмоқда, шошил,
Ахтарма кафшинг.
Дафтаринг топмасанг,
Дилинг очиб бор;
Тонг — сенинг шодликка тикмачоқ кашфинг,
Яна бир набира — иссиқ кафтга ол!

11. VII. 79.

Мен шомлардан саҳарлар ясаб,
Уттиз ёшли бўлиб юраман,
Ҳар баҳорга чиққанда қўмсаб,
Қайноқ қўлларингдан тутаман.

Ва юраман ёнингда ўктам,
Эл омонлик этар сени шод.
Сени кўрган ва кўрмаган ҳам,
Бу муборак номинг қилар ёд.

Ва биласан кексармас умринг,
Дондай ёйиқ йиллар қатига.
Куйлай бериб ёшлик қўшигини
Мангу қолдинг ёшлик фаслида.

Не-не гўзал ёшликлар келар,
Умри боқий ҳаёт йўлида.
Ушанда ҳам ўриклар гуллар,
Сен бўласан диллар тўрида.

27. IV. 80

КЕЛ, БАҲОР!

Кел, баҳор, қуриган саҳрога
Илк ёмғир берар гулсимон, кел!
Айланмай қон дилда сафрога,
Жонлансин, энг қодир ҳаёт бер!

Тарса-тарс ёрилган чўллардек
Юрак чоғ, бутунмас,

минг бир дарз.

Томир ҳам қатқалоқ йўллардек,
Қоқилса, чап бериб яшаш фарз.

Кел, баҳор, Инқилоб сингари
Итқит қиш қобиғин жонлардан.
Қўйма у дарзларни сингани,
Пайвандла энг жасур ранглардан.

Сарғаймас баҳордек диёрим
Қадамин ларзасин илғай мен.
Яшартиб бу кўҳна дунёни,
Довруғлар солганин билай мен.

Ҳеч баҳор, тупроқда уйғониш
Утдими қалбимнинг ёнидан?
Баҳорда туғилдим!

Унга өш

Яшашнинг қонуни қонимда.

ДУСТЛИК ҚУШИҒИ

Бўл омон яшнаган, гуллаган
Жонажон, бир бутун ўлкамиз.
Меҳнатдан бахт топиб яйраган,
Бир тану бир жонмиз барчамиз.

Қудрату шонимиз дўстликдан,
Дўстликдан барқарор бу жаҳон,
Тинчликнинг маскани ўлкада
Бахт омон, ер омон, эл омон.

Барча тенг, барча ҳур, қон-қардош,
Дўст учун дўст қилар жон фидо.
Мустаҳкам сафларда бизга бош,
Партия, бўл омон, сен мудом!

26. IV. 81

ЭЙ ДИЛ!

Эй дил! Севинчингни шоҳ байтларга сол,
Бундай онлар ёниб куйламай бўлмас.
Дўстлар меҳмон бўлиб келди!
Бу висол
Гуллари сўлару, нурлари сўнмас.

Ҳамманинг кўзида юлдуздаги нур,
Диллардай чашмада сув ҳам жилвали.
Меҳмону мезбонда бир ёрқин сурур,
Офтоб ерга тушди шодлик тергали.

Бутун Республика бўлиб бир оғуш
Азиз кишиларга қалбин очибди.
Кексаларда ғурур,
ёшлар кўнгли хуш,
Оҳулар кўзидан уйқу қочибди.

Қардошлик қўшиғин, висол шодлигин
Борми эзгулигин билмаган одам!
Бу — бағри бутунлик, дил ободлиги,
Дил ободлиги бу — беқийёс олам.

Азал-азаллардан умид қўр ташиб,
Дилларни ёритди битта шамчироқ.
Ушанда ҳам йўллар, тақдир туташиб,
Бир-биримиздан зарра кетмадик йироқ.

Беқиёс олам бу — тақдир бирлиги,
Тарих қатларида ётган ғазаллар.
Эллар заковатин бу — тириклиги,
Бу — ёндош из солиб келган азаллар.

Сўнгра Россиядан балқиди қуёш,
Халқлар луғатига кирди Бахт сўзи.
Майсадай шу нурга эл кўтарди бош,
Қовуштирди барин рус халқи ўзи.

Бу янги оламда юрт ҳам, дил ҳам кенг,
Тақдир бир, меҳнат бир, орзулар янги.
Қай ер, қай тил, қай дил очса бир оҳанг,
Ҳаммамиз шод этар унинг жаранги...

Шу буюк Ватаннинг ҳамма уйида
Қадим қардошликнинг байрам висоли.
Сизни халқ кутмоқда:

Чашма бўйида

Баҳра кутган ташна жайрон мисоли.

Ҳар чоқ қулф билмаган дарвозамиздай,
Ҳар шаҳар, ҳар қишлоқ қучоғи очиқ.
Меҳрлар дилларнинг дурдонасидай
Сиз кирар қалбларга беўлчов сочиқ.

Сиз юрган йўлларга тўшалар гуллар,
Гуллар узра юринг,
Сўлсалар сўлсин.

Дўстлик қуйилмаси бўлсин туйғулар,
Меҳру садоқатнинг ўти сўнмасин.

20. V. 81

ХУШҲОЛЛИК

Не ажаб даврга пайванд тақдирим,
Ўзимни сезаман муттасил хушҳол.
Сабоҳ елларидай ҳамон тик қаддим,
Оқшомги онлардай тиниқдир хаёл.

Ешлик,
Баркамоллик —
Ўзга фаслни
Токи умр — мулким, ола билмам тан.
Бағримга олганман
замон фаслини...

Танти, зукко элга суюкли экан
Айтажак сўзимнинг поёни бўлмас!
Зеро ҳаёт қилар қўшиқ тақозо,
Бугунги инсонлар йилларни билмас,
Зеро ерга бўлди ошно фазо!

Ҳаёт қайновидай юрак урар жўш,
Дилга қалам эшки, мен беҳад хушҳол.
Шукурким, ўйларда муқимдир жунбуш,
Кўзимда кундан-кун тўлишгич иқбол.

1982

ОЛДИНГДА ОҚҚАН СУВ...

Олдда оққан сувнинг қадри йўқ дерлар,
Ғўрликда ношукур ҳукми деб юрдим.
Мана, қанча сувлар оқиб ўтдилар,
Бировни сувга зор,

бирни сер кўрдим.

Наҳр умри не ҳол ўтганин оқиб,
Соҳилдаги сероб бир сездимикин?
Қақраб ҳовуч-ҳовуч ичиб, ютоқиб,
Сероб, ўйлайдими ариқ очган ким?

Зеро, у беминнат бир ёнда оқар,
Эмас узоқдаги ёритмас юлдуз.
Тинса, боғи қуриб, томоғи қақраб,
Силла қуришига етмайдими кўз?

Бир кун баҳри тугаб, тўлса паймона,
Қўлда пақир билан қолганда изғиб,
Тан ола биларми, ҳеч-са пинҳона
Ҳаётин берган — шу бағридан сизиб...

1982

ОНАМ БОҒИ

Кечагина борлиқ эди мовий қор,
Севгидайин кун тафтидан эриди.
Эсда:
Биз ёш, қор баҳордан сервиқор,
Танимизда минг бир офтоб бор эди.

Ҳамма гўзал:
Ёши ўтган онам ҳам
Хушбўй эди хиёл сўлиқ гул мисол.
У билганни пари билмас бир олам,
Унга келиб ечиларди барча фол.

Нафасидан нафас олиб ўсдик биз:
Фарзандлару гулу китоб ҳамроҳи.
Гулдан жозиб эди бизнинг онамиз,
Бир жаҳон бахт бағишларди нигоҳи...

Онам боғи орзусимон турфа ранг,
Лоқайд, бачки безакларга эди ёт.
Бор мавжудот рақиби-ла қилиб жанг
Ўстирди боғ, ўғил ва қиз — зурриёт.

Шу эрам боғ замонанинг зайли-ла
Эл ўтгувчи равон йўлга айланди.
Онам!

Сизнинг умр ҳаёт майли-ла
Менинг жисму жаҳонимга жойланди...

Неча аждод кечган боғдан йўл қолди,
У йўлларда Сизу мендан йўқдир из!
Сизни мену,
Мени Оналик олди,
Аёл жинси кетмас ҳаётдан изсиз...

1982

О, ИЖОД...

О, ижод, дардгинам,
Сен менинг оромим рақиби,
Уйқусиз тунларим ёритган нур, чироқ!
Тандаги зилзилам,
Муқаддас танҳолик ҳабиби,
Гоҳ чорлаб, гоҳ дейман кет йироқ.

О, менинг умримнинг эгови,
О, қалбим дардига бир малҳам,
Мен уйқу истайман!
Бўласан шеър дови,
Кетмайсан қувсам ҳам.
Қаламни ташлайман,
Сўндириб мен чироқ,
Бу ғужғон ўйлардан ёрилгич бошимни кўрпага ўрайман.

Ўйларим,
Сиз менинг чулдироқ қушларим,
Кетингиз, кетингиз!
Сизда-ку бор қанот!
Мен ухлай, менга ҳам вожибдир ухламоқ?

Йўқ,
Юрак бош билан қилар жанг,
Уртада қон чопар мисоли ўт дарё
Фикрлар лашкари ҳолимни этар танг!
Чарчайман!

Ахир мен гар шоир, дилдироқ бир Аёл!
Ақалли, уйқунинг амрига кирайин!
Оромнинг қўйнида тин олган
Аёллар сингари латофат касб этиб турайин!

Йўқ,

Қонда шу Аёл қудрати
Денгизнинг долғали тўлқини сингари
Уйқуни отади бедорлик соҳили тошига
Ва мени етаклар қоғозим қошига.
Мен эсам кўзимни очмайин,
Мадорсиз қўл билан ёқаман чироғим,
Итқитган қаламни ахтариб топмайин,
Шивирлаб ётаман илҳомнинг тавобин.

О, ижод олами!

Тун бўйи шу зайил
Сен билан гоҳ тотув,
Гоҳ рақиб
Яна мук тушаман назмнинг машқига:
Ва лекин энг синчков мунаққид —
Эрта бор.
Ҳар мисра тушади фикрнинг шафқатсиз дастига:
Мисрага далалар нафаси шовиллаб кирмаса,
Инсонлар юраги ловуллаб турмаса,
На давр,
 на меҳнат,
 на шодлик қаламни сурмаса,
Бир пулдир меҳнату
 дарду шеър,
 тун умри:—
Уқийман, ўйлаб ҳам турмайин
Йиртаман парчалаб.

Бахт йўқлаб:

Агар қалб дардидан таваллуд бўлолсанг,

Сенга дуч ҳар юрак торини тополсанг —
Шеър бўлиб эл ичра юраман мен чақноқ
Уйқудан кўрк топган аёлдан ўктамроқ!

О, ижод алами.
Сен тушдай қоласан тун ичра.
Мен эсам ижоднинг содиқа ҳамдами
Ўзимни сезаман тонгдан ҳам гулчеҳра.
Шу асно мен шеърман!

О, ижод, дардгинам!
Изтироб оромим,
Тақдирим,
Шуҳратим,
Толеим ва комим!...

8. I. 82

* * *

Ниятим, айтажак сўз, зорларимга,
Муштдаккина юрак лим-лим тўлибди.
Сийраклашган киприк ораларига
Бедорлик соқчиси уя қўйибди.

Бор бўл, шундай тақдир!
Зийрак бўл соқчи,
Даримасин уйқу эгзаги — гафлат.
Лекин ланжлик деган маккор қароқчи
Бош суқса сенга ҳам ўқийман лаънат!

5. IX. 82

ТОНГ

Мендан бошланади уйда уйғониш,
Зеро, уйқу нима билмаган жонман.
Менга жуда мушкул яшашдан қониш,
Сафардан бир нафас тинмас карвонман.

Тонг сувратин чизмоқ бўламан ҳамон,
Юрак тўлқинига етмайди ранглар.
Табиат нақ шу кун туғилгансимон
Ҳар гал ҳамма ёқда янги жаранглар...

Ё раб!

Тўп-тўп... Бу не мўъжиза, рўё,
Томирларда сездим баҳорги ирмоқ.
Ҳаёт ибтидоси каби бу садо
Наҳот бўлди тандан чарчовни қувмоқ?

Угирилиб қарайман:

Маъсум мўъжиза:

Бу — менинг набирам!

Бошлабди қадам.

Мисли шўх айиқча, полопон, жўжа —
Овдир-довдир йўлин бошларкан одам.

Лапанглаб одимлар... борлиги журъат,
Нақ паға булутга тушар оёқлар.
Мурғак, муштдай жонда бир ҳаёт, қудрат.

Тонг рангда шафтоли, момик ёноқлар,
Оғзи, кўзларидай очиқ кенг қулоч,
Набирам қадамлар!

Еш дорбозсимон

Лангардай елпийди икки қўлини.
Аср! Қопқаларинг борлигича оч,
Бу кекса заминда яна бир Инсон
Тонг билан бошлабди буюк Йўлини.

Билмайман!

Бу нотинч она жаҳонда
Шу тонг йўлга кирди не сон минг гўдак?
Кимнингдир илк йўли йўқолди қонда,
Ёт, изғиқ мудҳиш ўқ этди жувонмарг?

Менинг набирам-са, кекса дунё-ла
Тиллашмоқни бошлар қушдай ҳижжалаб,
Гўдак, тонг — ибтидо асл маъно-ла
Бизлардан ҳимоя,
фаросат талаб...

1982

ИИЛЛАР

Кечанг ортга,
Эртанг олдинга тортар,
Қушлар барг узгандай умрингдан узиб.
Фикринг пармаласа ёрилар тошлар.
Лекин йиллар йўлин бўларми бузиб?

Йўқ, бузиб бўлмайди кетар йўлларни!
Бекат қуриб ташла, гар қодир эсанг.
Ким бўлдинг?
Не қилдинг?
Тортиқ бўларли
Борми келурларга арзирлик туҳфанг?

Бир кимга бошпана,
Бир кимга кўприк,
Ё руҳни юксалтар бирон сўз айтдинг?
Кўз бўлолмадингми,
Бўлдингми киприк,
Ё бир аймагингни ерга қаратдинг?..

...Сарҳисоб чоғимас,
Маслак бир талай.
Узун умр ато қилган тс.леим.
Жаҳонда ўқ товшин ўчганин билмай,
Дунёдан тинчгина кўз юмади ким?

Ҳамма чегарани суриб нарига
Битта минтақада яшар Ер, фазо.
Сен кўрмаган элу юрт ҳар дардига
Тинглайсан дилингдан бир акс-садо...

Ерда ҳаёт битта,
Аммо минг тақдир,
Барин кўтармоғи вожиб шу бир Ер.
Вожибдир чарақлаб турмоғи офтоб.

Ҳаёт кундан-кунга ширин,
Лек мушкул,
Сенинг кўзинг ўткир,
Замон ҳам шаффоф.

Билгинг,
Қилгинг зарур иш салмоғи зил,
Тортмоққа асаблар берармикан тоб?..

Гуркироқ ўсмамга қиш қор отганда,
Севган дафтар бирдан қолганда тугаб;
Ярашиқ кўйлагим юпқа тортганда,
Эрка дўст қўққисдан кетганда жўнаб;
Қалбим,
Вужудимни қамраб изтироб
Нотавон ачиниш қучганда танни —

Билмабман:
Не экан гулни ардоқлаб —
Парвона капалак олиб кетгани?!
Билсам:
Кўп улушин бой бермиш умр:
Йиллар алдаб, нимлаб олиб кетибди.

Исёнкор,
Думбул руҳ ўрнига: Сабр,
Матонат, Ишқ, Меҳнат сўзин битипти...

1982

Не-не маҳбубларнинг бисотин титиб,
Кўрдим: кўз ёш эгов экан умрга.
Мендан кейингилар йиғламасин деб
Дардим селобини тўқдим шеърга.

Сен куйла, севгининг восил ҳаётин,
Тошлар тилга кирсин,
гул очсин музлар!

Ишқ,
шодлик чулғаган диллар баётин
Куйла, лолалардай яшнасин юзлар.

· Куйлама ҳижронни, гўзал Гулгинам!

1982

УЗУГИМ СИРҒИЛИБ ТУШДИ...

Ё раббий!

Узугим сирғилиб тушди,
Ингичка тортдим, шунча, бармоқлар?
Қалбимнинг тубида недур увишди,
Тўлқинсиз қолдим танда ирмоқлар?

Зебу зийнатларга ўч бўлмадим ҳеч,
Зийнат билдим фақат замон, созимни.
Созни на кундуз, на тунда қўйдим тинч,
Елкасига ортиб қувонч, розимни...

Узук қаламидан эди яқинроқ,
Дилим ва бармоқлар сирига маҳрам.
Ҳузур, изтиробдан тушганда титроқ
Уша эди чақнаб, мўлтираган ҳам...

Энди бармоғимни этиб кетди тарк,
Бир чоғ туҳфа этган қўллар сингари.
Гарчанд у эмасдир севги кирган арк,
Кетиши ҳам эмас тўлқин тингани.

Ўрта бармоғимга оламан тақиб,
Табиатдан устун менда ихтиёр!
Энди бу бармоқлар не кучдан қалқиб,
Нозиклашар недан, билмоғим даркор...

1982

БУ КУНЛАРДА УИДА ЭМАСМАН

Қайсин Қулиевга

1

Тоғликлар ўлкасин бургут сиёқли
Сахий ўктами.
Бугун қўшни бўлиб қолди йироқли
Қардош там-тами.

Қаршимда қўш бошин қорларга ўраб,
Чақнаб, чорлар тоғ.
Қуйини юксакка занжирдай улаб,
Йўл кетган узоқ.

Дам олиш фаслини кутдим, етишдим,
Топдим танҳолик.
Уйқу, жимлик майин шимириб ичдим,
Беқиёс тотлик.

Жимлигу, ҳордиқдан толдим!
Бир парвоз

Истайман шу тоб,
Интилса дил етар, чақирса овоз,
Эй, дўст, мени топ!

Кездир: шалолалар шовқини қучсин,
Тортай сезгирлик.
Ҳайратдан кўз ёшим учқундай учсин,
Атроф сеҳрлик.

Сен бошла қир, қоя даралар ўтгач,
Тоғлиқ қўйнига.
Осилай ипакдай ҳимралган ўрқач
Булут бўйнига.

Чўққидан юксакда учган қушларга
Кучлидир суқим.
Мен қушдан ўктамман: у муз тўшларга
Қўнишим муқим.

Гарчанд чўққи қорли — яқин қуёшга
Бор эди аҳдинг.
Малика атадинг кўтариб бошга,
Қур энди тахтинг.

Ердан ахтарганлар чўққидан топсин,
Юзим ювсин сел.
Совқотсам булутлар пар кўрпа ёпсин,
Аллаласин ел.

Кундуз санчсин қуёш минг бир бигизин,
Бўлай ўт нафас.
Элимнинг парирў, ҳар гулрў қизи
Боқсин серҳавас.

Чўққи кафтидаги шу тахтда туриб,
Шам бўлиб ёнай.
Бутун жаҳон элин тинчликда кўриб,
Беҳадик қонай.

Элдошинг:

«Бу ёниқ шам қайдан ўзи»

деб қилса сўроқ,

Де:

Яқин қардошнинг бир она қизи,
Вафоли қўноқ.

Бу кунларда уйда эмасман,
 Яна мени тарк этди юрак.
 Юрак топган ҳайратдан мастман,
 Ҳайрат менга ёшликдек керак.

Қайдамиз, дил?

Бу кимнинг эли,

Бунча танти, эрка қуёши!

Тилимизга ўхшайди тили,

Куйдор экан сувидан тоши.

Шўх жилғаси тошотар ўйнаб,
 Ўйноқлайди тойдай ҳар тўлқин.
 Қоялари офтобдан яйраб,
 Томчи сочар мисоли учқун;

Илиқ нигоҳ оқбош тоғлари,
 Қўзларингни куйдирса ҳам муз,
 Ёмғирига баҳор чоғлари
 Илк севгига тутган каби юз —

Қизлар жала билан ўйнайди,
 Йигитларни нигоҳ-ла кесиб.
 Севса на жон, молни ўйлайди,
 Қетса мумкин ҳар недан кечиб.

Ҳар ким сени чорлайди уйга,
 Меҳрин қўшиб тутар нону май.
 Сен кирган уй айланар тўйга,
 Қолсанг мумкин кўнгил узолмай.

Сойда ғозлар сузгани мисол,
 Қизлар ўйчан, рақси сеҳрлар.
 Титрар тоғу даралар хушҳол,
 Йигитлари жўр бўлса агар.

Гар тингласанг она алласин,
Ошиқлардан достон узун кун,
Ерин, элин битмас ярасин
Боисини англайсан бутун.

Ва могаҳон сен ҳам танингда
Жароҳатин, бахтин сезасан —
Қонли-қонсиз жанглар мардига
Қалб-ла таъзим қилиб, кезасан.

Недан сўзлар қиличдай кескин,
Тоғдай метин қаноат қайдан?
Кексаларин қадди тиклигин,
Фурур ҳатто янграшин найда.

Эльбруснинг қўш оппоқ боши
Нақ «Қиз кўкси»—софлик, саховат.
Бу ҳусндан эл дара, тоши
Қасб этади тенгсиз нафосат.

Тупроғида яшноқ зилоллик,
Эл бир гўзал иқболла яшар.
Одатидир яратиш шодлик,
Ўктамлик ҳам шондай ярашар.

Мана, нечун уйда эмасман!
Тоғли дўстлар меҳмони юрак.
Шаробию меҳридан мастман,
Қайфин олиб кетмоғим керак.

Кетганда ҳам ҳеч унутмасман...

Қисловодск 1975 — 82

Шеър демак — ўжар дўст қаламнинг изи,
Шоирни борича этар намоён:
Не тариқ ҳаётда отган илдизи,
Не тариқ қаддини тиклаб турган жон.

Бу шундай бир из-ки — қалб солланиши,
Гоҳ денгиз долғаси, гоҳи насимдир.
Гоҳ байрам... гоҳ ғусса яллиғланиши,
Дардлардан таваллуд камёб тизим дур...

Гоҳ ғурбат, дағаллик итарган кунжак,
Гоҳ муштдек юракда яшаган жаҳон.
Гоҳи узун ўтмиш, сирли келажак,
Ёшинг ўтган сари ўсгувчи армон.

Истар у: машаққат ҳайратдай қучсин,
Сахрога ёйилсин сой бўлиб яйраб.
Ойдан шуъла эмас, сўйловчи учқун
Дардимга малҳами бўлсин мушарраф.

...Ҳамон парча-парча дилни чегалаб,
Ундан бутун қўшиқ тўқимоқ орзу...
...Бандага берилур умр чамалаб,
Афсус, ҳукмдамас тошу тарозу...

1982

* * *

Мен денгизнинг лабида турдим,
Денгиз бўлиб чайқалди юрак,
Мен денгизнинг лабида турдим,
Унут ўзим, унут теварак.

Қуёш сочиб қизил чечагин,
Ёниб ётар тўлқинлар лов-лов...
Лекин йиғганини шафақ этагин
Назаримда кўрмади биров...

Ҳалигина ипакдай ҳим-ҳим
Алвон тўлқин эшилган эди...
Ҳижрон азми гулгун кўйлагим
Худди шундай эшилган эди...

Олов тўлқин туннинг ичида,
Қолиб маънос чайқалар денгиз...
Мусибатнинг занг илгичида
Гулгун кўйлак осифлиқ ҳануз...

1985

БИНАФША

Қаҳратонда ерга тўшалганда қор,
Менинг кўнглим тусаб қолар бинафша.
Дилим таг-тагидан эрка бир виқор
Ўрар чирмовиқдай хушбўй бир нашъа.

Энг хушрўй, энг кўркам гулларнинг атрин
На бўй, на ҳуснига этолма қиёс.
Беқиёсдир ҳушни элитган баҳри,
Тун ёстиқда сўлган бинафшага хос.
Шу ҳузурни қўмсаб, қутурган қишда
Думбул баҳорларни нигоҳим излар...
Гоҳ-гоҳ бутунимиз эмас,

ўтмишдан

Иссиқ нафасларни излаймиз бизлар.
Хаёл чаманида бўй чўзиб ўтлар,
Чўлда ел ва нурда лолалар балқар.
Кўклам шарпасидан синиб сукутлар,
Тарновдан, ариқдан сув бўлиб оқар.
Ниҳоят, маъсумам — жажжи бинафша
Сафсарранг гулханин сочар ийманиб,
Ўнгир, ариқ бўйин тутуди нашъа,
У буюк борлиққа боқар жилмайиб.
«Салом!»—дейман хаёл бинафшасига
Сенсиз кўнгил боғим қоларди ғариб!
...Ҳеч маст бўлганмисиз соф нашъасига
Бошин хиёл эгиб турса жилмайиб?..

1983

ДЕМАК, БАҲОР КЕЛДИ...

Синди қиш тўқиган муз ҳисли қафас,
Мана, яна қушлар чуғурлаб қолди.
Она нигоҳидай мулойим нафас
Замину Осмонни бағрига олди,
Демак, баҳор келди.

Бу нафасдан ерда кексаю ёшнинг
Одим чаҳрасида эзгу рўшнолик,
Дов-дарахт княжак зилол либоснинг
Зилол барин тутиб югурар шодлик,
Демак, баҳор келди.

Келар деб шу сийқа қадим йўл билан,
Эзгу интиқликда кўпчибди тошлар.
Не такрор, бетакрор илиқ қўл билан
Сочмоқда гулларга ишқдан қуёшлар,
Демак, баҳор келди.

Саховат момоси тоғнинг кўксидан
Кўпириб, ҳайқириб сути тўкилмиш,
Зарраси сочилган музлар устида
Шошқалоқ ғунчалар чоки сўкилмиш,
Демак, баҳор келди.

Ҳамиша неъматга ҳомила тупроқ
Тўлишган танини солмиш офтобга,

Деҳқон қулоғига таниш қўнгироқ
Жарангдор куртаклар етибди тобга,
Демак, баҳор келди.

Яна бедор, маъсум тун оғушида
Одимлайди сирлар,
ширин шивирлар.

Бетобе шаббода нур ҳовучида
Юлдуздай сепмакда жоду сеҳрлар.
Демак, баҳор келди.
Келди баҳор!

Кетар ташлаб уйғониш,
Бутун куррамизга битта баҳор у!
Одилми, қотилми — ҳар жонга таниш,
Меҳр маъбудаси наврӯз-наҳор бу,
Ахир, баҳор келди.

Бу кун йўлларида олов кўп, зор кўп,
Жаҳонда қанча жон чиқмайди пешвоз.
Деҳқон уруғ сочсин,
ўқ сочмасин тўп,
Қувғин эллар қушдай юртга
қайтсин боз,
Ахир, баҳор келди.

На масъуд ҳузур бу, ёруғ жаҳон бу
Ер, Инсон баҳор-ла қовушган онлар.
Давлатлар!

Илтижо,
фармон,
исён бу:

Баҳор йўлларида сепмангиз қонлар,
Баҳор боқий келсин!..

Аянч тақдирларга бўлиб таянчлар,
Бахтлига ишончу бахтсизга толеъ,

Абад қонунидир элтмоқ севинчлар,
Қабоҳат, ҳунрезлик бўлмасин монеъ,
Баҳор боқий келсин!

Уқ ортган кемалар денгизга ботиб,
Чирисин!
Тин олсин эллар, оламлар.
Одамлар, ўлдирманг одамни отиб,
Баҳор каби қайтиб келмас одамлар!
Баҳор боқий келсин!

1983

ДАЛАДА КУЗ

· Нафис баҳор ўтди,
Чақноқ ёз ўтди;
Тупроқ узра қуёш шуъласи,
Ерга инмас унинг ҳам ўти,
Ҳориб,
Чарчаб ётар ўлкам даласи.

Кўзларни,
Дилларни яйратди кўрки,
Шоиру рассомга бахш этди илҳом.
Гўё тушганидай бошидан бўрки,
На чаман,
На поллиз,
На пахтазор — ном...

Кўзлардан,
Диллардан нарида унут,
Фақат ўз танида боради юмуш.
Онадай сахий-ю, бир тамаъсиз юрт
Ҳосилини тўкиб, ётар бежунбуш.

Худди кексалар ҳам
Шу тупроқсимон:
Юзларини кесган сапоқсиз ажин
Шамолсиз иқлимда ётган нақ уммон,
Аммо на фикр, ўй тин олади жим...

1983

* * *

Ноябрь.
Она-Ер устида байрам,
Диллардан юксалар осмонга қуёш,
Байрамларни сезар бағридаги ҳам,
Уларнинг умрига қўшилмайди ёш.

Ўн саккиз ёшли қиз лабидай нафис
Гул қўйдим.
Мен ёндим,
Гулларим сўлди.
Баҳорим!
Қузлигим наҳот этдинг ҳис,
Наҳот қирқ йил ёнган етим ўт сўнди?

1983

ЛАВҶА

Шом келар узоқлардан бўшанган боғ қўйнига,
Йўл-йўла ичиб шуъла.
Тўкилар осилишиб заъфар барглар бўйнига,
Ез тўқиган ашула.

Ўз ҳолига кексарган ҳар дарахтда бир гулхан,
Тавсиф йўқ менда рангга.
Бетховен мусиқаси гўё борлиқни тутган,
Ер-кўк мафтун жарангга.

Алвон қўшиқдай лов-лов ёнади ниҳол гилос,
Кузранг чеҳрамда акси.
Токда чайқалса боғбон унутган бир бош чарос,
Қалбимда ширин рақси.

Яшил либосда ҳамон чинору аргувонлар
Кекса сумбатда бардош.
Наздимда, урушларда бева қолган жувонлар
Бардошда унга тенгдош.

Бўлиқ тилла бошоқлар боғламига ўхшайди
Ниҳол анор туплари.
Хил-хил дарахт, хил-хил куз,
Ўз рангида яшнайти,

ТУЙ ОҚШОМИДАГИ УЙЛАР...

Лола богимизда эди бир гунча,
Яшнаб кетди бирдан нақ оппоқ чечак,
Ўзимиз эркалаб, севиб тўйгунча,
Муҳаббат азми-ла бўлди келинчак.
Хотирда:

дунёга келган илк тонгда
Қулогига айтдик Навоийдан шеър-
Ким билибди унда:

балоғат онда
Буюк севги сўзин айтар Алишер.
Ва шу мард кўнглимиз эрка қушини
Ўтли қўш қанотда кетади олиб.
Икки сулоланинг қалбу ҳушини
Маҳлиё, бахтиёр тўлқинга солиб.
Ҳай, қиз, биз беролган энг қимматли сеп —
Меҳр қонингдами, дилдами вафо?
Тақдирлар бирлашди кўркам толе деб,
Толе берар шодлик бўлмасин адо.
Гул бўлсин сен борар янги ошиён,
Кириб бор меҳрингдан пойандоз тўшаб,
Қатталарга вожиб эъзозу эҳсон,
Яйратсанг суюкли фарзандга ўхшаб —
Ўзинг ҳам яйрайсан,

яшарармиз биз,
Орзу очаверсин тўрт фасл чечак.
Муборак тахтингиз, боқий бахтингиз,
Суюкли куёву ширин келинчак...

1983

КҮНГИЛ ТОҒ ҰЛДИ, ТОҒ ҰЛДИ

Жаҳон отин Увайсий бегимнинг таваллудларининг 200 йиллигида айтган сўзлари.

(Тасаввур)

Аё дўстлар, бу не даврон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди,
Асрлик зулм уйи вайрон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.
Улус обод, ҳама шодон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди,
Ки ҳайрат ҳам ўзи ҳайрон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.
Бу янглиғ бахт-саодатдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Билурмен, ҳасрату ғам таҳ-батаҳ бизнинг ғазалларда,
Нечунким, эл учун зиндон эди дунё азалларда,
Ҳақиқат ҳам, адолат ҳам очарди юз масалларда,
Жафо тахт йўқ, қаро бахт йўқ, ҳамма офтоб назарларда,
Бу тенглик, бу камолатдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Синибдур гумбази зулмат, ҳуррият барқарор охир,
Тасанно, биз аёл аҳлига шаън-иқбол шиор охир,
Саодат шеваси солмиш кўнгилга шавқ-шарор охир,
Яловдир шеър, кел эй, хушнуд дилингни эт нисор охир,
Бу эҳсондан, бу давлатдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Икки юз йил суронидан омон чиққан саботдирман,
Ватан бир бахт, менам бир бахт, икки нурли қанотдир-
ман.

Ажаб толе замон ичра тағин бул кун ҳаётдирман,
Қаломим бирла номим парпироқ мангу баётдирман,
Бу эъзозу бу ҳикматдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Дилимни шамъ қилиб эрдим, бу даврон минг чароғ ўлди,
Ўғил-қиздан жудо эрдим, менга авлод қароғ ўлди.

Ки рўзгорим хароб эрди, элим бошга паноҳ ўлди,
Не сўз айтдим, қаро ўтмишни фош этган яроғ ўлди,
Замон берган бу қудратдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Бу ёнда Нодирабегим, бу ён Маҳзуна лутф этса,
Назмгўйлик тузар бўлсак, кўнгил торин қувонч чертса,
Умидни шеър этиб сочсак, туман дилга бориб етса,
Неча Гулчехралар озод, куйингга жўр бўлиб кетса,
Бу хил мумтоз шухратдин кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Увайсий, боқ бугун юртда назм — толе, зако қонун,
Муҳаббатга адо қонун, садоқатга вафо қонун,
Ки булбул чах-чахи янглиғ қўшиқларга садо қонун,
Ташаккур, қадру ардоғга, сенга умри бақо қонун,
Ажаб камёб бу қисматдин кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

1983

ШОШМА ҲАЛИ!

Ярим тунда, биров туртгансимон,
Бир чўчийман,
Ўзга келгач уйғонаман.
Не бу ўзи?
Дил қандайдир қўпол чангда
Қисилади,
Мен ўзимни ҳис қиламан қайноқ жангда.

Сўнгра-сўнгра худди илон чаққансимон,
Сўнгра, худди бир хум ақраб ичгансимон
Мен ўзимни ўнгаролмай тўлғонаман.

Зиқ юмушда ўтган кундуз зиллигими,
Сирқиратгич огир ўйда тўлғонаман.
Ўз-ўзим-ла куймалашиб
Пўртанали юрагимни бошқармоққа уринаман.
Жисмимдаги беҳоллигу
Санчиқларни босиб, янчиб,
Ўтган кундан энг ярқироқ,
Хушнуд дамлар
Ахтармоққа уринаман...
Ва топаман:
Соғ ишладик,
Қувонч топдик ва кимгадир бўлдик дармон.
Демак, менда йўқдир армон.
Мужмал санчиқ,

Ҳали бошда,
Ҳали чаккам,
Ҳали кекса кўкрагимнинг
Йиллар тузи тах-тах.
Минг тах қатларида
Дарднинг басир,
Энг оғир,
Энг сабили:—
Тарапг асаб,
Жонли асаб зўрға турган ипларида...

• Мингоёқ деб аталувчи қурт бўлади,
Тез юради, ранги хунук, (совуқ)
У захликда туғилади.

Гоҳо зиқ, зич,
Гоҳо қўрсиз кундузимнинг,
Ё уйқусиз тунларимнинг
Увадаси йиғиндиси — асабларим
Шу қуртсимон
Бошдан-оёқ бирдай қамраб
Юрагимни тишлай бошлар.
Бу азобга тоб бермоққа уринаман.
Уринаман, тўлғонаман.
Миямдаги битта санчиқ,
Уста қоққан михдай маҳкам.

Ёзаманми, ёнаманми унга не кор?
Маҳкамликда михнинг ўзи —
Асаб тиғи берар озор.

Яна юрак,
Ҳорғин юрак — дард созлаган тор совутда
Қисилади, қийналади...
Ҳорғин кўксим,
Томирларим!

Наҳот энди ишлаб бўлдик,
Яшаб бўлдик?
Шундай бўлса
Азоб бермай дам ола қол!
Кўп курашдим,
Ва шодманки, шунча йиллар голибаман,
Иродаминг вафосидан миннатдорман...
Лекин узр,
Минг бор узр,
Мен чарчадим.
Дардларимни торта-торта чин чарчадим!

Бутун умр мисқол-мисқол
Чўккан дарднинг ўзи ташлаб кетмас-ку ҳеч,
Метиндан зўр ўжарлиги битмас-ку ҳеч —
Шундай кибор,
Шундай беор.
Шундай ғаддор
Ўзим билан кетгувчи ҳол.
Лекин ҳорди мендаги жон,
Илож бўлса,
Дардни енгар,
Умр берар, дармон истар!

Ўтган ноёб
Умрим ҳаққи,
Ўтинаман Сендан, Умрим,
Мени кечир,
Таҳаммул ҳам,
Қаноат ҳам тугади чоғ!
Ҳориган жон бир беозор ором истар!

Қим билади, балки елар
Йўл-йўлдаги умидимга захрин сочиб,
Тириклигим жон томирин,
Қишга кирган ҳаёт боғим босиб, янчиб,

Хузурлангич ўша зўрлик —
Номи ажал!
Ета қолса:
Битта илинж.
Етсин майли:
Фақат уйда,
Ўз элимда.
Бутун умрим
Шод, ҳузурим
Бутун қўрим —
Шу тақдирим — Она элда.

Лекин, ҳозир шошма, Ёвим!
Шошма, шошма, яқинлашма!
Битгандан мўл — битмас ишим,
Яхшиси, сен ченила қол!

25. VII. 83

ОНАЛАРНИНГ ИЗҲОРИ

БЕКАНИНГ ДЕГАНЛАРИ:

Оҳ хоҳиш, хоҳиш..,

Ҳаётинг тинч бўлса олам экан тинч,
Ҳамма ерда фақат гуллар очилур.
Гўё ариқ,
 майса,
 елларда севинч,
Юлдуздан ҳам фақат севинч сочилур.

Яшаймиз бир яхши: чиройли, тотук,
Ишга югурамиз, чопамиз уйга.
Фарзанднинг ватандай носуюги йўқ,
Ҳаммасин бир кетин етиши бўйга.

Сир эмас, кўнгилга берарди ғурур,
Аркон давлат биллиб бор-у йўғимиз.
Билмай ҳам қолибмиз мисоли оҳу,
Жозиб бўлиб қопти тўнгич қизимиз.

Мана шу оҳуга бўлдилар хуштор,
Бошимиздан мадҳ-у мақтов сочдилар.
Йигитмисан, йигит, кўҳлик, нақ шунқор,
Менинг юрагимга йўллар очдилар.

Ва икки хонадон ора йўл гавжум,
Опа-сингил бўлиб кетдик қудалар
Наздимда, қизим ҳам дуркунлашар жим,
Қалбида муҳаббат боғлар дурдалар.

Севиниб, шу қалбга мен ҳам йўл излаб,
Тунларни ўтказдим қизим пинжида.
«Бу мерос, бурч...» дедим, алқаб ва мақтаб,
Ўзидай чиройли бахт илинжида...

...Тўй ҳам сурункаси бўлди тантана,
Эски одатлар ҳам бўлмади унут.
«Ҳаваси кўксида қолмасин яна»,
Дея борим тўкдим «бахт бўлсин деб бут...»

Она тахт қуролаш шоҳонасига,
Нурафшон ном билан ҳақли аташи.
Шу бахт дув тўкилса вайронасида,
Қўрмоқ оғир экан бебахт яшашин.

Кечаётир ой, йил,
Ўтмоқда ёшлик.
«Қет!» дедими ёки «қол», деди шунқор?
Шу бахт, бардошга ҳам ўзим гуноҳкор.

Аччиқ тақдирга бўлдик деб сабаб,
Мана, энди тамом йўқолган тинчим.
Шодлик ҳамроҳ бўлган йилларин санаб,
Ғамин кўтаришга етмайди кучим.

Оғир сониялар эзган кечалар,
Вужудимда алам кўтарар гирён:
«Ўзинг ҳам дилингда нелар кечдилар,
На-да аён этдинг, на қилдинг исён?!»

Онамиз, ёнамиз!
Меҳр кучидан,
Билмай қоларканмиз босганин ғафлат.
Сиз ёшларда бизни иллат ичидан
Тортиб олмоқликка йўқмиди қудрат?!

Балки, оқшом

ё тонг қайтар деб толеъ,
Кутиш билан ўтар кунларим ортар.
Бўрон олдидаги таҳлика янглиғ,
Ўйласам юрагим орқага тортар.

Яшаш бўлиб қолди борлиғи гирдоб,
Сатҳи тинч кўлга нақ ташлагандай тош.
Бир гирдобни ютиб улгурмай қирғоқ,
Ўзгасин гардиши бўлади йўлдош.

Тош чўкди.

Гардишлар кетди ютилиб,
Гўё кўлга ётди яна осойиш,
Лекин банд-бандидан тамом сўкилиб,
Тубга чўкди бахт деб мен билган хоҳиш...

...Уч гўдак тақдирин қучиб, опичлаб,
Яшайди ёшлигин сезмай гулжувон.

Дейдилар:

Бўлмайдир тирсакни тишлаб,

Биламан:

Бахтига бўлганим завол!..

БИБИНИНГ АЙТГАНЛАРИ

Майли эди

Премьера яқин...

ўйларим тарқоқ.

Ўқийман хотирда қолмайди бир сўз.

Қаҳрамоним кучли,

бахтли,

хушчақчақ,

Мен заиф. Таҳлика юкидан дилсўз.

Уйлай-уйлай ҳориб сирқирашлардан,
Ақл ҳам, ирода чарчайди гоҳ-гоҳ,
Наздимда, ор қилиб тирқирашлардан,
Томирда ғилдираб юради кўз ёш.

Бошим кўчирилган ари уяси,
Номим узун тиллар жангида талаш.
Қайдан дардим сезсин ўзга танаси,
Фикр этсин, кимнидир кемирар қай ғаш?

Яна баҳор келди турфа гул олиб,
На гул кўнглим очар, на дилга даво.
Билмайман не ғалат касрига қолиб,
Ёнимда фарзандим яшайди танҳо.

Эди-ку беозор севги туҳфаси,
Нега бунча озор ситамидан ганг.
Тақдири сарғайтган азиз чеҳрасини,
Кўриб ожизлигим ҳолим этар танг.

Кунларим ўтади осойиш тилаб,
Бахти бекамлигин қилсам томоша.
Кўнглим тиниб, иқбол шодликка ўраб,
Уни кўз-кўз қилсам бош, шаъним оша.

Узатган қўлларим қолиб муаллақ,
Бахти тўлқинида кўмилиб кетсам.
Мен кўрмаган шодлик уни этиб ғарқ,
Майлиди суюкли саҳнам унутсам...

БОНУНИНГ ДЕГАНЛАРИ

Фарзанд

Инсон ўз умрини олмайди тилаб,
Икки жоннинг у бир туҳфаси.

Чатиш дилни маҳкам қисимлаб,
Олға элтар азиз риштаси.

Томирида кезиб икки қон,
Танасида ясар бир наҳр.
Аталдими ўзи ҳам инсон,
Яратади ўзига тақдир.

Ва шу жуфт дил бор этар бир боғ,
Ниҳоллари бўлул ўғил-қиз.
Севинч умидларга жаҳон чоғ,
Сажараси ёяди илдиз.

Ҳар бирини тутиб қуёшга,
Бовлаб боқиш бағишлар шодлик.
Етиб қолди ўзи бир ёшга,
Олдда авлод, ортда аждодлик...

Нима дейсиз, бу кўнгил қурғур,
Тилаб қолар гоҳ мунис ҳабиб.
Булар билмас бу ғўрлардан зўр,
Табобатда бизга йўқ табиб...

Уйламас ҳам бунёд этганин,
(Бунёд этмоқ ҳар аёлга фарз).
Недан қувонч ё ранж етганин,
Солиб ўтди не қалбига дарз.

Аммо бир кун кўксин инжитиб,
Фарзандидан етса изтироб.
Шунда англари бор умрин тикиб,
Қувонч, ранжга, дардга бериб тоб,
Уларни ҳам кетганлар экиб...

ОЙИМХОННИНГ АЯТГАНЛАРИ:

Яхши ухланг

Беозор ётаман уйқуни кутиб,
Кундуз оғушидан чиқолмай ҳали.
Чорбоғ ҳам атрофдай сукутга чўмиқ,
Куннинг шом — тунаро масъуд бир фасли.

Бутун вужудимга лоқайдлик солиб,
Уйқуни чорлайман.
Бўйсунмоқда бош...

...Ўғил ижозат-ла остона босиб,

Дейди:

«Кетмоқдамиз, ўзга йўқ илож,
Турманг, яхши ухланг!»

На ранг, на

нигоҳ,

У азиз чеҳрада кўрмайман яна.
Оҳ ёшлар, ўртада не ўтди бу чоғ!
тик боқа олмайди,
овози ҳам ёт!

Бериб бўлмас савол, босиб жуссамни,
Сочдан тирноққача югурди титроқ.
— Омон бўлинг, майли, ўйламанг мани,
Боринг гўдакларни ётқизинг тезроқ!
«Ёлиб олишсинлар эшикни!..»

Ҳа-ҳа...

Ёлиб олишади, яхши борингиз...
«Думбуллар, ўртага не солди раҳна,
Ҳалигина Лайли Мажнун эдингиз!»

...Кетишди

Ҳаммаёқ чўкди сукутга,

Оғирдир сукунат берган акс-садо.
Томирни тўлдириб кезувчи ўтга,
Девор ҳам,
шифт, ер ҳам бергандай сазо,

«Яхши ухланг!» дейди.

Тун-ла юзма-юз.

Ҳар ким ва ҳар недан излайман сабаб.
Бир жаҳон кўз бўлиб боқади юлдуз,
Оромлар тимсоли ой турар қараб.

Борлиғимни ташлаб минг гумонларга,
Кетдилар кўнгилга ёнмас ўт ёқиб.
Хуш тақдир ёр бўлсин азиз жонларга,
Тинч уйқусин олсин уйида ётиб...

ЎЗИМНИНГ АЙТГАНЛАРИМ:

Бугунингга мен бўлай ҳоким

Ҳовли тўла баҳор,
Кўк тўла баҳор.
Нафис баҳор ҳиссин чулдирар қушлар.
Ҳали очилмаган гуллардан ифор
Қиш қировин қувиб дилларни хушлар.

Ва биз бир сулола айвонимизда,
Нур, қувонч, хотира неъматига ром.
Эвара гувранар қучоғимизда,
Ҳордик кунимизга бағишлаб ором.

Бир чоқ бувим айтган куйни такрорлаб,
Мен гўдакка секин айтаман алла.
Менга мунчоқ кўзлар боқади бодраб,
Ўғлимни-чи, уйқу қучган бу палла.

Ҳордими?
Элтдими ё нафис кўклам,
Илк насим этаклаб сочиб юрган нур...
Наҳот ором бўлди боламга аллам,
Чарчоқларин тортиб бахш этди ҳузур.

Қўлингдан сирғалган газет, ойнагинг,
Баландроқ токчага қўяй авайлаб.
Чойи совумасин, ўрай чойнагинг,
Айтай алла ичра аллалар сайлаб.

Ухла, бугунингга мен бўлай ҳоким,
Кунни тунга улай гар сенга даркор.
Ва тепангда эзгу тилаклар айтгум,
Шундай ёнгинамда тўйиб ухлаб ол.

Қатор телефонларнинг узайми симин,
Йўқлаганга қандай «уйда йўқ» дегум?
Ақл билан ўлчаб йилларнинг вазнин
Элига кифт тутар инсон еткурдим.

Қандай қулай бўлса шундай ётавер,
Шовқин, овозларни кетга қайтарай.
Сим-сиёҳ, қош, киприк,
сочинг оқларин,
бармоқлармас, бахтли нигоҳ-ла тарай,

Хизматинг бурчларинг,
ҳис,
туйғуларинг
Кўламин англашим бағишлар ғурур.
Елкамга ололмама ақал заррасин,
Қодирман суюниб тилашга умр!

1983 — 1985

О ЭРТАМ, ЭНГ ГҮЗАЛ АФСОНАМ!

Кўксимда қўзғалиб вулқондай кўчкилар,
Нақ метин муз қятлам сукути чок-чокдан сўкилди.
Чақмоқли сония парчалаб, кўздаги уйқулар
Шафақда тонг отиб, ол-алвон мўъжиза кўринди.

Бошланди тонг билан шом аро бу жонда пайдар-пай,
Туйғулар ва ўйлар қоришиқ шиддаткор баҳслари.
Авжига боз чиқиб, нурсимон қуйилар мунгли най,
Эришдай юракнинг тизгинсиз лўлидай рақслари.

Яшнашин қуёшга ўхшатсам кўзларим қамашмас,
Шуъла-ю, ёғувчи юлдузлар шарросин сезаман теграмда,
Дил ҳеч он тойганмас,
Ишончдан адашмас,
На шодлик,
На ғурбат қуюндай ёприлиб келганда.

Занг босмас ҳайратим яратган мўъжиза қўшиқми,
Парт бўлмай юлгани қай узоқ оташдан нишона?
Фусункор наҳорлар шавқидан бўлиқми,
Хазонрез кечки куз умрга эш тушган

бу гўзал афсона?

Бу гўзал афсона — сен, Эртam!

Илтижо, ҳеч кетма ва лекин кетмасанг майлига,
Қалб мўртроқ ҳудаю беҳуда излардан жуда мўрт
кўприги.

Ташаккур айтаман шу оннинг,
Шу қўққис ҳикматли зайлига,
Умримни безатган тилмочим, чарчамас
илҳомнинг энг зукко кўҳлиги —

О умид Эртаси!
Йироқлаб юрсанг ҳам кунларим эркаси афсона,
Эҳтиёт илтифот,
Жон тўла қадамнинг жодусин илғайман.
Муқаддас ва камёб сирларинг ўтида
бир яйраб, минг ёна
Чах-чаҳдан лаззатли бир ёрқин ҳузур-ла
йиғлайман.

Ва такрор англайман:
Келишинг бир тухфа!
Дил номли каъбамда
Қалбимдан саломат сен содиқ навқирон эътиқод.
Уйдирма хулёмас,
Ўткинчи хаёлмас, бу кузги саждамда
Зикр этсам, чидам бер, Ёвузга таслимдан
этиб тур эҳтиёт!

Чақнадинг, баҳорий тус кирди кузимнинг
заъфарон рангига,
Даф этдинг мен кирар йўлларнинг
кундан-кун торлигин.
Чорладинг, жонимни ташладинг тенгсиз куч
жасорат жангига,
Англадим: Лутфийдек куйласам буюк
дард ва қудрат борлигин!

Сен қучдинг:
Эртақдай қиш бирдан юмалаб бўлди ёз,
Ланжликни куйдирди серҳузур саратон,
жазира.

Биламан: севгидан самода чирпирак
парвозлар қайтмас боз,
Не десам, беқиёс у ишқли йилларим кўркига
назира!

Эмассан жалада кўлларни савалаб безатган
бир ҳубоб,
Инсоннинг ҳеч битмас умиду ишқидан нишона.
Ҳар тонги—бир варақ, ҳар шоми элга эш
толедан бир иншо, битта боб,
Ҳаётнинг ҳеч қачон узилмас риштаси борига
ишона-ишона —

Битилгич битта шеър!
Ҳар сатри кўксимда етилиб тирилтган,
Дарди ҳам қувончи борлигим забт этган
жарангли, залварли.

Ташаккур, яна мен тирикман,
керакдан-керакман,
Сабрга бўйсунган фикр-ўй шиддатли,
бир ширин ғамзали, галвали.

Қарайман:

Афсона тўлдириб хазонлар тўшалган остонам,
Менга деб тунда ҳам шамъ эмас, қуёшни ёқади.
Гоҳ нари кетади!
Мен — куз!
У — саратон! Лек бугун мастона, мастона
Маҳрамдай нигоҳин узолмай гулхандай
қалбимга боқади.

У асли ҳақиқат камоли, абадий эзгулик тангриси,
Ғанимат шу лаҳзам кўзи-ла беҳудуд
Иқболга боқишим—ҳақиқат.
Ҳақиқат-афсона яратар умримнинг ҳар кези,

Тунларим юлдузли онига ишончим,
Имоним, Олқишим—Ҳақиқат.
Мен сени, эй танқис афсона, ҳали кўп
чамандай кўқартгум,
Баҳорнинг рангига янги ранг, соз жаранг,
кашф қилиб этгум бахш.
«Боши ҳеч оқармас қалам»¹им учида
қуёшга яловдай кўтаргум,
Бу элда кексармас ва чўкмас кўнгиллар
бахтини—бахтим деб этгум нақш!

1983

¹ Сулаймон Рустам сатри.

ДАФТАРЛАРНИ ВАРАҚЛАГАНДА...

УЛУҒ БАЙРАМ

- Букун улуг айём — Октябрь,
Бу кун ўн тўрт йиллик қутлуг йил!
Кўчалар,
 майдонлар,
Пролетар кўпчилиги-ла
Тўлиб-тошиб бораётир.
Қизил байроқлар
 ҳилпиллар, яшнар.
Ва миллионлар шодланаётир.
Ички,
 ташқи синфий душманлар
Кўролмай, газабда
 сўлаётир,
Сўлаётир,
тамом сўлажак!
Пахта майдонимиз,
 саноатимиз,
Зарбдорлари планларин
 ўтаётир,
Суръатли одимлар ташлаб,
Партияга рапортларин бағишлаётир!
Бу кун митинг,
 тантаналарда
Ғалабалар қўшиғини куйлаб

Миллионлар қизия байроқларни
юқори кўтараётир.

Ишчи,

колхозчи,

зарбдор бригадалар,

Меҳнатчи хотин-қизлар

Эркинлик қўшиғини баралла куйлаб

Зулматлар қолдиғига

оловлар ёқаётир!

Салом сенга,

Эй Октябрь!

Колхоздан, совхоздан,

Гигант фабрик,

дорилфунунлардан

Сенга табрик!

Ҳаммамиз деймиз бирдек:

Саломлар сенга,

саломлар!

1932

САЛОМ, МОСКВА

Салом, салом пойтахтимиз Москва,
Таянчимиз, ҳам бахтимиз Москва.
Ўзбекистон, ҳур гулистон ўлкадан
Олиб келдик саломимиз Москва.

Яшна юксак, шонинг бўлсин зиёда,
Партия бор, бахтиёрмиз дунёда.

Кремлдан бошланади тонгимиз,
Юлдузидан нур олади онгимиз.
Бутун шарққа машъал бўлиб нур сочган
Ўзбекистон дея кетган донгимиз.

Яшна, юксал, шонинг бўлсин зиёда,
Партия бор, бахтиёрмиз дунёда.

Сенда яшар эркпарварлар боғбони,
Сенсан халқлар дўстлигининг қўрғони.
Яша, балқи она шаҳри ўзбекнинг
Сен билан шод: йўқдир зори, армони.

Яша, юксал шонинг бўлсин зиёда,
Партия бор, бахтиёрмиз дунёда.

1934

* * *

Мен ишқ эдим,
Ишқдан мақсадим беармон,
Уттизга етмай бир зарбдан уйғондим.
Кейин олтингугурт оловисимон,
Кўринмай ҳижроннинг доғида ёндим...

1945

Дилимиз ўт олсин, кунлар долу
зарб,
Ўтсиз пахта битмас,
дон етмас элда.
Бу куннинг суръати,
бу куннинг куйи,
Бизнинг қайноқ қўлдан голиб қанотда.
Мағрур бошларингиз бўлмасин қуйи,
Не бор ғалабадан ширин ҳаётда?..

1960

* * *

Тинмай оғриydi бошим,
Кўз очишга мадор йўқ.
Ботди умр қуёшим,
Дарднинг булути қуюқ.
Чоғи...

Унмайди ишим,
Ужинчдан оғрир юрак.
Бу яшаш, бу бир турмуш
Унга тоб бермоқ керак.

1960

* * *

Навоийга

Нақадар бахтиёр инсон эканман,
Сизнинг тилингизда чиқибди тилим.
Севгида толе ёр жувон эканман,
Сизнинг маҳбублардан олибман таълим.
Асли-насли билан шоир эканман,
Шоирликка узр...

* * *

Боланинг ҳар дарди — таннинг оғриғи,
Унга тикан кирса оғриғи санда.
Оҳ, онам! Айтинг-чи она борлиғи
Худди шундаймиди яралган ондан?

31. XII. 67

САҲАР МЕН БИЛАН...

Кундан-кун саҳарга ортар соғинчим,
Наҳот ҳаёт шомини яқинлиги бу?
Салқин оромида йўқолар тинчим,
Демак шафақ мен-чун ёлқинлиги бу!

Наҳот умримдаги саҳарги завқлар
Тарк этиб излайман саҳардан нажот?
Бирдай эмасмиди йил, фасл, вақтлар,
Недир ўтиб, недир келмайди наҳот?

Саҳар бу — ёшликдай борлиги орзу,
Саҳар ўқилмаган ғаройиб китоб.
Наҳот умр олиб қўлга тарозу
Мендан кутар ҳалол, аниқ сарҳисоб?

Тўхта!
Нечун йиллар палласи вазмин,
Умрим эмасмиди ҳаётдан тухфа?
Сарҳисоб чоғда ҳам ўзимда изин,
Посангисин ростлаш пайтимас, тўхта!

Кун фақат саҳармас, кундуз, шоми бор,
Кеч пишар мевалар озми тупроқда?
Тўхта!
Тарозуга қўярдек куй бор,
Ҳали саҳар сиёқ яшноқ дил боғда.

Мен ахир саҳар чоғ таваллуд топдим,
Онам кўкси, азиз юртим ҳам саҳар.
Шеърга дил дафтарни саҳарлар очдим,
Эслайман:

Топганди севги қўйнидан
Мени тоғдан оғир ҳижрон ҳам саҳар.

Бугун шом устидан ял-ял кулажак
То умр борича саҳар мен билан.

Ҳар кун менга саҳар тухфа этажак
Халқим юрагига сафар мен билан.

1968

ОЗОД ШАРҚ АЁЛИ

(Контата)

1. БУНЧА ҚИСМАТ ШУР ЭКАН!

Нотавонман, бу на шафқатсиз замон
Чоҳми ё, дўзахми бу зулматга кон,
Тонги йўқ, оқшоми йўқ бу кенг жаҳон
Биз аёлларга қафасдай тор экан.

Бир нафас кўз очгали қўймайди зор,
Кўкрагимни доғ этиб тўймайди зор,
Бу қаро девор ичида гамгузор,
Ҳар аёл, ҳар қиз Ватанда хор экан.

Тим қаро сочимми ё бахтим қаро,
Ишқ ноошкор, дил мотамсаро,
Умр ўтар қашшоқ тутқунлик аро.
Бизга то ўлгунча зулмат ёр экан?

Беқанотман, тортганим танҳо азоб,
Дил хароб, кулбам хароб, ўлкам хароб,
Нур сароб, ҳурлик сароб, орзу сароб,
Бизга рўшнолик бирон кун бормикан?

2. ЭШИТАМАН НАЖОТ ОВОЗИН

Қайда, қайдан нажоткор садо,
Бу курашга чорлаган овоз:

«Қул, асира, нотавон гадо,»
Қаддинг ростла, нурга қанот ёз!

Нафрат тўла, орзулар тўла,
Диллар уйғоқ, тилаклар уйғоқ,
Чиркин дунё тахтин бир йўла,
Ағдарувчи билаклар уйғоқ.

Сен ҳам уйғон, кўҳна улкан Шарқ,
Шимол ёқда тўлмакда баҳор.
Қўзғол, заҳмат эзган шўрли халқ,
Бу курашдан четда ётмоқ ор!

Уйғон, уйғон жафокаш аёл,
Халқинг билан айлан курашга.
Ҳаёт овозига қулоқ сол,
Чорлар сени озод яшашга.

Тонг нурини тўсган юзингдан,
Тушсин қаро чиммат, пардалар.
Етар ёшинг тўкма кўзингдан,
Қафасларни синдир, парчала.

Кўз оч, барча заҳматкаш уйғоқ,
Ватан узра чиқмоқда қуёш.
Қўлда байроқ ишчи рус ўртоқ,
Йўл бошлайди, юр жангга йўлдош!

3. ЖАНГ БОРАДИ

Жанг боради, қонли жанг,
Тупроқ учун, нон учун,
Жанг боради, қонли жанг,
Ҳурлик учун, шон учун.

Жанг борар, эзилганлар,
Зулматга очган олов.
Тенглик, ҳурлик деганлар
Қўлида алвон ялов.

Жасоратли сафларда
Жанг қилади аёл ҳам.
Дил муқаддас ғазабда
Курашдан тинмас бирдам.

Бирини гарқ этса қон,
Урнин босди минг нафар.
Қуллик этилди яксон,
Жаҳонни тутди зафар.

Россия тупроғидан,
Кўтарилди оппоқ тонг.
Октябрь Аврорадан
Бахт ҳақида урди бонг.

4. АССАЛОМ, ОФТОБ

Янги Шарқ устида балқди инқилоб,
Тақдирни ёритди ёрқин офтоб.
Зулматнинг, кулфатнинг отилди тахти,
Меҳнагкаш инсоннинг очилди бахти.

Бу кураш, инқилоб, Ленин — Сен ўзинг,
Яшнаган офтоб, Ленин — Сен ўзинг.

Паранжи, чимматни отди қиз-жувон,
Ҳаётга тенг, озод боқди қиз-жувон,
Бахт тўқиш, илм ўқиш, ижод, ҳур хаёл,
Ҳур замон соҳиби бўлди ҳар аёл.
Бу жамол, бу қувонч, Ленин — Сен ўзинг,
Бу камол, бу ишонч, Ленин — Сен ўзинг,

Ер озод, эл озод, тилаклар озод,
Ижодкор, заршунос билаклар озод,
Яшнайти кундан-кун обод ўлкамиз,
Жаҳонда ягона озод ўлкамиз,
Бу толе наққоши Ленин — Сен ўзинг,
Бор бўл, эл қуёши Ленин — Сен ўзинг!

5. ДУТОРИНГНИ ҚЎЛГА ОЛ

Бунча гўзал нурга кон,
Бунча жаҳон кенг экан.
Бунча азиз, меҳрибон
Жонинг билан тенг экан.

Эй кокили тол-тол,
Дуторингни қўлга ол.
Бахтиёр давринг берган
Замонангни куйга сол!

Тоғ бағрини оралаб,
Оқар ёрқин шалола,

Дала кезиб саралаб,
Қизлар терар гул-лола.

Шафтолизор, анорзор,
Боғлар тўла хушхон най.
Ҳаётингдан кетгач зор
Дил тинарми куй айтмай.

Дала, қирлар меҳнатдан,
Ҳосилга кон Ватан бу!
Ҳар уйга кирган бахтдан
Дил нурафшон Ватан бу!

Эй кокили тол-тол,
Дуторингни қўлга ол!
Бахтиёр давринг берган
Замонангни куйга сол!

6. ЮЛДУЗГА ҚУНГАН ҲЗИНГ

— Тонг билан ял ёниб турган қизлармиз,
Қуёшдай нозланиб кулган қизлармиз.
— Серофтоб, серқўшиқ қир-далаларда
Оқ олтин ўстирган мардлармиз.

— Йўлимиз заводга тушар сой оша,
Дилларда меҳнатнинг шодлиги тошар,
Саройдай ёп-ёруғ фабрикаларда
Тўқиган шойнимиз қилинг томоша.

— Пахтакор бўлган ўзинг,
Бастакор бўлган ўзинг.

Атласдан ясаб қанот
Юлдузга қўнган ўзинг.

— Атласдан, шоҳидан қанотимиз бор,
Баҳордан чиройли ҳаётимиз бор.
Чўлларни гул этган, боғларни бўстон,
Самони забт этган саботимиз бор!

— Озод Шарқ эркаси, куйла баралла,
Меҳнатдан, роҳатдан, бахтдан жараҳгла!
Бу гўзал ҳаётнинг ижодкорини
Куйлайлик, дугона, баралла ялла!

7. БУЛСИН ХАЛҚ ОМОН!

Меҳрибон юрт яшнар, ўсар нур ичра,
Ундан азиз тўтиё йўқ дунё, дур ичра,
Адолатда, саодатда бахтиёр халқлар,
Янги шодлик ижод этиб яшар ҲУР ичра.

Бунда ҳар ким тенг ва ўртоқ, тақдир
нурафшон,
Билак озод, тилак озод, ҳалол шараф-шон,
Қушдай яйраб, ўсар гўдак ардоғимизда,
Бахтимиз-чун курашганлар эъзозда шодон.

Лекин жаҳон нотинч ҳамон, жоҳил бор, ёв бор,
Неча эллар тинчин бузган мудҳиш олов бор,
Йўқ, бу олов ютар ўзин, олмас аланга,
Йўлин тўсар бизнинг ғазаб — муқаддас ғов бор.

Жондай асраб, ардоғлаймиз ҳурлик тахтимиз,
Баҳор тахлит толе яхлит, боқий бахтимиз,

Бахтимиздан яна гўзал манзиллар чорлар,
Бизга йўлдош, суръатга бош ёрқин аҳдимиз.

Шарқ аёли — мард, иболи, хушвақт, хушжамол,
Ҳур Ватанда кундан-кунга топар минг камол.
Партиямиз омон бўлса, бўлса халқ омон,
Юрт тинч бўлур, бахтли бўлур, толе безавол.

22. III. 68

ДУСТГА МАРСИЯ

Еру осмон тутинг мотам яна бир меҳрибон кетди,
Ҳаётга, офтобга, гулга ошиқ жонажон кетди.
Дили кенг, хулқи пок, ирфонга кон фозил жаҳон кетди,
Садоқат-яа этиб меҳнат, тошиб ҳурмат ва шон кетди.
Ажиб бир дўст, ажиб дилсўз, ажиб ширин забон кетди.

Яшар токай киши умрига бундоғ айрилиқ йўлдош,
Ажаб нодир ҳаёт кўзгусига отди ажал минг тош,
Фироқнинг ханжаридан дил жароҳатда тўкар кўз ёш,
Фалакнинг бу жафосига қаёндан олгумиз бардош,
Тилар, орзу, умид боғи камолида хазон кетди.

Қаро ер бағрига эссиз, бу дўстга алвидо денглар,
Чирогинг ўчмагай ҳаргиз, яшайсан биз аро денглар,
Тирикмиз дилда достонинг сира бўлмас адо денглар,
Кўзинг оч, дўсту ёронлар, бугун мотамсаро денглар,
Яшаб тўймай, неча орзу, умид, армон ниҳон кетди.
Юракларни солиб фарёдга дўсту меҳрибон кетди.

12. VI. 68.

* * *

Нақадар ер жамоли ажиб,
Ҳар сония сурати ўзга.
Кезмоқ мумкин овозда оқиб,
Тутмоқ мумкин ҳавони кўзга.

Сўзсиз, куйсиз маҳлиёликни
Аташ мумкин жарангли дoston.
Ҳаёт номли рўшноликни
Мўйқалам-ла чизмоқдир осон.

Лекин мени отар бир ўйга
Ҳар бир ранги олади кўзим.
Гиёҳлари маст этиб бўйга
Қайта мафтун сезаман ўзим.

Ва мингбора айтган қўшиқни
Такрорлашдан ҳеч қилмайман ор.
Такрор изҳор этиб қуллуқни
Ўлгунимча куйлайман такрор...

Водил. 31. VII. 68

* * *

Гоҳ-гоҳ бир дақиқа тарк этмас хаёл,
Эски бозордаги сурондай ўйлар.
Бирининг баридан тутдими хаёл,
Узгаси шағалдай оғир қуйилар.

Охири куттишдан қурийди тинкам
Ва дилгинам узра тушади харсанг...
Шукур, дунё ичра яшамадим кам
Ва ҳеч дард, ҳеч жумбоқ этолмади танг...

8. 11. 68

УТЛИ ТОМЧИ...

Утли томчи, шўр томчи сени
Нега инсон кўз ёши атар?
Қалб ўртангач қўрғошин сели
Эмасмикан оққан шаш қатор?

Утли томчи, шўр томчи сели
Сен юзлардан ирмоқ очасан.
Ўзимдан ҳам яширин сирни
Рақибимга елдай сочасан.

Пешонамга ёзиқ тақдирни
Чиқарасан кўзимдан сиқиб.
Чўнг иродам қурган қасрни
Жаҳонгирдай бераҳм йиқиб.

Гўё шамгин, гўё ялангоч,
Шон-шуҳратим ешиб ташлайсан.
Иўқ душманним бир дам этиб шод,
Дўстларимнинг дилин ғашлайсан:

Чиқ сўнг томчи, юздан сидириб
Мен орқангдан отай қора тош.
Ўз ҳаққим-ла кўксимни кериб,
Кўз ёшига ҳам боқайин беёш...

6. 11. 68

МАНГЛАЙИМГА ОЙ НУРИ ТУШДИ

Бугун манглайимга ой нури тушди,
Ҳайратдан титради ажинлар узра.
Менинг борлиғимни ғалат ҳис қучди,
Неларни ўқиди кексарган кўзда...

Нени ўқир эди, ўзи кекса ой,
Дардни яширишнинг улуг пириман.
Озми, кўп ҳосиллар сўнггига қадар
Йиғиб терилган бир деҳқон ериман.

Сара меваларнинг дарахти қуруқ,
Ҳамма манбаларнинг йироқ баҳраси.
Гарчанд қайта чўлга айланмас қўриқ,
Гарчанд тамом битмас қудуқ қатраси.

Мана, ой узоқдан манглайга тушиб,
Бир турфа наъмани уйғотиб қўйдинг.
Дилда ёшимга эш бир туйғу жўшиб,
Дақки бердингми ё қизганиб суйдинг?

Сирғилма, эй лутфан қўнган ой нури,
Нур деб туғилганман, нурга тўймайман.
Сўниброқ қолди чоғ юракнинг қўри,
Ойсиз қора тунни энди суймайман...

* * *

О, муҳаббат, кўрсат қиёфанг,
Бисотингда ханжарми, ё май.
Гоҳ қалбларни яйратиб чексиз,
Гоҳ жароҳат соласан тинмай...

1970

* * *

Қоғоздан ёқилган гулханлар гар кўркам,
Бир дамда кўк ўпар минг тилли олов.
Бир дам алақишсанг сўнади шу дам,
Ўтни тилга солиб бўлмайди дарров.

Буларнинг севгиси — гулхан ёниши,
Ўзни ҳам, атрофни этди нурафшон.
Бу оний ёниши, офтоб ботиши —
Симон ҳароратдан қолмади нишон.

Икки қирғоқ ора оққан меҳрмас,
Икки дилдаги дард — муз куйдириши,
Бир севги иккига ёрилдими — бас,
У чироқ сўниши, туннинг кириши.

Афсус, сўнган гулхан қайта олмас чўғ,
Дарз кетган кўнгиллар бўлмайди бутун.
Гулханни сўндирган бўрон муз тўлуғ
Дилу кўзларини кўр қилди тутун...

20. IV. 74

МЕН БЎЛМАСАМ

«Не қилайлик?», «Қандай бўлса?», «Нечук
бўлур?»—

Сўрасангиз, наздингизда кўнглим тўлур.
Болажонлар, бир кун шамдай бу жон сўнур,
У чоқ кимдан сўроқлайсиз мен бўлмасам?

Гул эмасман, кўзингизда турган яшнаб,
Чинормасман турсам йўлга кўлка ташлаб,
Гўдакмассиз, юрсам сизни йўлга бошлаб,
Не бўлади уйингизда мен бўлмасам?

На илож бор, бир насиба бўлади кам,
Бу заҳматкаш тинмас далам олади дам,
Бир неча вақт дилингизга тўлади ғам,
Бир кун келиб уйингизда мен бўлмасам.

Бу қадрдон ишхонамда ўчар чироқ,
Аста-секин дўсту шогирд кетар йироқ,
Уйдан-уйга бўзлаб юрар етим фироқ,
Бир кун келиб уйингизда мен бўлмасам.

Гоҳ чеҳрамни тунд этганда ер ташвиши,
Ғусса бўлиб босса куннинг қолган иши,
Бири у деб, бири бу деб юрган киши,
Не дер экан бир кун келиб мен бўлмасам?

Жон бағримдан узиб сизга бергам ҳаёт,
Гоҳ кўрганда чеҳрангизни шодликка ёт,

Ёстиқ қучиб унсиз, пинҳон солганим дод,
Билармисиз уйингизда мен бўлмасам?

Ҳар қаричи кўз ёшимдан шўраланган,
Ҳар ниҳолдан азиз боғбон сўроғланган,
Шу боғбондан жуда эрта мерос қолган
Бу даргоҳда не кайф кезар мен бўлмасам?

Ҳар ғиштида баҳоримнинг бир япроғи,
Ҳар бурчида ҳароратим дил ардоғи,
Сизга асқаб толе тўла ҳовлим боғи
Кулгингиздан батанг келсин мен бўлмасам.

1975

* * *

Умид!
 Узинг несан,
 недур қиёфанг,
Вазнинг бор!
 Рангинг бор,
 ёки таъминг бор?
Заифликни босиб янгровчи оҳанг,
Кўкракдан парвозга дилни ундовчи
Ҳаётбахш, сафарбар шаънинг бор,
Умид!..

21. IV. 75

* * * *

Фақат меҳру вафо қилганмиз ато;
Покиза ҳисларга фарзанд бу ўғил.
Истайман, энг гўзал, мунис мусаффо —
Туйғулар ҳаммасин сенга берсин ул.

19. VII. 75'

БОЛАКАИ

Кўзларингда чуқур ўй,
Ҳайронликми, изтироб?
Кундан-кунга чўзиб бўй
Нега излайсан жавоб?

Мурғак фикринг етолмас,
Бу дунё ўйинига.
Севиб, отдилар паққос,
Сени тақдир қўйнига.

Ҳаётинг икки ора
Талашлигинг билмайсан.
Соғинчдан дилинг пора,
Лекин ошкор қилмайсан.

Гўдакликдан чиқмасдан
Улғайтдилар умрингни.
Жонларига суқмасдан
Сўндирдилар кулгингни.

Толхивичдай жуссангда
Қаердан тоғдай тоқат?
Айт-чи, пинҳон гуссангдан
Олиб бўларми фақат?

Уйласам кўздан жовдир
Оқади ёшим сели.

Бу — сен тўкмасга қодир
Соғинч ҳисси шекилли...

Борлиғим бўлиб юрак
Бошгинангни силайман.
Ҳеч дарз кетмас, бўлинмас,
Яхлит тақдир тилайман...

1975

* * *

Онам! Сенинг иссиқ азиз жонингни,
Заррадек чоғимдан бошлаб биламан,
Ўзим ҳам зарраю, лекин қонингни
Янгилаб жисмингдан ўзни узганман.

Сен гул жувон ҳали мендан беҳабар,
Булутдай гўдаклар тортди ҳавасинг,
Энди мен сен десам қайноқ, муаттар
Ҳоврин ҳис қиламан илиқ нафасинг...

1976

ГУЛ ҚУШИҚЛАРИ

* * *

Ерда гул, қўлда гул, чаккаларда гул
Гул бўлиб кўринар кўкдаги қуёш.
Бахтдай яшартириб инсон дилин ул.
Ҳар тақдирга бўлди у мангу йўлдош.

Утмиш зулматининг ботқоқларини
Кечиб-янчиб бизга яшнаб чиқди ул,
Кезиб юртим шаҳар, қишлоқларини
Кўраман сарғаймас ҳаёт номли гул.

Ва ҳаёт боғбонин кўраман аён
Еру элни тутган яхлит бир нурда.
Ленин, ўлмас Ленин шу буюк боғбон,
Бахтни йўлдош қилган мангу умрга.

* * *

Кўз йўлда, қўлингда даста ёниқ гул,
Висолдан тухфами ё унга муштоқ?
Жисминг толса ҳам кут, толарми кўнгил,
Келар йўли қанча бўлмасин узоқ.

Келарнинг келишин бўларми кечи,
Дилни кутиш ўти тарк этмаса бас.
Ишққа гирифторнинг интиқ севинчи
Висол майндан ҳам ширин этар маст.

1978

Тонгда сўз қудуғин тубига чўкиб
Ахтардим дур,
Тонгдай соф туйғулар қалбимда жўшиб
Қаламинг ол дер.
Шу жўшқин туйғудан азиз, чанқоғин
Бўлардим олмоқ.
Қалам қодир энди лойиқ салмоғи,
Олиб нақ чақмоқ.
Чақнатишга, унга қўшиб юракни,
Керак бўлса жон...
Ажиб бўйга кўмиб ён-теваракни
Тутдилар райҳон...
Мен энди ифори бу туҳфадан маст,
Унутдим тонгни.
Тонг нима,
Бир меҳр йўлига жонмас,
Сочдим илҳомни...

Қўлингда ёқуту дур, гавҳар тус гул,
Бахтнинг рухсоридай ранг-баранг ёниқ.
Олдда нигоҳингдан чўзилган у йўл
Наҳот висол дамин қилолмас яқин.
Сочиб юбор барин ишқ йўли бўйлаб,
Ҳар баргидан унсин бир орзу боғи.
Бир кун соясида авлодинг тўплаб,
Уйлайсан на мушқул севги ардоғи.

Жаннатдан терилган бўлса ҳамки, соч,
Энг бахтли қўлда ҳам гул сўлмай қолмас,
Сен ишқнинг ўзига мунис дилни оч,
Дилдан бир япроғи бежиз йўқолмас.

1971 — 78

* * *

Саида Зуннунова хотирасига

Ҳаётдан шоира, ҳайҳот, юмди кўз,
Қолаверди фарзанд ва қалам етим.
Наздимда, кўксинда қолган барча сўз
Ҳаммамиздан аччиқ ёш тўкарди жим...
Ҳаммага топилар сабр ва юпанч,
Қайғу ҳаёт билан туғилмиш эгиз.
Айтилмаган қўшиқ беун, беуввос
Совуқ исканжага берилди, эсиз...

1977

Мен ўзимни ёмон кўраман,
Заифлигим келганда ҳоким.
Мен ўзимни ёмон кўраман,
Тўкар бўлса шу ҳис кўз ёшим.
Мен ўзимдан қиламан нафрат,
Майда ҳислар измида қолсам.
Қувончларим кемириб ҳасрат,
Пушаймонлар зуғмида толсам.
Мен ўзимни ёмон кўраман,
Кундан-кунга хуружда бу дард.
Хафа ётиб, хаста тураман,
Иродамга етди чоғи панд!
Наҳот, гоҳ-гоҳ етган ситамлар,
Экиб кетди дағаллик манда,
Ҳис тизгинин бой берар дамлар,
Наҳот этди ўзига банда.
Кун ўтади,
 тунга кирганда
Руҳ қалбимни эзди пушмон.
Ўтган ишга заиф қолганда
Саловат ҳам кўтарса фиғон —
Чирпинмакдан бўламан адо,
Кексаликка ёғдириб лаънат.
Кундан-кунга бу дард бедаво
Кунда ортар ўзимга нафрат,
О, ўзимни ёмон кўраман...
1977

КҰНГИЛ...

Кўнгил, нега бунча беморсан ва мўрт,
Кўнгил, менга бунча тарангликда тор?
Кўнгил, эркалингинг, ўктамлингинг ют,
Тан ол, охир энди баҳорингда қор.

Кўнгил,

бўлма шиша сингари синиқ,
Беҳуда, бир сўз ё нигоҳдан чил-чил?
Борлиқни сиғдирган булоқ бўл-тиниқ,
Ўзни ўзинг босма оғир юк шекил.

Парокандаликни от, ғурурингга боқ,
Бўлса зарра ўксик орт елкасига.
Ғуруринг — бардошли вужудинг сиёқ,
Ярайди, эл иши, ташвишларига.

Элда таҳлика кўп: эқмоқ, ундирмоқ,
Бутун ер юзида ҳаёт сочин гул.
Евузликни олов олмай сўндирмоқ,
Токи, инсон яшай олсин хушкўнгил!

1977

* * *

Менга хасис келди табнат,
Шодлигимга алам қоришиқ;
Кутиб олдим баҳорни бетоб,
Танимдаги дард-ла олишиб.

Ҳамма ёқда шаббода ва гул.
Қум ҳам, тош ҳам таратар жаранг.
Мен-чун яшаш шундай ҳам мушкул
Жуссамни тик тутаман аранг.

Хасис келди табнат менга...
Баҳорни ҳам кўрмакда зое.
Қаердадир ўхшаб нақ тонгга,
Ял-ял ёниб туради толе.

Толе ҳаёт номли Ҳозиба,
Умр бўйи сен унга мафтун.
Бўлмас сендан ночор, ожиза
Умидлардан қўл силтаган кун...

1978

* * *

Юрагингда бир ғаш бўлса мабодо,
Уни менинг меҳрим ўти куйдирсин.
Зарра ёмонликни кўрсам гар раво,
Отанг руҳи мени бўғиб ўлдирсин!

1978

* * *

Қимки аёл дилига ҳоким,
Идрокидан сезади устун,
У олмаган чўққи йўқ,
 не ки,
Аёл ўзи чўққидир букун.

1978

* * *

Сен дейсанки: муҳаббат сўнмас,
Ва қонингда кезади олов.
Кўзингдаги мен билган ўтмас,
Заифлигинг ва мени аёв.

Мен дейманки: ҳа, севги бумас,
У музда ҳам ловуллаб ёнар.
Олов номли кучга бўйсунмас,
Ўла туриб азобдан ёнар.

Чиққанда ҳам жони тапидан
У сен билан тирик қолади.
Совуш топсанг музнинг дамидан
Жунбуш гирдобига солади.

1978

САЛОМ, ТАНСИҚ БАҲОР!

1

Яна кўк тубида сайрайди қушлар,
Яна ерда кўҳна ям-яшил кўрпа.
Яна тандан кетди мудрашу тушлар,
Яна ёшдек дилда ўйлар минг турфа.

Гар ибора қадим, қофия сийқа,
Аждод ўлмаслигин ҳақиқати бу.
Баҳор дединг: бирдан олам антиқа
Ва сенда энг ёлқин, тирик бир туйғу.

Ёшингни, дардингни, изтиробингни
Бир силкиниш билан отасан йироқ.
Хаёлинг етмаган, умид тутмаган
Энг йироқ уфқлар келар яқинроқ.

Ва сен яна қалби оташга тўлиқ,
Тоғни талқон қилгич қудрат танингда —
Меҳнатга тушасан, ҳосил ҳам бўлиқ,
Бу йил етилажак шонда ақалли,
Заррача маҳсулинг бўлиши аниқ,

II

Эй, баҳор, тўймагич жоним бор,
Сен билан туғилди у эгиз.
Борлигинг қучмоққа ҳолим бор,
Ишлайлик йил бўйи иккимиз.

Яралиш — туғилиш удуминг
Чарчаган қонимга эт пайванд.
Йил бўйи яшил сув, кўк нурунги
Томирда югурсин юз минг чанд.

Йил бўйи ниҳолдай сарғаймас
Саратон зуғмига берай дош.
Қаҳратон қаҳридан мунғаймай,
Қонимда кез, яшил, Ёш Қуёш...

3. III. 79

ДОСТОНЛАР

УНИ ФАРҲОД ДЕР ЭДИЛАР

*Артист Қобил Қори хотирасига
бағишланади*

I

Осмон тиниқ. Тоғ оралаб ел
Уйнар эди субҳидам енгил.
Тоғ бошида ярқирарди қор,
Этагида яшнарди баҳор.

Шу тоғлардан, тошлар ёнидан,
Қисматга ёр ошиёнидан
Кўзгудаги қизни этиб ёд,
Чиқиб келар шаҳзода Фарҳод.

Кўзида ишқ, мардона қадам,
Излар эди дардимга малҳам.
Қалби тўла орзу билан оҳ,
Кутар эди Ширинни нигоҳ.

Ёр висоли излаб баҳордир,
Тоғни талқон қилишга қодир.
Саҳроларга оқизса дарё,
Ширин унга боқса бир қиё.

Ёри юрти мўл бўлса сувга,
Шунда етар Фарҳод оҳуга.
Севги берар Фарҳодга қудрат,
Қудратига кўзгудан сурат.

Ширин бўлиб келар бу ерга,
Ой жамолин очар бу эрга.

Эл ерига жон берибсан дер.
Сен халқимга нон берибсан дер.

Ошиқлигин қиз билса зора,
Дардларига бўлса у чора.
Шунинг учун тоғни ёрар мард,
Шунинг учун қўшиғида дард.

Куйларди у хуршид юзлидан,
Кўзгудаги оҳу кўзлидан,
Қўшиқ айтар севган дил тинмай —
Жаранглади олов тўла най.

Бу дилором ширин овоздан,
Ишқли дилдан янграган создан
Маст бўлгандай йигит ёнида
Елиб юрди майин шаббода.
Гул ғунчаси қўшиққа мафтун
Бўлиб кўксин чок этди бутун.

Хушбўй ҳидин таратди райҳон.
Тўлиб кетди атирга ҳар ён.
Куйни тинглаб соч ёзди толлар,
Тебранишди нозик ниҳоллар.

Бу куйчига тан бериб, буткул
Қўшиғини унутди булбул.
Куйни тинглаб симобдай чашма
Жилваланиб қилди карашма.

Авжга чиққач Фарҳод навоси,
Куйга тўлгач боғлар ҳавоси,
Бош кўтариб майса ётоқдан,
Қулоқ солди оҳулар тоғдан.

Фарҳод кўзда маржон-маржон ёш,
Тош устига қўйганида бош,
Тошлар болиш бўлайин деди,
Гуллар кўрпа солайин деди.

Чўллар очмак истади чаман,
Атир сочмак истади тикан.
Висол топмай чекканда азоб,
Бағри куйиб бўлганда кабоб,

Тутмак истаб майли пиёла
Водийларда очилди лола.
Атрофини ўраган ҳаво
Бўлсам, деди дардига даво...

Охир ғамгин қўшиқ ҳам тинди,
Гўё тоғдан акс-садо келди:
«Эмиш юртинда Фарҳод исми,
Бунда тоғ қазувчидир.

Матон ҳуснин олмоққа
Келибдур, де бу бозора».
Жаранглади тоғларда бу куй,
Ширин юрган боғларда бу куй.

Булбул қилди бу куйни хониш
Ва қуёшдан ёғилди олқиш.
Такрор этди зилол япроқлар,
Такрор этди тоғлар, тупроқлар...

Кўп ёғилди олқиш ҳар ёндан.
Дили тўла шод ҳаяжондан
Таъзим қилиб артист турарди,
Ёш юраги бахтли урарди...

Парда тушди... муҳташам залда
Янграб кетди қарсақ барала.
Ташлай берди қизлар гулдаста,
Саҳна гулга тўлди бирпасда.

Икки юлдуз чақнаб кўзида,
Зўр ҳаяжон сезиб ўзида
Табассум-ла ташаккур изҳор
Этди Қобил Қори санъаткор.

Кўп ёғилди ҳар ёндан олқиш,
Кетган эди табиатдан ҳуш.
Офарин деб қари-ёш қолди,
Офарин деб тоғу тош қолди...

II

Гўзал эди ҳаёт баҳордай,
Баҳордаги тоза наҳордай.
Осойишта гулларди турмуш,
Қуриш, ўсиш, илгари юриш
Завқи билан яшар эди халқ,
Ижод, бахтга бўлгудайин ғарқ.

Бахтнинг тоза шу осмонида,
Гўзал баҳор наҳор онида
Офат каби босиб келди ёв,
Фашист бўлди орзуларга гов.

Ақл, юрак, санъат, истеъдод,
Ҳаво, тупроқ, сув — бутун ҳаёт —
Ҳаёт учун отилди жангга,
Жонни тикиб она-Ватанга
Жўнай берди ишчи, пахтакор,
Жўнай берди олим, санъаткор...

Шунда бизнинг Қобил Қори ҳам,
Лаббай дея юрт чақирган дам,
Санъатига деди: «Яхши қол!»
Жангга кирди қўлида қурол.

III

Ўз ҳушига келгандан кейин,
Қобил Қори кўз очиб секин,
Атрофига ташлади назар,
Тирик жондан кўрмади асар.

Ҳа, жангда у, жанг майдонида,
Совуқ қурол ётар ёнида.

Лекин ҳозир ёнар мисли ўт,
Ҳайқириқдан кучлироқ сукут
Олиб келгач кураш нафасин,
У кўтарди оғир танасин.

Бош кўтариб қаради узоқ,
Унга таниш жонажон тупроқ —
Украина ери бепоён
Боқар эди ғамли, меҳрибон.

Аллақайда гумбурлайди тўп,
Узоқларда ўт ёнарди кўп.
Чекинаркан душман, беомон
Ўт қўйганин англади шу он.

Дейди: ерда, осмонда олов,
Қанча ерга ўт қўймадинг, ёв!
Қалбим ўтин ўчли тиллари,
Украина сарин еллари —
Тутинг менинг икки қўлимдан,
Қолмай қасос, кураш йўлимдан!—

Интилади олдинга томон,
Ев ўқидан азоб чеккан жон
Имкон бермас олға юришга,
Душманига ўқин узишга.
Кўкрагини ўпирган олов
Азоб берар унга беаёв.

Еш юраги ҳаёт истайди,
Қони қасос томон қистайди.

Аммо, мана, қаршидан ўлим
Унга қараб ушла,—дер,— қўлим!
Оғир азоб сезиб ўзида,
Ғазаб ёнди шаҳло кўзида.

Қобил Қори оташга тўлиқ
Кучин йиғиб янгради қўшиқ:

«Азиз Ватан, жонажон Ватан,
Керак бўлса қурбон жону тан.
Бахт, эркимиз қолсин деб элда,
Муҳаббатинг, қудратинг дилда
Кўрсатамиз курашда сабот,
Евдан сени қиламиз озод.
Халқим учун, санъатим учун
Яна жангга кираман бу кун!»
Дея бошин кўтарди азот
Қобил Қори — қаҳрамон Фарҳод.
Қимирлашга йўқ эди мадор,
У аτροφга ташлади назар.

У беғубор осмонга боқди,
Гўё сирли кўзгуни топди.
Кўзгу мисол зангори осмон
Она юртин қилди намоён.

Қаршисида турган ўлим ҳам,
Ғойиб бўлди кўзидан бир дам.
Мана, она юрт Ўзбекистон,
Халқи, дўсту ёри қадрдон.

Мана уйи, ҳовли, гулзори
Ва меҳрибон онаизори,
Отасининг нуроний юзи,
Ўўлларига интизор кўзи.

Гул ичидан кўйлаги атлас,
Лаби ёқут, кўзлари наргис
Ёри майин қилиб табассум
Унга боқиб ишқли ва маъсум —
Ҳаётимиз сақлаб қол, деди,
Дўстлар учун қасос ол, деди.

Гўё ўзин саҳнада кўрди,
Фарҳод бўлиб тоғларда юрди.
Аста ўтди ташланган гуллар,
Чапак чалган қизлар, булбуллар,
Балиқ сузган у олтин булоқ,
Ширин наҳри, Фарҳод қазган тоғ.

Кенг пахтазор, водий, боғ, бўстон
Бари бўлиб бир Ўзбекистон —
Гўё унга бағишлади куч,
Деди:— Уч ол, душмандан ол ўч!

Вужудида ҳарорат ортди,
Хаёлини жанг ери тортди:
Бўстон эмас вайронлик, даҳшат,
Кўз олдидан ўтди беадад.
Қора дорга осилган аёл,
Олтин сочи ёзиқ тол-тол,
Баданида қамчининг доғи,

Ерга тегмай чўзиқ оёғи
Чайқалади тутунли елда,
Бошсиз ётар гўдаги ерда.
Шаҳар, қишлоқ кўринди вайрон,
Днепрнинг тўлқинида қон.

Буғдойзорнинг олтини ўтда,
Саҳналарнинг тили сукутда,
Сукутида янграб зўр қасос
Деркан:— Эй дўст, биз-чун ол қасос!
Узоқлардан келаркан фарёд
У бошини кўтариб кушод:

— Йўқ, бу куйган далалар ҳаққи,
Бошсиз қолган таналар ҳаққи
Яксон қилмай душманни тамом,
Бари учун олмай интиқом
Мен ўлимга бўлмайман рози!--
Деди, ғазаб тўла овозин
Олиб кетди узоққа шамол.
Кўзин юмди бедармон, беҳол.

Бир дам юмди кўзини, аммо
Огир бўлди дард чекмак танҳо.
Қадрдон юрт кўкига боқди,
Гўё тиниқ кўзгуни топди.

Душман пайҳон қилган дала, қир,
Шу кўзгудан ўтарди бир-бир.
Уртоқлари мардча қилар жанг,
Мана, ёвнинг ҳоли бўлиб танг
Қочиб борар халқнинг ўчидан,
Совет жангчисининг кучидан
Босқинчи ёв ўлган беҳисоб.
Кўринади кўзига шу тоб
Тепасида бир гала қузғун
Базм қуриб қилади ўйин.

Қизил байроқ, қасос йўл бошлаб,
Найзаларда зафар ярақлаб
Бораётган полкини кўрар,
Ва мардона халқини кўрар.

Халос шаҳар, қишлоқлар ўтди,
Озод қизлар унга гул тутди,
Қобил Қори тинч, лекин базўр,
Кўзин узиб кўзгудан мағрур
Жангчиларни кўрди бошида,
Командирин кўрди қошида.

У тутган сув ҳаёт бахш этди,
Ўлим гўё нарига кетди.
— Жанг зафари руҳим этди шод:
Украина тупроғин озод
Кўриш, дўстлар, тилагим эди.
Кўрдим.

Зафар бизники энди,
Жон дўстларим, хуш қолинг,— деди.
— Мен учун ҳам ўч олинг,— деди.
— Мен ўлимдан асло қўрқмайман?,
Лекин яшамоқни истайман.
Ҳаёт яхши, кураш ҳам яхши.
Она тупроқ, қуёш ҳам яхши.
Озод юртда берганим-чун жон,
Кўз юмаман мағрур, беармон.
Қолди ёрим, отам ва онам,
Қолди севган қўшиқларим ҳам.
Мана, турар қаршимда ўлим,
Лекин қўшиқ тилайди кўнглим.
Куйлай, дўстлар, тингланг сўнгни бор.
Сўнгра, майли сиз айтнинг такрор.

«Озод элда яшардим озод,
Севги билан бахтиёр эдим.

Гоҳи Мажнун, гоҳ ботир Фарҳод
Бўлиб элу халққа ёр эдим.

Санъат эди дилим банд этган,
Саҳна эди жонажон уйим;
Санъатимга чанг солгач душман
Жангга кирди юрагим, куйим.

Санъатимни севгандай севдим
Сени, Ватан, курашдим сен-чун.
Тупрогингни қоним-ла ювдим,
Аямадим жонни эркинг-чун.

Мен ўламан, аммо дўстларим,
Ёвдан сени қилади озод.
Украина ерига яна
Баҳор кириб бўлади обод.

Азиз халқим, фарзандлик ҳаққи,
Курашингга руҳим-ла ёрман.
Душманини енголган халқим
Зафарида, бағрида борман...»

Санъаткорнинг нафаси тинди,
Халоскорнинг нафаси тинди.
Дўстлар сокин эганида бош
Шарқ томонда кўринди қуёш.

Сукунатни бузиб ел-шамол,
Тинган куйни айлади такрор.
Тилга кириб гўёки ўрмон
Такрорлади қўшиқни шу он.

Такрор этди у куйни дарё,
Ёв қонига бўялган гиёҳ.

Такрорлади тошлар, тупроқлар,
Такрорлади жангчи ўртоқлар.

Такрор этар тоғлардаги қор,
Такрор этар келганда баҳор...
Шундай яшар асрлар бўйи,
Ҳалок бўлган санъаткор куйи.

Сокин оқар дарё лабида,
Бир туп кўм-кўк арча тагида
Қабр турар. Бошидаги хат
Марҳум эрдан беради дарак:

«Бунда ёвни қириб беомон
Ватанга жон берган қаҳрамон —
Жангчи Қобил Қори ётади».
Тонглар уни эслаб отади.

Секин елиб майин шамоллар
Шарқдан Ғарбга эсан замонлар
Келтиради райҳон бўйинни,
Лайли, Ширинларнинг куйини.

Кўп юлдузлар ой билан тунда
Келиб, майин эгилиб шунда —
Салом айтар она элидан,
Ширин калом ўзбек тилидан.

Бошида ой тўкиб кумуш ёш
Секин қайтар келсин деб қуёш.

1943

ИККИ ҰРТОҚ

Уфқ олмиш пушти ранг,
Тоғ узра чиқар қуёш.
Қир кенг — кўз илғар аранг,
Пахта очилган қийғос.

Белга урар ғўзалар
Чайқалар худди денгиз.
Қайнаган оқ кўпиклар
Ичра сузар икки қиз.

Бири Гулшанхон — дилкаш,
Қамсухан, ишга чечан.
Бири Ойша — шўх оташ,
Ёш келин — гапга печан.

Ойшахон тез ва шаддод,
Гулшан туйғун, раҳмдил —
Иккиси қалин ўртоқ,
Ўртадан ўтмайди қил.

Очилган бўлиқ пахта,
Оқ енгдай ҳар бир чаноқ,
Дала қизғин меҳнатда
Қизлар байрамдай хушчор.

Пахта жадал терилар,
Дам сайин ошар суръат,
Нақадар жонга ёқар
Ел силаб ўтса тонг пайт...

Ойша ростлаб қаддини,
Атрофга ташлади кўз.
Бўшатиб этагини,
Дўстига бошлади сўз:

— Гулшан, далани қаранг,
Йигитлар тутиб кетди.
Нуқул гўдаклар билан
Қолган кунлар ҳам битди.

Қарайман-да, қувнайман,
Ичга сиғмас қувончим.
Фурурим бўлар баланд,
Зўр бўлгандай суянчим.

Биласиз, бу қаторда
На акам бор, на иним.
Туғишгандан ҳам яқин
Бариси жоним, таним.—

Деди-ю, дуррасини
Силкиб ўради бошга
Ва хумор назарини
Ташлади ёш қуёшга.

— Асти қўйинг, минг шукур,
Тугади офат — уруш.
Халқни айтинг, шундай зўр
Йилларда берди туриш.

Энди бағримиз бутун,
Эркаклар қайтди элга.
Пиғламайсан жигар хун,
Васваса тушмас дилга.

Эшик тиқ этса сени
Босар эди ваҳима.
Қўшнинг олса шум хабар
Бағринг бўларди қийма.

Қийма бўлгандай дили,
Чимрилди Гулшан қоши.
Атрофда дала ели,
Тинч ҳаётнинг қуёши.

Порларди тоғлар оша,
Олиб кетгандай дардни.
Уртоғига шўх Ойша,
Деди тўкиб этакни:

— Чунки ўртоқ, ҳаммамиз,
Бир элнинг йигит-қизи.
Қийган ва еганимиз,
Бир элнинг нони, тузи.

Хирмон томон йўл олди,
Гулшан жўяк ичидан.
Кўркам силкиниб қолди,
Оқ пахталар кетидан.

Интилар кўкка қуёш,
Ортар ерда ҳарорат.
Терар йигит, қари-ёш,
Ҳаммада зўр маҳорат.

Теришади, пахтанинг
Усар тоғдай хирмони,
Яллеси йигитларнинг
Жаранглатди самони.

Гулшан секин ростлар қад,
Юзи бўлар гул мисол.
Вужудини муҳаббат
Ўрагандай тинглар лол.

Ўзи сезмай, назари
Сузиб кетди йигитга.
Хотира эмас энди,
Ишқ қилар бағрин тилка.

Ишқнинг гўзал ўтидан
Чимрилган қора қошлар,
Қалбдаги янги куйдан
Оташ бўлган қарашлар.

— Қаранг, унинг овози
Бунча жозиб бўлибди.
Урушда чиқиб ғози,
Сухсур каби тўлибди.

— Комилми?
— Йўқ, Тўлаган.
(Яширмоққа шошди қиз.)
— Тўлаганмас куйлаган,
— Мени чалғитмоқчисиз,

Бу Комил — кулиб боқди,
Ойшахон ўртоғига.
Бу қараш лола тақди
Гулшаннинг яноғига.

Жўяк оралаб ўтиб,
Ойша келди яқинроқ.
Гулшанни қўшиқ тутиб,
Олиб кетганди йироқ.

Муҳаббатнинг сирини
Қилар экан тамошо.
Гулшан қалби сирини
Ойша қилади иншо:

— Айтманг, чин гап турганда
Менга кўрган тушингиз.
Ишқ денг, уни кўрганда
Оғиб кетар ҳушингиз.

— Ҳуш ўлсин дарров оғса,
Жилла ҳам ундай эмас.
У қаҳрамон, биз эса...
Биздайларни тенг демас.—

Гунчадай дудоғига
Чивқиб эрка табассум,
Қаради ўртоғига
Ҳам маъюс, ҳамда маъсум.

Қучоғи тўлган пахта.
Упар оппоқ иягин.
Гулшан хаёлчан, шахдам
Тўкиб келди этагин.

— Гулшан, ёш қиз эмассиз,
Гапингизга туз қўшинг.
Биламан, камтаринсиз,
Аммо нолишни қўйинг.

Комил ҳам сизга хуштор.
Мендан сўранг сиз уни.

Юрармиш тунлар бедор,
Поччангиз айтди буни.

Кеча сиз қилганда рақс,
Ўзим кузатиб турдим.
Гўё олмасдан нафас,
Лол қолганини кўрдим.

Мен ҳам гар йигит бўлсам,
Таплардим сизни ёлғиз.
Сизнинг чирой кимдан кам,
Товусдай кўркам қизсиз.

— Жилла ҳам ундай эмас
— Луқма ташламанг мундоғ.
Бир кўрган қилар ҳавас,
Қиз деган бўлар шундоғ.

Бу йил колхозда қай қиз.
Сиздан кўп терди пахта?
Ҳатто районга раис
Телефон қоқди бу ҳақда.

Қаҳрамондан каммисиз?
— Биз ҳаммамиз шу зайл!
Сиз, Ойпош-чи?
Йигитлар,
Биздан ўзмоқчи бу йил.

— Майли ўзини! Улар ҳам
Ўзимизнинг юзимиз,
Бизнинг колхоз шундоғ деб
Гердаямиз ўзимиз.—

Ойша этагин тўкиб,
Тепиб босди қанорга.

Тера-тера сўзлади,
Гулшан чўмди хаёлга.

— Ўқигансиз, оқ кўнгил,
Орқангиз тўла кокил.
Бу кокилдан узилиб,
Қайга ҳам кетар Қомил.

— Қўйинг шу гапни, Ойша,
Пича олинг қўшиқдан!
...Қуёш тераклар оша
Шуъла сочни уфқдан.

Бутун звено шунда...
Табелчининг вақти чоқ.
Ялтирар хирмон кунда,
Тоғдай юксак, қордай оқ.

Жийдазор йўл оралаб,
Қизлар кетди уйига.
Шарқдан оқшом мўралаб,
Урмаларди қуйига.

Шом ортидан тоғ ошди,
Ун беш кунлик тўлини ой,
Кенг водийга нур сочни,
Ҳосилга бўлсин деб бой.

1946

ҚИШЛОҚ ВРАЧИ

(Поэмадан парча)

Ишли куннинг ҳаллослаган дами ҳам
Ўтган куннинг орқасида олар дам.
Қатновчилар тиниб гурас-гураси,
Кабинетда ёлғиз баҳор нафаси —
Билан оппоқ ой мисоли қиз қолди,
Баҳор кириб ҳузуридан жой олди.
Елдай тилсиз очилдию уй эшик,
Ойша кампир ёшдай кирди қадди тик.
Паришонлик мудом баҳор ҳолида,
Лекин оппоқ нурдай сочи толида
Йиллар изи ётар эди осойиш,
Инжиқ, эрка иши ўтар бекойиш.
Бу кампирнинг мисли дарё меҳридан
Бир колхознинг гўдаклари баҳраманд.
У аслида гўдакларнинг ачаси.
Кун бўйи шу қушчалар барчаси
Ором олар бу меҳрибон қанотда.
Беш ўғлининг олasi бор бу зотда
Меҳр бериб дили тўлар меҳрга,
Ўзи ҳайрон қудрат берган сеҳрга.
Бутун қишлоқ ғам, шодлиги дилга жо,
Етмиш ёши олиб юрар беасо.
— Келинг,— деди қиз жойидан қўзғалиб,
— Қелдим, касал тўшагидай судралиб.
Доктор кулиб:
— Отдексиз-ку, она,— дер.

— Дилим касал, болажоним, дори бер.
 — Жоним билан, қани тинглаб кўрайин.
 — Не фойда бор? Эшитмайсан дил, тайин.
 Доктор бўлсанг кўриб рангу зардимни,
 Хамирдан қил суғургандай дардамни
 Суғуриб ол!
 — Қани кўрай, не ўзи!
 — Менга эмас, дори ўзга орзуси.
 — Кимга экан? Нега ўзи келмади?
 — Келабериб жонида жон қолмади.
 — Ким экан у?— Ўйлаб кетди қиз ҳайрон,
 Бутун қишлоқ кўз олдидан бир карвон
 Бўлиб ўтди.
 — Кумушхонми?
 — Пўқ, болам.
 — Муроб чолми ё чўлдаги Норхолам?
 — Чол ҳам отдай, Норхоламга бу нафас
 Яғанада келмаяпти ҳеч ким бас.
 — Бошқа дили хастани мен билмайман,
 Лекин дили хастага мен ҳайронман.
 Уни қаранг!
 Қиз ойнадан қарайди,
 Қуёш нури кенг осмонни тарайди.
 Ташқарида қиз нигоҳи сиғдирмас,
 Кўм-кўк дала баҳор кўрки билан маст.
 Табиатнинг барча бўёқ ва ранги
 Барча зийнат, камолоти, оҳанги
 Харитадай ётар қизнинг кўзида.
 Шу бир жуфт кўз илғаган жой ўзида
 Ўзбекистон аталган юрт кўрки бор.
 Беш йилликнинг юкин ортиб елкага,
 Эркин, полвон ишлар эди Асака.
 — Уни қаранг, нилдай кўм-кўк осмони.
 Тутиб кетган эркин меҳнат сурони.
 Бўлиқ, яхлит пахтазорлар бепоён,
 Ҳар қаричин обод қилган ҳур деҳқон.

Ардоқлайди фарзандидай пахтани,
Меҳнат қилиб яратади бахтини.
Назар ташланг чаман каби у боққа,
Анави тоғ лабин қўйган булоққа.
Шаббодалар қанотида сафо бор,
Кун нуридир бунда қушлар рубоби
Табиатнинг энг чиройли бир боби
Асаканинг тупроғига ёйилмиш,
Табиат ўз санъатига қойилмиш.
Қишлоғимиз бой келиндай бир кўркам,
— Баҳор келиб ҳусни ортар яна ҳам.
Мен айтганим дилни ҳам шу қўзгади.
— Қасалингиз ўзи келсин, бўлмайди.
— Келолмайди уни ёққан аламга,
Тафти уриб куйиб келдим мен сенга.
Хаста бўлмиш йигитларнинг киройи,
Сен туфайли заъфарондир чиройи.
— Мен туфайли?— сачраб тушди Соҳиба,
Лола янглиг бўлиб деди:

— Е, товба!

— Зар қадрини заргар билар, болажон,
Йигит бўлиб аталгунча томчи қон
Бир барнонинг баҳорига кирар қиш.
Зеҳн солсам, бир суқсурдай бояқиш,
Эшигингга шод келади, кетар хит.
Кимёгарда ясалмайди бир йигит.
Ичим оғрир йигит бошин кўриб ҳам,
Дил дардига, доктор қизим, дил малҳам.
Била туриб ошиқ йигит ҳолини
Жафо қилсанг тутар, болам, уволи.

Қиз қалбидан тошган баҳор нафаси
Тўлқинига тордай кўкрак қафаси —

Деди: Тухмат — ёмон кўрган ёвимдир,

— Бу тухматмас, нени дедим чин ахир.

Қиз тутоқиб:

— Мендан нима илинж?—дер.

— Лахча чўгдай ёнган қалбга совиш бер!

— Англамадим?!

— Аббос сени суяди.

Севгисини айтолмайди, куяди.

Қиз қалбини чулғаб олди зўр тўлқин,
Бахмал каби бир жуфт қора кўз учқун —
Сочиб гўё ахтарарди висолин.

Неча онлар эркалаган хаёлин
Аббос дили шифо тилар дили қон,
Қиз титрарди ишқ баҳорин елидан.

— Қўйинг, она, бу савдога йўқ тобим,
Мен тинч юрай, тинчлигим шу-офтобим!

— Гапинг қизиқ, бу деганинг нимаси,
Дунёдаги тирик жоннинг ҳаммаси —
Бир-бирига қовушмоғи бу мерос,
Қовушмоқдир келажакка зўр асос.
Бу асосни қилмоқ бўлсанг сен поймол,
Тоқ ўтабер! Ёки борми ўзга ҳол?
Ё сенинг ҳам юрагингнинг шоҳи бор,
Муҳаббатнинг аччиқ, ширин оҳи бор.

Ундай бўлса ихтиёринг ўзингда,
Ранжимагин, болам, айтган сўзимдан.
Эркин келган, шукур, сенинг замонанг,
Йўқлик эзиб ночор отанг ва онанг
Қўлинг тутиб берар чоғлар ўтгандир.
Даста-даста хотин қучмоқ битгандир.
Ўйга чўмди қиз қошини чмириб,
Дил тубига қўнган дарди кемириб.

— Лекин йигит ҳолин кўриб ўйладим,
Келарканман бир асосга суяндим.
Уч йилдирки, шу ердасан, мен аммо
Билмайманки, бир юракка сен даво.
Бир лочинга тақиб ишқнинг гулини
Баҳор каби яшнатмадинг сен уни.
Йигит-яланг сени кибор дейдилар.
Юрагингда муз билан қор дейдилар.

Кўзларингдан юлдуз олар андоза,
Қалби муз деб, нечун бўлдинг овоза?!
— Тўғри, онам, дил танисмай баҳорни,
Ёғдирдилар юрагимга шу қорни.
Менга ётдир сиз деган гулнинг атри,
Шоирларнинг парт қилгувчи ўт сатри.
Достонларда нақл этилган муҳаббат,
Менинг учун ёлғиз достон серҳикмат.
Жаҳонини унутгудай дил ёна —
Севганларнинг лаззат, зорин бегона
Уқир эдим мен осойиш, бекойиш,
Лекин онам ҳеч қўймади осойиш.
Уни ёқди куёв кўрмоқ ҳаваси.
Шуни деди уруғ-аймоғ ҳаммаси.
Ун тўққизга тўлар-тўлмасдан ёшим,
Совчи билан боғладилар ҳур бошим.
Бу савдога кўнар экан, сўзим чин,
Бошим узра ўйнамади ҳеч қамчин.
Қанча рўзгор бошин ютган шум оқим
Гирдобига олди менинг ҳам бахтим.
Фашист юлиб олди биздан отамни,
Ота меҳри билан севдим онамни.
Она бахтни қизғанарми қизидан,
Дея юрдим чизиб берган изидан.
Сўнг йигитнинг шайдо бўлиб суйиши,
Ачинтирди фироқимда куйиши.
Роса бир йил тўса бериб йўлимдан
Охир олди ихтиёрим қўлимдан.
Баҳоримдай шоша-пиша ўтди тўй.
Мени келин қилиб олган бу ёт уй
Қилган бўлди гўё менга жон фидо.
Мен ҳам бўлмай тақдиримдан норизо.
Оилада сездим ўзни бир бека,
Эрим атаб севгисига малика
Оёғимга тўкди бору йўғини.
Уҳ, онажон, юрагимнинг чўғини

Ютди шундай риё билан хиёнат
Ҳам хотинга, ҳам фарзандга жипоят —
Қилган номард тутган экан қўлимни,
Ишқмас, жафо тўсган экан йўлимни.
Ўқишимдан, дўстларимдан кечиб мен.
Эрим дея унга бино қўйибман.
Бир баҳорга куз киритган гармсел,
Нафасидан бор иродам бўлди шал.
Уртоқларим оро кирди жонимга,
Кучли қўллар яна кириб ёнимга
Олиб чиқди илк кўрганим кенг йўлга.
Яна ҳамдам бўлдим билим ва нурга.
Шундай, гўё уч ой бўлди бахт меҳмон,
Шундай бўлди бағрим музга тинч макон.

Шамол олди чўғ юзидан кулини
Ловулаган ўтдай сезиб дилини
Ул сеҳргар кўзларига тўлди ёш,
Қиз гамига кампир секин эгди бош.
Дил тубида ётган эски ҳикоя
Қанотлари ўйга ёйиб соя
Сукут бўлиб бир дам олди оғир тин.
Уфқдаги лоласимон ўт ёлқин
Сўниб ботди оқшом қучди оқ тоғни.
Ойша хола секин ёққач чироқни
Электрнинг оппоқ нури тонг мисол
Кўҳна соя узра ётди бемалол.
Соҳибадан олмай кампир кўзини
Секин босиқ тўкиб солди сўзини:
— Қаҳрамонлар пок руҳига шон-шараф,
Уруш солган бебахтликка йўқ тараф.
Бир умрга шифо топмас жароҳат
Юрак билан яша дейди адолат.
Яша дейди қолганларнинг жонлари,
Яша дейди қурбонларнинг қонлари.
Отанг юрт-чун фидо қилган экан жон

Келажаким мен-ла ўлсин деганми.
Қолганимиз бир умрга қул бўлиб,
Фашист солган қора доғга қул бўлиб,
Хотирамиз олиб кетсин деганми?!
Тобутига солиб кетсин деганми?!
Аждодларни эсга олиб қилса ёд,
Бўлмайдими қаҳрамонлар руҳи шод?!
Сен бор, болам, яшар ўтмиш шуҳрати,
Сен бор маҳкам, зўрдир ўлка қудрати.
Чўп экмасанг боғда терак чўзмас қад.
Гар йўқ экан гўдак қолар бўш сарҳад
Сендай-сендай танноз келиб кетса тоқ,
Юз йилдан сўнг кимга қолар бу-тупроқ?!
Баҳор каби йиғирма беш ёшинг бор.
Соғ, гўзалсан, лекин ёлғиз бошинг бор.
Утасанми умр бўйи қул бўлиб,
Гиёҳ унмас қақроқ, тақир чўл бўлиб!
— Наҳот чўлман, деднингизми тақир тош,
Не тил билан айтолдингиз сўққа бош,
Нечун тирнаб қонатасиз дилимни,
Миннатомуз сўзга ундаб тилимни?!
Бу бўстонга қилар экан мен парвоз,
Тоза дилим ишқи бўлди поёндоз.
Ун беш йиллаб эркалаган тилагим,
Ҳали меҳнат, иш билмаган билагим.
Бир ишончим юракдаги муҳаббат,
Устозларим берган илм, маърифат.
Чарчаш билмас ёшлик берган ишончим,
Илк меҳнатим келтиражак қувончим —
Билан келиб тушдим сизнинг қишлоққа,
Севган онам Тошкентимдан йироққа.
Аспирантлик ўқишини қилгач рад,
Талай қизни босди ҳатто зўр ҳайрат.
Бир деди: «Соҳибанинг эси паст,
Эси бўлса қишлоқ томон интилмас».
«У ерларда билганини унутар,

Қоқилганда кимни таянч деб тутар?
 Мушкуллиқда кимга борар кўмакка,
 Ҳаёт учун жангда бўлмоқлик яқка
 Даҳшат»,— деди Зуҳра номли ўртоғим,
 Уша ерга лозим дедим бормоғим.
 — Демадингни у ерда биз даркорроқ,
 Қоронғида чироқ ёнар равшанроқ.
 — Йўқ, демадим, ўзим жондан интилдим.
 Пушмоним йўқ, жуда яхши иш қилдим.
 Наҳот, менинг бор умидим беҳуда,
 Келажакни яқин қилув орзуда
 Билим, меҳрим ихлосимни қўйиб мен
 Завқ-шавқ билан сиз-ла ишлаб юрибман.
 Шу қишлоқнинг сиҳатлиги, соғлиги
 Она, менинг ҳаётимнинг борлиги.
 Бир беморни тўшагидан кўтарсам,
 Ҳаётимда мен ҳам шу кун соғ, кўркам.
 Бир кексанинг очган куни кўзини,
 Ҳис қиламан нур қўйнида ўзимни.
 Ардоғимдан қайта топган сиҳатин —
 Ботир сақламасми Ватан сарҳадин.
 Қўлларимда дунё кўрган ҳар гўдак —
 Эмасмикин ўзи буюк келажак?
 — Сенда йўқми уй-жой қилиш орзуси,
 Ўксинтирмас наҳот гўдак кулгуси?!
 Куни бўйи ишлаб қайтган кезингда,
 Наҳот мушук эркалайсан тизингда?!
 Кошки эди бўлса кўнгил тирагинг,
 Фарзанд меҳри яйратганда юрагинг —
 Нафасидан танинг олса ҳарорат!
 Дердим, болам, шулар бўлсин саломат.
 Фарзандинг бор, сенга ҳаёт яриммас,
 Парвозингда қанотларинг майибмас,
 Кўрсам эди қанотингда ўғил-қиз,
 Дердим асло ўлмас бургут босган из.
 Шу қайрилмас қанотларда учабер,

Умидларнинг чўққиларин қучабەر,
Фарзандинг бор: келажакнинг омондир,
Лекин, болам, мевасизлик ёмондир.
Қоқ теракда на соя бор, на мева,
Кўрсам дейман бахт юкингга бир тева.

1954

МУШОИРА

Гўзал тупроқ узра қуйилди оқшом,
Кундуз олар дам,
Жўшқин мушоира этади давом,
Дўстим, кел сен ҳам!

Бунда узоқдаги дўст бўлар яқин,
Санъат, маҳоратнинг байрами бунда.
Қофия, сўз, мисра баҳслари қизгин,
Юраклар даврага киради бунда.

Қай дил чамани бой, жозиб нафаси,
Кимнинг фикри ўткир, теран, бокира?
Бу гурунг — шоирлар мусобақаси —
Шарқ шеърини чамани, бу мушоира!

Ҳинд тупроғи узра қуйилиб оқшом,
Кундуз олгач дам,
Жўшқин мушоира этади давом,
Дўстлар бўлиб жам.

Юраклар жўр экан, овоз ҳамоҳанг.
Зарра эҳтиёж йўқ муҳташам залга.
Бу шеър боғига гўзал, ранг-баранг
Қўшиқ солиб келган ҳар шоир дилга.

Пил қудратин жўшиб куйлар бир шонр.
Ўзгаси Ганг мисол қилар замзама
Фақат манго пусха ажойиб чодир
Бу гўзал даврага ажиб бошпана.

Бенгал кўрфазидай кўк эди оқшом,
Атрофда табнат оларди нафас,
Ранг-баранг чироқлар шуъласи бесои —
Осмои кўзларида этар эди акс.

- Салқин соҳиллардан эсган шаббода
Гоҳ олиб келарди гуллар бўйини.
Гоҳ ҳинду қиз куйини, гоҳ яқини боғда —
Сайраган анвои қушлар куйини.

Лекин ҳоким эди даврада илҳом
Ва жасур қалам.
Жўшқин мушоира этарди давом,
Дўстлар бўлиб жам.

Ўзбек супасидай саҳнада гилам
Чироқда ёнарди гўё камалак,
Меҳру муҳаббатин кўрарди баҳам
Ҳақиқат ва нурга интилан юрак.

Саҳнага чиқарди сипо ва вазмин
Чинор ҳам, ниҳол ҳам шеър чаманидан.
Кекса-ёш отаю фарзанддай яқин
Ёнма-ён дўстликнинг бу байрамида!

Шарқнинг ҳам бузилмас одатлари бор,
Ҳиндлар удумига қиламиз амал.
Чордона қурамиз меҳмон ва мезбон
Камалакранг гилам узра бемалол.

Пойгакда ечилган хил-хил пойафзал,
Менинг назаримда ўзи бир дунё.
Ҳар бири ўзида меҳнат ва гўзал
Эли тупроғини келтирган гўё.

Ажиб Ҳиндистоннинг моҳир, миришкор
Косибин санъатин қилиб намойиш —
Ҳиндлар сандаллари тизилган қатор.
(Сандал дарахтидан ясалган эмиш.)

Жуда соз! Албатта кийиб бирини,
Сафарга дўстлар-ла мен ҳам чиқаман.
Ҳар қўлга тутқазиб халқим меҳрини,
Буюк Ҳиндистонни яёв кезаман!

Хитойнинг бежирим, Боғдоднинг пухта
Оёқ кийимлари турар ёнма-ён.
Қарайман, Цейлон бор ва бошқа жуфтда
Эрон косибининг санъати аён.

Мўғулча этиклар Панжоб кафшига
Эртак сўзлагандай эгилиб турар...
Кўзлар қувонади инсон ишига,
Шод этар тупроғу меҳнат ва ҳунар.

Сўнгра теваракка сездирмай секин
Мен ҳам ўз туфлимга ташладим кўзим.
Ёмон эмас, Аҳмад, моҳир, камтарин
Ватандош, ишингга олқиш ўқидим.

Биламан, сенинг ҳам бунда дўстинг бор,
Балки Бомбейда у, балки Қашмирда.
Қаерда бўлмасин худди сен мисол
Яшайди даврада янграган шеърда!

Чодир ичи гавжум, кўзлар мунтазир,
Микрофон олдида давра соҳиби:
Кумушдай сочида жилваланар нур,
Кўзида ёшликнинг сўнмас ёлқини.

Неларни кўрмади бу кўзлар? Юрта
Кўз ёши дарёдай оққанин эслар,
Ирода ва умид тобланиб ўтда,
Қари ҳақсизликни ёққанин эслар.

Энди Ҳиндистони устида офтоб,
Шунинг-чун ёш, дадил, мунаввар боқар,
Бизни шеър баҳсига қилади хитоб.
Қўшиқ юраклардан дарёдай оқар.

Гўзал таржимондир зангори оқшом,
Ҳар юрак ҳамдам.
Бизнинг мушонра этади давом,
Дўстим, кел сен ҳам!

Мана, мусиқадай, севгидай майин,
Даврага киради Панжоб булбули.
Нафис сатрлари ёниқ ўтдаин,
Жасур жаранглайди оналик дили.

Шеър ўқийди Непал, Вьетнам, Хитой,
Рус, тожик ўқийди шеърини сарбаст.
Қора алангадай соқолли симгхлар
Қордан оқ либосли бенгаллар, ҳиндлар,
Завқидан тебраниб нақ тўлқинли сой,
Тингларди ҳаяжон оғушида маст.
Қўшиқ-чи?

Гоҳ кураш,
гоҳ қиз севгиси,

Гоҳ кўкдан нон кутиб кўр бўлган нигоҳ,
Гоҳ гўдак кулгиси, гоҳ банан иси,
Сурмали кўзларнинг нози бўлиб гоҳ;
Гоҳ бўғиқ ҳақиқат дод, ҳайқириғи,
Гоҳи юлдуз каби йироқ, ёрқин бахт.
Қулликка санчилган газабнинг тиғи,
Гоҳ эрк тантанаси берган адолат —
Осиё, Африка картаси бўлиб,
Ҳаёт аламига, бахтига тўлиб,
Қириб келар эди дилдан дилларга.
Еллар мисраларни диллардан юлиб —
Миллион йўллар билан бутун элларга.
Кетарди гўё бир самимий сайёҳ,
Ёлқин қанотида дўстлик ва меҳр,
Гўё шарқликларнинг бахтига гувоҳ,
Ғарбни чорлар эди даврага шеър.

Эй латиф, фусункор ҳинд оқшомлари,
Не сеҳр бор эди зангор қўйинингда?
Тингловчи ва шоир ҳаяжонлари
Бир улкан қалб бўлиб тепар тўлқинда.

Янги куй, янги ўй олиб шоирлар,
Даврага келарди, келарди ҳамон.
Дилларни пайвандлар эди сатрлар
Дўстлик, қардошликнинг кўпригисимон.

Еру биродарнинг меҳрига сероб.
Юракдай даврамиз борар кенгайиб,
Жафокаш қонига солиб офтоб,
Кўзида қалбининг оқлиғи ёниб —

Африка фарзанди ўқийди шеър,
Ирмоқдай қуйилар тинчлик сўзлари,

Ором оғушига кирган бўлар ер,
Ёрқинроқ чақнайди кўк юлдузлари.

Сен эрмак эмассан, сен — нон, сен — ором,
Орзу показа.

Сен Ҳаёт! Ҳаётни куйла сен мудом,
Эй, мушоира!

Сен чорла, овозинг эшитсин жаҳон!
Шеърнинг уриб турган юраги бўлиб,
Ҳаётнинг энг ажиб куйига тўлиб
Давраимизга кирсин ишчи ва деҳқон,
Ҳаёт санъаткори энг оддий инсон.

Балки у шеър ёзиб, ўқимаган ҳам,
Ижоднинг лаззатли дарди бегона.
Кураши — қалбида қайнаган илҳом,
Китоби — эркака ишқ, орзу ва гоя.

Майли, ўрин олсин, бу шонли сафдан,
Шоирлар куйига бўлсин ҳамовоз.
Меҳнат-ла яратган саодат, бахтдан
Нақл этган мисралар кенг қилсин парвоз.

Ҳаёт гўзаллиги шеърятининг
Ёниқ нафасига тўлсин бу жаҳон.
Хавфдан халос бўлган башариятнинг
Қўшигини тўқисин озод, тинч инсон.

Давраимиз меҳрга тўлиқ бир олам,
Дўстлар бари жам,
Буюк мушоира этади давом,
Келингиз сиз ҳам!

1958

ВОДИЛ ЮЛДУЗЛАРИ

Меҳмон тунда келиб тушди Водилга,
Сойда шарқирар тун.
Барг-ла ўйнар тун,
Йўлин, кўзин тўсиб:
«қол,— деб,— шу ерда»,
Қуюқ тун ороми қамради бутун.

Сўнмас тўп чақмоқ,
Сингари чақмоқ
Боқди юлдузлар...
Рашкадайин ёнди,
Дилдай ўт олди
Меҳмонда кўзлар...
Уйқу дорисини ютмади.
Бедор
Тун товушидан сўрди
манзара, куй, ранг,
Қорли, қорсиз тоғлар,
минг йиллик чинор,
Терак, ўрикларда ўрмалади тонг.
Уфққа асир,
Тўнар серсеҳр
Меҳмонда кўзлар...
Учқун сузгандай,
Гулхан тўзгандай,
Ёғди юлдузлар...

Сайёр ел чайқабми, тун бўлиб даво,
Гўдакдай ухлади, уйгонди меҳмон.
Ер зилол, тонг зумрад, шуъла ранг ҳаво —
Оқар меҳнат, шодлик кундузи томон.—
Кекса, бола, ёш,
Қалбида қуёш,
Бугдой ранг юзлар...
Айтмоқ бўлиб сўз,
Меҳмон ташна кўз
Таржимон излар...
Гўё шаҳар кезар қишлоқ оралаб,
Ажиб тараққиёт ярашиқ, ўтроқ
Бу — меҳнат ўғлига ҳайкал.

Улуғбек

Фарзандин кафтида кўрсатди қишлоқ:
Зафарга чорлаб,
Кўксида порлаб
Чақнар уч юлдуз...
«Ер, меҳнатга мадҳ,
Қўшиқ бўлган бахт!»
Дер меҳмонда кўз...

Қалб қуш каби учар далалар томон,
Қанча қабр, жон ухлар...

Унар нон, номус

Ҳар қарич тунроқда!..

Кундузги жаҳон:

Гўза, деҳқон, суръат — нақ қайноқ оғуш
Қучди меҳмонни,
Қўйди чил нонни,
Чой тутди қизлар...
Ҳар қиз кўзида,
Саҳар кезида
Еққан юлдузлар!..
«Шу битта колхозми, бир иқлим водий?»
Ҳамма ёғи гўза, этаги дарахт.

Лекин қайга кетди, одам авлоди,—
Меҳмон ҳайрон: Деҳқон ишлайди қай вақт?

Чол даласидан,
Нақ бобосидан
Кўз олмай сўзлар...
Меҳмон завқ тўлиб,
Дил қулоқ бўлиб,
Тинглайди кўзлар...

— Бу ерми? Бир нигоҳ овлардай майдон.
Икки минг гектар бор пахтазор ўзи
Уй-жой,
боғ, бугдойзор, чорвага яйлов...
Бир иқлим дедингиз, хуллас, колхозни,—

Лиқ тўлган шийпон,
Ёздан юз алвон
Пигитлар, қизлар.
Бирн очар баҳс,
Бирн тушар рақс
Чизиб ўт излар.

Далага ёйилди бугунги деҳқон,
Машина ва тупроқ кирди измига.
Офтоб кезиб кекса қонида меҳмон
Эргашди миробнинг тезкор изига.
Гоҳ жарга тушар,
Гоҳ сапчиб жўшар
Сув мисли шўх қиз,
Дилга ўт ташлаб,
Ўз йўлини хушлаб
Оқар рашкли, тез...

Миробга сув бакор. Меҳмон олди дам.
Бошда ёнар ғуж-ғуж юлдуздай олча...

Қизлар хайр-хўшга келишиб оқшом,
Меҳмонга тутдилар шоҳи рўмолча:
Ҳар тўрт уфққа,
Нозикдан уқа
Тикибди тўрт қиз,
Меҳмон дер:
 кўкда,
Кўзда,
 кўкракда
Тухфада юлдуз.
Меҳмон жўнаб кетди шу тун Водилдан
Гўё сойларда кун, барғни ювар кун,
Йўлларига тўшаб ойнинг нуридан,
Оқ йўл тилар қишлоқ,
 либоси оқ тун.
Сўнмас тўн чақмоқ;
Сингарни яшноқ
Гул силтар қизлар.
Меҳмон кўзидай,
Дўстлик сўзидай
Чақнар юлдузлар...

6. VII. 65. Водил.

СУРОҚЛАЙДИ ШОИРНИ ШЕЪРИМ...

Янги туғилган сой лабида яйраб,
Табнатга уйғун ўлтирамиз хуш.
Биздан минг тош юксак тоғлари ўраб,
Мени қучган борлиқ гўё фаромуш.

Уйларим кезади Шоҳимардонда...

Ҳозир:

бир қучоғ гул, дилда эҳтиром,
Кўтарилдим шоир ухлоқ юксакка,
Устоз руҳга шеърим,
қалам ва илҳом,
Шаъним-ла бош эгиб турдим мен
якка.

Мен якка.

Шоирдан ўзгаси унут...

Долғали асримиз шонли йилларин
Тўлқинида гўё оғир бир сукут.
Тингладим Ҳамзанинг тирик юрагин.

Барча шеърни бирдан ўқидим гўё,
Барча мусиқаси бирдан этди маст.
Туман, чанг, гулдурак жала ва зиё
Қўйнида серташвиш боқди баланд-паст.

Назаримда: Ҳамза ниҳол теракдай,
Иродадай, ҳақдай, интилиш бўлиб,

Эгик қад, ночорга синмас тиргакдай
Юрар илҳом,
кураш,

ўйларга тўлиб.

Назаримда: ўйчан,

тетик ўт нигоҳ

Шеър терар атрофдан,

борлиқни куйга

Солар,

ҳар қанотли, мулки инқилоб

Янги қўшиқ кирар ҳар фақир уйга.

Қўшиқ ўтли издай қолар ёнгали,

Қўшиқ янги чинор кўчатисимон,

Келинсимон қолар илдиз ёзгали...

Тугён чапгалида сир Шоҳимардон...

Шоир юрар тоғлик чиройга шайдо.

Лекин чимирилган қош,

кенг пешонадан

Боқар янги дунё:

кураш,

ўт, нидо:

— Ленин нури ёнсин ҳар хонадонда!..

Ленин нури оққан шеърдай ёрқин дил,

Мақбарадан оғир, ғамгин чиқаман.

Атроф нур қўйнида, куй учар енгил,

Шоир орзусидай паст-баланд чаман,

Ҳамза шеъри каби шу ерли сулув

Тўп сайёҳга сўйлар қайғули дoston.

Тинглар узоқ-яқин:

қай-қўл,

не оғу

Нурнинг оқимиға ташлади арқон...

Сўнг қиз сайёҳларни музейга бошлар:
Музейда: на қадим мумёли жасад.
На сарой, тахт учун кесилган бошлар,
На қалқон бор,

на бир шоҳона ясан:

Бунда: Ҳамза,

Совет

ва Шоҳимардон.

Шоҳимардонга илм, мактаб, маърифат,
Совет қонунича — ер олсин деҳқон,
Совет қишлоғида гулласин санъат.

Ҳамза — қўшчиларнинг қизғин баҳсида,
Хужум гулханида нутқ сўзлар шод.
Куйбишев ёнида,

кураш постида.

Ҳамза қўшиқ тинглар, шеър қилар ижод...
Ажиабий сайёҳлар тинглаб ҳикоя,
Суратлардан ўқир жанг тўла китоб:
Зулмат, хурофотдан эркин ҳимоя,

Узи

Осиё-чун буюк инқилоб...

Бунда Ҳамза!

Бунда Совет Шоҳимардони,

Ҳамзага фикрдош,

жангдош содиқ дўст,

Халқ ғазабин сели, нафрат бўронин
Қаърида ютилди фитна номли мушт.

Лекин тупроқсимон авлод ва авлод
Қалбида қолади нақ сўнмовчи ўч,
Мана бу эзгулик,

виждондай қурбон,

Аршидан қуламас Олой каби куч —
Ҳамза Ҳакимзода!

Тупроқ!

Бош эгаман ҳар бир зарранга,
Лекин таъна билма, дил қилса сўроқ,
Кўксинг жой инсонга,

хоин,

кун,

тунга,

Меҳр, дард, қудратнинг даҳоси сиёқ

Мудом уйғоқсан-ку,

айғоқсан мудом!

Наҳот шоир, сенга эди ёт тақдир?
Ёки ҳиммат, шафқат эзгуликка ром,
Онадай меҳрдан гоҳ-гоҳ сен басир?
Нечун ёрилмадинг ёв оёғидан,
Қаъринга ютишдан қилдингми ҳазар?
Бўрини ҳайдаш-чун ҳаёт боғидан
Бўримас, жасур, соф қўл керак баъзан.

Тоғлар!

Бўй ўлчашга ўчдай туриб тик,
Пешонам олдидан кўкка чўзиб бош,
Шамолга, уфққа девор ургандек,
Истайсиз: елкада ухласа қуёш!

Қўрқоқ подшонинг тош қўргонидай,
Карминдингиз, ерда кўчганда бўрон?
Шеъриятга ваҳшат чанг солганида,
Нечун тўсмадингиз мисоли қалқон?

Ҳамма вақт бедор сув!

Куйдор шалола.

Сен бу тупроқда жонсан,

ҳаётсан,

Қўшиқ булогини қилиб ҳимоя,

Нечун кўкка ўрлаб бўлмадинг тўсиқ?

Оқ сув билан Кўк сув икки қўл бўлиб,
Оқ сув билан Кўк сув қиргоқни бузиб,
Нечун оч гирдобда ютмади ёвни?
Қадрдон чинорлар кемадай сузиб,
«Аврора» бонгидай нур қўлин чўзиб,
Соҳилга элтарди у беаёвни!

Шамол-чи!

Жаҳонда энг дайди еллар,
Осмон ухлаб қолди ғафлатда наҳот?
Нега жар солмадингиз!

Тошлар,

харсанглар

Ёғилмас эдими ёвга нақ фарёд?

Чўққида,

этакда,

ғорда ухлоқ тун.

Уйғониб кетгандир бу фалокатдан?

Тонгда,

даҳосидан жудо, бағри хун

Халқ ларзага келди зўр ҳалокатдан...

* * *

Ғуссали хаёлда атроф кезаман...

Ана, эл ҳордиғи теварагида

Минг йил илгаридай тоғ, тош ҳукмрон.

Лекин янги уйлар деразасидан

Тўрпардалар паға оқ булутсимон.

Гулдурак, қуёшга ҳилпираб боқар,

Соғлом, кучга тўлган Ватан ўғлидай,

Беғулув чиройи кўз-кўз қилгудай

Ҳамзаобод сойлар сатҳида оқар.

Томчилар, нақ кичик қуёшдай чақнар,
Хатто гўдак кўзи каби ҳар чечак.
Маъсум, дадил боқар тоғ этагидан,
Ҳаёт гўё қайноқ тоза бир юрак.

Бутун мамлакатнинг қалбига ҳамзарб
Яшнайди шу бир кафт жанг, шон тўлиқ ер.
Меҳр чўққисиди ухлайди Ҳамза,
Мамлакатни бедор кезиб юрар шеър...

Ҳамза номли колхоз, Ҳамза мактаби...
Эл қайта тирилиб олди бағирга.
Шоирни ўлдириб сўнгги кўприкни
Бузган қотиллари ботди қаърга.

Бутун табнатда, дилда ором, нур...

Ҳаво шеърингдай маст этар мени,
Қуёш томчиларга лабим тутаман.
Кечки шеърхонликка ирмоқдай нурли
Янги ҳамзаларни чанқаб кутаман.

13 — 23 август, 1965.

ҚУЁШЛИ ҚАЛАМ

ХАЕЛ ҚАНОТИДА

Йўл узоқ, йўл яқин, бошсиз, сўнгсиз йўл,
Бирн тор, бирн кенг равон ва сўқмоқ.
Тинглаб кўр, қаричи минг эртакка мўл,
Туғилмоқдай фарздир барини ўтмоқ.

Йўл... Тупроқ чехрасин кесган сонсиз йўл,
Йўл демак борлиғи нздир беҳисоб.
Йўлларсиз коинот — мисоли бир чўл,
На кураш, на зафар, на ҳақ, на сароб.

Йўл демак, ўтилган бир умр демак,
Ҳеч бири муқиммас тупроқ сингари.
Лекин замон ўта борлиғи ҳикмат
Биз-ла келаётган кимлар йўллари?

Ҳа, шундай йўллар бор тўлиқ изларга,
Замонлар тўфони кўмишдан ожиз.
У тирик! Жаҳонни очар бизларга
Эзгулик меҳроби қаршисида тиз —

Чўккандай киприк-ла суртиб ҳар чангин,
Даҳолар олдида бош эгамиз лол.
Тирик юрагига кирганинг сайин,
Гўзалроқ, яқинроқ сенга истиқбол.

Биз ҳам йўлда... Қуёш, тупроқ васлидан
Қизийди орқада, олдимизда йўл.
Гўзал бўлиб кетмиш тупроқ аслидан
Уруғ сочиб ўтгач меҳнат номли қўл.

Йўл равон, пўлат из сингарн текис,
Икки ёғ навбаҳор бўёғига мўл.
Ортда қанча юкли, юксиз қолган из,
Олда борлиғи сир, бослажак йўл.

Нақадар фусункор кўрилажак кўрк!
Дамлар ҳам одимлар қайноқ кундузга.
Очиқ деразадан ел билан кўм-кўк —
Осмон отилади машинамизга.

Бизнинг машинамиз уфқ ва қуёш,
Елу юракларга киришга шошар.
Муаззам адибга сафарда йўлдош
Бахтидан қувончим аршидан ошар.

Сафар! Оз кездими адиб ҳаётда,
Қишлоқлар, шаҳарлар, элларга сафар.
Мудом шай сайёҳдай — хаёл-қанотда
Тақдирларга сафар, дилларга сафар.

Юриб олов кафтда ёнган тупроқда
Адиб дил иситар нурни қидирди,
Олтин водий кезиб ҳоргач, булоқда
Сув қолиб, гўзаллик, шодлик шимирди.

Ҳар сафардан ортиб-тортиб келганин,
Фақат қаламига этди ҳадия,
Ҳеч кимса билмади қалам билганин
Неча бор севилиб, ёнди хуфия.

Бир дамда неча бор чиқди сафарга,
Неча эл-ла бирдан қилди у суҳбат.
Минг тоифа урди ўзин асарга,
Гоҳ уруш, гоҳ яраш, гоҳ бўлиб ғурбат!

Фақат ўзи эзгу бу сирдан огоҳ,
Ёзишга ўлтиргач қилгани сафар,
Гоҳ аниқ сўз излаб, ранг, жон излаб гоҳ,
Сафар қила-қила ёзди у асар...

Ҳа, адиб сафарда! Учар гиламдай,
Машина елади равон изида.
Далалар яшнайти боғи эрамдай
Табиатга шайдо адиб кўзида.

Бу йирик кўзларнинг теран нигоҳи
Терган бўёқларнинг жилваси не тус?
Учқур хаёлларнинг олов қаноти
Қай аср, қайси давр дамига тўкис,
Уни фақат адиб ўзи қилар ҳис.

Ҳамиша осойиш, салобат сиймо,
Биламиз, жаҳонни қамрашга қодир.
Қим билади, шу он — тез оқар дарё
Қаби не хил хаёл ва неча тақдир —

Завққа солиб ўтар нотинч фикридан,
Асабин савалар не истак дарди?
Йўл, фақат йўл тутар қалам зикридан,
Йўл босилган сари — нари кетади.

Ўйлар билан дил ҳам отилажакдай,
Адиб ўлтиради кўксини қучиб.
Уфқда мўъжиза очилажакдай,
Машина елади қуш қаби учиб.

Мотори гувиллар, гувиллар шамол,
Кичик даврамизда буюк сукунат.
Балки янги ҳислар қайнашидан лол
Адиб боларидек қилади меҳнат?

Фақат чувт дўпписи остидан тошган
Кумуш ҳалқалардан оқиб тушар тер
Ва унга қўшигини кўтариб шошган
Қаби икки ёндан чопиб келар ер.

Ер адиб сингари тинимсиз ишда,
Бунда чексиз ғўза, у ерда буғдой.
Унда боғ, бу ёқда жийда кумушда,
Бедазор, полизда сабза бир чирой.

Ер барини кўксида қуёшга тутиб,
Бағишлаб ётибди ўзидан камол.
Ишчи ер дилига қулогини тутиб,
Адиб гўё ундан олади мисол.

— Ойбек ишляпти!— дейди, бахтиёр.
Хотини адибга қилади имо.
Тақдир адибига ҳамдам этган ёр
Қаламдай вафодор, илҳомдай зебо.

Виждонидай тоза, ҳаётдай доно,
Серташвиш умрининг мунис ҳамдами.
Лочиндай ўғиллар ва қизга она,
Ҳорганда тилию ишчи қалами.

Эридай заҳматкаш, эридай танти.
Фан ва шеър, гўзаллик ошиғи олим.
Кимё илимнинг юлдузларидан
Бири бизнинг азиз Зарифа хоним.

Адиб сўзи етган ҳар бир овулда
Ажабмас, топилса унинг шогирди.

Иккиси гўзал байт—қўш мисрасидай,
Ишқда, ишда, бахтда умр кечирди.

Ҳа, адиб ерсимон бетиним ишда,
Ҳар босилган йўлдан илҳом теради.
Яна қай куй, ният, куртаги нишда,
Кўзида бўстонми, ё ўтмиш дарди?

Ўтмиш ўз юкидан қаддини букиб,
Ҳамон ўлжа олар биздан дамларни.
Битмас ғазнасига ғаввосдай чўкиб
Адиб тинмай терди жавоҳирларни.

Бугун Бухородан қалбини излар,
Излар минг йўлларга кирган хаёлин,
Ким билар, бу туфроқ иелардан сўзлар,
Кимлар ечиб берар чигил саволин.

Гарчанд дарслигидай таниш Бухоро,
Титди мудроқ, уйғоқ кекса, ёш бобин.
Зиндонда титраб, минорлар аро
Кезди ва ахтарди дилга хитобин.

Ҳақу ҳақсизликнинг талашларидан
Ҳолдан кетган нордай чўккан қасрлар,
Кўз ёш тепчиб чиққан шўрхак тошлардан
Аждод заковати ўчмай асрлар —

Ўта мўлтирашиб боқар адибга,
Боқар нураб кетган арк кўҳна давлат.
Адиб қўл меҳнати, санъати — зебга
Ҳарблар суягидан қурилган савлат.

Шухрат қолдигига боқадн такрор:
Қон ёнар, ёқутдур қон жилвасидан,
Ҳар гиштидан тирик боқадн меъмор,
Ҳокимлар-чи, замон оч тевасида —

Ўтмиш қарвонининг йўлида унут.
Саройлар тупроқ ранг уйқуда мудрар,
Адиб юрагига солиб янги ўт
Қамчи буколмаган тақдирлар судрар.

Арка кўтарилар.. Қадамлар оғир,
Оёққа ёпишган ботмон тош гўё.
Ўтган икки минг замонда, ахир
Қанча ҳоқон, кибор, қанча қул, гадо.

Донг солиб, дод солиб, учиб, судралиб
Ўтмадини бу тим, бўм-бўш йўлакдан?
Сийқаланган ғиштлар машъум йилтираб
Ҳароратинг ютар тортиб юракдан...

Арка кўтарилар ғусса каби жим,
Кўҳна деворлардан уфуради муз.
Шодлигимиз ютиб қултум-бақултум
Обхоналар боқар нақ ўйилган кўз.

Обхона, обхона, эй мудҳиш кунжак,
Балки эзгулик-чун қурган эдилар?
Узоқлардан келган мусофир жиндак
Бўлса ҳам ташнасин босар, дедилар.

Бунда сув сақламоқ, ҳаёт сақламоқ,
Демак, боқийликни қилганлар ардоқ.
Лекин амириликнинг тождори олчоқ
Бутун эзгуликка солгандай сиртмоқ —

Сени асл бурчинг — ҳаётдан тортиб
Олдию, айландинг қамоқхонага.
Мангу тавқи лаънат юкини ортиб
Қириб бўлармиди нур замонага?

Қолдинг бешафқатлик, қўрқоқлик таҳқир,
Ҳақсизлик тимсоли бўлиб, шумшайиб.

«Агар бўлмаганда Ленин, Октябрь,
Бир даҳо бу гўрда кетарди чириб»—

Уйлар адиб ёниб кўзи қовжираб.
Дарра зарбин сезар ўз кифтларида.
Гўё Айний кўзи боқар жовдираб
Қабиҳ обхонанинг зах шифтларидан.

Вужуди оғриқда, жони қийналиб,
Жунжикиб қўлларин сунар қўлтиққа.
Йирик, доно кўзлар мунгга айланиб,
Тўкилмаган ёшга тўлади лиққа.

Шу кун қанча кезди, кўрмади қанча,
Кўзидан кетмади Айний кўзлари.
«Ҳеч ким бу зиндонда ёнмади унча
Ва ўқдай тешмади ҳеч ким сўзлари.

Ҳаёти, қалами, коми — жасорат,
Қуллар юрагининг ошкор фарёди.
Сўнгги исён қони, илк эрк, саодат
Шодликка ҳамдам-ди улкан ҳаёти»—

Уйлади. Сўнг сўнгсиз учрашув, баҳслар
Чуқур хотиралар бари жонланиб,
Гўё голиб Айний ёзиб, шодланиб,
Сўник Арк устида этарди парвоз.
Гўё дерди: «Мавзу ётар тахланиб,
Ёзинг, Ойбек, қанча ёзсангиз ҳам оз!»

Оқшом ҳориб қайтди меҳмонхонага.
Икки қиз ва йигит кутарди уни.
Институт залини тирбанд тўлдирган,
Суюкли куйчига илҳақ ўлтирган
Сонсиз мухлислар-ла шеърхонликда
Жаранглаб кечага шўнғиди кунни.

ЯРАТИШ ДАРДИ

Бирдан уфқлардан боғларга кириб
Йўлни кесиб чиқди осмон ранг дарё.
Адиб хаёлидан далани суриб
Ҳис тўлқини инди танига гўё.

Ва у ўз кўксини қучди маҳқамроқ,
Учмоқ истагандай қўзгалди хиёл,
Пўқ! Борлиқ энтикар унга яқинроқ!
Севинч-ла тамшанди. Ким билсин, хаёл

Янги қаҳрамон-ла учраштирдими,
Ё сув парисига қилди рўбарў?
Ё қуёш билан қўл ушлаштирдими,
Ё тоғлардан тушди олдига оҳу?

Кенг яғрин, мош-гурунч қўнғироқ сочда
Сездим ёйилганин янги ҳаяжон.
Адиб рафиқаси бу янги мавжда
Кўрди чоғи унга таниш бир жаҳон:

— Ойбек ишляпти!— деди бахтиёр
Ва азиз сиймога қилди ишора.
Қарайман: чиндан ҳам илҳом дарди ёр
Вужуди ўз қалби сочган зиёда.

Мен ҳар калимани термоқ бўламан,
Салмоқли, бўёқли, сиёқли бари.
Камёб шоҳидликдан бахтга тўламан,
Онгда туғилишини янги асарнинг.

Водий кесиб чиққан осмон ранг дарё
Сомон йўли каби ёстанди йўлда,
Унда қуёш ёнар нақ гўзал рўё,
Парча-парча олтин ҳар оч тўлқинда.

Яқинлашган сайин қамашади кўз,
Яқинлашган сайин салқин олар тан.
Яқинлашган сайин ҳар зарра-юлдуз
Тўзонини кўтарар бу ойна сатҳдан.

Зарафшон! Онани, ё севгилини
Нохос учратгандай адиб беҳад шод.
Учқур машинанинг тортмай тизгинини
Боладай сакрайди тоғдай улкан зот...

Зарафшон! Эй она тупроққа кўкрак,
Шоҳу гадога тенг кўксини очган,
Тупроқ тириклиги, инсон тўқлиги
Водий гўзаллиги бўлиб зар сочган

Мен сени қўшиққа солмоғим маҳол,
Умринг, кучинг, кўркинг, меҳрингни бу он.
Ўзингдай абадий, гўзал, баркамол
Куйлаган-ку сени Ҳамид Олимжон!

Ойбек соҳилингда турар чинордай,
Барча улканлигинг завқли нигоҳда.
Бир сўнгсиз карвонга тизилган нордай
Толларинг таъзимда турар қирғоқда.

Бу икки қаламнинг санъатига лол,
Ёзганларин қайта-қайта ўқирман.
Қалбимни қийнаган, эркалаган ҳол,
Айтмасам бўлмасни мен ҳам тўқирман!

Адиб истаги-ла тўхтаимиз. Бирдан
Ер, қуёш, сув, ҳаво бизни қучади,
Дарё қўшиғидан, ел шивиридан
Тандан йўл ҳордиғи тундай кўчади.

Шоир соҳилда тик.

Кенг кўксин керар

Табиатдан яйраб ичади ҳаво,
Хаёлин забт этар мунис сеҳргар
Сувдан келаётган фусункор садо.

Шоир соҳилда тик. Дарё нур ичра,
Баҳор тошмоқ бўлар қирғоқларидан.
Оқимдан тўлдириб қўшоқ ҳовучда
Тўйиб сув шимирар,
бармоқларидан —

Тоғликдан тушгандай тўкилади сув,
Ола чалпоқ нурда гавҳардай ёниб,
Кенг пешона юзга ёйилар кулгу,
Гўё илҳом ичди ҳаётдан қониб.

Дарё ўз куйчисин тўлқин қўйнига
Олиб кетмоқ бўлиб жўшқин оқади.
Куйчи мафтун турар сув ўйинига,
Марғур акси ундан бизга боқади.

«Ичинг!— дейди менга ўрнини бериб,—
Ҳар дарё сувининг ўз баҳраси бор!»
Ҳозир устоз турган соҳилда туриб
Гўё имтиҳондан ўтмоғим даркор.

«Ичинг!»— дейди. Мен ҳам нам қирғоқ
узра,
Меҳробга киргандай аста тушаман.
Синчков нигоҳидан қимтиниб зўрға
Қўш ҳовучда шаффоф баҳра ичаман.

«Яхши, яхши!»— дейди такрор ва такрор,
Гўё сув ичмадим, гўзал шеър битдим.
Гўё ўзи каби эзгуликка ёр
Гўё шогирдликнинг мактабин ўтдим.

Шодман: Адиб билан бир сув, бир тупроқ,
Бир элга фарзандлик орттирар фахрим,
Шодман: кезиб, сезиб сероб ва чанқоқ
Яратишнинг дарди, бахтидир маҳрим.

Яна йўл! Орқада қолди Бухоро..
Наҳот адиб билан келмоқда шаҳар?
Наҳот фикри қалъа, қасрлар аро,
Низолар, курашлар маънисин чақар?

Ё мағлуб амирнинг олтин қалқони,
Ута олчоқ қалбин кўриб турибди?
Занжир узган қуллар, қурбонлар қони,
Нақ ўз томирида уриб турибди?..

Кўрдим, кураш, қирғин ва мушкул зафар,
Мардин, шоҳидларин ахтариб топди,—
Қанча дўстлар уйда кутганда маҳтал,
Унинг кўзларида оппоқ тонг отди.

Ҳикоя тинглади, музейлар кезди,
Кирди минг-минг ҳаёт, тақдир йўлига.
Шаҳар қалбин очиб:
— Уқиб ол,— деди,
Берди ҳеч тушмаган қаламин қўлга.

У тинмай ишлади. Қари қартангдан
Толмади неча кун ҳикоя тинглаб.
Ҳозир чиққан каби ўзи зўр жангдан,
Юзда йиллар изи — терда бўлди фарқ.

Нақ кўзим олдида ўша қиёфа:
Укинч, изтиробли, заҳматкаш кўзлар.
Хит эди сўзлолмай. Нигоҳи ёна —
Ёна мепга аччиқ ҳақиқат сўзлар:

— Булар сўзлаб берган ҳар бир ҳикоя,
Ўзи шундоққина олтиндай китоб.
Бунда ҳар не тубсиз ва бениҳоя
Жафо ҳам, даҳо ҳам, орзу, изтироб.

Ақлу заковати жаҳонни тутган,
Абу Али Сино, Маҳмуд Торобий
Ва қанча даҳолар шу ерда ўтган!
Ҳали очилмаган тарихнинг боби —

Озми бунда? Ахир, нега ёзмаймиз,
Халқига кўтариб чиқмайдн қалам?
Ўтмиш карвонида сочиқ дуримиз,
Териб, наҳот, дилдан бағишлаб малҳам —

Қайта порлатувчи истеъдодлар кам?
Жуда кўп, Зуҳродай ёрқин истеъдод,
Юртим насри, назми тоза кўкида.
Ўтажак умрдан тиламай имдод,
Езиш керак ёниб ижод ўтида!

Кўрдим: фикрлашдан ёрилгудай бош,
Унут-папиросни улаб чекканин.
Мовий тутун ичра мунис, кўмакдош
Хотини дафтарга хатлар чекканин.

Ҳориб, чарчаб, сайрга чиқса Бухоро
Оқ нурлар тўшади минг-минг чироғдан,
Гумбазлар, минорлар, қалъалар гўё
Афсонавий юртдай боқди йироқдан.

Олдида навқирон кучли йиғитдай
Шодлик тирсиллаган бугунги ҳаёт,
Офтобга маҳлиё карвон булутдай
Оппоқ юксак уйлар!

Мисли оқ қанот

Ёйилган ойнабанд улкан бинолар:
Янги институт, янги фабрика,
Янги меҳмонхона, янги кинолар,
Янги тақдирлилар абадийликка
Олиб кирган ҳусн, янги жилолар.

Янги бахт, орзу-ла яшнаб, яшариб
Яна шуҳрат сочар магрур Бухоро.
Янги авлод ўтмиш чангини артиб
Ҳамон яширини ётган қатламлар аро.

- Аждод даҳосини излашдан толмай,
Суяб, тиклаб, севиб қилади ардоқ...
Адиб боқар: кўкда юлдуз нақ олмос,
Ерда Ильич ёққан сўнмовчи чироқ.

Ерда... яна қанча томир ёйилиб
Инсон учун ишлаб уриб турибди.
Ўзбек юрагининг оташин олиб,
Қим ҳозир қайларга кириб турибди.

Ўлкамизнинг янги алломалари,
Бухорода очган ўзбек газимиз,
Бизга келган ҳурлик, толе йўллари
Билан борар дўстга нақ дил сўзимиз...

Кеча ва бугунни бирдаин қучиб,
Тонгга юрар уйғоқ Бухоро тунни,
Машиналар кўча-кўйларин ювиб
Кундузга келиндай узатар уни...

Иўл давом этади. Адиб юзида
Қуёш чехрасидан ажиб рўшнолик.
Ортида ўлтириб йирик кўзида
Илҳом чақмоғини мумкин кўрмоқлик.

Тарих жароҳати, халқнинг офати
Йиқиқ салтанатнинг ғиштин ирғитиб,
Шаҳид, қурбонларнинг унут қоматин
Суяб олиб, қутлуғ қонларин артиб
Бир роман ёзмоқчи!

Онгда ниш олиб,
Биз-чун янги асар топмоқда камол.
Дилга шунча довул, курашни олиб
Филдай тинч ўлтириш эмасми малол?

Бутун умр шундай, ярим аср шу,
Яратиш дардидан олдимни ҳордиқ?
Ҳакимлар қўриқлаб, унутди уйқу,
Лекин у тиниқ ўй, қаламга содиқ.

Шундай салобатда, шу саодатда,
Шундай камолотда кечирди умр.
Не ёзди: бахтданми ё жаҳолатдан,
Барини ёритди қалбидаги нур.

НАВОИЙ ЮРАГИ УРИБ ТУРИБДИ

Чўли Малик кўксин кесиб тушган йўл,
Рўёдай бир янги дунёга чорлар.
Бугунги фикр, ижод, Меҳнат номли қўл
Бўлиб нақ кафтида кўтармиш шаҳар.

Навоий шаҳри бу! Мудом ёш, нурли
Бемисол, бетахлит шеър даҳосидай
Ухшаши йўқ бу кўрк эркалаб кўзни,
Адиб асабини дўл шарросидай

Савалади минг хил туйғулар, ҳислар,
Босиб ўтди дунё хотира бирдан.

Гўё Навоий ҳам одимин тезлаб
Ҳузурига шошди мезбонлар билан.

Навоий байтма-байт ўтиб беш аср,
Юрар казо-казо ишчилар аро.
Ҳар уй дафтарида, ҳар куни минг бир
Тилда номи такрор оддий фуқаро.

Бу нурли, бу яхлит янги қасрда
Ҳоқон ҳам, вазир ҳам, фуқаро ҳам эл.
Ленин ижод этган бизнинг асрда
Инсон тақдиридай гуллаб кетди ер.

Шаҳар ёқиб, адиб кезди пиёда,
Икки қўл орқада, одимлар тетик.
Қуёш, шаббодага мўл ҳар бинода,
Ёшлик ва бахт ўзи уй хўжасидек
Чорлайди шоирнинг серзавқ нигоҳин.

Дейди:

«Замон ёзмиш азим, шаън дoston,
Қадим санъатимиз ўчмас бўёғи
Янги камол, жилва касб этмиш чунон.

Ҳар биноси бир халқ келинчагидай,
Бетакрор зеб билан дидинг этар хуш.
Анав кўкнинг мўъжаз беланчагидай
Шўх бино болалар боғчаси эмиш!»

Сўзлайди, кўради шоир вақти чоғ,
Кенг йўлларга уқа сонсиз ёш чинор.
Шаҳар этагида дала, дара, тоғ,
Оқ ўт билан ёнар чўққисида қор.

Адиб атрофига боқару тўймас:
Ўнгда яшилланиб ўсар ниҳол бор.

Чойхона, сувхона, гулхона — хуллас,
Қуёшдан қочганга мазгил ҳамма ёғ.

Кўсак шаклидаги биллур фаввора,
Емғирида ўйнар болалар ғужғон.
Қай гигант комбинат, қай фабрикада
Не неъмат яралур худди бу замон.

Бориб кўролмади. Лекин қудратин,
Савлатин, давлатин сезиб турибди.
Қайтарканмиз дейди ўзича секин:
Навоний юраги уриб турибди...

Санъатли, меҳрли, кучли одамлар
Чўлдан юлиб қурмиш жаннатдай макон
Ва яшар меҳнатда ва саодатда
Муносиб ўз улуғ номига инсон...»

ДАРЕДАЙ УИҒОҚ

Иўл!
Бу тиним билмас сайёҳ Қаршини,
Толлимаржон ГЭСин зарур кўрмоғи.
Ахир буюк мардлик, меҳнат-ла даштни
Ҳаётга олмоқда шонли авлоди...

Кездириб, кўрсатиб, сўзлаб бердилар,
«Чарчамасин», дея жонимиз ҳалак.
Қаналлар ўтказиб, шаҳар қурганлар,
Ҳар бири унга бир жаҳон очгандак.

Ҳайрат, ҳаяжонлар қалбини қучиб
Тинглайди, кўзида илҳом ёниши.
Қучгандай истиқбол режадан кўчиб,
Тезлашар қон, онгда адиб юмуши.

— Домла, энди бизда сизнинг ихтиёр!—
Дейди мезбон.—

Иш бас, оласиз ором.
Бир ерга борамиз!

«Яна ҳойнаҳой
Серҳашам хонада минг турли таом...»

Мезбон соҳибимиз сезгир, аллома,
Даштни ўзлаштириш ишларига бош;
— Ҳар ГЭСнинг тарихи ўзи жангнома,
Қураётир қардош халқлар елкадош.

Сиздай мавлонолар қаламга олиб,
Бу куннинг нафасин қолдирса мерос,
Тенгсиз бу мардликни қонларга солиб
Ёшларда аждодга оширса ихлос.

Сергап бўлиб кетдим, узр! Марҳамат,
Машинага чиқинг, узоқмас манзил...
Ераб:

Кенглик билан тиллашиш одат
Булар узоқмасми, қаерда ахир?

Обдан мўл йўл босиб қўш машинамиз,
Икки қўнғиз каби қўнди дарага.
Қафасдан чиққандай яйраб кетамиз,
Гўзаллик ва ором сингиб танага.

Ўзбек тупроғининг бир кафт ям-яшил
Бепоен кенглиги ипак тўлқинда.
Денгизда сузувчи бир қайиқ шакл
Мазгил тайёрлашган мезбонлар бунда.

Оқ кигиз, серқавиқ гулдор кўрпача,
Ястиққа ёнбошлаб чўзилди меҳмон.
Чарчоқ ажин бўлиб ўраган кўзда
Бепоен, беғубор, безавол осмон.

— Гапиринг, гапиринг!— доно җамроҗга
Юзланиб җимоя кутади меҗмон.

— Домла, мен җам мафтун бу оромгоҗга,
Нутқни директор ўртоққа бериб,

Сиз шарофат мен җам бўламан воқиф,
Машҳур совхозлари сир-асроридан!

Директор ўртоққа бу җазил ёқиб
Табассум-ла бизга боқади зимдан:

— Нутқ бўлса қочмас.

Овқат мунтазир,

Эрталабдан буён йўлда кўзимиз—
Синдириб офтобдай иссиқ нон,

патир,

Шопириб-шопириб қуяди қимиз.

Йўл-йўл дастурхонда яхна гўшт,

асал,

Қурт, ровоч, хилма-хил узум, бўғирсоқ...
На йўл җордигидан, на дарддан асар,
Ғар неъматдан тотар шоир кўнгли чоғ.

Тинглаб, узоқларда қўйлар маърашин,
Нордон ровоч чайнар юзи бурушиб.
Танлаб нақ қамчидай серсув баррасин
Хотини ва мени қистайди: «Енг!» деб:

— Олинг, енг, бундай зўр даво йўқ тибда!

— Қайси дардга даво?—

Сўрайман кулиб

Кутаман не жавоб бўлар адибдан.

— Қоласиз ўн саккиз ёшли қиз бўлиб.

— Агар ўн саккизга қайтсам, мабодо
Шу Саксон дарада қолиб кетардим.—

Дедиму қайдандир келгандай садо
Ўзим, нақ ўзимда уйғонди раддим.

Нима, кечирганим, кўрганим, севгим,
Дардим ва бахтимдан кетаман нари?
Ғўр, думбул фаслдан бошлайман йўлим,
Яшайман бутунлай бошқа сингари?

Йўқ, устоз, қайтмайман ўн саккиз ёшга,
Гарчанд шафақ яқин, шу ёшда қолай!

Адиб жимиб тўнар узоқ қуёшга,
Қимиздан олган кайф заррача қолмай.

Ноқулай жимликни кўтарар мезбон:
— Олинглар, мана бу «қора жанжал»дан
Шоир яна кайфга қайтгандай шу он
Дейди:

— Ўзбек халқи шоир азалдан.

Ўзум — «қора жанжал», юрак — кабутар,
Сахро — Толлимаржон, қишлоғи — Водил.
Ҳаётни хаёл-ла безаб нақ заргар
Гўзаллик яратиб келар минг-минг йил,

Сиз бўлса шафақдан..

Қўйинг бу гапни!—

Икки бармоқ билан олиб косани
Бир варакайга оқ сипқарди қимиз
Мен нозик қалбига солганим дардни.

Суғуриб олмоққа қолгандан ожиз,
Дейман:

— Оқ симоб ранг булутдай силжиб,
Биз томонга келар қўйлар галаси.

Сой оқар банорас жаби эшилиб,
Унда лов-лов ёнар лола даласи!

Сурувни нигоҳ-ла меҳмон тусмоллар:
— Қанча қўй совхозда?— Мезбонга боқар.
Директор сўзлайди.

Рақамлар,
сонлар,

Қудрат, тўкинликнинг наҳрида оқар:

— Ўзбек қоракўли, биласиз, тилло,
Жаҳон бозорининг бўрки аталур.
Шоир дейди:

— Ҳа, шу тилло соҳиби
Бобо чўпон Ватан кўрки аталур.

У чўпонни чорланг, отамлашайлик:
Келватига қаранг, қудратли бургут,
Қанча фидойилик ва ҳотамтойлик,
Виқор, ишонч ва бахт — худди она юрт.

Чўпон икки қўллаб кўришиб, шундоқ
Адиб қаршисига одоб-ла чўкди.

Суҳбат, қимизхўрлик,
ширин хушчақчақ
Дамлар ҳамма дилни янгилаб ўтди.

Адиб тинглар, сўрар, куларди хушбахт,
Одам ҳам, тупроқ ҳам ўхшаб бахшига,
Унга шивирларди қўшиқ,

табиат

Бағишларди тамом янги нашида.

Илҳом бўронида боқарди серзавқ;
Атроф ўтаётган кун шуъласида
Бутун ўзга кўркка кирганди бу вақт:

Мен тасвиридан ожиз латифлашган ранг
Кўкат нафасида бокира жаранг
Бор эди дара-ю, ел нағмасида,

— Тўхтатинг,— дер менга,— дамлар суръатин,
Сиз аёл, аёлга нелар тиз чўкмас?
Ераб! Бу беҳиштдай жойлар суратин
Урол Тансиқбоев чизмаса бўлмас!—

Илҳом савалаган тани салқин оғушда
• Илоҳий чиройдан борлиғида кайф:
— Кўрмасам кирмасди ақалли тушга,
Уйқу ғафлатида ўтган умр ҳайф.

— Домла, ўзингизга қилдингиз тухмат,
Қачон ухладингиз?

Учириб чироғ.

Бир дам мизғиб олиш наҳотки ғафлат?
Дейди:

— Яшаш керак дарёдай уйғоқ.

Саксон дара!

Яна саксон йил севиб,
Кезсам, билсам она ерни нақ деҳқон,
Кексалик ва дардни бир ёққа қўйиб,
Тўйиб-тўйиб ёзсам қолмасди армон...

Завқданми, афсусдан лаблари қуриб
Ичар кўклам бўйи анқиган қимиз,
Мезбонлар сийлашар минг таом қўйиб,
Ҳикоя тинглаймиз, шеър ўқиймиз.

Наздимда ҳамманинг танида баҳор,
Фақат инсонларга мушарраф ҳузур.
Адиб чеҳрасида мавж уриб наҳор
Қўзғалади бирдан, сўрайди узр:

— Зиёфат-чун раҳмат!

Бу баҳри кабир,
Яшил тўлқинида сузиб қолайлик.
Унда эшак йўртиб борар бир кампир,
Бир нафас тўхтатиб гапга солайлик.

Булар бари билгич!

Иигитдай илдам,
Бош яланг, тўш яланг тушади йўлга,
Сув кечаётгандай ташлайди қадам
Ёзувчи қалбига, қўр берар дилга.

Ортидан борамиз, қомати филдай,
Кўринар кенгликда яна улғайиб.
Кампирнинг ёнига бориб, ўғилдай,
Суҳбат бошлаганди қуюқ сўрашиб.

Кампир тетик, қотма, чайир жуссаси
Қизил мурсагини илиб тургандай.
Ёнида тўлмаган баҳор ғунчаси
Қизча — Ҳурилиққо сеҳрлангандай

Кўзин узмай турар шоир юзидан,
«Ким эди бу яқин таниш, бузруквор?»
Фикрин қийнаганин уқиб кўзидан,
— Бу Ойбек домла-ку!— дейман сервиқор.

Кўзи офтоб чўккан чуқур чашмадай
Тиниқ учқун билан ёниб кетади.
Дўлти лабда кулгу соф карашмадай
Энтикиб шодлигин баён этади:

— «Қутлуғ қон»

«Навой»...

«Қизлар» достони...

Ҳаммасини ёзган домлами чиндан?
Нигоҳ-ла эркалаб Ҳурилиққони,
Адиб ўй суради, ё ёзар зимдан.

Ҳурилиққо юзи, кулгичларида
Учқун сочажакдай қайнайди севинч,
Тим қора, қирқ кокил уч-учларида
Ача тақиб қўйган кўзмунчоқлар зич.

Емон кўздан «асраб» бодраб туришар...
Ойбек домла завқдан кулади қотиб.
Қиз нақ ёзилажак қўшиққа ўхшар,
Келажакка кирар оқ тонги отиб.

- Улғайиб уфққа оқади офтоб,
Қайноқ пешонани ялар салқин ел,
Нигоҳ етганича дара-ку атроф,
Яқинга ўхшамас булар борар ер.

— Узр,— деди шоир,— биз йўлдан қўйдик,
— Ҳечқиси йўқ, болам.

Ҳозир қирқим пайт.

Биз ҳам уй ичи-ла қирқимда эдик,
Жўнадик, қилай деб бир қошиқ овқат.

Юринглар, бизга ҳам бўлинглар меҳмон,
Чўпонча қуртова қилиб берамиз.—
Қизча ҳам илтижо қилади чунон.
— Раҳмат Ҳурилиққо, атай келамиз.

Раҳмат!

Она, энди сиз ишни қўйиб,
Жужуқларга сўзлаб ўлтиринг эртак!
Кампир кулар тишсиз оғзини юмиб,
Кўзлари милтиллар сўнувчи чўғдак...

Мана, кетиб борар қамти ёнма-ён,
Кеча ва эртадай ача, эвара,
«Кўрсам қандай экан қиз яшар замон,
Бизнинг кураш, меҳнат берур самара...»

ОЙБЕК ИШЛАЯПТИ

Афсус, Шаҳрисабзга етолмади у,
Пачкамар ҳавзасин кўрмоқ эди фарз.
На илож?

Эрта Май.

Қизил майдонда
Тепчиган шодликни кўрмаса бўлмас.

Билар, катта қутли уйи тўрида
Байрам дастурхони очилмас усиз,
Ойбек сулоласин уч бўғинида
Шодлик бошланмайди уни тавофсиз.

Сўнг ишга... нақ дарҳол тўхтовсиз ишга,
Қалбни ағдар-тўнтар қилди шодлик, дард.
Мияни пармалар, сиғмайди ичга,
Айтмоғи,

битмоғи,

ўйламоғи шарт.

Дўстлар хўшлашади, кўксида қўли.
— Раҳмат, раҳмат!— дейди.—

Хайр, боринглар!..

Азим Тошкентига чорлайди йўли,
Унга дўстлар тилар хайрли сафар.

Икки қўл орқада, одимлар вазмин,
Хиёл букчайгандай кўринди қадди.
Балки ёзилажак насрми, назм,
Энг азиз юк бўлиб босиб турганди?

Адиб учди жуфтин қанотга олиб,

Қучди оғушига соф осмон, қуёш..

Мен бирдан жунжикдим ҳувиллаб қолиб,
Кўзгамас, ҳалқумга қалқиб келди ёш.

Еш!

Нега ёш қалқди?

Нени сизди дил?

Қай машъумлик ялаб ўтди шодлигим?

Нега баҳор тўла қалбим кетди зил,

Кўрдимми олдинда йўлини озлигин?

На чарчашни билди.

На дарддан зорни,

Шунча йўлни ўтди завқда,

меҳнатда.

Бугун эрта учун бағишлаб жонни,

Яна солиб дилга неча замонни,

Юк, иш ортди, кирар ҳар бир муддатга.

Йўқ, йўқ, умрин ярми олдинда ҳали,

Арслон келбатида қудрат ва илҳом.

Дилдираган жонда қанча асари

Етилмоқда — бизга қилади инъом.

Дарду кексаликни бир ёққа қўйиб,

Тўйиб-тўйиб меҳнат қилмоқчи ҳали.

Ҳамма кечинмани қайтадан тўйиб,

Қаламга шивирлаб бермоқчи ҳали.

Ахир тинмай кезиб, севиб улгурди...

Афсус?!.. Улгурмади қоғозга тўкиб,

Тўкилмоқча тайёр юрагин дури

Наҳот қолаверди тубига чўкиб?

Иикилди яна бир чўнг улкан чинор.

Адаб, маърифатнинг ёрқин қасрида.

Ҳали Ғафур Ғулом, Шайхзода, Қаҳҳор

Доғида дилимиз йиғлашда-ку зор,

Наҳот етим қолдик яна ўлим касрида?

Ажал ҳасад каби болтасин урди,

Ҳаёт, хаёл қурган йўлини тўсиб,

Ношуд занф бизлар термулиб турдик,
Кўзимизда машъал бораркан сўниб,

Тибнинг казо-казо кекса-ёши,
Жонига жонларин қилдилар пайванд.
Улим — ўлим экан, бераҳм тоши
Энг айёр жаллоддай унсиз берди панд.

У ҳатто ажал-ла қилмади талаш,
Аршидан қулади учқур илҳоми.
Гарчанд ҳаққи эди яшаш ва яшаш,
Гарчанд қалбда тигиз умиди, коми.

Ҳеч қачон, ҳеч нарса талашмади у,
Ҳаёт неъматидан беҳад бахтиёр,
Қалб ундаган йўлдан адашмади у,
Бир дилни ранжитиб бермади озор.

Беозор йиқилди, кирди сукутга,
Мия, юрак, қонда абадий уйқу.
Қандай сиғди экан совуқ тобутга
Шунча теран, қайноқ хаёл ва туйғу?

Ётибди, яшариб, яна улғайиб,
Беҳад азиз неча соатли меҳмон,
Эвоҳ! Қалбдан узиб, кийиб, ўртаниб
Нечун топширилар тупроққа инсон?

Улим вужудига солган музлардан
Кулгандай ҳаётга демай алвидо,
Қатта меҳнатдан сўнг бир дам мизғиган
Сингари безавол тинч эди сиймо.

Ёзилажак роман, айтилажак сўз
Жаранглаб боқарди доно манглайдан.

Фикр тифизликдан таранглашган юз
Сўзловчи сукутни олди қайлардан?..

Гўё давом этар йўлда серпарвоз,
Ёрқинроқ порлайди тасвирларда ранг.
Гўё ҳамма ёқдан беради овоз
Ҳар китоб, ҳар мисра, ҳар сўз бир жаранг.

Давом этар йўлда адиб ҳаёти...
Йўл... йўл мўл, дарёдан кетган ирмоқдай
Уғилларда, қизда пўлат қаноти,
«Бобожон»и дилин тутиб маёқдай
Неваралар бошлар шу йўлдан йўлни.

Буюк бу уйқуни этаркан ардоқ,
«Ойбек ишляпти!» дейди насллар...
Ўз кўркини кўриб тасвирларида
«Ойбек ишляпти!» дейди асрлар..

20 февраль, 1970 йил.

ЗАЙНАБ ВА ОМОН

(Ҳамид Олимжоннинг шу номли
достони асосида ёзилган либретто)

Қ А Т Н А Ш У В Ч И Л А Р

З а й н а б — Анор холанинг асранди қизи, колхоз звено бошлиғи, 19 ёшлардаги гўзал қиз.

О м о н — Колхоз тракторчиси, 24—25 ёшларда.

Ҳ у р и — Зайнабнинг жонажон ўртоғи, колхоз звено бошлиғи, шўх, хушчақчақ қиз.

С о б и р — Москвада ўқиб келган агроном йигит.

Р а и с — Колхоз раиси, 60 ёшларда.

Э р г а ш — Колхозчи, хушчақчақ йигит.

А н о р х о л а — Зайнабни тарбия қилган 56 ёшлардаги аёл.

Н о с и р о т а — Собирнинг отаси.

Ш а р в о н х о л а — Собирнинг онаси.

Р и х с и б у в и — Эскиликка берилган колхозчи аёл.

Колхозчи қиз-йигитлар, кексалар, болалар, чолғучилар,
раққос ва раққосалар...

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ ҚҰРИНИШ

Баҳор. Зайнабнинг деразалари боққа очилган хонаси. Боғ, бошлари оқ пушти гулга кўмилган, қийғос очилган ўрикзор. Дераза олдида чироқ нурида **З а й н а б** ишқий ҳаяжонда мактуб ёзмоқда.

З а й н а б

Сени бир вақт, сени кўргандан буён,
Менинг кўзларимга уйқу бегона.
Сенга кўнгил, кўнгил қўйгандан буён,
Хаёл сенга шайдо, гўё девона.

(Хатни кўздан кечириб)

Ёзолмадим, йўқ, ёзолмадим.

(Мактубни йиртиб ташлайди. Яна ёзишга тутинади)

Севдим сени жондан, севгим ошкора
Этмайин деб изҳор, қилдим кўп хаёл.
Ўз ишқингдан, эй ёр, сўз очсанг зора,
Дедим, кунлар, ойлар, ортиқ йўқ мажол.
Юз ўгирма, дардим баён этсам оҳ,
Эзгу соф қалб билан севаман сени,
Нетай соф қалб билан севаман сени.

З а й н а б севги билан маст. Илк тонг, ҳаммаёқда гул, нур.
З а й н а б бахтиёр. У бутун гўзалликни, табиатни қучгандай.

Баҳор келиб ҳусни ортган кенг боғлар,
Элим бахти балқиб ётган тупроқлар,
Бирга униб-ўсган дўстлар, ўртоқлар.

Қизлар (акси садо)

Уртоқлар.

З а й н а б

Дилда кулган муҳаббатми ё баҳор?

Қ и з л а р

Муҳаббатми ё баҳор..

З а й н а б

Хаёлимда фақат сен, Омон,
Юз кўрмасам менда йўқ чора.
Топиб бер деб дил қилар тугён,
Нетай кўрсам, дил бўлар пора.

Ун тўққизга тўлганда қиз сайрарми,
Йўлдош топиб дил чамандай яшнарми,
Ишда ҳормай, куйда толмай яйрарми,

Қ и з л а р (акси садо)

Яйрарми...

З а й н а б

Қанот берган муҳаббатми ё баҳор?

Қ и з л а р

Ҳам муҳаббат, ҳам баҳор...

З а й н а б уйга кириб кетади.

Ҳури (киради.)

Сайра, сайра ишқинг боғида,
Очил раъно гулдай сен қийғоч.
Яйра, яйра ўт қучоғида,
Гўзал шодлигига қўйнинг оч,
Беншқ ҳаёт — бегул бир баҳор,
Ҳаёт кўрки — тоза муҳаббат.
Ишқни асло рад этма, зинҳор,
Жондан севмак, севилмак — зўр бахт..

Ҳури столдан Зайнаб ёзган хатни қўлга олади, қизлар ишга кетаётиб киришади. Уйдан чиққан Зайнабни хор билан ўрайдилар.

Қизлар

Колхозда кўп йигитлар, гўзал, қаҳрамон,
Сиз танлаган бахтиёр, нодир йигит ким?!
Кўксингизга ишқ гулин тақиб, ўртоқжон,
Дилга баҳор бахш этган қодир йигит ким?!

Зайнаб

У бир қуёш, у бир тонг, гўзал бир дoston,
Айтай десам тилим лол, ким, у йигит ким?!

Қизлар

Айтинг, айтинг, бўлиб ўт, ўртагувчи жон,
Кўзга уйқу бермаган ботир йигит ким?!

Қизларга қўшилиб Зайнаб, Ҳури шод-хуррам далага чиқиб кетадилар. Дам ўтмай саҳнага қўлида ҳозиргина териб олинган бир даста лола билан Омон киради.

Омон

Ахтарар кўзим куну тун сени,
Талпинар дилим, сенга қуш каби.
Яшнар дилимда ишқинг гулзори,
Сўнмас ўтингда ёнганим сари.
Йиллар ўйимда танҳо сен ўзинг.
Туним ёритар меҳрибон кўзинг.
Кўрмасам юзинг, тоқат йўқ менда,
Қалбимга бахш эт, бир ором ўзинг.
Ахтарар кўзим куну тун сени,
Талпинар дилим сенга қуш каби...

Омон лолаларни секин Зайнаб деразасига қўйиб чиқиб
кетаётганда, иккинчи томондан Носир ота кўринади.
У Омонни кўриб капалаги учиб кетади.

Носир ота

Куппа-кундуз туш кўрганга ўхшайман,
Бу ким? Омон? Омон? Нияти ёмон,
Анор, Анор!..

Анор хола (киради)

Вой, келинг ассалом.
Қани, қуда, киринг ичкари.

Носир ота

Йўқ, кирмайман, хафаман сиздан,
Қизингизни бир йигит оздирди йўлдан.

Анор хола

Вой, у ким экан?

Носир ота

Битта келгинди.

Анор хола

Вой, шўргинам...

Носир ота

Бу қиз бизни қўйди уятга.

Анор хола

Не қилай, не дейсиз?

Носир ота

Бошлансин тўй сўзсиз,
Етар эрта-индин деган сўз. Хўш?

Анор хола

Мен ризоман.

Носир ота

Ҳа, баракалла,
Тез кунда тўй бўлар, худо хоҳласа.
Хайр!

Анор хола

Хайр!

Носир ота чиқади.

Парда

ИККИНЧИ ҚҰРИНИШ

Ез. Дала шийпони. Пахта даласида қиз-йигитлар ғўзани чеканка қилиб юришибди. Улар анча узоқдан хор билан ўтадилар.

Й и г и т-қ и з л а р

Ватан бўйлаб ер устида кулганда офтоб,
Азиз диёр кўкси нурга бўлганда сероб,
Пахтазорлар, дилбар қизлар, мард йигитларнинг
Меҳнатдан яшнаганин қилинг томоша.

Й и г и т л а р

Санам қизлар қўлларида яшнайди колхоз,

Қ и з л а р

Шўх йигитлар меҳнатидан кузда ёрқин юз,

Й и г и т-қ и з л а р

Деҳқон ҳосил кўтарганда элда тўкин куз,
Пахта, буғдой карвонини қилинг томоша.

Й и г и т л а р

Ҳормай ишланг, чечан қизлар, далангиз чорлар,

Қ и з л а р

Толмай ишланг, мард йигитлар, далангиз чорлар.

Йигит-қизлар

Ўз еримиз, ўз элимиз, халқимиз чорлар.
Файрат тўкиб роҳатини қилинг томоша.

Йигит-қизлар даланинг иккинчи томонига ўтаи эканлар.
Зайнаб улардан ажралиб қолади. Унинг кўзлари Омонни
беқарор ахтаради.

Зайнаб

Барча йигит майдонда,
Сарвари қайда экан!
Дил ахтарар ҳар ёндан,
Дилбари қайда экан!

Ишлайману, толмайман,
Муҳаббатинг қонимда.
Сенсиз нафас олмайман,
Сен меҳнатим, шонимда.

Чопиб келаётган Омон Зайнабни кўриб тўхтайтиди.

Зайнаб ва Омон дуэти

Омон

Тоза кўнглим гавҳари, кўзим қароси, ассалом,
Эй ҳаётим зийнати, дилнинг давоси, ассалом.
Ой жамолингни кўриб, яшнабди боғлар нур тўлиб,
Қуш навоси, тоғ ҳавоси дилни чорлар сен бўлиб,
Эй азиз, жон офати, ҳам роҳати, кел, ассалом,
Кўрмасам йўқ тоқатим, васлингга зор дил, ассалом.

Зайнаб

Соғиниб кўрмоққа зор эрдим туну кун, ассалом,
Шодладинг кўнглим уйин, эй мард баҳодир,
ассалом,

Баркамол бўйинг кўриб, яшнабди боғлар нур тўлиб,
Қуш навоси, тоғ ҳавоси дилни чорлар сен бўлиб,
Эй азиз, жон офати, ҳам роҳати, кел, ассалом,
Кўрмасам йўқ тоқатим, васлингга зор дил, ассалом.

О м о н

Хўш, айтолдингми опангга, Зайнаб?!

З а й н а б

Айтолмадим, Омон!

О м о н

Мен ўзим бораман.

З а й н а б

Йўқ, йўқ!

О м о н *(ўзича)*

Демак, севмай қолди у мени.

Танаффусга занг урилиб, ҳамма хор билан саҳнага кириб кела
бошлайди. О м о н ўзини четга олади.

Ҳ а м м а

Ою қуёш, кексаю ёш пахтакор, пахтакор,
Ҳар дам ўсиб қулф уради пахтазор, пахтазор.
Ким олдинда, ким орқада, ким оқсоқ, ким илғор,
Ҳосил учун тортишувда ким ўзар, ким ўзар.

Қизлар

Қуёш билан бирга турган ўзимиз, ўзимиз.

Йигитлар

Ойдаи сизни қувиб юрган ўзимиз, ўзимиз.

Зайнаб

Қувиб етинг!

Қиз

Етолмас!

Зайнаб

Қувиб етинг!

Қиз

Етолмас!

Йигитлар

Ким етолмас, етолмас, ким етолмас, етолмас?

Қизлар

Ҳа, ҳа, ҳа, ҳа...

Билакда куч, юракда ўт ҳормадик-толмадик,
Ҳури бошлиқ йигитлардан қолмадик, қолмадик.

Ҳамма

Ким олдинда, ким орқада, ким оқсоқ, ким илғор,

Ҳосил учун тортишувда ким ўзар, ким ўзар!

Ҳ у р и

(Ўз йигитларига жиддий)

Ҳа, ҳа, ҳа... Хўш, шоввозлар!

Й и г и т

Ўзмасак, биз йигит эмас, шер эмас, шер эмас,
Ким олдинда, ким орқада, ким оқсоқ, ким ўзар.

Йигитлар ялласи, қизлар ўйини бошланади.

Й и г и т л а р

Ўйнанг, ўйнанг, ўйнанг, ўйнанг ёр, ўйнанг.
Ўйнанг, эй шўх жонажонлар, ўйнамоқ чоғи букун.
Бу ажиб қўлларда обод юртимиз боғи бу кун.
Меҳнатингиз элда дoston, санъатингиз бебаҳо,
Бағримиз куйдирса, майли, ишқингиз доғи бу кун.

Р а н с

(У ўйин вақтида кирган эди)

Эй ҳорманглар, дўстларим!

Ҳ а м м а

Бор бўлинг, ранс ота!

Р а н с

(Ҳурига)

Нега хафа кўринасан, сен, қизим?

Ҳури

Ишламайман бундан кейин йигитлар билан.

Раис

Нима учун?

Ҳури

Зарра ўт йўқ юракларида.

Раис

Сен бошлиқсан, сабабчи ўзинг.

Эргаш

(Ҳурига тегажаклик қилиб)

Олма гули нопармон, илғорлар шоду хандон,
Ҳурихонга қарасам, дилхонам бўлар вайрон.
Вой, вой жоним,
Ночор ҳолим,
Ваъдам эрдай,
Чеҳрам шердай,
Ноғаранг така-тум,
Ишда йўқ унум,
Куйдим, ўлдим.

Ҳамма кулади. Ҳури яна тажанг.

Раис

Тўғри танқид, қабул қил, Ҳури,
Ибрат олинг Омондан.

Ҳ а м м а

Омондан?!

Р а и с

Мен нақл этай.

Ҳ а м м а

Қани ота, муштоқмиз.

Ҳамма р а и с атрофини ўраб ўтиради. Р а и с ҳикоясини бо
лайди.

Р а и с

Кеч тун эди. Қушлар ҳам тинган,
Сахро қора либос кийинган.
Сойларда тун, водийларда тун,
Япроқларда, яйловларда тун,
Гулдурайди бир нарса фақат,
Нур ўпқини қуйилар фақат.
Тинмай кезар қудратга тўла,
Тун қўйнига солар гулғула.
Кеч тун бағрин мардларча ёрган,
Кенг далага пўлат от солган.

Р и х с и б у в и

Ё худойим, нима у?

Ҳ у р и

Ким у?

Р а и с

Сизга айтсам, сирни дўстларим,
Бу полвон тракторчи...

Ҳ а м м а

Омон!

Р а и с

Ҳа, Омон!

Ҳ у р и

Раис отам тасвирга уста.

З а й н а б (*ўзича*)

Омон, азиз Омон!

Р а и с

Шу тун юмшатмаса ғўза тагини,
Шаббодадан қотарди тупроқ.
Ғўза етиларди кечикиб.

Ҳ а м м а

Тўғри!

Р а и с

Бундай полвон озмас колхозда.
Мана Зайнаб, эл ичра донгдор,
Ундан Ҳури қолишмас зинҳор,
Ҳар йигит мард, ҳар қиз серғайрат,

Жон куйдириб қилади меҳнат,
Олдиндамиз ҳозир районда.
Шу суръатни бермасак қўлдан,
Бизникидир марра!

Ҳ а м м а

Бўлинг хотиржам!

Р а и с

Демак, эрта суғорасиз ғўзани.

З а й н а б

Хўп, отажон.

Р а и с кетади. Ҳ у р и далага ўтади. Шу вақт иккинчи ёқдан
О м о н кўринади.

Қ и з л а р

Омон, салом Омонга!

З а й н а б (шод)

Ботирим Омон!

О м о н

Демак, шодсан?

И г и т л а р

Ҳорма, Омон!

Бирдан Ҳури нинг қўнғироқдек овози эшитилади. Ҳаммининг диққати ўшанга жалб бўлади. У келаётган Шарвон хола ва Носир отаниннг қўлидан телеграммани олиб қувонган эди.

Ҳури

Дугоналар, беринг суюнчи!

Шарвон хола

Салом, қизлар!

Қизлар

Салом!

Ҳури

Суюнчи!

Дарё тўлиб сув оқар, шошар,

Сувда акс этар толлар.

Дилда шодлик лиммо-лим тошар,

Сиз беҳабар, ўртоқлар.

Яна кўлхоз шуҳрати ортар,

Келар олим-ҳамқишлоқ.

Бизга илм сирларин очар,

Серҳосил бўлар тупроқ.

Зайнаб

Қувончларинг қалбимга зийнат, ким келармиш?

О м о н

Тез айт!

Ҳ у р и

Истаса, тошдан бизга
Пахта олишга қодир,
Мадад бўлиб колхозга
Келар агроном Собир!

О м о н

Суюнчига биз қарздор, тилингга шакар.

З а й н а б

(Ранги ўчиб)

Шодлигинг-ла сен урдинг дилимга ништар.

О м о н

Нима бўлди, Зайнаб?

З а й н а б

Ҳеч гап.

О м о н

Қон қолмади чехрангда?

З а й н а б

Иўқ, йўқ.

Шарвон хола

Ҳой яхшилар, қулунтойим келмоқда!

Носир ота

Собир келмоқда.

Зайнаб

Собир келмоқда!!.

Рихси буви

Эргаш

Омон

Собиржон келмоқда!

Шарвон хола

Носир ота

Собир билан тўй келмоқда уйимга.

Рихси буви

Собир билан тўй келади уйинга.

Ҳамма

Тўй келади, тўй келади!

Ҳури

Омон

Тўй келади.

Ҳамма

Тўй келади, тўй келади!

Зайнаб

Шўримга!

Носир ога
Шарвон хола
Рихси буви

Бирга бўлинглар тўйда!

Қизлар

Тўйга!

Ҳамма

Тўйга!

Омон

Тўйга!

Шарвон хола

Рихси буви

Нега севинмайсан, Зайнабхон, тўйга?

Э р г а ш

Нега севинмайсан, Омон?

З а й н а б (кампирларга)

Бу гапларни қўйинг!

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Айтайлик бир сир.

Қ и з л а р

Қандай сир?

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

(Қизларга)

Зайнабнинг қулоғин тишлаган Собир.

Н о с и р о т а (Омонга)

Сен кимсан... Зайнабнинг эгаси Собир.

Қ и з л а р (Зайнабга)

Қулоғинг қай ерин тишлаган Собир?

О м о н

Севганинг бор экан, билдим, бевафо!

Н о с и р о т а

Э р к а к л а р

Тўй бўлсин, қилайлик бир кайфу сафо!

З а й н а б

Куйганим билмасдан қиласан жафо!
Қилма жафо!

О м о н

Сен бевафо!..

Ҳ у р и

Э р г а ш

(Омонга)

Куйганин билмасдан қиласан жафо.

Ҳ а м м а

Тўй бўлсин, қилайлик бир кайфу сафо!

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ ҚҶРИНИШ

Ез фасли. А н о р холанинг ҳовлиси. А н о р хола янги совчиларни кузатмоқда.

А н о р х о л а

Зайнаб ҳали ухлар эди бешикда,
Беш ёш Собир ўйнар эди эшикда.

Ота-она, уруғ-аймоқ кенгашиб,
Нону патир синдирилган унашиб.
Тақдир экан тангри қўшган азалдан,
Йўқса, қизни аямасдим сизлардан.
Яхши боринг!

С о в ч и л а р

Хайр (*кетадилар*).

С о в ч и л а р чиқади. Букун Собирниқидан маълум оши келади,
аёллар шунинг тараддудида. Э р г а ш самовар билан машғул.

А н о р х о л а

Қиз бўй етса, совчи босар уйини,
Мен ўстирдим гулга ўлчаб бўйини.
Ёлғизгинам жигаримнинг ёдгори,
Зайнабойнинг кўрар бўлдим тўйини.

Меҳнатидан эл оғзида овоза,
Шодлигимдан қушлар олар андоза.
Тириклигим танҳо кўрки шу тоза,
Зайнабойнинг кўрар бўлдим тўйини.

Эшикдан бир неча кекса аёл: бири ҳасса тутган, паранжида,
иккинчиси тугун кўтарган, саватларда ноз-неъмат, замбилда ош
ва бошқа нарсалар билан кириб келади.

М е х м о н л а р

Эшик очинг, қуда чаққон,
Қизингизга келди тўй.
Букун давлат сизга боққан,
Молга тўлар ҳовли-уй.

Мезбонлар

Хуш келибсиз, кулбамизга,
Қадамларга ҳасанот.
Уйимизнинг тўри сизга,
Садқа жон, ҳурматли зот.

Меҳмонлар

Очилибди боғингизда
Бир муаттар тоза гул.
Остонангиз супурмоққа
Бўлиб келдик сизга қул.

Ҳамма

Қани тўрга, буюрсинлар,
Қўкка етди бошимиз.
Мунтазирдир сизга кўзлар,
Дастурхонда ошимиз!

Кўришиб, аёллар айвонга ўтадилар.

Кекса аёл

Омин, тўй устига тўй бўлсин,
Бало-қазо йўқ бўлсин!

Ҳамма

Омин... омин! Оллоҳу акбар!

Анор хола

Хуш кўрдик.

Меҳмонлар

Хушвақт бўлинг!

Анор хола

Турсуной, сиз ёзинг дастурхон!

Аёл

• Хўп бўлади.

Анор хола

Чой бер, Эргаш!

Эргаш

Ҳозир.

Меҳмонларга дастурхон тортилади.

Мезбонлар

Олинглар, олинглар!

Анор хола

Дастурхонга қаранглар!..

Рихси буви

(Келтирилган бўғчаларни очиб)

Бай... бай.. бай!

Нуқул асл, қимматбаҳо мол.

Ун сидирға кўйлак, беш рўмол.

Хотинлар

(Мароқ билан қўлга олиб)

Вой, буюрсин-эй..

Рихси буви

Бу бош-оёқ кийим Анорга,
Бу зеб-зийнат келинпошшага.

Хотинлар

Вой, буюрсин-эй..

Рихси буви

Пальто, костюм, туфли амиркон!

Хотинлар

Тўй берибди тўкис, бир жаҳон.

Шарвон хола

Собиржондан эл-юрт миннатдор.

Рихси буви

Зайнабхонга у чин харидор.
Харидори йигитларнинг султони ўғлон,
Кўкси илм хазинаси, дур кони ўғлон.
Қулочини ёзса, қучар еру осмонни.
Пахта илмин билган, элу юрт жони ўғлон.

Ҳ а м м а

Ғоз сингари қўна олар олтин қўлларга,
Сув оқизар, пахта экар қақроқ чўлларга.
Пари қизлар сув сепади юрган йўлларга.
Московларда ўқиб келган билимдон ўғлон,
Зайнабхонни шайдо қилган ўзига ўғлон.

Б и р а ё л

Ҳа, Зайнабхон-чи?.. У ҳам қизлар сараси.

М е ҳ м о н л а р

Елкасини тутган кокил тол-тол,
Оқ юзига чирой тушган қора хол.
Шахло кўзи далаларга боққанда,
Ғўзаларга қўли гавҳар таққанда,
Уни кўрган ҳар юракда ишқ бўлар пайдо!

Ҳ а м м а

Собиржон ҳам шу гўзалга бўлган минг шайдо!

Р и х с и б у в и Ш а р в о н х о л а б и л а н А н о р х о л а н и
ч е т г а о л и б .

Р и х с и б у в и

Нима дейсиз, махфий никоҳ ўқитсак,
Шаръий йўлни тўғрилаб қўйсак?

А н о р х о л а

Бу яхши гап... аммо Зайнабхон,
Эрга тегмайман, дейди ҳамон.

Шарвон хола

Вой, бу қизнинг нози.

Рихси буви

Ҳа, ростдан
Иситтирдик қизни Собирга.
Мана иситилган чой ҳам қанд.
Буни кийса.

Шарвон хола

Зийнатни тақса.

Рихси буви

Тўй куни бу қанд чойни ичса.
Апоқ-чапоқ бўлар, худо хоҳласа.

Шарвон хола

Қиз жон-жон десин Собирга тегса.

Эргаш

(Ўртага тушади)

Ҳа... ҳа...ҳапшу,
Олма гули нопармон, лаблари хандон-хандон,
Урфу одат йўлида қанчалар қурбон, қурбон,
Чилвир сочлар,
Қалам қошлар,
Юзлари ойдаи,
Сўзлари мойдай

Қизлар ўлди,
Очилмай сўлди.

Р и х с и б у в и

(Тумтайиб)

Бунча гапинг муздак!

Э р г а ш

Сизлар-чи, хазон урган куздак.

Заҳарханда билан чиқиб кетади. Анор оқлиқ, сарполар чи-
қариб, Р и х с и б у в и, Ш а р в о н х о л а ва бошқаларга
тақдим қилади.

Р и х с и б у в и

Қани, омин!

Қ а м п и р л а р

Қўша қарисин!
Серфарзанд, сердават бўлсин!

Ҳ а м м а

Оллоҳу акбар!

М е ҳ м о н л а р

Яхши қолинглар!

М е з б о н л а р

Яхши боринглар!

Меҳмонлар тарқай бошлайдилар. З а й н а б, Ҳ у р и кела ту-
риб ўзларини четга оладилар. Ш а р в о н хола кета туриб
А н о р г а сўзлайди.

Ш а р в о н хола

Тўй ўтгунча кўчага чиқмасин Зайнаб!..

Ҳамма тарқалади. З а й н а б, Ҳ у р и киради.

Ҳ у р и

Салом, холажон!

А н о р хола

Кел, Ҳурихон, ўтир айвонга!

З а й н а б

(Сарполарни кўриб, ҳайрон)

Не гап, опа?

А н о р хола

Бир иш қилдим, бўлмагил хафа.

Ҳ у р и

(Сарполарга назар ташлаб)

Булар нима?

А н о р хола

Сарполар қизга.

(Зайнаб олдига ёйиб ташлайди)

З а й н а б

Айтувдим-ку, йўқ, йўқ, деб сизга!

А н о р х о л а

(Қизни эркалаб, юпатиб)

Ўн тўққизга тўлди ёшинг,
Гул юзинг бор, қалам қошинг,
Икки бўлса ёлғиз бошинг,
Армоним шу. болажоним.
Эрга тегмоқ тақдир иши,
Тўй опангнинг кўнгалхуши.
Еш бошингга толе қуши —
Қўнди, шод бўл, болажоним.

З а й н а б бурилиб, уйга кириб кетади.

Ҳ у р и

Хола, қизга совчилар келса,
Қиз ризосин олмоқ бўлмасми?

А н о р х о л а

Зайнаб чиқмас менинг сўзимдан,
Биз чиқдикми она измидан.
Ўн бешимда бердилар эрга,
Чимилдиқда кўрдим эримни.
Рўзи азал қиз тақдирига
Ёзгани шу экан тангримни.

Ҳ у р и

Ўтмишдаги ҳамма бахтсизлик,
Хўрликларнинг боиси шудир.

З а й н а б

Опа, кечдим шу саодатдан!

Ҳ у р и

Энди янги одат керакдир.

А н о р х о л а (Ҳурига)

Ахир, менда бир андиша бор,
У Собирга фотиҳа бўлган.

Ҳ у р и

Ахир қизнинг хоҳлагани бор.

А н о р х о л а (заҳри учиб)

Хоҳлагани бор?!
Ор эмасми, ошиқ-маъшуқлик?
Гуноҳ фотиҳани бузмоқлик.

Ҳ у р и

Севги қилар ҳамма ишни ҳал!

А н о р х о л а

Ким экан ул Собирдан афзал?
З а й н а б

Собир гўзал, олим ҳам доно,

Ҳурматлидир халойиқ аро.

А н о р х о л а

Балли, шундай!

З а й н а б

Лекин, опажон,
Ўзгани дер юрак бу замон.

А н о р х о л а

Қим экан у?

Ҳ у р и

Сўйла, Зайнабхон!

З а й н а б, Ҳ у р и, А н о р х о л а т р и о с и.

З а й н а б

Озод ўсдим, ишқим эркин изҳор этсам мен,
Сиз инсофни тарк этманг.

Ҳ у р и

Озод ўсди, ишқни изҳор этса,
сиз инсофни тарк этманг.

З а й н а б

Бахтим учун кир одатни поймол этсам,
опажоним, қаҳр этманг.

Ҳури

Урф-одат деб хор этманг!

Анор хола

Бахтинг учун урф-одатни,
худо муҳри фотиҳани рад этма!

Зайнаб

Омон, Омон танлаганим,
шу колхозда ишлаб топган эътибор.

Ҳури

Омон, Омон танлагани,
шу колхозда ишлаб топган эътибор.

Анор хола

Муносибмас сендай қизга ундай безот ҳам
беор.

Зайнаб

Омон, Омон — шу армоним, танҳо ўша,
мен у билан бахтиёр,

Ҳури

Танҳо ўша Омон билан Зайнаб бўлар бахтиёр.

Анор хола

Беном, безот бир беор.

А н о р х о л а

Орттирганинг шуми колхозда?
Беномус қиз, қилдинг шарманда!

Ҳ у р и

Асло гуноҳ эмас муҳаббат.

А н о р х о л а

• Қизгинамни бузган сен!

Ҳ у р и

Раҳмат!!!

З а й н а б

Опа!

Ҳ у р и

Энди қизлар қулдай сотилмас,
Энди тақдир ўтга отилмас!!

А н о р х о л а (Ҳурига)

Нўқол уйимдан, бахти сиеҳ!

З а й н а б (ўртага тушиб)

Ҳурида йўқ заррача гуноҳ.

Ҳ у р и

Борай, раис бўлсин хабардор!

А н о р х о л а

Бор, айта қол!

Ҳури

Эголмайсиз севгини поймол. (*Кетади.*)

А н о р х о л а

Кўрмай асло юзингни, йўқол!

(*Зайнабга*) Ҳозир айт!

Ё мени де ёки Омонни!

З а й н а б (Икки ўт орасида изтиробда қолди)

Мен йигитга сўз бераркан, ҳеч гуноҳим йўқ бу кун,
Сиз дилим мулки ва дилдордан узолмайман кўнгил
Қиз ҳам одам, мол эмас, севгига ҳаққи йўқ наҳот?
Бахту шодлик қотили одатдан излайму нажот?!
Меҳрибоним, икки оташ ичра жоним ташламанг.
Иккингиж жондан азизсиз, кўзларимни ёшламанг.

А н о р х о л а

Унут, жон болам, ўшал Омонни.

З а й н а б

Бу мушкул, опа!

А н о р х о л а

Севма ёмонни!

З а й н а б

Қўйинг, опажон, ўшал Омонни,
Сиз севолмаган ўшал ёмонни.

А н о р х о л а

(қаҳр-ғазабга тўлиб)

Мен қуваман, болам демайман.

З а й н а б

Майли!

А н о р х о л а

Бошимни қаратдинг ерга!
Энди юзинг кўришлик маҳол.
Даргоҳимдан чиқиб кет! Йўқол!

З а й н а б нинг кийим-бошларини, китобларини деразадан ҳов-
лига иргитиб ташлайди.

З а й н а б

Оҳ, қадрдон даргоҳингиз мен етимга берди
жон
Қувдингиз, йўқ чора менда, хуш қолинг,
жон опажон!
Хуш қолинг, жон опажон!..

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

ТУРТИНЧИ ҚҰРИНИШ

Тун. Зарафшон дарёсининг соҳилига яқин сўқмоқ йўл. Дарахтлар орасидан узоқда ой нурларини тўлқинга қамраб оқаётган кенг Зарафшон кўриниб турибди. Кўкда юлдузлар чарақлайди. Ур-качли оқ булутлар уларни сийпаб сузиб ўтади. Баъзан узоқда кўкнинг гулдураши эшитилиб турибди. О м о н беқарор, ҳая-жонда ўзига ўзи сўзлайди.

О м о н

Мен ҳеч нарса англолмай қолдим.
Қайда экан Зайнаб бу соат?
Бир учратсам, очиқ сўзлашсам.

Секин ария бошлайди.

На бўлғай бир нафас мен ҳам ёноғинг узра хол
бўлсам,
Лабинг япроғидан томган мисоли қатра бол бўлсам.
Боғингга мен қўниб, булбул каби хониш қилиб тунлар,
Ўпиб гунчангни очмоқликка тонг чоғи шамол бўлсам.
Бўйингни тарқатиб, оламни қилсам масту мустағрик,
Ўзимнинг санъатимга сўнг ўзим ҳайратда лол бўлсам.
Бошим ҳеч чиқмаса майли, маломат бирла бўҳтондан,
Фидо жонимни қилдим йўлингга, майли, увол бўлсам.

Вафо кутдим, топдим мен жафо,
Оҳ... қийнади, бағрим қилди қон.
Наҳот шунча тоза, мусаффо
Қиз севгиси, ваъдаси ёлғон!
Кўнглим бовар қилмайди зинҳор.
Наҳот қушдай учди муҳаббат,
Пати қолди қўлимда, холос?

(Ҳаяжонли.)

Мен Зайнабни топмоғим
даркор.

Х у р и

(Киради)

Омон! Қани Зайнаб?!¹

О м о н

Сен айт, қайда у?!

Х у р и

Сен деб уйдан қувилди Зайнаб.

О м о н

Оҳ, қайдасан вафодор Зайнаб!

Х у р и

Уйда ҳам йўқ, шийпонда ҳам йўқ!

О м о н

Узим топаман. (Чиқади.)

Х у р и

Мен ранс отамни топаман.

У кескин чиқиб кетади.

З а й н а б

Рухи тушган, чуқур ички кечинмалар, ишқий туғёнлар азобидан ҳориган З а й н а б паришонҳол ария айтиб саҳнага киради.

Парчалар қайғу дилим, қайларга кетди шодлигим,
Бир умр ҳис этмаган оташда қолди борлигим.
Не маломат ҳам ғазаб остида қолди бу бошим,
Бахту шодликлар тўлиқ кўздан оқиздилар ёшим.

Соф муҳаббат ҳам вафони билдилар ор ҳам гуноҳ,
Кимлар англар кўнглимни, мен кимдан излайман
паноҳ,

Парчалар қайғу дилим, қайларга кетди шодлигим,
Не қилай мен, изтироб, оташда қолди борлигим.

З а й н а б ҳорғин, ўзи билан ўзи сўзлашади.

Қайда экан Омон бу соат?
Балки мендан юз бургани рост.
Наҳот қушдай учди муҳаббат,
Пати қолди қўлимда, холос...

Шамол, бўрон кучайиб, ёмғир ёға бошлайди. Гувиллаган бўрон ва шамол аралаш гўё А н о р нинг чўзиқ қарғишлари эшитилгандай. Бу — Зайнабнинг руҳий ҳолатида акс этади.

А н о р х о л а

Ё мени де, ёки Омонни!

А к с и с а д о

Ёки Омонни.

З а й н а б (ўзича)

Нетай, тикдим йўлига жонни.

А н о р х о л а

Иўқол... кўзимдан, беор!

А к с и с а д о

Беор!

З а й н а б (*қулоқларини беркитади*)

Беор... шарманда... беор, шарманда,

А н о р х о л а

Иўқол.. кўзимдан, йўқол... шармисор!

А к с и с а д о

Шармисор.

З а й н а б

(*юзларини бекитади, табиатдаги тугён яна кучаяди. У бошини азот кўтаради.*)

Ёғмоқда бошимга лаънату нафрат,
Қайда қолди. Омон, қайда муҳаббат?
Юз ўгирди опам, юз ўгирди ёр,
Оҳ, нақадар дунё қафас каби тор.
Дунё менга тор.
Ҳамма орзу-тилак бўлди поймол.
Эй азиз дарё, кел бағрингга ол.
Кел, бағрингга ол.

У кескин қирғоққа чиқади, ўзини сувга ташламоқчи бўлади.
З а й н а б н и а х т а р и б ю р г а н О м о н н и н г о в о з и э ш и т и л а д и .
Бу азиз овоз З а й н а б га ҳаёт бағишлайди. О м о н ш о ш қ и н
кириб келади.

О м о н

Зайнаб! Зайнаб?! Азиз Зайнабим!

З а й н а б (чўчиб қарайди)

Омон!

Табиатда ором, юлдузлар чарақлаган, ой осойишта сузади.

О м о н

Зайнабим!

Не бўлди?

З а й н а б

(Упка аралаш)

Сиз бағритош, бераҳм!

О м о н

Бўлган гапнинг барин эшитдим.

З а й н а б ва О м о н дуэт айтиб, дилларини изҳор қиладилар.

О м о н

Азиз Зайнаб, кечир мени,
Мен сабабман азобингга.
Кўп жафога қўйдим сени,
Ўзинг бергил жазо менга!

З а й н а б

Не кунларни кўрди бошим,

Сен ҳам отдинг маломатга,
Тўксалар ҳам қонли ёшим,
Содиқ қолдим муҳаббатга.

О м о н

З а й н а б

Бу қуёшми ё муҳаббат,
Шуъла сочган йўлларимга..

З а й н а б

Икки қалбда бир гўзал бахт,
Ишонмайман кўзларимга.

О м о н

Бахтиёрман, жоним, бўл шод!

З а й н а б

О м о н

Ажратолмас бизни ҳеч зот!
Ажратолмас бизни ҳеч зот!

Икки ёшнинг лирик гўзал дақиқаларини узоқдан эшитилган
говур-говур бузади. Бу хавфдан икки ёш ўзини, муҳаббатини
қутқариш учун дарҳол чиқадилар. Чақмоқ, гулдурак кучаяди.
Риҳси буви, Анор хола икки қиз билан шошқин,
ҳаяжонда саҳнага кириб келадилар.

Р и х с и б у в и

Қ и з л а р

Кўринмайди. Кўринмайди, кўринмайди...

А н о р х о л а (*Рихси бувига*)

Қайдасан, Зайнаб?!

Р и х с и б у в и (*жеркиб*)

Ҳаммасига ўзингиз сабаб!

Қ и з л а р

Бу иш бўлди жуда аломат!

Р и х с и б у в и

Юз бермаса бирон фалокат!

А н о р х о л а

Шўрим қурсин, билса қудалар.

Р и х с и б у в и

Қиз номини олмайди тилга.

А н о р х о л а

Вой мен ўлай... бўлдим шарманда.

Қ и з л а р

Сувга ўзин отган бўлмасин?

А н о р х о л а

Оҳ, қаранглар, шўрим қурсин! (*Утириб қолади*)

Қизлар

Қарайлик, юринг!

Рихси буви

Лаънат дейди элу халқ сизга! (Чиқа
бошлайди)

Анор хола

Тез топайлик, элтайлик уйга!

Лекин уларнинг олдидан Носир ота билан Шарвон
хола ҳам чиқади.

Носир ота

Шарвон хола

Қани ўзи, қаерда Анор?

Рихси буви

Мана у!

Носир ота

Рихси буви

Шарвон хола

Тўйни олдинг, сен тўнаб бизни,
Сўнг Омонга оширдинг қизни.

А н о р х о л а

Худо урсин, ният шу бўлса!

Н о с и р о т а

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

Бу кунга сен ўзинг айбдор!
Сен ўзинг айбдор!

А н о р х о л а

Шўр қисматим қилди гуноҳкор.

Р и х с и б у в и

Ҳа, қиз қочган Омон уйига.

Н о с и р о т а

Ш а р в о н х о л а

Омон уйига?!

А н о р х о л а (*йиғлаб*)

Бўлдим шармисор.

Р и х с и б у в и

Ш а р в о н х о л а

Бу қиз бўлди бадном, беномус, беор.

Шарвон хола

Эндиликда у шарманда қиз,
Келинликка ярамас ҳаргиз!

Анор хола

Майли.. уни тирик кўрсам бас!

(Қидириб чиқиб кетади)

Носир ота

Йўқ!.. Бу мумкин эмас!

Носир ота, Шарвон хола, Рихси буви тринаси.

Носир ота

Шаъним учун бу зўр бир ҳақорат.

Шарвон хола

Шаънинг учун бу зўр бир ҳақорат.

Рихси буви

Шаънинг учун бу зўр бир ҳақорат.

Носир ота

Ошиқ-маъшукликка соламан горат.

Шарвон хола

Собир топмас саодат!

Носирота

Шарвонхола

Рихсибуви

Масхара бўлмоқ энди етар, бас!
Агар Омондан мен ўч олмасам!

Носирота

Қизни Собирга агар қўшмасам.

Рихсибуви

Агар Омондан мен ўч олмасам.

Шарвонхола

Қизни Собирга.. вой ўлмасам,

Носирота

Мен Носир эмас, мен Носир эмас..

Рихсибуви

Мен Рихси эмас, мен Рихси эмас!

Шарвонхола

Муносиб эмас, муносиб эмас!

Носирота

Мен Носир эмас, мен Носир эмас...

Парда

ТҮРТИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ ҚҰРИНИШ

Илгор колхознинг каттакон богида бугун катта тўй. Пахта очилган. Бу ҳам тўйга яна тантана қўшади. Куз, мевалар фарқ пишган. Токдаги ранг-баранг узумлар кўзни олгудай. Ҳам-маёқ чўгдек гиламлар билан безатилган. Колхоз раиси **З а й-на б ва О м о н**нинг тўйини ўтказмоқда.

Ноғора, карнай, сурнай садолари остида парда очилади. Ҳар томондан гурас-гурас меҳмонлар келмоқда, уларни раис бошлиқ мезбонлар кутиб олиб, махсус жойларга ўтказмоқдалар.

Р а и с

Хуш кўрдик, азиз меҳмонлар!

Ҳ а м м а

Хушвақт бўлинг!

Р а и с

Тортнинг дастурхон.

Ясанган йигитлар саватларда, патнисларда узум, олма, нок, беҳи... турли-туман мева-чевалар кўтариб киришади ва ёзилган дастурхонларга қўйиб, рақсга тушиб кетадилар.

О в о з л а р

(Рақс ораларида) Балли!..

Ҳ а м м а

Балли!..

Камол топинглар!

Рақс орасида Ҳури анча маънос Анор хола ни бошлаб
киради.

Ҳури

Ҳали бундай тўй бўлмаган колхозда.

Эргаш

Тўй бўлмаган колхозда.

Анор хола кўз ёшини артиб, сўридаги аёллар ёнига
ўтиради.

Овозлар

Баракалла!. *(рақс давом этаётир)*
Қам бўлманглар жаҳонда!..

Йигитлар рақси ниҳоясига етади. Бир неча ўғил ва қиз бола-
лар Эргашни ўртага тортадилар.

Болалар

Сувдан кўтардим кўза,
Кўзада олтин ғўза.

Эргаш

Сувдан кўтардим кўза,
Кўзада олтин ғўза...

Кўзаю ғўза қўлимда, яллоли. бобо, ялли.

Узумзорлардан шинни,

Чинникорлардан чинни

Шиннию, чиннию, кўзаю, ғўза қўлимда, яллоли

бобо, ялли!

Соатга олдим занжир,
Боғлардан тердим анжир,
Занжиру, анжиру, шиннию, чиннию, кўзаю ғўза
қўлимда, яллоли бобо, ялли,
Тўқувчи қиздан газмол,
Сотувчи қиздан дазмол,
Газмолу, дазмолу, занжиру, анжиру, шиннию,
чиннию,
Кўзаю ғўза қўлимда, яллоли бобо, ялли!

Ўрмонлардан арча,
Бофандалардан парча,
Арчаю, парчаю, газмолу, дазмолу, занжиру,
анжиру,
Шиннию, чиннию, кўзаю ғўза қўлимда, яллоли
бобо, ялли!

Чўпонлардан айрон,
Гулзорлардан райҳон,
Айрону, райҳону, арчаю, парчаю, дазмолу,
газмолу,
Занжиру анжиру, шиннию, чиннию, кўзаю
ғўза қўлимда,
яллоли бобо, ялли.

Б о л а л а р

Келяпти, келяпти, келин-куёв келяпти!

Ёшлар, аёллар қатор тизилиб келин-куёвни кутадилар. Келин-куёв ёнида, қизлар олдида ёр-ёр айтиб **Ҳ у р и** яшнаб келмоқда.

А ё л л а р

Дарёларнинг ул юзидан келган сизми, ёр-ёр,
Тўлин ойдаи яшнаб кетган Зайнаб қизми, ёр-ёр

Болалар ва кексалар, қизлар ва йигитлар келин-куёв устидан гул
япроқларини сочадилар.

Й и г и т л а р

Тўлин ойдай қиз ёнида куёв поччам ёр-ёр,

Ҳ а м м а

Бошларидан ўзим эккан гулдан сочсам ёр-ёр.

Ҳ у р и

Дарёларнинг ёқасида бир жуфт каптар ёр-ёр,
Шодликларини ёзсак бўлар дунё дафтар ёр-ёр.

Й и г и т л а р

Қ и з л а р

Колхозимга кўп ярашган тўйларингдан ёр-ёр.
Бир-бирига монанд келган бўйларингдан ёр-ёр!

Куёв билан келинни махсус тайёрланган жойга ўтқазадилар.
Ҳамма раис ота ва куёв-келинни табриклар хор айтадилар.

Ҳ а м м а

Энди ҳорманг, эй тўйбоши,
Раис ота, тўй муборак!
Ярқираган бахт қуёши,
Гўзал келин-куёв муборак!

Р а и с

Бахти кулсин тўлин ойдай,
Ўмр кўрсин болу мойдай,

Ҳ а м м а

Ўғил кўрсин қулун тойдай,
Гўзал келин-куёв муборақ!

Ҳамма хор бошлайди, раққоса ва раққослар ўйинга тушиб
кетади.

Қуйланг, дўстлар, тўй букун, нурга тўлиқ
давримиз.

Дилда қувонч ва тўлқин, бахтга тўлиқ бағримиз,
Меҳнатимиздан обод, жондан азиз гул диёр,
Бунда муҳаббат озод, севишганлар бахтиёр.

Ҳамнишаллик бир баҳор, бу ўлкада гул очар,
Дўстлигимиз кун мисол, бахт йўлига нур сочар.

Сўнмасин ҳеч офтоб, шодликка тўлсин замон,
Шу бахтимиз, халқимиз, ишқимиз бўлсин омон!

А н о р х о л а бир чеккада ўтирган эди. Ҳ у р и билан
Э р г а ш А н о р и З а й н а б л а р томонига олиб кела бош-
лайди. З а й н а б ва О м о н шод, дарҳол ўрнидан туриб,
опаси олдига келиб эгилади. Шу вақт кириб келган Р и х с и
б у в и билан Ш а р в о н х о л а газабда бир чеккадан куза-
тиб туради.

З а й н а б

Азоб бердим, афв этинг, опа!

О м о н

Кўкка етди бошимиз, опа!

А н о р х о л а

Энди толенгиз бўлсин ёр!

З а й н а б и кучиб пешанасидан ўпади ва кўришиш учун
Э м о н н и н г кифтига жимгина қўлини қўйганда, бирдан
Ш а р в о н х о л а ўртага тушади.

Ш а р в о н х о л а

Ҳой... (Анор холага) Сенда борми зарра диёнат?

Р и х с и б у в и

Фотиҳага қилдинг хиёнат!

А н о р х о л а

Эй, дилхиралик қилманг, тақдир шу экан!

Ш а р в о н х о л а

Сиз ҳам, раис ота, уялинг халқдан, ҳа, қўрқинг
худодан.

Р и х с и б у в и

Ҳа, ҳа... уялинг халқдан, қўрқинг худодан!

А ё л л а р

Ёмон бўлди...

Э р к а к л а р

Ёмон бўлди... бўлди ёмон.

А ё л л а р

Шўрли Зайнаб, шўрли Омон...

Раис

Дўстлар, тинчланинг!

Шарвон хола

Қиз боши боғлиқ, тез тўйни тўхтатинг,
тўйни тўхтатинг.

Раис

Тўхтата олмайман.

Шарвон хола

Рихси буви

Дарҳол тўхтатинг!
Носир ота, Собир истайди шуни, истайди шуни!

Эркаклар

Аёллар

Наҳот Собир истайди шуни?

Омон

Тўхтата олмас, ҳеч ким бу тўйни!

Шу вақт Собир кириб келади. Ҳамма ҳайрон. Шарвон
хола, Рихси буви шод, Зайнаб ва Омон ҳая-
жонда, раис Собир сўзига мунтазир.

Ҳамма

(бирин-кетин)

Собир келди, Собир... Собир келди!

Ш а р в о н х о л а

(Собир ёнига кириб)

«Гўдакликдан номзодим
Зайнаб менинг ёрим» де!

С о б и р

Кимни мафтун этмас бу жамол,
Жамолига ҳатто офтоб лол.
Кўзларидан боққан муҳаббат,
Бағишлайди йигит дилга бахт.
Озод юрак, қонун ҳам озод,
Қиз Омонни севар умрбод.
Икки қалбда кулмаса баҳор.
Чечак отмас муҳаббат зинҳор.

Афв этингиз, азиз меҳмонлар!
Қариндошлар йигсинлар эсин,
Энди инсон севги, орзусин
Ўйин, мазах бўлгани басдир,
Қиз ҳам одам, ул мол эмасдир!

Ш а р в о н х о л а

Р и х с и б у в и

Е, алҳазар!

Ҳ а м м а

Балли!

Шарвон хола

Ҳой ўғил!

Ҳамма

Собир ҳақ гапирди!

Рихси буви

Шарвон хола

Тавба қил!

Шарвон хола

Рихси буви

Бу не бало, ё парвардигор!..

Собир

(Зайнаб ва Омонга)

Хоҳишингиз бўлмасин увол,
Севгингиз-ла бўлинг бахтиёр!

Ҳамма шод, Зайнаб ва Омон хомуш, саломга эгилади.

Зайнаб

Омон

Унутмаймиз илтифотингиз!

С о б и р

Бахт-саодат тилайман қалбдан,

Э р г а ш

Яшанг, Собиржон!

Ҳ а м м а

Танти йигит!

Р а и с

Валломатим!

(Қучоқлайди)

Ҳ а м м а

Собир — мард йигит

А ё л л а р

Москвада ўқиган билимдон!

Ш а р в о н х о л а

Ҳой, бетавфиқ, девона ўғлон!

Р и х с и б у в и

Ҳув, ақлдан озган девона.(Чиқади)

Ш а р в о н х о л а

Сендай ўғлим йўқ, йўқ минг бора. (Чиқиб кетади)

С о б и р

Ҳой она...(*Чопиб она ортидан чиқади*)

Р а и с

Муродингга етдинг, азиз Зайнаб ва Омон!

Ҳ у р и

Муродингга етдинг, азиз Зайнаб ва Омон!

Р а и с

Тўйни эттиринг давом!

Ҳ а м м а

Тўйни эттиринг давом!

Ҳамма раққосаларни рақсга таклиф қилиб хор бошлайди.

Ҳ а м м а

Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!

Ёнди қиз ёноқлари бахт билан

Ўт Омон нигоҳлари бахт билан!

Р а и с

Ҳ у р и

Битди бутун оҳлари бахт билан.

Ҳ а м м а

Битди бутун оҳлари бахт билан.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!

П и г и т л а р

Ишқ тўла қалбларда тўй,
Гул баргидай лабларда тўй.

Ҳ а м м а

Қўлимизда яшнаган,
Пахта очилган қирда тўй.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!
Қолхозимиз эркаси,
Зайнаб, Омон аҳдида тўй.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!
Икки ёш севги билан бахтиёр,
Дилда йўқ қайғулардан бир ғубор.

Р а и с

Партия, давлатимиз сизга ёр.

Ҳ а м м а

Партия, давлатимиз сизга ёр.
Шод яшанг, бахтли яшанг, шод яшанг!

З а й н а б

О м о н

Бу қуёшми ё муҳаббат,
Шуъла сочган йўлларимга...

Ҳ а м м а

Бахтиёр шодон яшанг,
Келин-куёв — Зайнаб, Омон!!!

П а р д а

1958

МУШОИРА ЭТАДИ ДАВОМ..

А. С. Пушкиндан

* * *

Мен сизга ачинмайман, вафосиз севгиларда
Беҳуда оқиб ўтган баҳоримнинг йиллари!
Мен сизга ачинмайман у оташи найларда
Эҳтирос-ла куйланган, эй тунларнинг сирлари!

Мен сизга ачинмайман, бевафо дўст, жўралар,
Баъзиларнинг тожлари, даврада айланган жом.
Мен сизга ачинмайман, хиёнаткор гўзаллар,
Мени хаёл банд этган, хурсандчилик қилмас ром.

Қайда, қайда қолдингиз, ёшликдаги орзулар
Ва қалбнинг соқитлиги эркалатган кезлари!
Қани аввалги оташ, илҳом бахш этган завқлар,
Келинг, келинг, муштоқман, баҳоримнинг йиллари.

* * *

Садоқатли грек қизи, йиғлама, ёрини
Душман ўқи кўксини тешиб шон билан ўлган
Сен эмасми, кузатаркан ўз баҳодиринг,
Қонли шуҳрат жангларига йўлланма берган?
Дил сезаркан айрилиқининг оғир ҳижронин,
Сўнг бор очди ёринг сенга иссиқ қучоғин,
Гўдагига бахт тилади тиёлмай ёшин,
Лекин қора ялов эрк-ла ҳилпираб кетди.
Худди Аристокитондай қилнч ўйпатиб,
Жанга ўзини отди — мардинг йиқила туриб,
Жуда буюк ва муқаддас иш қилиб кетди.

* * *

Кечирармикансан, орзумдаги рашк,
Ишқдаги бу сифат телба ёнишни?
Содиқсан! Не учун севасан, яккаш —
Фикру хаёлимга қўрқув солишни.
Жазманлар қуршаган сенинг атрофинг,
Кўринмак истайсан барчага дилбар.
Гоҳ мунис, гоҳ маъюс сенинг нигоҳинг
Ҳаммага нечун пуч умид бахш этар?
Ақлимни банд этиб, ўзимни мафтун,
Бу бахтсиз севгимга ишончинг комил,
Кўрмайсан, шовқинли гурунгда бутун
Суҳбатга бегона, изтиробда дил,
Танҳолик ҳасратин чекаман толиб,
Маҳрумман илтифот ва шафқатингдан...
Кетмоқчи бўламан: қўрқиб, ёлвориб,
Кўзларинг қидирмас менинг изимдан.
Ишвали сўзлар-ла қилмоқ бўлиб ром,
Мени гапга тутиб қолса бир жонон,—
Сен беғам, осуда; қувноқсан мудом,
Бу таънанг мен учун ўлимдан ёмон!
Гапир-чи, не учун менинг рақибим,
Мену сен — икковни кўраркан хилват,
Сенга нечун сирли қилади таъзим?..
Айт-чи, ким берипти бунга ижозат?
Сўйла-чи! Не учун тўлғанар рашкда,
Не учун оқарар жамолинг кўриб?

Не учун кун ва тун ўртаси пайтда
Онангсиз, сен танҳо оласан кутиб?!
Лекин мен севимли... Мен-ла қолганда
Шу қадар муниссан, шу қадар дилдор!
Бўсанг — ўт! Сен ишқдан суҳбат очганда,
Самимий юрагинг этилар изҳор!
Сенга кулгилидир мендаги азоб
Ва лекин севасан, етади ақлим.
Азизим, қийнама, ҳеч қолмади тоб.
Билмайсан, нақадар кучлидир ишқим,
Билмайсан, қандай зўр менда изтироб.

* * *

Агар сени алдаса ҳаёт
Сен ноумид бўлма ҳеч қачон.
Ғамли кунга қилгин итоат,
Хушнуд кунлар келади, ишон!

Қалб келажак ишқи-ла яшар;
Бу кунимиз қайғу ва доғли:
Бари оний, ўтишга шошар,
Ўтган эса, ҳамиша тотли.

... ГА

Эсимдадир ажиб дам ҳали:
Кўз олдимда бўлдинг намоён,
Пок гўзаллик даҳоси каби
Бир лаҳзалик хаёл, тушсимон.

Ғам-аламдан дилим ёнганда,
Тушларимда кўрдим чеҳрангни,
Ҳаётдаги бўм-бўш суронда
Келиб турди товшинг жаранги.

Гиллар ўтди. Исён бўрони
Хаёлларим совурди дилдан
Ва унутдим дилбар садонгни,
Ўчди азиз чеҳранг ёдимдан.

Қувғунликнинг чангида нурсиз
Ғамга тўлиб кунларим ботди;
Худо, илҳом ва кўз ёшсиз,
Ишқ, изтироб, ҳаётсиз оқди.

Мана, қалбга ошно бўлди най,
Кўз олдимда бўлдинг намоён,
Гўзалликнинг соф парисидай,
Бир лаҳзалик ажиб тушсимон.

Руҳим яна уйғонди бу дам,
Яна унда тирилди нажот;
Яна дилда худо ва илҳом,
Кўз ёшию муҳаббат, ҳаёт.

* * *

Қонимда ёнади орзу оташи,
Сенинг бўсаларинг бағишлар роҳат.
Сен менинг дилимга солдинг жароҳат;
Бўса ол: шаробу болдан ҳам ширин,
Кел, меҳру севги-ла бошимга эгил,
Бейсён, оромда тин олсин жоним:
Қувноқ кун ботгунча уфққа енгил,
Қуюлгунча туннинг туманлари жим.

ВИДОЛАШУВ

Хаёлимда дилкаш қиёфанг,
Эркалайман букун сўнгги бор.
Қалбда умид уйғотиб аранг,
Қўрқоқ, ғамли ҳузур-ла севгинг
Эсламоқни қилдим ихтиёр.

Ўтиб борар умримиз, йиллар —
Ўзгартириб ҳар иккимизни.
Эндиликда шонрга сендан
Совуқ қабр эпкини елар
Ва сен учун шоир ҳам сўнган.

Юрагимнинг сўнгги видосин
Қабул этгин, э йироқ жонон:
Гўё бева қолган бир хотин,
Жўнатаркан қувғинга дўстин,
Сукут ичра қучган дўстсимон.

... ГА

Иўқ, йўқ, муҳаббатнинг жўшқин раъйига
Энди мен бўлмасман телбаларча қул.
Озор ҳам бермайман дил оромига,
Ёниш, ўртанишга ҳеч қўймайман йўл;
Бас энди, шайдолик етар! Ва аммо
Не учун хаёлга толмайин бир зум,
Ногаҳон самовий, нозли, мусаффо —
Қиз кўзим олдидан ўтаркан маъсум?..
Томоша қилмоққа тотли шавқ билан
Наҳотки, қолмади зарра ижозат?
Сукутда кузатмоқ нигор изида,
Тиламоқ мумкинмас бахту саодат!
Наҳот, тилаб бўлмас ҳаёт неъматин;
Унга ҳаловату ором ва шодлик?
Ҳаттоки, барнонинг қалбига яқин
Рафиқа атовчи кимсага толе?

* * *

Ўйладимки, юрак унутди
Муҳаббатнинг эзгу азобини.
Дедим: ўтган бариси ўтди,
Ўтди! Қайтиб келмайди тагин.

Ўтиб кетди завқ-да, қайғу-да
Ва ҳавойи енгил умидлар...
Аммо ўткир ҳусн олдида
Тушди яна ларзага улар.

РУС АЁЛЛАРИ

КНЯГИНЯ ТРУБЕЦКАЯ*

Поэма

(1826 й)

БИРИНЧИ БУЛИМ

Енгил, гўзал, шинам ва пухта
Ясалганди чанаси жуда.

Ота-граф синаб неча йўл,
Қилди шахсан бир ўзи қабул.

Олти нафар қўштирди тулпор
Ва ичига ёқтирди фанор.

Естиқларин ўзи тузатди,
Айиқ терисини тўшатди.

Дуо ўқиб қайта ва қайта,
Ўнг бурчакка хоч осди ота.

Лекин ҳўнграб йиғлаб юборди,
Шу кун оқшом қизи жўнарди...

I

«Қону қардош бир бутун қалбни
Бўлмоқдамиз икки тенг пора.

* Княгиня Екатерина Ивановна Трубецкая сургун қилинган эри Сергей Петрович Трубецкой (1790—1860) орқасидан 1826 йилда Сибирга бориб, ўша ерда 1853 йилда вафот этган.

Не қиламиз ота, бу дардни,
Қайғунг жонга бўларми ора?
Бизнинг танҳо кўмакдошимиз
Энди узоқ... Хуш қол, отажон,
Қизингга сен фотиҳа бер тез,
Сафаримга жўнайин шодон!

II

Дийдор кўрмоқ борми тақдирда,
Худо билар! Умид йўқ, ҳайҳот.
Хуш қол, лекин тутгин хотирда,
Меҳринг дилда яшар умрбод.
Узоқ элда унутмам асло,
Ота, сўнгги ўгитинг, мутлақ.
Йиғламайман, менга ҳам аммо,
Осон эмас сендан айрилмоқ!

III

Худо шоҳид!.. Найлайн бу чоқ,
Яна юксак, яна ҳам мушкул
Бурч чорлайди... Отам, алвидо!
Кўз ёшларинг беҳуда буткул!
Йўлим олис, йўлим серзаҳмат,
Даҳшатлидир тақдирим менинг,
Лекин кўксим мисоли пўлат...
Фахрлангил — мен сенинг қизинг!

IV

Сен ҳам хуш қол, сеvimли ўлка,
Алвидо, эй бебахт Ватаним!
Подшоларга шум уя бўлган,
Хуш қол энди, машъум шаҳарим!
Венеция, Лондон ва Париж,

Римни кўрган сайёҳ назарин
Кўркинг-ла ром қилмасанг ҳам ҳеч,
Мен севардим сени, шаҳарим!

V

Қучоғингда кечди бахтиёр
Ҳаётимнинг ёшлик чоғлари.
Базмларинг севдим беғубор,
Сайргоҳим эди тоғларинг.
Жондан севдим оқшом онлари
Мовий Певанг хушовозини.
Зилол қирғоқ, кўркама майдони
Ва қаҳрамон Чавандозини...

VI

Ҳеч эсимдан чиқмас... Авлодлар
Сўзлашарлар биздан ҳикоя..
Сен-чи, сенга бўлсин лаънатлар,
Мен кадрилга тушган шум хона,
Оҳ ўша қўл, ҳароратли қўл*,
Ҳамон қўлим ёқар оташда..
Тантана қил..

.
.

Осойишта, енгил ва пухта
Чана давом этади йўлда.

Қора либос, ўликдай бетус
Княгиня ўлтирар ёлғиз.

* Трубецкая Қишки саройда берилган базмда Николай I билан танцага тушганини хотирлайди.

Отасининг котиби шошиб
(Савлат учун крестлар осиб),

Хизматкор-ла олдинга чопар,
Қамчи ўйнаб, «Чу!» деб жар солар.

Қолиб кетган пойтахт ортда,
Аммо ҳали йўл олис олдда.

Қаттиқ совуқ... Княгиня ҳам
Станция келган он, шу дам.

Тушиб фармон беради ҳар гал:
«Алмаштиринг отларни жадал!»

Навкарларни сийлайди чунон,
Саҳийлик-ла сочади червон.

Пигирма кун йўл юриб огир
Етолдилар Тюменга охир.

Яна ўн кун мушкул йўл босиб,
Енисей яқин қолганда, нолиб,

Котиб деди Княгиняга:
«Шоҳ ҳам бундай юрмаган сира!»

* * *

Олга! Ғусса билан тўлди дил,
Борган сари йўл сермашаққат.
Орзу, ором билан кечган йил,
Ёшлик тушга кирарди фақат.
Бойлик, ҳашам! Баланд ва кўркем
Уйи боққан Невага томон,
Зиналарга тўшалган гилам,
Эшигида икки шер посбон.

Катта хона безатилган хўп,
Чироқларнинг нурига чўмган.
Музикаю шодликка тўлиб,
Болаларнинг базми қизиган!
Мана, бир жуфт олтин сочига
Қизил лента қўшиб ўрдилар.
Гўзал гултож тақиб бошига,
Ноёб либос кийинтирдилар.
Ота кирар — нуроний, оқ соч,
Ҳузурига чақирар қизин.
«Катя, бунча сарафанинг соз,
Мафтун қилар ҳамманинг эсин!»
Қиз қувончи ошар минг карра.
Кўз олдида айланади шан:
Қўнғироқ соч, бахтиёр чеҳра
Болалардан яралган гулшан.
Ясанишган болалар гулдай,
Улардан ҳам ўтган кексалар.
Лента, жиға ёнади ўтдай,
Ғарчиллайди баланд пошналар.
Озор билмай беташвиш, беғам
Сакраб ўйнар болалар шодон.
Худди қушдай шўх болалик ҳам
Учиб ўтар.. Сўнг... Ўзга замон,
Ўзга базм, ўзга севинчлар...
Тушга кирар: ҳузурида тик
Нималардир сирли шивирлаб
Ишқ уқтирар чиройли йнгит...
Базм ортидан базм берилар,
Базмларнинг бекаси ўзи.
Бунда мансабдорлар, элчилар,
Жамиятнинг барча юлдузи...

«Жоним, недан чеҳрангга андуҳ,
Юрагингда қандай алам бор?»
«Қибор олаmidан ҳорди руҳ,

Юр, гўзалим, кетайлик дарҳол!»
Мана, дили сайлаган билан
Жўнаб кетди узоқларга у.
Кўз олдида ажойиб гулшан,
Қадим Румо бўлар рўбарў...
Она юртдан узиб хаёллар
Чиқмасайдик узоқ сафарга,
Гар бўлмаса шундай айёмлар
Солар эдик нени хотирга?
Зериктирувчи шимолни ўтиб,
Учмоқдамиз жанубга томон.
Ҳеч ким бизни олмайди кутиб.
Эркимизга бўлмас ҳукмрон.
Дил хушлаган дўст-ла шу соат
Боримизни кўрамиз баҳам.
Бу кун маъбад қилсак зиёрат,
Эртасига бирон муҳташам,—
Сарой ёки музей, вайрона
Зиёратгоҳ бўлар... Қандай ба.
Ўйларингни танҳо, ягона
Севганингга сўйлайсан хушвақт!
Гўзалликлар этади мафтун,
Йўлга солар жиддий ўй, фикр;
Тушкунликка ғарқ бўлиб бутун,
Ватиканни кезасан дилгир,
Сени қучар ўлик бир дунё
Ва тириклар бўлади унут.
Лекин уни тарк этиб, зиё
Тўла олам кўрганинг минут,
Ҳайрат сени ўрар бегумон,
Кўз олдинда жонли бир ҳаёт:
Уста куйлар, отилар фонтан,
Майса узра ўтлар эшак, от.

Савдо-сотик қизиб бозори,
Минг оҳангда солинади жар:

Келиб қолнинг, садафнинг сози,
Бор яхдак сув, чиғаноқ, гавҳар!
Тўйса жаннат кўриниб дунё,
Рақсга тушар оч-яланғочи,
Қампир ўрар қўйиб зўр бино,
Румо қизин қоп-қора сочин.
Борган сари ортар ҳарорат
Ва қора халқ шовқин солади.
Сен излайсан кўланка, роҳат,
Маъбад паноҳига олади.
Тирикчилик ташвиши узоқ,
Бунда яшар ҳаловат, ором.
Яна юрак жиддий ва қайноқ
Хаёлларга бўлар шу он ром.
Шифтларидан авлиё, малак,
Фаришталар сурати боқар.
Мармар девор... Оёқ ости нақ
Ҳақиқ асл тошлардан ёнар...
Қандай гўзал денгиз шовқини,
Соатларча ўтирасан лол.
Руҳинг енгил, ўйлар тўлқини
Мавж уради онгда бемалол..
Кўрингунча уфқда офтоб
Сўқмоқ йўлдан чиқасан тоққа —
Нақадар соз, зумрад тонг! Шу тоб
Тоза ҳаво олар қучоққа.
Жануб кунин иссиғи ортар,
Майсаларда ёнмайди шабнам.
Шамсиядай дарахтлар тортар
Соясига, юр, олайлик дам!.

Жануб берган гўзал хотирот
Юрагига солган чуқур из.
Сайру суҳбат, ишқ тўла ҳаёт
Унут бўлмас умрда ҳаргиз.
Княгиня тополармикан

Ўтмишнинг у орзу-хаёлин,
Сўнгра тутиб қололармикан
У кунлар-чун тўккан кўз ёшин!..
Гойиб бўлди у дилхуш рўё...
Тангри ўзи унутган дунё
Манзараси кўзи олдидан
Саф-саф бўлиб ўтарди гўё.
Мана хўжа, солим, бешафқат,
Ана меҳнат букчайтган деҳқон.
Бирисига ҳокимлик одат,
Иккинчиси — муте, қул инсон.
Дала, чаманларни яшнатган
Оч бурлақлар кирар тушига.
Волга бўйин оҳ-зори тутган
Оч бурлақлар кирар тушига.
Даҳшатларга юраги тўлиб
На таомни билди, на уйқу
Ҳамроҳини саволга кўмиб
Ошиқарди билмакликка у:
«Сўйла, наҳот бор ўлка шу хил,
Тўқликдан йўқ заррача нишон?»
«Очлар, қуллар юртидир бу эл!»—
Жавоб қилди ҳамроҳи шу он...
Уйғонди — туш ўнг келди, ҳайҳот!
Тангрим! Нима жаранглар унда!
— Кучер, тўхта, отларни тўхтат,
Кишанларнинг зори бор бунда!
Оҳ, маҳбуслар тўдаси ўтар!..
Юрагини сиқиб дард, азоб,
Княгиня пуллар узатар.
«Раҳмат, оқ йўл!»— бўлади жаноб.
Сўнгра узоқ-узоқ вақтгача
Хотирида қолар юзлари.
Ўйларини қуволмас асло,
Зарра юмилмайди кўзлари.
«Балки эрим ўтгандир бундан?..»

Бу даргоҳда йўқдир ўзга йўл..
Изларини бўронлар кўмган,
Тезроқ ҳайда, ямшик, илдам бўл!»

* * *

Қақшатади совуқ... Чўл яланг
Кетган саринг шарқ томон узоқ.
Уч юз чақирим йўл босиб аранг
Учратасан шаҳар ё қишлоқ.
Қоп-қорайиб турган уйларга
Қувонч тўла ташлайсан назар.
Лекин эли кетган қайларга,
Итлари ҳам кезмас дарбадар?
Қиш барчани уйларга қувган,
Чойхўрликдир ягона эртак.
Солдат, йўлчи кечар, узоқдан
Занг уради курант ҳам бирдай.
Дарчаларнинг ойнасида муз.
Жомеда бир милтирар чироқ,
Қамоқхона хўмраяр ёлғиз.
Ямшик силтаб қамчисин тезроқ —
Ҳайдар.. Учиб шаҳардан нишон,
Энг сўнги уй бўлади ғойиб.
Унга дарё, тоғ, тунги осмон,
Сўлда ўрмон ётар қорайиб...

Уйдан ақл гангиган, хаста,
Уйқу бермас хаёллар бироқ.
Дилда ҳасрат, ўй ҳар нафасда
Алмашипар чақмоқдан тезроқ:
Княгиня гоҳ ёру дўсти,
Гоҳ турмани кўрар дафъатан.
Худо билар, недир бонси
Уйлаб кетди шу ҳолни бирдан..
Уйлади у: юлдузли осмон

Қум сепилган саҳифа фақат.
Ой-чи — қизил сўрғич босилган
Юм-юмалоқ муҳрдир албат...

Тоғлар ортда қолди. Уфққа
Туташ кенглик, йўқдир поёни.
Ҳаёт оти ёт бу тупроқда,
Учратмайсан ўсган гиёҳни.
«Тундра шу! — қилади баён
Ямшчик — саҳро арслони бурят.
Княгиня тўниб ингорон,
Алам ичра ўйлар шу соат:
«Келар хасис ва очкўз инсон
Шу ёқларга олтин ахтариб
Олтин ётар дарёда пинҳон
Ботқоқликлар тубига кириб.
Дарёлардан олмоқлик маҳол,
Саратонда ботқоқлик мудҳиш.
Баттарроқдир ер остида ҳол,
Яна оғир кондаги қул иш.
Унда ҳоким қабр тинчлиги,
Қилча нур йўқ қоронғи, зулмат.
Лаънат бўлсин о, қуллар эли,
Нечун сени кашф этди Ермак?!»

Навбати-ла секин чўкди тун,
Кўк юзига яна ой болқди.
Княгиня ухламай бу тун
Оғир хаёл қўйнида оқди.
Кўзи кетди... Боз қучди рўё:
Гўё турар қалъа бошида.
Кўз олдида шаҳри муҳайё,
Ҳаёт қайнар ичи-тошида.
Улкан ва кенг майдони сари
Чопишади сўнгсиз оломон:

Мансабдори, поп, савдогари,
Жарчилари шошар шу томон.
Турли-туман шоҳи ва бахмал
Чакмон, пўстин кийганлар юрар,
Майдондаги полкларга жадал
Янги полклар келиб қўшилар.
Пигилишган мингдан ҳам зиёд
Солдат: «Ура!» қичқирар бот-бот.

Гоҳ шовқинлар, гоҳи эснар халқ,
Ниманидир кутар бариси.
Не воқеа юз берар — бсфарқ,
Аранг англар юздан бириси...
Лекин кулиб мийнгида гоҳ
Француз, пойтахтлик сартарош
Кезар, айёр югуртиб нигоҳ,
Бўронларга эди у йўлдош*...

Полклар етиб келиб, полкларга:
«Таслим бўл!» деб қилади хитоб.
Таслим сўзи ётдир мардларга,
Найза билан ўқ бўлур жавоб.
Қирар даҳшат солиб шу маҳал
Бедов отда жасур генерал,
Учирешар отнинг устидан.
Яна бири келиб яқинроқ,
Дейди: «Айбингизни ўтди шоҳ!»
Ўлдиришар уни ҳам тездан.
Бир қўлда хоч, бир қўлида туғ
Митрополит бўлар намоён:
«Тавба қилинг, ёронлар, улуғ
Шоҳимиздан тиланглар эҳсон!»
Чўқинишиб тинглашар сўзин

* «Бўронга йўлдош» — 1789 йилги француз буржуа революциясининг шоҳиди дейилмоқчи.

Ва сўнг иноқ қилишар хитоб:
«Бизни алқаб, жўнаб қол секин,
Не бор сенга, чол, бунда шу тоби!»

Шундан сўнгра тўғриланиб тўп,
Подшо ўзи буюрар: «Оч ўт!..»

.

Княгиня кетиб ҳушидан,
Йиқилади қалъа устидан.

Кўз олдида узун, қоронғи,
Моғор босган ер ости йўлак.
Ҳар эшикда туради соқчи,
Ҳамма эшик қулф тақа-тақ.
Худди тўлқин шовлаши мисол
Овоз келар ташқи томондан.
Ичкарида жаранглаб қурол
Ярқирайди ёнган фонардан.
Эшитади қадамлар сасин,
Гулдурашин тинглайди узоқ
Ва соатлар уради зангин,
Бақришар соқчилар айғоқ...

Шунда оқсоқ, мўйловдор бир чол
Келар, қўлда бир шода калид.
«Юр мен билан, эй шўрли аёл,—
Дейди секин.— Бўлма ноумид.
У саломат, тирик, безарар,
Олиб борай, юр, ҳузурига...»
Ишонч, имон бир дунё қадар
Княгиня тушди йўлига.

Йўл юришар узоқ. Ва сўнгра
Ғарчиллайди эшик. Шу замон —
Пайдо бўлар у... Тирик мурда,
Кўз олдида азиз, жонажон!

Кўкрагига босиб юзини,
Княгиня сўрарди такрор:
«Ололаман сенинг ўчингни,
Нима қилай, айт! Қудратим бор!
Томиримда кезар жасорат,
Пок кўксимда ишқим яшайди!..
Елворайми?...»—«Борма, муҳаббат
Жаллод дилин юшатомайди!»
«Оҳ, жонгинам! Сен нелар дединг,
Эшитмадим сўзларингни, оҳ!
Гоҳ бу машъум соат урар занг,
Шум соқчилар қичқиришар, гоҳ!..
Ўртамизда буларга не бор!..»
«Саволларинг азизим, маъсум»...

«Муддат битди. Айрилмоқ даркор!»
Дейди ўртадаги шу машъум...

* * *

Княгиня қаттиқ чўчиди,
Атрофига қаради хомуш.
Музлатарди даҳшат дилини,
Кўрганлари бари эмас туш!..

Ой сузади осмон аршида,
На кўрки бор, на сочар шуъла.
Қора ўрмон ётар чапида,
Тўлғанади Енисей ўнгда.
Зулмат! Олдда кўринмас бир жон,
Ямшик мудраб эгарда ухлар.
Оч бўрилар ўрмон ортидан
Юракларни тимдалаб увлар,
Дайди шамол гувлар дарёда,
Сув кўксини уриб кетади.
Кимдир биров узоқ-узоқда,

Ёт бир тилда қўшиқ айтади.
Мардлик шавқ-ла янграйди равон.
Жарангловчи бегона шу тил,
Бўронзада чағалоқсимон
Юракларни қилади чил-чил.
Княгиня жунжиди... У кеч
Қаттиқ совуқ қақшатарди жон,
Ҳорғин, чарчоқ танасида ҳеч
Курашмакка қолмади дармон.
Етолмасман, дейди манзилга —
Тушунчаси даҳшатга маҳкум.
Қистамайди отларни нега —
Ямшчик қўшиқ айтмай қолди жим?
Олдда борган тройка ғойиб...
«Тирикмисан, ямшчик, сезгир бўл!
Жимсан, ғафлат келдими ғолиб?!»
«Қўрқманг, эски ошнадир бу йўл...»
Учадилар... Муэли ойнадан
Кўринмайди теварак-атроф.
Оғир тушни қувар миядан,
Қилолмайди аммо бартараф.
Хаста аёл иродасини
Бир нафасда туш этар мафтун,
Кўчиради сеҳргар каби,
Уни ўзга оламга бутун.
Ўзга олам — унга ошно,
Аввалгидай бахш этар ҳузур,
Эрка тўлқин, майин, хушҳаво.
Ерқин қуёш сочиб илиқ нур,
Қаршилайди мунис дўстсимон...
Қайга боқса шу бўлар такрор:
«Бу ер — жануб! Бу — жануб томон!»
Нигоҳлари тўнар бахтиёр...

Булутсиздир зангор осмони,
Водийлари чечак қўйнида.

Сахий қуёш сочар зиёни...
Бутун тоғ, тош, сув ўйинида
Бир қудратли кўрк, чиройдан из,
Шодиёна бутун тупроқда.
Унга қуёш, чечак ва денгиз
Куйлар яккаш, «Сен жануб ёқда!»
Тизма тоғлар ва мовий денгиз
Ора чўккан водий устидан
Княгиня учар қушдан тез,
Дил танлаган эркаси билан.
Пояндоздир чиройли боғлар,
Дарахтларнинг томар шарбати,
Шохларида мевалар порлар:
Қизил, пушти, заъфар, новвоти.
Яшил барглар ора кўринар
Кўм-кўк осмон сувнинг зилоли.
Денгиз бўйлаб сузар кемалар,
Елканлар-ла ўйнар шамоли.
Узоқларда кўринган тоғлар
Ғойиб бўлар осмон кўксиди.
Қандай ажиб тоғда бўёқлар!
Ҳозир эди ёқут тусида,
Энди қорли чўққилар бутун
Олмос каби сочади учқун...
Мана, борар юк ортган хачир,
Тақинчоғи гулу қўнғироқ.
Орқасидан борар ёш хотин
Қўлда сават, бошида гултож.
Хотин дейди уларга: оқ йўл!
Тоза, маъсум, чиройли кулиб,
Қучоғига ташлар даста гул,
«Бу ер — жануб! О, бу ер — жануб!»
Бу — қора тўр юнон қизлари
Ва сарғаймас гуллар ўлкаси...
Ана! Нафис куй овозлари...
Жим! Эммакда тун музикаси!..

«Бу эл жануб! О, бу ер жануб!
(Унга куйлар шу бахтиёр туш.)
Яна ҳамроҳ ўзинг севган дўст,
Яна озод, мисоли ҳур қуш!..»

ИККИНЧИ БУЛИМ

Осойишта, енгил, мустаҳкам,
Чана тинмай тун-кун мунтазам —

Икки ойга яқин босди йўл,
Лекин ҳамон олдинда йўл мўл.

Иркутскка қолганда яқин,
Хаста, ҳорғин кўрди ҳамроҳин.

Базўр кутди икки кун. Сўнг тез
Княгиня жўнади ёлғиз...

Иркутскда Княгиняга
Пешвоз чиқди шаҳар ҳокими.
Суякдай қоқ, таёқдай тикка,
Соч-соқоли оппоқ қор каби.
Хиёл очиқ пўстин кўксидан
Кўринарди мундир, крестлар.
Бошидаги қалпоқ устида
Хўроз пати майин ҳилпирар.
Не учундир сўкиб ямшчигин
Княгиня томон у шошди
Ва чананинг кичик эшигин
Унинг ўзи иззат-ла очди.

Княгиня

(Бекат хонасига кира туриб)

Нерчинскка! Отлар қўшилсин!

Г у б е р н а т о р

Атай сизга чиқдим мен пешвоз.

К н я г и н я

Фармон беринг, талабим бўлсин!

Г у б е р н а т о р

Утинаман сабр этинг бир оз,
Йўлларимиз хийла мушкулроқ.
Дам олмаклик сизга фарз, зарур.

К н я г и н я

Манзилимга қолмади узоқ.
Етоламан. Беҳад ташаккур!

Г у б е р н а т о р

Ҳар на демаиғ, саккиз юз чақирим,
Княгиня, йўл огир даҳшат.
Бундан бу ёқ одимма-одим
Ортар йўлда хавф-хатар, заҳмат.
Икки оғиз сўз айтмакни дил
Ҳамда бурчим қилар тақозо.
Мен графнинг роса етти йил
Хизматларин келтирдим бажо.
Бу — саодат! Отангиз мумтоз
Ақл ва зўр қалбнинг эгаси.
Миннатдорлик ва комил ихлос
Билан энди умрим ҳаммаси

Қизларининг амрига тайёр.
Бу содиқ қул кутади фармон!

Княгиня

Даркор эмас, ҳеч нарса зинҳор.

(Даҳлиз эшигини очиб)

Тайёрмасми чанамиз ҳамон?!

Губернатор

Бўлмагунча мендан бир буйруқ,
Бермайдилар отларни сизга.

Княгиня

Фармон беринг! Сўрайман, вақт зиқ,

Губернатор

Бир чигал бор... Шу кунлар бизга
Юборилмиш сўнгги почтадан
Қоғоз...

Княгиня

Қандай, унда бор не сир,
Қайтмоқ даркор эмасми, йўлдан?!

Губернатор

Балли, мақбул, энг тўғри тадбир.

Княгиня

Ким юбормиш, не ҳақда? Отам
Кузатди-ку ўзи сафарга?!
Ҳазилими ёки чинакам?
Ким отамни қилар калака?

Губернатор

Тасдиқлашга қилмайман журъат.
Лекин манзил олис ва оғир.

Княгиня

Нега даркор сафсата, бу гап,
Бўлмадими от йўлга ҳозир?!

Губернатор

Йўқ, мен ҳали фармон бермадим.
Княгиня, бунда мен султон.
Хўш... Утиринг! Мен ҳали дедим,
Отангизга эдим қадрдон.
Гарчанд граф... Сизнинг сафарга
Марҳамат-ла берди ижозат,
Жўнашингиз бўлди зўр зарба...
Уйга қайтмоқ соз бўлур ғоят.

Княгиня

Йўқ, йўқ, бир йўл қилдимми қарор,
Бажармайин тинмайман зинҳор.
Отамни мен, мени нақадар
Отам севар, барини изҳор
Этмоқлигим сизга не даркор?
Яна юксак, яна муқаддас

Бурч чорлайди, қилмасдан абгор
Отлар беринг менга шу нафас...

Губернатор

Барисига етади ақлим,
Сизга қиммат ҳар бир дақиқа.
Аммо сизга аёнмас балким,
Олдда кутар қандай саҳифа?
Беҳосилдир бизнинг бу қитъа,
Сиз борар ер ундан ҳам қашшоқ,
Баҳорининг ҳаёти қисқа,
Қаҳратони узундан-узоқ.
Балли. Ёлнинг саккиз ойи қиш,
Наҳот сизга маълуммас ахир?
Тамгасиз бир инсонни топиш
Унда маҳол. У ҳам тошбағир.
Атроф тўлиб дайдиб кезади
У ерларда қочқинлар фақат.
Маъдан конлар жаҳаннам таги,
Маҳбусларнинг ҳаёти даҳшат.
Эрингиз-ла рўбарў туриш
Бир нафас ҳам бўлмайди насиб:
Қазармада қарийди турмуш
Квас ичиб, турма нонин еб:
Беш минг сургун тўйиб жонидан
Кун ўтказар яниб тақдирин,
Жанжал бошлаб ётган жойидан,
Ўлдиришар тунда бир-бирин.
Суд қилишар шаддод, бешафқат,
Жаҳонда йўқ ундан мудҳишроқ.
Княгиня, барига шоҳид
Бўлиб яшаш муносиб наҳот?
Тополмайсиз унда лутфкор.
Ҳеч ким сизга қилмас раҳм, шафқат.

Эрингиз-чи, банди гуноҳкор,
Нечун у деб чекасиз заҳмат!

Княгиня

Қўрқинчлидир, биламан аммо
Кўрар куни менинг эримнинг.
Уникидан бўлмасин аъло,
Майли, қолган ҳаётим менинг!

Губернатор

Сиз у ерда кўрмайсиз ҳаёт,
Иқлим сизни қилар жувонмарг,
Уқтирмогим фарз эрур гоят,
Зинҳор-зинҳор бу йўлдан борманг.
Тавба! Наҳот ўша мамлакат
Лойиқ бўлса қадамнингизга.
Огзингиздан чиққан буғ шу пайт
Айланади қор билан музга!
Зулмат, совуқ йил бўйи ҳоким,
У ерда ёз кўрмайди умр.
Ботқоқликдан бурқиб бетиним,
Кўтарилар заҳарли ҳовур.
Юз кечаю кундуз қоронғи
Чулғаганда еру осмонни,
Шум ўлкадан ҳаттоки қўрқув
Ичра қочар ўрмон ҳайвони...

Княгиня

Яшайди-ку инсон у юртда,
Ўрганарман мен ҳам бемалол.

Губернатор

Бу яшашми? Ёшлигингизни...

Азиз қизим, бир ёдга олинг!
Бунда она қиз туққан замон
Чўмилтирар қорнинг сувига
Ва гўдакни увиллаб бўрон
Аллалайди тунни бўйига.
Ўрмон тўлиб ҳайвон бўкириб,
Уйғотади уйқудан уни.
Эшик қоқар шамол қутуриб,
Алвастидай қоронғи тунни.
Кезиб тўқай, чўлу саҳрони
Насибасин шундан қидирар,
Бу ўлканинг ерли инсонни
Табиат-ла жангда чиниқар.
Сиз-чи?..

Княгиня

Майли, ўлим ёзиқ қисматда,
Ҳеч нарсага йўқдир илинжим.
Жўнамоғим фарз шу фурсатда,
Ҳузурида жон бераман жим.

Губернатор

Лекин сиз жон беришдан аввал
Зўр азобга келасиз дучор.
Мангу етган бошига завол,
Энди унга сиз берманг озор.
Ўтинаман, борманг у ёққа.
Осонроқдир танҳо бермак дош,
Оғир меҳнат етиб суякка
Ҳорғин қайтиб ўша қайғудош
Турмасига келиб чўзилур.
Қаттиқ нон еб уйқуга кетар.
Борди-ю, туш бахш этса ҳузур
Маҳбус ўзин султон ҳис этар.

У орзулар қанотларида
Учар дўсту қардош, сиз томон,
Уйғонади меҳнат тонгида
Руҳи тетик, дили беисён.
Борсангиз-чи?.. Унинг-чун бутун
Ширин хаёл бўлар бегона.
Сизнинг тўккан кўз ёшга, ўзин
Гуноҳкор деб билар ягона.

К н я г и н я

Хаҳ! Бу сўзлар барини асраб,
Ўзга учун қилинг эҳтиёт.
Бу сиз берган азоблар қатра
Кўзларимдан оқизолмас ёш.
Этмак учун бурчимни адо
Мен юракда қилиб аҳд-паймон,
Эл, юрт, азиз отамдан жудо
Шошарканман севганим томон.
Наҳот кўз ёш олиб бораман,
Унинг мудҳиш турмасига, ҳеч!
Ғурурини сақлаб қоламан,
Бағишлайман томирига куч.
Нафрат зўрдир жаллодимизга,
Ҳақлигимиз қилганмиз шуур.
Шунинг ўзи зўр таянч бизга!..

Г у б е р н а т о р

Гўзал хаёл, ажойиб ғурур!
Бу хаёллар беш кунлик фақат.
Бир умрга чекмайсиз-ку ғам?
Сўзларимга ишонинг, албат
Ҳаёт тусаб қоласиз сиз ҳам.
Бунда қаттиқ нон, турма, таъна,
Муҳтожлигу мангулик зулм.

Унда ҳурлик ҳурмат, дабдаба,
Ҳашаматли сарой ва базм.
Ким билади? Тангрига маълум,
Бир кимсага берарсиз кўнгил.
Қонун сизни қилмаган маҳрум...

Княгиня

Бас, ё раббий! Нақадар разил!

Губернатор

Ошкор этсам фикримни аён,
Жамоатга қайтингиз тезда.

Княгиня

Кўп ташаккур, ташаккур, эҳсон,
Олижаноб ўгитингизга.
Жаннат эди бир вақтлар у жой
Ухшар эди гўзал рўёга.
Ғамхўр қўли билан Николай
Айлантирди тақир саҳрога.
Тириклайин чирир инсон жим,
Ер юзида юрган мурда ул.
Эркаклари бир тўда хонн,
Аёллари муте, аянч қул.
Не топардим у ердан? Риё,
Таҳқиқланган номус ва ифлос
Мурдорликнинг безбет, беҳаё
Тантанасини ва разил қасос?
Йўқ! Кесилиб кетган ўрмонга
Мени тортмас ҳеч нарса унда.
Бир чоғ бошини чўзган осмонга
Дублар қулаб, қолгандир кунда.

Қайтиб бормоқ? Фитнаю бұхтон
Машъум ишлар ичра эгмак бош?
Бир бор кўзи очилган инеон
Унда топмас паноҳ ва йўлдош.
Йўқ! Кўргим йўқ уларни асло,
Қарахт, бефаҳм сотқиндир бари.
Эзгулик, ишқ, ҳурлик жаллодин
Таъқибидан бўламан нари.
Гуноҳидан ўтиб рақибим,
Севгучимни қилай фаромуш?

Г у б е р н а т о р

Уйлаб кўринг! Ахир, жон қизим!
Ташламоқни у билди-ку хуш.
Нечун уни севмак, оҳ-фиғон?

К н я г и н я

Бас, генерал, жим бўлинг бир зум!

Г у б е р н а т о р

Томирингизда жасоратли қон
Кезмасайди бўлардим мен жим.
Ҳеч нарсага этмайсиз бовар,
Олға қараб қоқасиз қанот.
Балки сизни ор сақлаб қолар,
Гурурингиз бағишлар ҳаёт?..
Сиз-ку унга ақл, донг, бойлик,
Бокира қалб қилдингиз тортиқ,
Хотишимнинг не кечар ҳоли,
Демади, у ақалли! Ортиқ
Бўш ҳулёлар ортидан кетди,
Шу қисматга бўлиб мубтало.
Сиз-чи, унинг изидан энди,
Чопмоқдасиз гўё қул, гадо.

Княгиня

Иўқ! Эмасман ожиз қул асло,
Мен аёлман, хотинман, хотин.
Аччиқ, оғир қисматим, аммо,
Унга содиқ бутун ҳаётим.
Оҳ, ўзга бир хотин туфайли
Унутсайди эрим бу замон,
Топар эди қалб кучи, майли,
Унинг қули бўлмасга имкон.
Мен биламан танҳо рақибим
Ватанига бўлган муҳаббат.
Керак бўлса, севгувчи қалбим,
Такрор-такрор афв этар албат!

* * *

Княгиня тугатар... Ҳорғин
Жимир бирдан ўжар генерал.
— Беринг фармон,— дер аёл тагин,—
Чанага от қўшсинлар дарҳол!
Бу талабнинг адоси оғир.
Ерга қараб қолар чол узоқ.
Хайрлашиб генерал охир,
Чиқиб жўнаб қолади шу чоқ.

* * *

Давом этди эрта ҳам шу ҳол,
Эшитгани бўлди насиҳат.
У мўътабар кекса генерал
Умидларин барин этди рад.
На ёлвормоқ, на-да эътиқод
Зарра келолмади кўмакка.
Ҳорғин, лекин мағрур, сервиқор
Юрди уйда у ёқ-бу ёққа.

Ва сўнг деди: «Афсус, мен кутиб,
Сизни халос этмакди бурчим.
Унутмангки, бу йўлни тутиб,
Борингиздан бўласиз маҳрум!»

«Йўқотгудек менинг нима бор?!»
«Эр изидан қилмоқ-чун парвоз
Имзо чекиб давлат, эътибор,
Ҳақ-ҳуқуқдан кечажаксиз воз!»
Бу сўзларнинг тошдай ботишин,
Кутган эди генерал жаноб.
Мудҳиш оташ каби ёқишин
Кутган эди. Шу бўлди жавоб:
«Бошингизда сочингиз оппоқ,
Қилиғингиз боладан баттар.
Бизга вафо қилмайди ҳеч чоқ
Сиз атаган улуғ ҳуқуқлар.
Йўқ! Зарра йўқ, мен учун қадри.
Олинг, кечдим баридан шу он.
Чекай имзо, у ҳужжат қани,
От қўшишга сиз беринг фармон!»

Г у б е р н а т о р

Имзо чекмак бундай ҳужжатга?
Сизга нима бўлди? Ё раҳмон!
Бу демакки, бутун давлатга:
Отангиздан ўтмиш мол, унвон,
Бир кун умри бўлганда адо
Қолдиргуси мерос ҳақ, маҳр —
Барисига демак алвидо?!
Қашшоқ бўлиб кўрасиз умр!
Зодагон деб атамас ҳеч ким,
Бутун мулкдан бўласиз жудо.
Йўқ, чуқурроқ ўйланг, мен кетдим,
Яна қайтиб келаман аммо.

Лекин қайтиб келмади шу кун.
Тун ер узра ёйганда чодир,
Княгиня бемадор, сўлгин,
Чол томонга жўнади охир.
Генерални дедилар бетоб,
Ҳузурига киролмади у.
Тузалгунча ҳасрату азоб
Ичра кечди беш кун серқайғу.
Қириб келди у олтинчи кун,
Этди кескин фикрини изҳор:
«Княгиня, менда сиз учун,
От беришга йўқдир ихтиёр.
Буюраман, этапга қўшиб
Йўллайдилар сизни у элга».

Княгиня

Ё раб, ахир ой-йиллар ўтиб
Мен етаман қачон манзилга?

Губернатор

Ҳолингизни йўл қилмаса танг,
Нерчинскака етасиз кўклам.
Соатига тўрт чақирим аранг
Боса олар кишанбанд одам.
Бир дам тўхтаб олар қиёмда,
Кун ботганда — қўяр тошга бош.
Довул кўчса чўл-биёбонда,
Бурканади қорга мисли тош.
Судралишга бўлмас ниҳоя,
Бири оғрир, йиқилар бири.

Княгиня

Англолмадим, сиз демиш боя
Этап деган сўзнинг таъбирин?

Губернатор

Бу — ашаддий ўғри, бошкесар,
Кишанланган маҳбус галаси.
Яроғ тутиб кузатиб кетар,
Казакларнинг бераҳм бандаси.
Қочмас кўзин қилиб шамғалат,
Бир арқонга боғланган бари.
Бошда яроғ ярақлар бот-бот,
Сургалади занжир сингари.
Этап — турган-битгани оғу,
Пўлда ҳалок бўлар неча жон.
Этап тузиб жўнатасан-у,
Қонга ярми етмайди омон.
Улим топар бир пашшамисол,
Бу даҳшатнинг қишда йўқ тенги.
Наҳот сизга муносиб шу ҳол,
Княгиня, қайтнинг сиз энди!

Княгиня

Оҳ, бас! Сиздан кутгандим буни,
Сиз... Сиз ёвуз! Бу қандай риё!
Ўтиб кетди бир ҳафта куним,
Одамларда шафқат йўқ асло!
Айтмадингиз нечун бир йўла,
Кетган бўлар эдим у нафас.
Фармон беринг, йиғсинлар тўда,
Менга фарқсиз, тез жўнасам бас!

Губернатор

Йўқ! Чанада борасиз албат,—
Қичқирди-ю, генерал шу вақт
Қўли билан ёпди кўзларин.
«Сизга шунча бердим мен азоб,
(Панжа ўта оппоқ мўйлабин
Ювар эди кўз ёши шу тоб.)
Афв этасиз, қийнадим, лекин,
Азоб чекдим ўзим ҳам ёмон.
Йўлигизга гов қўймоқ учун
Олган эдим мустаҳкам фармон.
Қанча говни қўйдим кетма-кет,
Мен кўрмаган қолмади чора.
Елғиз улуғ тангридир шоҳид,
Ҳақ олдида виждоним тоза.
Сургундаги ҳоким очликдан,
Эркин нафас бегона ҳаёт
Ва этапнинг даҳшатга тўлган
Қул меҳнатин тасвирлаб аён,
Қўрқитмоқчи бўлдим мен сизни,
Билмадингиз қўрқувни асло!
Кечмасинлар гуноҳимизни,
Майли, бошим танамдан жудо
Бўлсин. Ортиқ бермайман азоб...
Истамайман қилмакни ситам.
Етказаман уч кунда шитоб.
(Чол эшикни очиб қичқирди)
Ҳой... Қўшинлар отларни илдам!

1871

ХОТИМА

Қим унутар машъум йиллар тарихин!
Ёт элларга бадарға эрлар изидан —

Кетган шонли хотинлар ажиб таърифин...
Сен у давр фожиасин кечир кўзингдан!
Эзгу ботирликлари юксак, беғубор,
Қувғинларга паноҳкор фариштасимон
Таянч, қудрат, куч бўлиб ўлмас,
вафодор —

Огир кунда бўлишди шулар намоён.
Балки ҳали қиссамиз қилармиз давом
Эл-юртдан кўнгил узиб қорли чўлларда
Улганлар хотираси ўчмайди тамом,
Мадҳ этилур бир чоғлар ўлмас куйларда
Нақадар жозиб, гўзал сиймолар! Инсон
Кўрганмикан ҳеч қачон бирон элу юрт
Тарихида бу сифат кўркин бир замон!
О, бу номлар тарихда бўларми унут!
Келажак шоирлари унутмас асло!
Тақдирини биз таъриф этган мард аёл
Баридан ҳам ёрқинроқ порлайди аммо.
У мудҳиш турма йўлин ўтди безавол.
Шафқат билмас одамлар рақобатлари
Йўлларига кетма-кет говлар ташлади.
Сололмади дилига ҳеч қўрқув-даҳшат.
Баридан ўтди илк бор шу ёш жасорат.
Узгаларга ботирлик учун очди йўл,
Қаҳрамонлик, шарафга даъват этди ул!

КНЯГИНЯ М. Н. ВОЛКОНСКАЯ*

Бувимнинг эсдаликлари

(1826—27-йил)

I БОБ

Бор бўлгур неваралар! Букун ҳам яна
Уйнаб сайрдан қайтиб уйга эртароқ:
«Буви, зерикдик жуда! Ёғинли тунда
Суратлар осиг уйда ўтирган бир чоқ
Сўзлаб берган эдингиз қизиқ ҳикоя.
Эшитгандик зерикмасдан, жон буви, яна
«Шундай бир қисса айтинг», деб бениҳоя
Қистаб ўтиришарди теварагимда.

Дедим: «Ҳали сиз ёшсиз, эшитасиз хўп,
Менинг ҳикояларим бўлар кўп китоб.

Ҳали ўйинқароқсиз, улғайиб-ўсиб
Ҳаммасига тушуниб оласиз боб-боб!
Не бўлса, ёшингизга муносиб барин,
Ақлингизга таққослаб ҳикоя қилдим.

Боринглар, далаларни, шаҳар боғларин
Кезинг, ўйнанг... Ез куни ўлтирманглар жим!
Неваралар олдида қолмай деб қарздор
Эсдаликни ёзишга киришдим бу кун,
Айнан шулар учун ҳам таниш, дўсту ёр
Суратларин асрайман ардоғлаб бутун.
Мендан хотира қолур альбом ва чечак —

* Княгиня Мария Николаевна Волконская (1805—1863)—
1812 йил Ватан урушининг қаҳрамони генерал Н. Н. Раевский-
нинг қизи. 1824 йилда декабрист Сергей Григорьевич Волконс-
кийга (1788—1863) турмушга чиқади.

Синглим — Муравьеванинг* қабри гуллари,
Коллекция қилинган хил-хил капалак,
Чита** табиатининг манзаралари.
Темир билак узукни қиламан ҳады.
Дейман муқаддас билиб ардоғланг шуни.
Боболаринг мен учун бир туҳфа дея
Қишанидан ясаган сургунда уни.

Киевга яқин жойда, болажонларим,
Бир сокин қишлоқчада келдим дунёга.
Оиланинг эркаси, севгани эдим,
Наслимиз ҳам бой эди ва аслзода —
Отам яна кўтарди унинг шуҳратин,
Ватанидан азизни билмаган ҳеч вақт,
Бу ҳаловат билмаган жанговар учун
Қиммат эди ботирлик келтирган шавкат.
Мўъжизалар яратиб курашларда у,
Бўлди ўн тўққиз ёшда полкка командир.
Жаҳонга машҳур қилган зафар гултожи,
Жасорат, мардлигидан нишон эди бир.
Форс, швед юришининг жангу жадали
Жанговарлик шонига дебоча бўлди.
Саркарданинг ҳеч ўлмас хотиралари,
Ун иккинчи йил билан маҳкам қўшилди.
Бу ерда ҳаёт ўтди қаттиқ курашда,
Юришларда биз бўлдик ёнида ҳамдам.
Унинг ҳаётин ўйлаб қўрқув, ташвишда
Утмаган кун бормикан ойда бир кун ҳам?
Смоленск шаҳрининг ҳимоячиси,
Олдда бориб ҳар хавфга бўларди қалқон.
Уқ еб Лейпциг ёнида яна эртаси,

* Александра Григорьевна Муравьева эри декабрист Никита Муравьев орқасидан Сибирга бориб, 1832 йилда ўша ерда вафот қилди.

** Читада қамоқхона бўлиб, Сибирга ҳайдалган декабристлар ўша ерда яшар эдилар.

Қўксида ўқи билан жанг қилди ёмон.
Ўлмаслигин нотиқлар этди мадҳия,
Ҳаёт йилномаси ҳам шундай қилди қайд:
Яшар экан Она юрт — буюк Русия
Саркардалар ичида яшар у ҳар вақт.
Хотирадан силинмас шуҳрати, шони!
Русия доҳийларин куйлаган замон
Жарангли мисраларда қайд этиб номин
Ҳурматин Жуковский қилганди баён:
Дашков ёнида шахсан жанг қилган ботир,
Ўғилларин курашга бахш этган ота —
Ватанпарвар отани нақл этди шоир,
Баҳодирлик кўрсатди беҳад жангларда.
Улкан-улкан жангларда катта бобонгиз
Ёлғиз куч-ла келдими рақибдан баланд?
Жасоратга жанговар заковатини
Дейдиларки, саркарда қилолган пайванд.

Уруш ташвиши билан хаёл паришон,
Оила ҳаётидан турарди узоқ.
Жойи келганда қаттиқ, нақ тангрисимон
Баркамол кўринарди онамга ҳар чоқ.
Ўзи ҳам онамизни севарди жондан,
Қаҳрамон отамизга бизлар ҳам мафтун.
Энди юришлар тугаб, қутулиб жангдан
Оилада хотиржам дам олди бутун.
Шаҳардан четда эди уйимиз у дам,
Болаларни инглиз аёлга бериб,
Дам оларди отамиз. Шу ерда мен ҳам
Бой дворян қизига не бўлса вожиб
Барини ўрғанардим, тайёрлардим дарс,
Боғни кезиб ўйнардим, куйлардим шодон.
Овозимни эшитган қиларди ҳавас,
Отам ҳам севар эди тинглашни ҳар он.
Ёзувларин тартибга соларди аста,
Газета, журналларни қўймасди қўлдан.

Базм берар, ўзидай мўйсафид, кекса
Генераллар қадами тинмасди уйдан.
Бундай чоғлар баҳсларнинг бўлмасди сўнги.
Биз ёшлар-чи, танцадан тинмасдик бир дам.
У замонлар, жонларим, уйимиз кўрки,
Базмлар маликаси эдим, рост айтсам:
У хумор кўзларимда ёнган мовий ўт,
У кўркам қора-қўнғир узун сочларим,
У қорача юзимда мисоли барқут
Шўх товланган қизиллик, гўзал қошларим.
Баланд бўйим, келишган нозик қомат, қад,
Мағрурона юришим — у замон бутун
Полкка яқин яшаган офицер, гусар,
Бор гўзал йигитларни қилганди мафтун.
Лекин хушомадларга қилмадим парво,
Яна мен-чун ҳам еди отамнинг ўзи:
«Бўй етиб қолдинг, қизим, куёв ҳам аъло,
Лейпциг бўсағасида жанг қилган: уни
Шаҳаншоҳ отамиз ҳам этади иззат,
Мардлигини тақдирлаб қилди генерал.
Сендан катта... ва лекин ўктам, азамат
Волконский! Шоҳ кўрик ўтказган маҳал
Кўрган эдинг сен уни... уйда неча бор
Учрашгансиз ва сайр этгансиз боғда!»
— «Ҳа, эсимда! Баланд бўй, хушқад генерал...»
«Худди ўзи!»— деди-ю, кулди мийиғда.
— «Шу қадар оз сўзлади, отажон, менга!»
Деёлдиму қизариб кетганим сездим.
«Сен у билан бахтиёр бўласан!»— дея
Шарт ҳал қилди, бир сўзга журъатсиз эдим.
Икки ҳафта ўртада ўтар ва ўтмас
Сергей билан қовушдик ўқилиб никоҳ.
Қайлиғим деб атаган кунлар ҳам кўпмас,
Эр деб атаб тўймасдан қолавердим тоқ.
Бир паноҳда яшаган кунлар бўлди кам,
Бир-бировни кўрмакка юридик интизор.

Узоқ-узоқ қишлоқлар бўйлаб сочилган
Ҳарбий бригадалар қишларди. Кўп бор —
Тез-тез Сергей бўларди уларга меҳмон.
Бу ўртада мен бўлдим тўсатдан бетоб,
Врачлар жўнатдилар Одесса томон.
Шифо берди ёз бўйи денгиз ва офтоб.
Шу қиш олиб кетмоққа келди Сергей ҳам,
Бирга кечди бир ҳафта шодлик, роҳатда.
Бош квартирда эдик... бизнинг бахт, ором,
Тамом бўлди, биз яна қолдик офатда:
Бир кун қаттиқ уйқуда эшитдим бирдан,
Сергей дер эди менга: (яқинди саҳар)
«Тур, жоним калитларни топиб бер тездан
Ва каминга олов ёқ!»— Мен ташлаб назар
Чуқур ҳаяжон ичра кўрдим эримни.
Ранги оппоқ оқарган. Каминни ёқдим.
Стул яшиқларидан қоғозларини
Бир-бир олиб ташларди оловга шошқин.
Апил-тапил бирига кўз югуртар гоҳ,
Гоҳи бирин отади ўқимай ўтга.
Мен ҳам кўмаклашардим жисмимда титроқ,
Қоғозларни итариб ўтга сукутда,
Сўнгра деди: — Азизим, жўнаймиз ҳозир!—
Сочларимни силади ишқ, ҳаяжонда.
Нарн-бери йиғишиб бор-йўқни охир,
Хайр-маъзур қилмасдан жўнадик тонгда.
Уч кечаю уч кундуз тинмай босдик йўл,
Сергей хафа, қайгадир шошарди ғоят.
Етиб келгач отамнинг ҳовлисига ул:
Менга хайр, деди-ю, кетди шу соат...

II БОБ

«Кетди!.. Нечун ранглари бу қадар оппоқ,
Не ҳодиса юз берди шу бир кечада.
Нечун рафиқасига бир сўз демаёқ

Кетди... Ё раб, қолди не кулфат ичида!»
Узоқ на уйқу билдим, на-да тасалло,
Шубҳалар чангалида қийшалди юрак.
«Кетди у, жўнаб кетди! Яна мен танҳо!..»
Қариндошлар йиғилиб юпатар бирдак.
Ишли одам, кутмаган бир хизмат чиқиб,
Шошилич кетган, дея юпатар отам:
«Балки императорнинг ўзи чақириб,
Бирон махфий иш билан жўнатган. Сен ҳам —
Йиғламоқни бас қилгин! Сафарларимда,
Ҳарбий ҳаёт жафосин баҳам кўргансан.
Биласанки, у қайтиб келар тез кунда,
Қалб остинга бебаҳо гаров туггансан.
Ўзингни ардоқлашга мажбурсан сўзсиз,
Сабр қилсанг ҳадсмай келиб қолади:
Хотин эрин сафарга кузатиб ёлғиз,
Қўлда гўдакча билан кутиб олади!..»

Ҳайҳот! Сен айтганларинг келмади, афсус!
Кўришмади шўрлик хотин билан уйида.
Азиз, тўнғич ўғилчасин отаси — маҳбус
Уйда эмас, ёт жойда олди қўлига.

Нақадар қиммат тушди менга тўнғичим,
Роса икки ой ётдим оғир дард чекиб.
Жоним азоб ичида, ўлган дил, руҳим,
Кўрган кишим энага бўлди кўз очиб.
— Келдимиз?— деб сўрайман, юракда қўрқув,
«Мактуб борми?»— «Йўқ!»— жавоб бўлди
сўроққа.

«Отам қани?»— «Жўнади Петербурга у».
«Акам қайда?»— «Аканг ҳам келди шу ёққа».

Менинг эрим келмади, мактуб йўқ ҳатто,
Отам билан акам ҳам жўнамиш у ён.
Мен ҳам онамга дедим: «Бас, етар кутмоқ,

Шунча кутдик. Мен ўзим жўнайман шу он!»
Бормасликка ёлвориб ялинди онам,
Қароримдан қайтмоққа йўқ эди қудрат.
У сўнгги тун... Бу тунда мен учун мубҳам
Юз берган ҳолнинг барин эслаб бир муддат
Менинг эрим устига ҳалокат, ғусса,
Солганини англадим қора бир кўлка...

Илк баҳор фасли эди. Дарёлар ўта
Тошбақа одим билан тушдим мен йўлга.

Мен етиб боргунимча кетдим мадордан
Ва отамдан сўрадим: «Қаерда эрим?!»
— «Эринг Молдавияда. У жангга кетган».
«Сизга хат ёзмайдими?» Отам маъюс, жим
Уйдан чиқди. Акам ҳам кўринмасди шод.
Хизматкорлар ҳаммаси сокин ва хомуш.
Дарров сездим: бир сирни қилиб эҳтиёт,
Яширишиб дилимни этишмоқчи хуш...

Дейишди: Сен чарчаган ва ҳордиқ даркор,
Қўйишмади ҳеч кимни ёнимга яқин.
Атрофим ўрагандай пўлатдан девор,
Газета ҳам бермасдан эзилар бағрим.
Хаёл қилдим. Эримнинг кўп-ку қардоши,
Хат ёзаман ёлвориб, қилсинлар жавоб!
Ҳафта ўтди, жавоб йўқ! Ўтли кўз ёши
Рухсоримни куйдириб, қиларди хароб...

Оҳ, яширин аламлар туйғусидан зўр
Нима ҳам бор! Мен қатра тўкмасликка ёш
Қасам ичиб отамдан сўрадим чин сўз.
Жимдир падар. Жим атроф. Сукутдир йўлдош.
Шўрли отам, севгандан қийнайди мени.
Қизгангандан қилади дилимни абгор.
Билдим, билдим, оқибат барча бор сирни,

Нақ ҳукмнинг ўзидан ўқидим ахбор.
Фитначилар ичида Сергей ҳам бормиш,
Ағдармоқ бўлибдилар ҳокимиятни.
Қўшинларни тузишиб битганида иш...
Очилибди... унга ҳам қўйилган айбни...
Ўқидиму гуриллаб айланди бошим
Кўзларимга ишонмай қарайман такрор.
«Наҳот!»— дейман,— ҳеч бовар бермайди ҳушим.
Сергейга шарафсиз иш келишмас зинҳор!»

Мудҳиш ҳар бир у сўзнинг мағизин чақиб,
Юз қайта ўқиганим ҳамон хотирда.
Отамнинг ҳузурига бордим мен чопиб,
Унинг доно сўзлари бахш этди далда.
Енгил тортдим, елкамдан гўё тушди тош.
Аммо ўкинч шул эди Сергейдан фақат:
Печун мени қилмади сирига йўлдош?
Ўйладиму, афв этдим уни шу соат:
«Қандай айтсин! Шу қадар ёш эдим у чоқ.
Ўғли ҳали қалбимнинг остида эди.
Ўртамингга тушганда бу аччиқ фироқ.
У ҳам она, ҳам фарзанд хавфида эди.
Мен ўйладим: «Гарчанд зўр бошга тушган
дард.

Лекин умид барчаси бўлганмас барбод.
Сибирь — даҳшат! Оҳ, Сибирь йироқдир беҳад,
Аммо унда ҳам инсон кечирар ҳаёт!»
Мен Сергейни эркалаш орзу ўтида
Тунни бўйи тўлғондим, ёндим беқарор.
Наҳор чоғи кўзимни босган уйқудан
Руҳим тетик уйғондим, дарддан беғубор,
Кундан-кунга ўзимни сездим саломат,
Танишларни кўришга толпинарди дил.
Опамни топдим, сўраб бор сирни, фақат

Жавоблари қилмади дардимни енгил.
Опам деди: «Шу ўтган кунлари бутун
Сергейни сақладилар турмада маҳкам.
На қардошу, на дўстни қўйишди яқин,
Фақат кеча кўролди уни отам ҳам.
Сен ҳам кўра оласан албатта висол:
Ҳукм ўқилиб бўйнидан олишгач хочни,
Кийгизишди маҳбуслик жандасин дарҳол.
Яқинларин кўришга рухсат беришди!..»

Барча тафсилотларин айтмадим... Ҳайҳот
Дилга солиб бир машъум, хавфу хатар из,
Қасос тилаб то ҳануз кўтарар фарёд.
Болажонлар, яхшидир билмасангиз сиз.

Опам билан йўл олдик эрим томонга,
Қўрғонда «генерал»га учрашдик аввал.
Аммо қоронғи бўм-бўш ва кенг бир залга
Бизни бошлаб йўл олди кекса генерал.

«Княгиня, шу ерда кутинг, келамиз!»
Дея чиқди бир дунё қилиб тавозе.
Интизор тикилардим эшикка ҳаргиз,
Хаёлимда минутлар соатдан узун.
Мана, қадам товши ҳам бўлмоқда ғойиб,
Изларидан учади менинг ўйларим.
Назаримда: бир шода калитни олиб,
Мана, очди занг босган қулфни шу зум.
Бир темир панжарали ҳазин ҳужрада
Қолдан тойиб, толиқиб маҳбусим ётар.
«Рафиқангиз келди...» дер. Таниш чеҳрада
Қони қолмай оқарар, титрар, жонланар.
Рафиқа... қулоғига ишонмас асло,
Йўлак бўйлаб чопади мисоли шамол.
«Ана у!»— дер генерал чол сертаманно,
Мен оқибат Сергей-ла кўришдим висол.

О, даҳшатли бўронлар ўтмапти бенз;
Манглайида бўлибди ажинлар пайдо.
Ранги худди мурданинг юзидай туссиз,
Кўзлари аввалгидай чақнамас асло.
Менга ошна, хаёлкаш, сокин бир нигоҳ
Аввалгидан теранроқ ва дардли боқди.
Бир сония синовчан боқдию гўё
Шу қарашда қалбимни бехато топди.
Кўзлари шодлик ичра сочарди учқун,
Кўкрагига отилиб йиглардим ўзим.
Эрим бағрига босиб шивирлар секин:
«Бунда бегоналар бор, унутма қўзим».
Яна шундай дер эди: гўёки, унга
Эзгулик, итоатни лозимдир билмоқ.
Турмада кун кечирмоқ қийинмас унча,
Яна нималардир деб куч-далда бермоқ
Бўлар эди... Кузатувчи, аммо безовта
У ён-бу ён юради. Ўнғайсиз эди.
Сергей кийим-бошига қилиб ишора
Деди: «Маша, сарпо-ла табрикла мени»,
Сўнгра секин шивирлаб: «Тушун ва кечир!»
Кўзларига ярқираб қуйилади ёш.
Шу он етиб улгурди жосус териб сир,
Сергей ёшин яшириб қуйи эгди бош.
Дедим баралла: «Сени жандада бу хил
Кўрарман деб хаёлга келтирдим қачон?»
Шивирладим оҳиста: «Англайман буткул,
Аввалгидан ортиқроқ севаман, ишон...»
«Не қилай? Энди умр кечар сургунда,
«(Тирикчилик жонимга теккунча бир кун)»
«Тани жонинг соғ бўлса, ғам тортиш нега?»
«(Бизларни ажратолмас ҳижрон ва сургун)»
«Ҳали сен шундаймидинг!»— мамнун деди-ю,
Юзларини ёритди иссиқ таббасум.
Дастрўмолин дераза узра қўйди у.
Мен ҳам унинг ёнига рўмолчам қўйдим.

Кетарканман мен олдим унинг рўмолин,
Эрим қўлида қолди менинг рўмолчам.
Бир йиллик ҳижрондан сўнг, кўрмак-чун висол
Берилган бу бир соат жуда эди кам.
Не қиламиз, не илож, тугади муддат,
Бошқалар ҳам кутмоқда кўришмоқ дийдор.
Каретага ўтқазиб мени серҳурмат —
Яна оқ йўл тилади генерал кибор.
Рўмолчадан мен топдим бир жаҳон шодлик,
Упиб юзу кўзимга суртдим мен уни.
О, рўмолча бурчига не сўз ёзиқлик,
Ёниб-титраб ўқийман энтикиб шунн:
«Азиз дўстим, сен озод, қарғама, афв эт,
Руҳим тетик ва севган рафиқамни ҳам
Руҳан тетик кўришни қиламан умид.
Хайр, гўдак ўғлимга йўллайман салом...»

Эрим қариндошлари Петербургда кўп,
Ҳаммаси ҳам этувли, донгдор зодагон!
Эримни қутқармоқни ўтиндим мен хўп,
Уч кечаю уч кундуз тортдим ҳаяжон.
Отам дерди: «Қизим, бас, чекма изтироб,
Қилмагайим қолмади, фойда йўқ фақат!»
Император ҳазратдан қилиб илтижо
Йиглаб ёлворди бари — бу чин ҳақиқат.
Лекин унинг тош қалбин юмшатоқди ким?..
Эрим билан сўнг дафъа кўришдим дийдор.
Уни олиб жўнашди... Танҳо йиглаб жим
Қолиш билан дилимдан эшитдим бир зор:
Қололмайман бу ерда, қолмайман асло,
Шошмоқ керак у томон, маҳбусим томон.
Отам уйи нафасим бўғади гўё,
Бормоқ учун ижозат сўрадим шу он.

Болаларим, мен энди сўзлай батафсил,
Умидимнинг у машъум ғалабасини.

«Мен бораман», дедим-у, оилам аҳил
Кўндаланг қўйди йўлга раддиясини.
Парвардигор, не ишга бермадим бардош,
Не ғовларни ўтмадим, нелар кўрмадим!
Тўпланди ақа-ука, қавму қариндош.
Киев ёнидан етиб келди волидам,
«Қилинг насихат», дея, буюрди отам.
Ялинмоқ ҳам, ёлвормоқ келмади бакор.
Тангри ўзи ярлақаб, менинг иродам
Барига ғолиб келди, синмади зинҳор!
Дил йиғлайди, кўзимда ёшдан йўқ асар.
Яна дастурхон узра дoston мен ҳақда
Оила жим. Гап ора сўрайди падар:
«Хўш, қароринг не бўлди?»—«Жўнайман, ота!»
Отам оғир сукутда... сукутда барча,
Йиғламоқдан юрагим эзилди оқшом.
Гўдагимни тебратиб ўйладим қанча...
Нохос отам ташрифи чўчитди тамом.
Дўқ-пўписа кутгандим... Лекин паришон
Сўз бошлади, дил тўла меҳр ва ҳасрат:
«Қизим, ахир қилдинг бағримизни қон,
Бу бстоле гўдакка йўқми ҳеч шафқат?
Жоним қизим, не кечар аҳволинг унда?
Бу қисматга ҳеч аёл беролмас бардош!
Ўзингни қурбон қилма, болам, беҳуда,
У ерда тирик жонга гўр бўлар йўлдош».
Жавобимни кўзимдан қиларди фаҳм,
Пешонамни силайди эркалаб, ўпиб...
«Айб ўзимда! Мен сени хароб айладим»—
Дейди изтироб ичра ўртаниб, куйиб.
«Қайда эди эс-ҳушим, кўз қайда эди,
Бутун қўшин танирди, биларди ахир!»
Оппоқ сочин юларди, аччиқ йиғларди:
«Кечир, қизим! Жазодам халос эт, кечир.
Кетма, Маша!»— ялиниб-ёлворар, йиғлар.
Қандай бардош бердим мен — ўзим ҳам ҳайрон,

Секингина «жўнайман» дедиму ҳадеб
Елкасига бош қўйиб йиғладим чунон.

«Кўрамиз!..» деди. Қаддин кўтарди расо,
Отам кўзида ёнди ғазаб учқуни:
Уйламай «жўнайман»ни қиласан иншо,
Бир дам фикр қилдингми оқибатини!
Қайга, нечук? Бу ҳақда фикр этмоқ даркор,
Нелар дединг, жон қизим, билмайсан ўзинг.
Танангга ўйлаб кўргин, фикр этмай зинҳор,
Наҳот бизни ўзингга рақиб деб билдинг?!
Ота-она душманми ва ёки нодон,
Ўз тенгингдай қиласан улар билан баҳс.
Юрагингга назар сол, фикр қил обдан,
Келажакка зийрак боқ, қизишмай бирпас,
Уйлаб кўр! Эрта билан кўришамиз, хайр...»
Отам кетди даҳшатда, дардли, дарғазаб.
Мен-чи санам олдига худди ўликдай
Йиқилдим у йиғладим, чилпора юрак...

III БОБ

«Уйлаб кўр!..» Мен тунларни ўтказдим бедор,
Кўзимда ёш шашқатор қилдим ибодат.
Яратганни кўмакка чақирдим зор-зор,
Худойимдан сўрадим кенгаш ва мадад.
Мен ўйлашни машқ қилдим; берганди

фармон —

Отам ўйлаб кўришни... бу қандай мушкул!
Ҳали кеча биз учун у ўйлаган он
Ҳаётимиз нақадар эди тинч, енгил?

Кўпгина таҳсил олдим, уч тилда эркин
Сўзлай билдим, ўйнадим, танцага тушдим.
Зодагонлар, киборлар базмининг ёрқин
Шўх юлдузи мисоли ярқираб ўсдим.

Баҳслашардим мен жўшқин ҳар чоқ, ҳар
бобда,

Музикани билардим, куйлардим гўзал.
Чавандоздек енгил, соз учардим отда,
Аммо лекин ўйлашни билмадим азал.

Фақат йиғирма ёшга кирдим-у, ахир
Идрок этдим бу ҳаёт эмас ўйинчоқ.
Зотан, гўдак чоғда ҳам дил кетарди зил,
Эшитилса гумбирлаб тўп овози гоҳ,
Бекаму кўст яшардик бахтиёр, эркин,
Қаттиқ-қайрим бир сўз ҳам айтмасди отам,
Ун саккиз баҳоримда бўлдим мен келин,
Ҳеч нарса ўйламадим мен ўшанда ҳам...

Фикрлашда толмади бошим сўнгги пайт,
Ёрилгудай ўртанди дард чаңғалида;
Муаммолар даставвал ақлим этди забт,
Мудҳиш фалокат аён бўлган онидан
Кўз олдимдан кетмади Сергей бир нафас,
Тутқунликда қийналган сўлғун ва бемор,
Шу чоққача менга ёт қанча эҳтирос
Менинг шўрлик қалбимга инъом қилди ёр.
Барча азобни тортдим, аммо баридан
Ожизалик туйғуси келди бешафқат.
Кучлиларга ёлвордим, сўраб тангридан —
Ёрга кўмак изладим... беҳуда фақат!
Ғазаб хаста кўксимни қиларди тилка,
Вужудимни ўрарди қайшоқ ҳаяжон.
Талпинар, интилардим қучиб таҳлика,
Осойишта ўйлашга йўқ эди имкон!

Энди, шаксиз, ўйламоқ, фикр этмоқ даркор,
Отам шўни хоҳлайди, шудир хоҳиши.
Майли, менинг иродам ўзгармас зинҳор,
Майли, беҳуда, бўшдир фикрим, ўйлашим,—

Бурчим ота фармонин этмоқдир адо,
Ўйламоққа аҳд қилдим, жонажонларим!

Кекса отам дер эди: «Ўйла биз ҳақда,
Эмасмиз-ку бегона биз сенга, қизим!
Ота-она ва ҳатто гўдак фарзандни
Бир андиша қилмасдан ташламоқчисан —
Нима учун?»—«Бурчимни этмак-чун адо».
— «Не кунларга ўзингни банд этмоқчисан,
Азобгами?»— Мен унда чекмайман азоб.
Мудҳиш азоб кутмоқда бу ерда мени.
Ҳижрон бағрим поралаб қилади хароб,
Сизга итоат билан қолганим куним,
На кечаю, на кундуз топмасман ором,
Шўрли етим бошида мен тўкиб кўз ёш.
Ёлғиз эрим ҳақида ўйларман мудом,
Эшитарман беозор таънасин ювош.
Қайга бориб исноддан топарман омон,
Қайга бошим ураман халқнинг ҳукмидан?
Бевафо деб тўқирлар шаънимга дoston,
Таъналарин ўқирман табассумлардан:
Ҳашаматли базмлар очолмас дилинг,
Сенинг жойинг ҳазинлик чўккан оч саҳро —
Ҳоргин, тутқун турманинг кунжагида жим.
Оғир ўйдан бир ўзи қийналар... танҳо
Суянчиқсиз... сен дарҳол ўша ёққа бор!
Озод нафас олурман унинг ёнида.
Шодлигига шериклик, тутқунликда ёр
Бўлмоқ бурчим!.. Ҳам шуни хоҳлайди худо.
Узр этинг, азизлар! Дилим азалдан
Тақдиримни ҳал қилган, қарорим кескин,
Ишончим зўр — бариси қодир худодан,
Сиз-чи, раҳм ва шафқат қиласиз лекин.
Гар танламоқ фарз бўлса икки йўл холос:
Бири ўғлим ва бири тутқундаги эр.
Маҳбус томон еламан, мен унда даркор,

Ўша томон, у томон, юрак шуни дер!
Ўғлимни ўз онлам бағрига олур,
Кўп ўтмайин у мени унутади ҳам.
Гўдагимга бобоси ўз ота бўлур,
Уни она меҳрига ўрайди опам.
Ҳали ўғлим жуда ёш улғаяр, бир кун
Мудҳиш сирнинг барчаси бўлади аён.
Ишонаман: у англар она туйғусин
Ва юракдан афв этар, комилдир имон.

Ёлғиз фарзанд десаму, қолсам бу ерда,
Сўрамасми сир унга бўлганда ошкор:
«Ғариб отам ёнига бормадинг нега?»
Гина, таъна қилмоғи, ёзғириғи бор?
Иўқ, йўқ, эрим дардига бўлмасам даво,
Тириклайин қабрга кирганим афзал.
Сўнг ўғлим нафратига бўлмоқ мубтало?
Иўқ! Нафрат истамайман асло, ҳеч маҳал!..

Балки, балки... Ё раббий! Ўйлаш ҳам даҳшат!
Унутарман кўз очиб кўрганни яна?
Янги рўзғор ва эрга қилиб итоат
Ва бўлурман ўғлимга бир ўгай она?
Баттол она! Оҳ, жисмим куйдирмоқда ор,
Кечир, менинг эй азиз, шўрли бадарғам.
Мен унутаи? Сени? Иўқ, ўйламоқ малол,
Сен қалбимнинг ягона севгани, эркам.

Ота! Қани билсанг, у, нақадар қиммат,
Оҳ, билмайсан уни сен! Кўрдим мен илк бор.
От устида ясанган сипоҳ, хушқомат,
Полк олдида турарди. Гўзал ва кибор.
Қаҳрамонлик, шуҳратли ҳаёт қиссасин
Унинг жангчи дўстлари дoston қилганда,
Чанқоқ, жону дил билан тинглаб ҳаммасин
Шу довурак ботирга бўлдим мен банда.

Сўнгра... Сўнгра фарзандим отаси бўлди,
Яна ортди муҳаббат, севгим юракда.
Лекин бутун туну кун ҳижронда ўтди
Тирик эди у фақат жангда, курашда...
Сиз сўраманг, биз қайда кўришдик дийдор,
Қудратини кўрсатди тақдир ва қисмат.
Қалб севгисин энг тоза гавҳарин сўнг бор
Турма ичра топширдим унга умрбод.

Тухмат бўҳтон барчаси бекор, беҳуда,
Аввалгидай бенуқсон содиқ, соф эди.
Мен турмада кўраркан мудҳиш жандада
Нақ тангрини севгандай севдим мен уни.
Энди маъсум улуглик порлаб юзида
Бирдам жилмай турарди кўзим олдида.
Машаққатлар гултожи ёниб бош узра,
Барқ урарди илоҳи ишқ нигоҳида.

Отажоним! Мен уни кўрмогим даркор...
Ҳасрати ғуссасидан бўламан ҳалок.
Сен ўз бурчинг ўтаркан аядингми жон,
Нақ шундай таълим бердинг бизга ҳам ҳар чоқ.

Қонли кураш, қирғинли жанг оловида
Уғилларин бошлаган қаҳрамон жасур,—
Наҳот энди бечора қизнинг жонига
Ора кириб кўрмайсан қарорин маъқул!
Шу хаёллар узун тун кечди бошимдан,
Отам билан суҳбат ҳам ўтди шу зайил...
«Ақлсиз қиз!»— деди у охир қошимдан
Кетар экан. Онамда заррача майил
Кўрганам йўқ. Ҳамма жим, ҳаммада алам,
Оға-иним, қариндош — барида сукут.
Оғир кунлар ўтиши мушкул бунча ҳам,

Бунча отам юзидан кетмайди булут.
На маслаҳат, на кўмак берар бир кимса,
Аммо мени босмади зарра ҳам мудроқ.
Яна мижжа қоқмадим тун узун кеча,
На чора бор, подшоҳга бўлдим хат ёзмоқ.
(Трубецкая Катяни йўлидан гўё
Қайтаришга берганмиш подшоҳ фармон.)
Юрар эди шундай гап, пешонам қора
Бўлмасайди шу тахлид. Қўрқардим ёмон.
Йўқ, бу шов-шув барчаси экан беҳуда,
Опам Катя Орлова элтди мактубин.
Жавоб ёзмиш шоҳ ўзи, ташаккур, унда
Дилга дармон бахш этган эзгулик кўрдим.
Ҳазратлари мулойим, зебо ва дилкаш
(Шох Николай ёзганди француз тилда)
Баён этмиш. Мен борар ўлкада яшаш
Амримаҳол. Даҳшатли ёвуқ у элда
Дағал, қўпол махлуқлар кечиран ҳаёт.
Мен-чи, ҳали жуда ёш, нафис бир ниҳол,
Моҳирлик-ла ишора қилмишки: ҳайҳот
Омон қайтмоқ у ердан мушкул ва маҳол.
Сўнг олий зот лутфи-ла кўрсатиб карам,
Жасоратим мадҳ айлаб қилмиш бахтиёр.
Жинояткор эримни... афсуски, бу дам
Афв этишга бермасмиш бурчи ихтиёр.
Бизнинг юксак ҳис-туйғу муҳаббатни рад
Қилмоқ учун топмай куч бермиш ижозат.
Лекин бўлар кўп аъло: кетмай мен фарзанд
Билан қолсам.

Ҳаяжон жисмимни ғоят
Ураб олди. «Жўнайман!» кўпданми юрак
Бундай шодлик — қувончга бўлганди мақон?
«Мен жўнайман! Гап тамом, тез учмоқ керак!..»
Мен йиғлайман, ибодат қиламан шодон...
Уч кун ҳозирлик кўрдим узоқ сафарга,
Қийим-кечак ғамладим, тиктирдим пўстин —

Асл буюмларимни қўйиб гаровга
Сотиб олдим, оддий, соз арава шу кун.
Қариндошлар ҳаммаси ҳайрон-ҳайратда,
Тараддудим уларга кўринарди фол.
Уйда ҳеч ким ишонмас... қувонч, ҳасратда
Сўнгги тунни гўдакка бериб бемалол
Таңҳо қолдим. Ёнидан силжимамай ўғлим
Кулгуларин сингдирмоқ бўлдим хотирга.
Эркаладим сўнг дафъа ва ўша маъшум
Мактуб муҳрин ўйнадим у билан бирга.
Ва ўйладим: «Бечора, эй маъсум гўдак,
Сен билмайсан не сир бор ўйинчоғингда!
Бунда шўрлик қисматинг, бугуноҳ малак,
Бошингда онанг бўлмас турган чоғингда!»
Юзим қўйиб оқ момик қўлчаларига
Қайғу-ҳасрат аламда йиғлаб ёлвордим:
«Кечир, ўғлим, отанг-чун, отанг дардига
Даво излаб сени мен қолдирмоқ бурчим!..»

У қиқирлаб кулади, қаёқда уйқу,
Хатнинг кўркам конвертин ўйнаш билан шод.
Катта алвон муҳрга толпинади у,
Ўйнаб ётди ўғлим...

Сўнг тонг ёришар чоқ
Пишиллаб ухлаб кетди, ширин гўдагим!
Юз рухлари гулсимон алвон тус олди.
Унинг азиз юзидан узмай кўзларим
Ибодатда ўтказдим тунни...

Тонг отди...
Бир нафасда сафарга бўлдим мен тайёр,
Арава шай... яна мен дил чекиб фарёд:
«Ўғлимга оналик қил! Укситма зинҳор!»
Деб опамга ёлвордим... Опам қасамёд
Қилди санам олдида. Ҳамма жим, маҳзун,
Ҳамма сокин... Жудолик оқар сукутда.
Гўё бу кун мен ўлдим оилам учун!

Тангрим... Санаб бўлурми машъум минутда
Қанча азизларимдан бўлдим Мосуво?!
Ана, онам боши ганг, ўтирар хомуш,
Ҳамон идроки бовар қилмайди асло:
Унинг қизи кетишга жасорат қилмиш!
Отам қовоғи солиқ, бош эгиб қуйи,
Бир чеккада ўлтирар на гап бор, на сўз.
Бўздай оппоқ юзидан ўқиш-чун ўйини
Саволомуз нигоҳлар қадалур ҳануз.
Аравага солинди сўнгги анжомлар,
Мен йиғлайман, танамда битмоқда дармон.
Аранг ўтган минутлар берган азоблар
Оғир эди... Опамни қучдим. Меҳрибон
Волидамни бағримга босдим сўнг дафъа:
«Паноҳида сақласин сизларни тангри!»—
Упдим оға-инимни. Улар отамга
Тақлид қилиб жим эди отам сингари...
Отам секин қўзғалди, қаҳру ғазаби
Қисик лаблар, юздаги ажинларида.
Сукут ичра қўлига бериб мен хочни
Ҳузурида тиз чўкдим, ялиндим яна:
«Кетмоқдаман, бир сўз айт, муҳтарам падар,
Тангри ҳаққи, ўз қизинг гуноҳидан ўт!..»
Мўйсафид жим ва ўйчан ташлади назар,
Жиддий, доно кўзида меҳр, алам, ўт.
Таҳдид билан қўлини кўтариб аста
Шивирлади (зўр титроқ босганди жисмим)
«Бир йилдан сўнг қайт уйга, унутма! Йўқса
Оқ қиламан!..»

Ё раббий... беҳол йиқилдим.

IV БОБ

«Хайрлашмоқ етар, бас, етар кўз ёшлар!»
Тройкага ўтирдим — учдим шу замон.
«Хайр энди, азизлар, қавму қардошлар!»

Ота уйндан чиқдим! Совуқ қаҳратон.
Уч кечаю уч кундуз юрдим тўхтамай,
Мен суръатнинг ортидан эргашиб кетдим.
У шифолаб дилимни доно табибдай.
Ҳадемай Москвага келиб ҳам етдим.
Қайин эгачим Зинанинг тушдим уйига,
Княгиня ёш эди, оқила, дилбар.
Қўшиғини тинглаган — мафтун куйига,
Унга музыка, санъат муқаддас гавҳар.
Ҳикоя мажмуасин қолдирди мерос,
Шоир Веневитинов ишқида шайдо —
Нозик латофатга бой, тўла эҳтирос,
Гўзал байтлар, мисралар бахш этди аъло.
Бир йил Италияда яшаб, «Кўзида
Жануб кўкин чиройин олиб келди у».
Шундай таъриф этганди ёниб кўйида
Юрган шоир бир ажиб шеърда эзгу...
Москва киборига малика эди.
Артистларга бўларди бир паноҳ мудом.
Зўр эди уларнинг ҳам ҳурмати, меҳри,
Шимол Кориннаси* деб бергандилар ном.
Йиғлашдик. Менинг машъум, қатъий қарорим,
Унинг ҳам юрагига келган эди хуш.
«Бардам бўл, эй ғарибим, унут гам, зоринг,
Қара, гулдай чеҳрангга булут ёйилмиш!
Қандай қилиб тарқатсам уни юзингдан?
Оҳ, сендан айрилмоғим нақадар қийин?
Жонгинам, кечга қадар бир оз сен ол дам,
Сўнгра оқшом бир катта базм қурайин.
Қўрқма, хуш келар нозик табиатингга,
Дўстларим янги эмас, бари қадрдон.
Дилрабо қўшиқларни айтаминиз бирга,
Севимли пьесаларни қўямиз чандон...»

* К о р и н н а — қадимги юнон шоираси.

Оқшомгача шаҳарга тарқалиб кетди
Москвага келганим ҳақида дoston.
Чунки ёшу қарининг оғзида эди
Эрларимиз тақдири худди шу замон.
Шунинг учун суд ҳукми чиққан чоғида,
Ҳайрат, даҳшат ўради барчани дарҳол.
Шунинг учун Москва салонларида
Ростопчин латифаси бўларди такрор:
«Ямоқчи Европада бўлмоқ-чун боён
Исён кўтарса қилмас таажжуб ҳеч ким.
Бизда революция қилди зодагон,
Ямоқчи бўлмоқликни истаган балким?..»

Ҳамма оғзида дoston бўлдим шу кунлар..
На фақат бир ёзувчи, шоир, санъаткор —
Йиғилди барча машҳур хешлар, уруғлар,
Қўш отли кареталар кўчада қатор.
Парикларин упалаб обдан сероро,
Потёмкин тенгқурлари бўлди намоён.
Саф тортиб сертавозе, сипо, боодоб
Таъзим ва иззатларин қилдилар баён.
Саройларда бир чоғлар сурган давр-даврон,
Мансабдор кампирлар ҳам очдилар қучоқ.
«Қандай қаҳрамонлик бу! Ажаб бир замон!..»
Бир мақомда бошларин чайқашар узоқ.
Москванинг зодагон, корчалонлари
Ва шаҳарда ўрнашган йўловчики бор,
Шу кеч бўлди Зинанинг азиз меҳмони.
Йиғилди казо-казо артист, санъаткор,
Замонанинг энг донгдор, атоқли, мумтоз
Итальян куйчиларин тингладим бунда.
Отамнинг ҳамкорлари, дўстлари ғаммоз,
Гуссаю алам чекиб ўтирар шунда.
Мен интилган ўлкага кетган дўстларнинг
Туғишган, яқинлари шу ерда ҳозир.
Шу ерга келган сўнгги алвидо сўзин

Айтмоқ учун севикли ёзувчи, шоир:
Бунда Одоевский, Вязевский ҳам,
Аммам қизига ошиқ жўшқин, меҳрибон
Шоир ҳам шунда эди. Сўнгра эшитсам
Вафот этмиш у шоир бевақт навқирон.

Пушкин ҳам шунда эди... кўриб, бўлдим шод.
Оиламиз ёшлигин ҳамроҳи шоир.
Юрзуфда отам билан кечирди ҳаёт.
Менинг шўх ёшлигимнинг гувоҳи шоир.
У вақт сайр қилган эдик истаган қадар,
Тул сочишиб ўйнардик бир-биримизга.
Уй ичимиз Қримга қилганда сафар,
Пушкин ҳам ҳамроҳ бўлди оиламизга.
Зерикиш билмай йўл босдик, ниҳоят олдда
Тоғлигу, Қора денгиз бўлди намоён.
Бир дам бунда тўхташга амр этди отам,
Биз кенгликда яйрадик, ўйнашиб шодон.

Энди ўн олти ёшга тўлгандим шу йил,
Ёш бўлсам ҳам шўх эдим, чаққон ва бўйчап.
Оилани тарк этиб қушсимон енгил
Ўйнардим жингалак соч шоир-ла хурсанд.
Шляпа киймаганман, узун соч ёйиқ,
Тепамдан қиздирарди тушки офтоб,
Мен денгизга учаман, қаршимда ёниқ
Жануб соҳили ётар чиройи яшнаб.
Атрофга тўймай боқар кўзларим хушҳол,
Сакрайман, денгиз билан ўйлайман шодон.
Тошқин узоқ кетади, мен эса дарҳол
Чопиб, елиб бораман яна сув томон.
Тошқин яна келаркан соҳилга яқин,
Тўлқинлар қатор-қатор оқаркан, мен боз
Қочишга шошиламан дилларда ёлқин,
Тўлқин эса орқамдан қилади парвоз!..
Пушкин узмай нигоҳин қараб турарди

Ва куларди ботинкам ҳўл қилганимдан.
«Энагам келаётир, жим!»— дердим жиддий,
Оёғим ҳўллигини яшириб ундан.
Сўнгра мен «Онегин»да учратдим барин,
Ажойиб мисраларни унда ўқидим.
Олов ўраб оларди ўқиган сайин.
Шод эдим... Бари ўтди. Энди қаридим.
Ўтди у ажиб кунлар... Яширай нега,
Пушкин менга ошиқдек кўринди шу чоқ.
Дарҳақиқат, у кўнгил қўймади кимга,
Кимни севиб қолмади у юрак қайноқ?!
Ўйлайманки, илҳоми қадар у замон
Эҳтирос-ла севмаган ҳеч кимсани у,
Юрагини банд этган дарду ҳаяжон
Илҳом эди ва унга бўлган ишқ — қайғу.

Юрзуф ажойиб макон — мисли гўзал боғ,
Бу богларнинг ичида водийлар яшнар.
Денгиздан нарига чўккан Айиқ тоғ,
Қоялар этагига ёпишиб қатор —
Татарлар кулбалари турарди ва ток
Занглари тиккаликка кетган чирмашиб.
Зилол колонналардай саф тортиб терак
Қимир этмай туради тўп-тўп бўлишиб.
Ҳовли олдик бир баланд қоя остидан,
Юқориги хонага ўрнашди шоир.
У дер эди:— Мамнунман ўз қисматимдан,
Шу денгиз, шу тоғларга бўлибман ошиқ.
Пушкин сайр этарди ёлғиз ва танҳо.
Кезиб юрар эди у тинмай узун тун.
Тунлар денгиз соҳили бўлди сайргоҳ
У чоқ фикрини Байрон этганди маҳкум.
Пушкин Лена исмли менинг синглимдан
Инглиз тилидан кўп олар эди дарс.
Таржима қилган гарчанд Лена Байрондан
Ва шоирдан сир тутиб кўрсатган эмас.

Фақат менга ўқирди ўз машқин синглим,
Сўнгра йиртиб ташларди барин шу замон.
Лена ҳам шеър ёзишин уйдан аллаким
Бир кун келиб шоирга айламиш баён.
Дераза орқасидан парча ва парча
Қоғозларни терганда сир бўлди ошкор.
Шодликдан таржимани мадҳ қилиб анча
Қиз шўрлини қизартди шоир неча бор.
Машғулотин тугатиб бизнинг ҳовлига
Тушар эди қилмоқ-чун бир дам фароғат.
Тик, ям-яшил турарди айвон олдида
Шоирнинг содиқ дўсти бир туп сарв дарахт.
Шоир тонгни кутарди сарв соясида,
Хушлашарди сафарга жўнаркан ҳар он.
Дейдиларки, ерлилар ҳикоясида
Кўринармиш Пушкиннинг излари ҳамон:
«Осмонга болқиб-болқиб чиқиш билан ой,
Дарҳол учиб келармиш шоирга булбул.
Куйларига маст бўлиб қолармиш тоғ, сой,
Борлиқ табиат жимиб тинглармиш буткул»
Халқ сўйлайди: «Сўнг булбул ҳар келганда ёз,
Боққа учиб келишни қилмабди қанда.
Гоҳ чинқириб, гоҳ йиғлаб куйн тўла роз,
Чақирибди шоирни ҳар гўзал тонгда.
Лекин шоир ўлмиш-у, қанотли куйчи
Келмай қопти... Ва шундан бери сарв дарахт
Етим қолиб қайғуга, аламга тўлди,
Ҳамсуҳбати шу денгиз бўлибди фақат...»
Пушкин шарафга кўмди бу сарв дарахтин,
Сон-саноксиз сайёҳлар зиёрат қилар
Соясида дам олиб, хотира учун
Хушбўй, зилол шохидан синдириб олар...

Шодлик, севинчсиз бўлди бу сўнгги висол,
Чуқур қайғу-аламга чўмганди шоир.
Юрзуф... денгиз... ва унда кечирган гўзал

Болалик ўйинларин эслатди ҳозир.
Ҳазилкашлик одатин унутиб бутун,
Меҳр ва шафқат тўла мен-ла тортди ғам.
Беғам ўтган ҳаётнинг дўстига шу кун
Ўгит бериб оғадай бўлолди малҳам!
Анча юрди хонада, менинг ёнимда
Қисматим юрагига солганди ташвиш,
Болажонлар, сўзлари бари ёдимда,
Ундай баён қилмоғим ғоят мушкул иш:
«Боринг, боринг! Сизда зўр қудратли қалб

бор.

Жасур чидам, бардошга бойсиз ниҳоят.
Ҳалокатли сафарда иқбол бўлсин ёр,
Маҳрумликлар қилмасин асло хижолат!
Ишонинг, дилингизнинг бундай мусаффо
Поклигига арзимас разил жамият.
Унинг пуч ташвишларин соф севги, вафо
Мардлигига олмаган бахтиёр минг қат!
Бу жамият — ҳамманинг кўнглига урган
Бир маскарад — унда қалб тош бўлиб мудрар.
Оташин ҳақиқатга совуқ уфурган
Муттасил манфаатдор муз ҳукм сураб.
Йилларнинг қудрати-ла кетар адоват,
Замонлар йиқиб ташлар кўҳна тўсиқни,
Қайтиб келар отангиз шуҳрати албат
Ва қадрдон боғларнинг соя-салқини!
Ҳориган кўнглингизга шифобахш бўлиб
Зангори водийларнинг кирар шарбати,
Сўнг ўтмишга боққанда ғурурга тўлиб,
Яна сизни яйратар шодлик нашъаси...

Аминман! Қайғунгизга хотима бўлур,
Ахир шоҳнинг ғазаби бўлмас умрга.
Лекин чўл, саҳроларда топсангиз ўлим
Чин қалбдан ташаккур-ла олурлар тилга:
Қаҳратон совуқ элнинг қорли чўлида

Покиза дил қудратин қилиб намоён,
Очилмай хазон бўлган севги йўлида
Мард хотиннинг сиймоси дилбар ва жонон.

Сиз ҳалок бўлсангиз ҳам, сиз тортган жафо
Достони юракларда тирик қолади.
Эвара, чеварангиз саҳаргача то
Дўстлари-ла сиз ҳақда суҳбат қилади.
Сизнинг ҳеч унутилмас қиёфангизни
Кўрсатурлар афсус-ла уларга бир чоқ.
Узоқда ўлган азиз аждод руҳини
• Шод этмак-чун қадаҳлар кўтарурлар оқ!..
Саҳродаги қабрнинг ёғоч хочидан
Мармар тош мангуроқдир албат — бегумон.
Долгорукая олам хотиротидан
Кетмас! Аммо Бирондан* қолмади нишон!

На дердим! Соғлик, қудрат берсин худойим,
Ўлмасак кўришмоққа топармиз имкон.
«Пугачев»ни ёзишга амр этди шоҳим,
Пугачев қийнамоқда борлигим ёмон.
Шараф-ла адо этмоқ истагим гоят,
Шу туфайли Уралга қиламан сафар,
Баҳор нафаси билан жўнасам, шояд
Яроқли маълумотни тополсам, жадал —
Сиз томон йўл оламан Уралдан ўтиб!..»
«Пугачев»ни ёзди-ю, биз томон аммо
Шоир қорли ўлкага келмади етиб.
Ахир қандай қилсин у ваъдага вафо?

Музыка тинглар эдим, юракда ғусса,
Қўшиқнинг ҳар сўзини иламан чанқоқ.

* *Княгиня Наталия Долгорукая* (1714—1771) фельдмаршал Шереметовнинг қизи, Сибирга эри орқасидан сургунга кетган. *Эрнст Бирон* — замонанинг зайли билан бўлиб қолган золим ҳоким, малика Анна Иоановнанинг хуштори.

Ўзим қўшиқ айтмадим, нетай, мен хаста,
Бошқаларга ёлвордим, ўтиндим қайноқ:
«Ўйнанг, дўстлар, мен жўнаб кетаман тонгда,
Куйланг, жоним, куйланглар, янгрating созни.
Бу қўшиқлар қаёқда, музика қайда.
Куйланг, куй барбод этсин дилдаги розни»,

Ажиб, нафис оҳанглар қуйилди равон,
Кузатиш қўшиғи-ла битди зиёфат.
Оғир ўйсиз ҳеч кимни кўрмадим! Бирон
Кишини учратмадим беқайғу-ҳасрат!
Қампирларнинг салқиган жиддий юзлари
Совуқ такаббурлигин секин йўқотди.
Гўё ҳаёт жилваси сўнган кўзлари
Меҳр, шафқат ёши-ла қайтадан ёнди.
Бор санъатин кўрсатди барча санъаткор,
Оқ йўл, бахтиёр сафар орзуси куйда —
Жарангларкан бу куйдан гўзалроқ не бор!
Хайру дуо сўздан латиф куй қайда!
Илҳом тўла созлари янграб беғубор,
Куйладилар, кўзларда тўхтамади ёш.
Хушлашаркан ҳар бири қучоқлаб, такрор
Дерди: «Ҳар ерда бўлсин тангримиз йўлдош».

V БОБ

Қаҳратон совуқ, йўллар оппоқ ва текис,
Заррача булут йўқдир қиш осмонида.
Ямшчикнинг қошу соқол, мўйловлари муз,
Дир-дир титраб ўтирар соябонида.
Орқасида, кифтида, қалпоғида қор,
Бўғилар, отларини ундаб илгари.
Чопар, чопар, отлари тинмайин зинҳор,
Йўтал бўғиб келарди тезлаган сари...

Одатдаги лавҳалар: кўркам бир чирой —
Сўлмас саҳро чиройи — бу рус ўлкасин,
Улкан соялар ташлаб қалин қарағай,
Салобат-ла шовиллар оғир ва ҳазин.
Яланглик мудраб ётар олмос чодирда,
Қор ичига кўмилиб кетмиш қишлоқлар.
Помешчик уйи яққол турар адирда
Черков гумбази нурда ёниб ярақлар...
Одатдаги учрашув: арава сўнгсиз,
Худогўй кампирларнинг дайди тўдаси.
Тройкада, пар тўшак устида семиз,
Талтайиб ботиб ётар савдо тўраси.
Пошшолик араваси! Ўнлаб арава:
Уйиб ортилган тўрва, тугунчак, қурол.
Лашкарлар! Ҳали кўп ғўр, мўйлаби сабза,
Янги солдат эканин сезасан дарҳол.
Ўғилларин кузатар деҳқон оила:
Оталар, волидалар, опа-сингиллар.
Ҳар томондан дод-фарёд келар: «Полкига
Олиб кетди бўтамни, оҳ тошбағирлар!»

Ямшичги гарданига муштини ниқтаб
Фельдъегерь борар эди ортидан жадал.
Мана, йўл ўртасида товушқон кўриб,
Помешчикнинг овчиси қувди шу маҳал —
Чопқир отида сакраб ўтди чуқурдан.
Итлар билан талашиб кетди ўлжасин.
Бутун мулозимларин йиғиб нарида
Помешчик чақиради този тўдасин.

Одатдаги манзара: худди жаҳаннам —
Станция тиқилинч — жанжал ва талаш.
Болалар қараб турар деразалардан,
Совуқ қотган товуқлар олишар яккаш.
Темирчи дастгоҳида от типирчилар,
Юз-кўзин қурум босган темирчи шу он

Қўлда тобланган тақа, дўкондан чиқар:
«Йигитча, от туёгин тут, қани чаққон!»
Йўлимизда биринчи доводди Қозон,
Мусофирхонага ўрнашдим кириб.
Деразадан боқдимۇ бўлдим пушаймон.
Чуқур ўксиниб кетдим базмни кўриб!
Қаттиқ диванда ётиб сураман хаёл,
Янги йилга қолибди бир-икки соат;
«Қандай хурсанд одамлар, қандай бахтиёр,
Барчасида озодлик, ором, фароғат.
Кулишар, ўйин тушар, қувнашар, мен-чи —
Ғамга кириб бораман, хайр энди, шодлик!»
Нечун бундай ўйларга эрк бердим, нечун?
Ёшлик, болажонларим, ҳаммаси ёшлик!

«Трубецкая қайтарилди!» дейдилар, эй воҳ!
Чўчитмоқчи бўлдилар яна бешафқат.
Мен қўрқмайман, ижозат берган подишоҳ!
Қани олға, урмоқда ўнни ҳам соат!
Мен отландим, «ямшик ҳам бўлдими тайёр»,
«Княгиня, яхшиси, тонг билан жўнанг.—
Назоратчи чол қилди эътироз-изҳор:—
Қорбўрон бошламоқда, бир нафас қаранг!»
— «Оҳ, ҳали кўп мен учун кўргулик азоб,
Жўнайман, худо ҳаққи, тезроқ, тез фақат!..»

Қўнғироқ жаранглайди, қоронғи атроф,
Масофа кечган саринг ортар машаққат
Жўякларнинг устидан тушган каби йўл,
Ёнбошлар безиллайди, чайқашдан буткул.
Қаршимдаги ямшикни кўрмайман ҳатто,
Ўртамизда қор тепа бўлганди пайдо.
Тройка зўр зарб билан тўхтади қалқиб,
Оз бўлса учиб кетар эди арава.
Ямшик нолир: «Кутайлик шу ерда қолиб»,
Дерди: «Йўлни йўқотдик, қолдик овора!..»

Йўл излашга ямшчнки жўнатдим дарҳол,
Соябон аравамни чипта-ла ёпдим.
Уйлайман: саҳар яқин бўлса эҳтимол,
Соат пружинасини оҳиста босдим.
Соат ўн икки, мана эски йил тамом
Ва янгиси дунёга келиб улгурди!
Сал кўтариб чиптани қарайман, ҳамон
Авжга чиққан қорбўрон, совуқ уфурди,
Унинг қандай иши бор ғамимиз билан.
Янги йилимизга ҳам этмайди парво.
Эй бўрон, ваҳимангга дош беражакман,
Ўкириб инграшларинг ранжитмас асло.
Бордир бағримни эзган ўзга ташвишим,
Ўша билан курашга кирганман ёлғиз...

Янги йил-ла табриклаб қўйдим ямшчигим,
Деди: «Бор тунашга жой, ўша ерда биз
Тонг отгулча бўламиз!» Кўнмай на йўл бор?
Етиб бордик у ерга, мажруҳ ва бежон.
Ўрмон қоровулларин қилдик биз бедор
Ва ис бурққан печини ёқдик шу замон.
Ўрмончилар сўзлади мудҳиш ҳикоят,
Хотирамдан силинмиш барча эртаги.
Иссиқ чой яйратган тан истар фароғат,
Аммо ҳамон сердаҳшат бўрон йнглаши.
Қоровул чўқиинди-ю ўчирди чироқ.
Ўгай ўғли Федяни олиб ёнига
Эшикка қўйди икки зўр харсанг шу чоқ.
— Нега? Нечун?— «Айиқлар тегди жонимга».
Сўнгра қуп-қуруқ ерга чўзилди келиб,
Чўкди сукутга бутун қоровулхона.
Кунжакдаги чиптага мен ҳам чўзилиб
Ўйлаб кетдим, ўйладим. Гўё афсона...
Шодлик, нурга кўмилиб ўтди хаёллар,
Ўтди байрам кунлари мисли бир китоб,
Ранго-ранг гул, чироғдан чароғон заллар,

Ҳадялар... Соғлиқ учун ичилган шароб...
Жўшқин сўзлар ва ширин эркалик бари
Нақадар ажиб эди, нақадар азиз!
Нечун Сергей йўқ бунда? Сергейим қани?
Эсладим-у, қолгани унут бўлди тез.
Дераза тикиллатди совқотган ямшик,
Сачраб турдим. Урмонлик мажруҳ қоровул
Тонг билан бизни йўлга олиб чиқди тик.
Аммо берган пулимни қилмади қабул.
«Ҳожати йўқ, жигарим, йўлингиз қийин,
Тангри сизни сақласин ўз паноҳида!»
Қақшатарди қаҳратон. Юрганинг сайин
Ортар йўл машаққати, ортар ваҳима.
Соябон аравамни беркитдим, қуюқ
Сим-сиёҳлик қиларди гуссамни зиёд.
Не қилай! Шеър ўқийман, айтаман қўшиқ,
Эзмас ахир бу азоб, алам умрбод!
Майли, кўнглим йиғласин, ўқирсин шамол.
Қорбўрони яширсин йўлларим менинг.
Фақат олға, мен олға юраман ҳамон!
Уч ҳафталик йўл босдим шундай бетиним...
Пайқаб қолиб бир куни шовқин-суронни,
Хиёл очиб чиптани ташладим назар:
Йўлимда катта қишлоқ... Тутиб осмонни
Ловиллаб ёниб турар кўркам гулханлар.
Қарасанг, кўз қамашар, эркак ва аёл,
Деҳқонлару солдатлар санқишар бунда.
Йилқиларнинг уюри кезар бемалол.
Ямшик деди: «Худди шу станциядан
Кумушчилар ўтади. Кўрамиз биз ҳам.
Узоқ эмас, шу ердан ўтади карвон».
Сибирь ўз бойлигини кўрмоқда баҳам!
Бу учрашув дилимни қилди кўп шодон.
«Кумушчилар келгунча кетмайман, шояд,
Эрим ва дўстларимдан тополсам дарак.
Нерчинскдан... Унда бор офицер албат...»

Ошхонада ўтириб кутмагим керак.
Офицер йигит кирди папирос чекиб,
Назар ташлаб мен томон ирғамаси бош.
Мағрур нигоҳ, такаббур юрди гердайиб,
Гапирардим томоғим бўғар эди ёш:
«Кўргандирсиз... Декабрь воқеасининг
Қурбонларин қисмати сизгадир аён?
Омонмилар, ҳоллари нечук уларнинг,
Айтарсиз эрим ҳақда хушхабар бирон?..»
Сурбетларча ўгирилди у мен томонга,
Башараси даҳшатли, совуқ, дарғазаб.
Ҳалқа-ҳалқа тутунни пуфлаб осмонга
Деди: «Соғлар, шубҳасиз, аммо уларни
Мен билмайман. Билишга эҳтиёж ҳам йўқ.
Озмунча кўрмадимми бу сургунларни!..»
Болажонлар! Бағримга теккан каби ўқ —
Жимиб қолдим. Дилимни ранжитди бадбахт!
Нафрат билан мен боқдим. У чиқди мағрур...
Печь ёнида исиниб ўтирган солдат
Қарғганим эшитди. Совуқ бир ғурур
Ёки ваҳший бир кулги эмас, мулоим
Қалбида сўз тополди майин, меҳрибон:
«Барчаси соғ!», деди у,— «Мен ўзим кўрдим,
Благодат конида ишлашар омон!..»
Сурбет қаҳрамон яна кирганда мағрур,
Соябон аравамга жўнадим дарҳол
Раҳмат сенга, эй солдат, минг-минг ташаккур,
Тортган оғу-азобим кетмади увол!

Тонгда оппоқ саҳрога тўйиб боқаман,
Қулоғимга жаранглаб келар қўнгироқ.
Ғариб кичик черковга кириб бораман,
Худогўй оломонга сингаман шу чоқ.
Эътиқод-ла тингладим поп ибодатин,
Менга дуо ўқишин қилдим илтижо.

Ҳар ёқ сокин, оломон кетмас, тинглар жим...
Мени қайғу ва алам қилади адо!
Худо, нечун бизларга бу қадар озор?
Нечун бунча кўмилдик лаънат, таҳқирга?
Кўпдан бери тўпланган кўз ёш шашқатор
Тўкилди дарё қаби оппоқ тош ерга!
Гўё халқ ҳасратимни кўргандай баҳам
Сукут ичра қиларди тоат-ибодат.
Попнинг мунгли товшида жаранглар олам,
Қувғинларга худодан тиларди мадад...
Сахро ичра йўқолган ғариб, эй маъбад!
Сенда кўз ёш тўкишдан ҳеч қилмадим ор.
Дуогўй, ғамзадалар бўларкан ҳамдард,
Улик дилга заррача бермади озор!..

Бизга дуо ўқиган Иоанн ҳазрат,
Ибодатни жон-дилдан этарди адо.
Сўнг қамоқда поп бўлиб қилганди хизмат,
Туғишгандай меҳрибон эдик биз ҳатто.

Тун. Йўлимиз қиялик тоғ эди баланд,
Ямшик отлар тизгинин ололмай тутиб
Олтой тоғнинг энг юксак чўққиларидан
Соябон арава-ла йиқилдим учиб!

Трубецкая Иркутскда тортган азобин
Такрорлашди нақ ўшандай менинг бошимда...
Байкал. Кечув! Совуқнинг қутурган тоби
Муз жилваси ўйнайди оққан ёшимда.
Чана юрар йўл энди бўлганди адо,
Соябон аравамдан айрилмоқ маҳол.
Оҳ, нақадар ачиндим! Мен унда танҳо
Йиғлар эдим, ўйлардим, сурардим хаёл!

Аравада йўлнинг қори сезилмас экан,
Арава хаёлимни аввал банд қилди.

Лекин кўп ўтмасданоқ бўлиб чалажон,
Унинг лаззат, ҳузурн роса билинди.
Очликни ҳам танидим шу йўлда бироқ,
Бироқ ҳеч ким қилмабди мени хабардор.
Беҳуда иш, бу ердан овқат изламоқ,
Ёлғиз Бурат почтаси бунда барқарор.
Қоқ қиларкан офтобда сўқим гўштини,
Тошчой дамлаб устига қуярканлар мой.
О, худо кўрсатмасин сизларга уни!
Ўрганмаган одамга қийин ҳойнаҳой.
Нерчинский ёнида бўлди зўр базм,
Уни мешдай савдогар мен-чун қурибди.
Иркутскда кўрибди мени ва шу зум
Орқамдан тушибди-да, етиб келибди.
Мўл, тўқин базм қурди, раҳмат, ташаккур!
Ҳаммоми соз! Чучвара бўпти бамаза!
Қатта уйда, диванда жон топиб ҳузур,
Бутун базм ўликдай ухлабман тоза.

Билмайман олдда мени кутарди не фол,
Тонг отиш-ла йўл олдим Нерчинск томон.
Трубецкая келмоқда!— ишонмоқ маҳол —
Етиб олдим мен унга. Кўрганим замон:
— *Улар Благодатда*,— дедим хурсанд, шод,
Қучоғига ташландим, йиғлайман фақат.
Ун икки чақиримда Сергей, азиз ёр.
Энимда менинг Катям, қандай буюк бахт!

VI

Ким бўрону, ҳасрату қайғуга ҳамроҳ,
Йироқ йўлнинг фироқин кечирса танҳо,
Сахро узра кутмаган дўсти баногоҳ
Кўз олдида офтобдай бўлганда пайдо.
Бизнинг тоза дилларнинг шодлигин англар...
«Оҳ, чарчадим, ҳоридим, Маша, йўқ мажол!»—

«Йиғлама, шўрлик Катя, бизларни сақлар
Дўстлигу ёшлигимиз балодан омон!
Бир қисмат иккимизни боғлади маҳкам,
Иккимизни алдади бешафқат тақдир.
Бахтимни ютиб кетган даҳшатли оқим
Сенинг толеингни ҳам ғарқ қилди ахир.
Худди яшил чаманда сайр этган мисол,
Оғир йўлга кирамиз иккимиз ҳамдам,
Барчасига берамиз бардош бемалол,
Суяшиб бир-биримиз, бўламиз бардам.
Нимадан маҳрум бўлдик, азизим, сўзла,
Шухратпараст, манманлик ўйинчоғими?
Эзгуликнинг муҳташам йўли бор олда —
Тангри танлаган ўша азизлар роҳи.
Таҳқирланган жафокаш эримиз топиб,
Дилларига бўламиз малҳам, тасалло,
Илтижо-ла жаллодлар дилни юмшатиб,
Азобига тоқат-ла бўламиз даво.
Мудҳиш турма ичида бўлувчи ҳалок
У азиз хасталарга шифо излаймиз.
Тинчмаймиз, тинмаймиз, мусаффо ва пок
Севгимиз қасамини адо этмай биз.
Майли, бўлсин жонимиз, бутун боримиз
Севганимиз ва тангри йўлига қурбон.
Ишончим зўр, худо бор мададкоримиз,
Мушкул йўлни ўтамиз саломат — омон!..»

Табиат ўз жангидан кетгандай ҳолдан
Жимиди. Соф очиқ кун совуқ ва сокин.
Нерчинск бўсағасин қоплаган қордан
Чанада учиб кетдим мисоли чақин.
Рус ямшчик сўзлар эди сургунарлар ҳақда:
(Барчасини танийди, ҳатто ном-баном)
«Конга олиб борардим мана шу отда,
Лекин ўзга арава қўшардим тамом,
Туюлмасди йўл, чоғи, унча ҳам оғир,

Кулишарди ўзаро ҳазил қилишиб.
Мен онам қилиб берган ватрушкаларин
Нонуштага емасдан бердим улашиб.
«Ол, йингит, бир кунингга яраб қолар, ол!—
Дея узатишди пул, олмадим зинҳор...»

Қишлоққа учиб кириб мисоли шамол,
Сўради: «Қайда тўхтай, жаноб хонимлар?»
«Сен тўғри авахтанинг бошлиғига юр!»
«Эй дўстларим, бўш келманг, бўлинг
сержуръат!»

Бошлиқ семиздан келган, жиддий ва мағрур
Одам эди, сўради: «Хўш, қандай хизмат?»
«Қўлланмани ўқишиб Иркутскда
Нерчинскка йўллашга бергандилар сўз?..»
«Қолиб кетгандир йўлда, бўтам, бир ерда!»
«Бир нусхаси ўзимда, мана кўринг сиз!..»
— «Нусха эмиш, у паққос қўлга туширар!»
«Мана подшоҳимнинг рухсати, жаноб!»
Французча билмасди, бу тентак, ўжар
Ишонмади.— Кулардик, чекардик азоб.
«Мана подшоҳ имзоси, кўринг: Николай»,
Имзо нима? У билан қандай иши бор?
Ҳозир Нерчинскийдан қогоз ҳойнаҳой,
Бориб олиб келмаклик бўлади даркор...
Аммо ўзи боришин қилди у баён,
Эрта билан бу ерда бўлармиш қоғоз.
«Бу аниқми?»— Чин сўзим, қилманглар гумон,
Сиз ётиб дам олсангиз бўларди кўп соз!..
Эртамининг орзуси ёнаркан дилда,
Етиб бордик бир кичик деҳқон уйига.
Слюдадан ойнаси, мўрисииз кулба,
Аранг сиғдик, хонанинг эню бўйинга.
Эшикка тегар оёқ, деворга бошим,
Зотаң, не ҳам сиғарди у чоқ кўнгилга,

Бу тахлит икир-чикир элитмас ҳушим,
Не кунларни солмади фироқ бошларга.
Биз биргамиз! Писандмас мушкуллик, қайғу,
Барисини енгишга қодирман бу кун!

Барвақт турдим, Катяни босганди уйқу,
Хунобликдан қишлоқни кездим бус-бутун:
Юзга яқин хонадон жар қучоғидан
Боқар бизнинг кулбадек ғариб, беҳашам.
Панжарали ғишт уйни кўрдим бир ёқдан
Соқчилар айғоғида сақланур маҳкам.
«Шу ерда эмасмикан жинояткорлар?»
«Шунда эди, кетишди!»—«Қабёққа?»—«Ишга!»
Мени бошлаб кетишди дарҳол болалар,
Биз чопамиз, оҳ юрак интиқ этишга!
Эримни тезроқ кўрмоқ муқаддас истак.
У узоқмас, у юриб ўтган шу жойдан.
—«Кўрасизми уларни?»—сўрайман бирдак,
«Ҳа, кўрамыз!»—қўшиқни боплашар обдан.
Ана эшик, кўрдингми?— энди биз кетдик.
Хайр!..» дея жўнашди ёш ҳамроҳларим.

Қарайман, ер остига очилган эшик,
Соқчиси турар эди жиддият-ла жим.
Жиддий турар... Қўлида яланғоч қилч,
Уйламанг, олтин қилди мушкулим осон.
Болажонлар! Олтин-зар суямади ҳеч,
Гарчанд олтин тўкмакни қилдим мен баён!
Балки қиссам давоми сизни этар жазм,
Сўз қушлари кўксимда учишга тайёр,
Сўзларман. Аввал айтай ташаккурларим,
Сизга, рус кишилари, минг қуллуқ изҳор!
Мен қаерда бўлмайин: йўлда, қувғинда,
Сургуллар уқубатин кечирган вақтим,
Оғир чидамсиз дардга бардош берганда
Сен ўзинг далда бўлдинг, жонажон халқим!

Қанча ҳасрат, ғам, қайғу тушди бошингга,
Узгалар аламига бўлдинг сен шерик.
Кўз ёшим тўкилажак пок тупроғингга.
Аллақачон тўкилган ёшларинг сенинг.
Бахтсизларга орқа пушт, рус халқим, сенсан,
Иккимизни бир азоб айлади ҳамдард.
Юртимда дегандилар: «Сизга сургунда
Ҳатто қонун ўзи ҳам қилмайди шафқат!»
Ҳаётнинг оғир, мушкул босқичида ҳам
Пок, меҳрибон дилларни учратдим ҳар он.
Ҳатто жинойткорлар бу ерда ҳар дам
Ўзича ҳурматини қилолди баён.
Мен ва содиқ Катяни ҳар жой, ҳар ерда
Қаршилашди самимий табассум билан.
«Сиз бизнинг фариштамиз!— дея сафарда
Қўллаб-қўлтиқлардилар жон билан дилдан.
Тамғаланган бадарға неча бор ахир,
Картошка олиб келди менга яширин:
«Совимасин, энг, қўрдан чиқардим ҳозир».
Нақадар тотли эди, нақадар ширин.
Ҳозир эслаганда ҳам бағрим бўлиб қон,
Томоғимга тиқилар алам ва ҳасрат.
Мииннатдор юрагимдан йўллайман салом,
Сизга, сизга, қашшоқлар, ҳурматим беҳад!
Раҳмат, ўз меҳнатларин аямай зарра,
Оғир кунда бўлдилар бизларга дармон.
Халқ ичидан ҳеч кимса оғу ва заҳар
Ошимизга солмади, йўқ-йўқ, ҳеч қачон!

Кўз ёшимдан соқчи ҳам чекилди нари,
Тангрига топингандай унга топиндим.
Менга лутф-карам билан тутган фонари
Зиёсида ертўла томон отилдим.
Тушаман ҳамон қуйи, тушаман ҳамон,
Қоп-қоронғи йўлакдан бораман зийрак.
Зиналардан тушаман сим-сиёҳ ҳар ён,

Бораман, нафасимни бўғар дим йўлак.
Бир томонни қоплаган тўр каби мағор,
Бир ёқдан сув жилдираб оқади пастга.
Шарпа сезиб қоламан, кондаги девор
Нурамоқда, қарайман тушган кесакка.
Упирилган деворларин учратдим бесон,
Ҳар бири мудҳиш йўлга очади эшнк.
Оёғим ерга тегмай чопаман чаққон,
Ваҳима, даҳшат унут, чопаман тетик.
Кимдир қичқирди бирдан: «Қайга, қаёққа,
Ахир! Ҳалокат сари борасиз, наҳот?
Аёлларга рухсат йўқ, хоним, у ёққа,
Қайтинг дарҳол, кутасиз шу ерда фақат!»
Шўрим қурсин, навбатчи келди эҳтимол,
(Кўрсангиз шўрли соқчи қўрқиб кетганин!)
Бақирар даҳшат солиб серзарда, қўпол.
Тез одимлар шарпаси дам сайин яқин.
Нима қилсам? Учирдим машғални чаққон,
Қоронғилик қўйнида чопдим сарсари.
Ярлақаса худойим асрайди омон,
Йиқилмай қолганимга ҳайронман ҳали,
Қандай қолди у ерда бошим саломат,
Тақдир ўзи сақлади офатдан холи.
Қўрқинч ёр, чуқурлардан соғ, бежароҳат
Олиб чиқди бир тангрим ва баланд толе.
Кўп ўтмади қаршимда нур бўлди пайдо,
Гўё чарақлаб кетди нурафшон юлдуз...
«Чироқ», дея қичқирдим тақдирдан ризо,
Шодлик қуши сингари отилди шу сўз.
Пўстинимни иргитиб, югурдим нурга,
Жонимни сақлаб қолди парвардигорим.
Балчиққа ботиб қолган от қуруқ йўлга
Худди шундай отилар, жон болажоним...

Нур кўринди! Еришиб борар тобора,
Кўзларимга ташланди баландлик бир ер:

Қандайдир майдон... Унда қандайдир соя...
Ҳаф!.. Ана болға товуши! Бунда иш қизир —
Ҳаракат... Одамлар... Оҳ, пайқаса шояд,
Қиёфалар кўринар дам сайин равшан..
Ана, балки кўрдилар мени ниҳоят,
Яқин-яқин чарақлар чироқлар ҳамон.
«Само фариштасми?» Қичқирди дарҳол
Шу ерда турганлардан бири ҳайратда:
«Қаранг, ахир қаранглар!— Бир дўзахмисол
Шахтадамиз! Биз ахир эмас жаниатда!»—
Дея бошқаси кулиб келди қирғоққа,
Бир нафасда тутдилар чуқур лабини.
Шошқин чопиб борамаи мен ҳам шу ёққа.
Ажабланиб шодлик-ла кутарлар менн.
«Волконская!»— кимдир бақирди. Шу дам
Трубецкой овозин танидим! Нарвон
Туширдилар, мен ўқдай отилиб чиқдим.
Ҳамма таниш, ё раббий, ҳамма қадрдон:
Сергей Трубецкой, Артомон Муравьев.
Борисовлар ва князь Оболенский бор.*
Самимнй олқиш ёғди жасоратимга,
Ҳамма шодлик, севгисин қиларди изҳор.
Мен мақтовга кўмилдим. Меҳрибон, ҳамдард
Юзларини юварди кўздан оққан ёш..
«Қани Сергей?» «Айтгали кетишди. Фақат
Бахтдан юрак ёрилмай қилса бас, бардош!
Ҳар кун аҳвол шу бўлур: ҳа, ҳар биримиз
Уч пуддан Русияга йўллаймиз маъдан.
Кўрдингиз, меҳнат бизни қилмади ҳалок!..
Чин сўз, қувноқликлари қиларди ҳайрон.
Ҳазил қилишар, аммо шодликларида
Қайғунинг дostonини ўқирдим равшан.
(Мудҳиш янгилик эди оёқларида

* Артомон Захарович Муравьев (1791—1881), Андрей Иванович (1798—1854), Петр Исакович Борисов (1800—1854), Евгений Петрович Оболенский (1796—1865) — декабристлар.

Менинг илк бор кўрганим бу қуйма кишан.)
Дилдори Катясидан сўйлаб хушхабар
Трубецкой кўнглига бердим тасалло.
Бахтимга, она юртдан келтирган хатлар
Енимда экан. Этиб бурчимни адо
Салом билан топширдим эгаларга.
Бўлар эди офицер қуйида хуноб:
«Нарвонни қабул қилган ким ўзи? Нега,
Назоратчи ишидан кетади жўнаб?
Сизга айтаман, сизга, хоним афанди,
Йиқиласиз!.. Эй, тушир нарвонни! Шайтон,
Тез-тез (ҳеч ким қўймасди унга нарвонни)...
Йиқиласиз, йиқилиб ўлмак ҳам осон!
Марҳамат қилиб тушинг тез, не гап ўзи?»
Биз-чи ҳамон кетамиз ундан узоққа,
Турма жаҳолатининг барча фарзанди
Мўъжизадан ҳайратда оқар шу ёққа.
Шулар менга йўл очиб бордилар олдда,
Ўз замбилини қиларди ҳар бири таклиф.
Ўнқир-чўнқир тепалик ва бутун жойда
Ётар кон меҳнатининг қуроли тўлиб,
Кишанлар жарангида иш борар қизгин,
Тубсизлик меҳнатига қўшиқдир ҳамдард.
Коннинг метин кўксига урилар ҳоргин
Кончилар қўлидаги чўкич, белкурак.
Юк билан якка чўпдан маҳбус келаркан
Бенхтиёр қичқирдим: «Бўлинг эҳтиёт!»
Мишалар ўрнатишар ерга янгидан,
Тепада, ҳавозада ишлар бесаноқ
Одамлар.. Оҳ, бу меҳнат қандайин мушкул,
Нақадар зўр мардлик бу!.. Турар ярқираб
Қондан қазиб олинган маъданлар мўл-кўл.
Товланар ваъда қилиб хирожин сероб
Бирдан кимдир қичқирди: «Келаётир у!»
Атрофда олазарак кезар нигоҳим,
Илгарига отилдим, орада зовур

Етар эди... Минг шукур, йиқилмай қолдим.
 «Оҳиста, оҳистароқ юрингиз! Наҳот,
 Минг-минг чақирим йўл босиб етиб манзилга
 Шу чуқурга йиқилиб бўласиз ҳалок?
 Ўз жафомиз етмасми, бу ҳам бор бизга?
 Трубецкой тутган эди қўлимдан маҳкам —
 Йиқилсангиз не қилар эдик, ё раббий?
 Сергей ошиқар, аммо юролмас илдам,
 Кишани шақирларди мунгли ва гамли.
 Занжир! Унутмапти ҳеч нарсани жаллод,
 • Разил, қўрқоқ, қасоскор, ситамгар, жоҳил.
 Юмшоқ кўнгиллик қилмиш гўё у безод
 Боғлаб оёқларига занжир, кишан зил.
 Сергей келар ишчилар, соқчилар бари
 Сукут ичра четланиб беришарди йўл.
 Кўрган замон мен томон ёзиб қўлларин:
 «Маша!»— дея қичқириб интиларди ул.
 Мадори қуриганда тўхтади бежон,
 Суяди икки маҳбус уни шу муддат.
 Оқарган юзларини ёш ювар чандон,
 Узатилган қўллари титрарди фақат...
 Меҳрибон, азиз овоз менга бир онда
 Гўё бахш этди ҳаёт, янги жон, умид.
 Бахш этди шодлик, орзу музлаган қонга,
 Қайғу, отам дўқлари бўлганди унут.
 Қўлларимни қутқариб дўстнинг қўлидан
 • Чопардим: «Боряпман» дея қичқириб,
 Утиб чуқур устига тушган тахтадан
 Шу азиз товуш сари шошдим югуриб:
 «Боряпман!» Товланар таниш табассум.
 Жафо, ҳасрат, уқубат саргайган юзда
 Олдига чопиб бордим, соғинган дилим
 Муқаддас тоза туйғу тўлдирди бирдан.
 Ўзимни кўрарканман шу мудҳиш конда,
 Даҳшатли товушларни эшитган маҳал,
 Эримни кўрарканман темир кишанда,

Жафо-аламларини англадим тугал.
Жуда кўп азоб чекди, дард тортди жасур,
Бош эгиб ҳузурига келиб тиз чўкдим.
Лекин уни бағримга босишдан аввал,
Темир кишанларини кўзимга суртдим!
Қўнгандай келиб сукут париси худди
Тинди ер ости конда бутун ҳаракат,
Тинди гап-сўз ва тинди меҳнат гумбури,
Тинмас, тинмас шашқатор кўз ёшлар фақат.
Ҳамма таниш, бегона кўзларида ёш,
Ҳамма ҳаяжон ичра жиддий ва рангсиз
Турарди айланамда. Қайфимга йўлдош —
Титроқ оёқларида кишан жарангсиз;
Ҳавога кўтарилган болға ҳам қотган,
На қўшиқ янграр, на сўз: ҳар ёқда жимлик.
Гўё ҳар ким учрашув руҳига ботган —
Ғам-ҳасрату шодликка бўлганди шерик.
Муқаддас эди жимлик, муқаддас ғоят,
Чуқур қайгу ва ҳасрат бор эди унда.
Уйлар, фикрлар юксак эди ниҳоят,
Бир ажойиб тантана ётарди унда.
«Қайга ғойиб бўлдингиз! Қайга кетдингиз?»
Қуйидан эшитилди дарғазаб овоз.
Назоратчи кўринди: «Энди кетингиз,
Атай яшириниб турдим». — Кўзларида ёш:
«Кетинг энди, вақт етди, койишар, хоним,
Бошлиқларнинг ҳаммаси шундай бешафқат!..»
Болажонлар, мен гўё жаннатда эдим,
Яна дўзахга тушдим, дўзахга фақат.
Пастда ҳаяжон ичра кутган офицер
Ғазаб-ла русчасига қилди ҳақорат.
Баландда эрим туриб французча дер:
«Маша, кўришажакмиз қамоқда албат!»

ОЙ ТУТИЛГАН ТУНДА

Уч пардали фожиа

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

О қийғит — 17 ёшда.
Зубаржад — 17 ёшда.
Тангабека — 50 — 52 ёшда.
Шафақ — 21 ёшда.
Девона — 30 ёшда.
Дарвеш — 55 ёшда.
Рисқул — 60 ёшда.
Эшмирза — 11 ёшда.
Ёлчиқул — 30 ёшларда.
Биринчи оқсоқол
Иккинчи оқсоқол
Учинчи оқсоқол
Чопар — 25 ёшда.
Эркаклар, аёллар.

БИРИНЧИ ПАРДА

Ез боши. Чўл. Утовлар тизилиб кетган. Тангабека ўтовининг олди. Учоққа катта қозон осилган. У ер-бу ерда палослар, гилам ва кигизлар осиб қурилмоқда. Афтидан бу яйловга яқинда кўчиб келишган. Шафақ қозон бошида уймаллашиб юрибди. Утовдан Тангабека чиқади. Қўлида қамчи, қаёққадир отланган.

Тангабека. Ёлчиқул келмадимми?

Шафақ. Йўқ, кўринмади.

Тангабека. У лалайганнинг оғзидан сўзи чиққунча, бургут тухум очиб, учирма қилади. Келиб-келиб шуни юборибман-а...

Шафақ. Қаёққа шошсин, онажон? Қўрада моли маъраб, уйда боласи йиғлаб қоляптими? Киши шодлик кутиб турган бўлса шошади-да,

Тангабека. Нима бало, ҳамманг ўша Ёлчиқулнинг ёнини оласанлар!

Шафақ. Бечорага ачинаман. Ёлғизгина бошига не савдолар тушмади шўрликнинг.

Тангабека. Бандаларга қисматни биз улашмай-миз, келин, ҳаммаси худодан! Пешонасига нима ёзилган бўлса, ўшани кўради.

Таёқни от қилиб минган Эшмирза қўшиқ айтиб киради.

Эшмирза

Отам олиб берди от,

Эгарлатиб чоп, деди,
Хотин олиб бераман,
Қучоқлашиб ёт, деди.

Чуҳ қамиш оёқ арғумоғим, чуҳ!..

Тангабека. Жим, эй, тилинг кесилмагур! Бунақа беадаб ашулани қаёқдан ўргандинг, тентак? Қамчим қани, бир таъзирингни бериб қўяй!

Эшмирза. Йўқ, ойи, бу куёвлар айтадиган қўшиқ.

Тангабека. Қамчи билан ачитиб куёвлигингни кўрсатиб қўймай! Йўқол кўзимдан. *(Шафаққа.)* Шу кунларда кўнглим шундай ғашки, келин, ичимга чироқ ёқса ёрмайди. Урушга кетганлардан дом-дарак йўқ. Чопар келганига ҳам бир йилдан ошди.

Шафақ. Мен-чи? Кундуз шамоллардан сўрайман, тунда осмонни тутган юлдузларга жавдираб, Йўлмирзамни ўйлайман, сўрайман. Қиблага қараб тиз чўкиб, Йўлмирзамни ўз паноҳингда сақлагин, деб илтижо қиламан. Саҳарлар қонли ёшлар тўкиб оқ тилаклар тилайман парвардигоримдан.

Тангабека. Кўз ёшларинг тупроққа сингса ҳам тилакларинг ерда қолмайди, келин. Иншоолло, фаришталарнинг оминига тушса ажаб эмас.

Шафақ. Айтганинг келсин, илоҳим!

Эшмирза. Ойи. Девона осмондаги фаришталарни кўрганмиш. Худди ириб қолган сутдаги қуртлардай, гуж-гуж ғивирлаб ётганмиш. Фаришта дегани қанақа бўлади, ойи?

Тангабека. Ҳали ҳам шу ердамисан, оёқ остида ўралашмай, бор, ўйна! *(Қамчисини ўқталиб қўяди.)*

Эшмирза. Булар Девона билган нарсани ҳам билишмайди-я. *(Кетади.)*

Тангабека. Эшмирза, бор, йилқичи Кўчарбойга айт, кўк дўнани тутиб эгарласин.

Эшмирза (узоқдан). Хўп, айтаман.

Тангабека. Мен чўпонларнинг олдига бориб келай... Вой, худойим, кўнглим шундай гашки, нима бўларини билмайман.

Шафақ. Уч йил! Уч йилдан бери кўзларим йўлда интизор! Муштоқликдан жигар-бағрим қон бўлди. Ун тўққиз баҳоримда Йўлмирзамсиз сўлиб қолдим, худди кечки шафақдек сўниб боряпман, онажон!

Тангабека. Бўйингда ҳам бўла қолмаган экан. Ақалли фарзанд билан юпанардинг, овунчоқ бўларди.

Шафақ. Ҳа, насиб бўлмади.

Тангабека. Шояд, тилакларимиз ижобат бўлиб, оқ подшо урушни тўхтатишга фармон берса-ю, бизни-килар ҳам эл-юрт қатори қайтиб келишса!

Шафақ. Қошки эди ўша кунларга етишсак.

Тангабека. Ёлчиқул қалинни бир ёқлик қилиб келса, оқсоқолларни чақираман. Бор, келин, қора ўтовдан хабар ол-чи, қимизни пиштишдимикин. Молни ўзим сўйдираман.

Шафақ. Хўп, ойн. (Кета бошлайди.)

Тангабека. Оқйингит қаёққа улоқди?

Шафақ. Зубаржад келган эди, тоғ томонга от чоптириб кетишди.

Тангабека. Ун еттига киришди-ю, ҳали ҳам болаликлари қолмаган!

Шафақ. Тўйларигача ўйнаб олишсин, даладаги тойчоқлардай яйрашсин. Зубаржад дунёда мопанди йўқ қиз, бамисоли малика! Оқйингит бўлса, ҳуснда Юсуф пайғамбардан ўтади. Яна шоирлигини айтмайсанми!

Тангабека. Қўй, келин, умматни пайғамбарга ўхшатма, гуноҳ бўлади.

Узоқдан овоз. Бойвучча, ҳой бойвучча, кўк дўнан далага қочиб кетибди!

Тангабека. Бир камии шу эди! (Кетмоқчи бўлади.)

Умалоқ ошиб Девона кириб келади.

Девона. Тангабека бойвучча опа, Тангабека бойвучча опа, бир қизиқ нарса кўрдим, айтиб берайми? *(Хахолаб кулади.)*

Тангабека. Ҳа, айт. Девона, айта қол, қизиқ нарса бўлса.

Девона *(сакраб ўрнидан туради)*. Тақилган қоя чўққисида бир она бургут тўртта палапонини ўлдирди. Олдин кўзларини чўқиб ўйди, кейин қаноти билан уядан суриб чиқарди. Палапонлар мана бундай юмалаб-юмалаб *(қилиб кўрсатади)* жарга тушиб кетди... Шундай томошадан қолдинг, бойвучча опа. *(Хахолаб кулади, сўнг бирдан маъюс.)* Она бургут нега шундай қилди экан-а?

Тангабек а. Сенга шундай кўрингандир. Девона, бургутнинг боласи атиги битта ёки иккита бўлади.

Девона. Уннки тўртта эди, бойвучча. Иккитасини бошқа уядан олган экан-да?

Тангабек а. Келин, бор, айт, Девонага овқат беришин, оч бўлса керак. Оч кишининг кўзига бир нарса тўртта бўлиб кўринаверади.

Шафақ. Юр, Девона.

Девона. Ҳалиги она бургут нега шундай қилди экан, бойвучча опа? Нега сизларнинг раҳмингиз келмайди, нега йнгламайсизлар, бағри тошлар! *(Йнглаганча Шафақнинг орқасидан чиқиб кетади)*.

Тангабек а. Мияси айниб қолибди бу тентакнинг. Беҳуда гап! Қушларнинг маликаси саналган она бургут ўз палапонларини чўқиб ўлдирармиди? Ундай десанг, ўз фарзандини ўзи нобуд қилган подшолар озми? Мансабга минган сари киши кўпроқ қонсирармиш. Ишқилиб, Девонанинг сўзлари яхшиликка кўринсин. Мен умримда бировга озор берган бўлсам, тапгрининг ўзи кечирсин... Э худо, кўнглим шундай ғашки, шундай ғашки, ичимни ит тирнаяпти. Фол очдирмасам бўлмайди шекилли. Чўпонлар бирон ёққа

кетиб қолармиди, бугун бўлмаса, эртага борарман.
(Ўтовга киради.)

Е л ч и қ у л киради. Т а н г а б е к а нинг ўтовни олдига ўтиради.

Е л ч и қ у л. Ишни битириб қайтсанг тўн кийдираман, деган эди бойвучча, кийдиради ҳам. Сўзининг ус-тидан чиқадиган аёл. Аммо лекин, янги тўнни кийиб, ясениб қаёққа борардим?.. Ҳар қалай кўнглим жойига тушди. Бир мағизни ёриб чиққан икки ниҳолдай Оқйигит билан Зубаржад бир умрга қовушади. Ана шунисига хурсандман. Оқйигитни ўн етти йил пуф-пуф-лаб ўстирдим, ўз ўғлимдан ҳам азиз бўлиб қолди. (Қичқириб.) Ҳой, бойвучча! Уйдамансан, бойвучча, мен келдим!

Ўтовдан Т а н г а б е к а чиқади.

Т а н г а б е к а. Келибди-ю, лалайиб ўтирганини қара! Ё ишинг унамдими? Ўғри қароқчига учрамадингми? Молларни омон-эсон олиб бордингми ишқилиб?

Е л ч и қ у л. Ҳаммасини тўкис-туғал олиб бордим. бойвучча. Аммо Рисқулбекнинг кўнгли тўлинқирамади. Назаримда, моллар кўзига оз кўринди. Яна йигирма беш от, элликта қўй берсин, деди.

Т а н г а б е к а. Шунисини билувдим-а! У очкўз тўярмиди! Отаси Элмирза тириклигида у билан кенгашиб, гапни бир ерга қўйган, «Оқйигит ўн еттига тўлганда қалиннинг қолганини берасан», деб менга васият қилган эди, васиятини бажардим.

Е л ч и қ у л. Мен ҳам шундай дедим. Лекин Рисқулбек кўзини лўқ қилиб туриб олди. Биз бир-биримизга сўз берганда Элмирзабек тирик эди, энди бекнинг ўзи ҳам, мартабаси ҳам йўқ. У дунёда бандаларнинг ҳаммаси баб-баравар, деса бўладими? Мен ҳам бўш келмадим. Молларни қайтаришга буйруқ бердим. Шундан кейин бир оз шахтидан тушди.

Тангабека. Шундай дегин? Бундай гапга қандай тили борди у разилнинг? Бу муртадлиги учун шу бугуноқ яйловга уруш очардимку-я! Ҳа, майли, болалар ҳаққи, гуноҳидан ўтаман. Худо хоҳласа, Йўлмирзам урушдан омон қайтса, ота шаъни учун курашади-ган йигит у.

Елчиқул. Сассиқ алафдан асл гул очилганига ҳайронман! Зубаржадни айтаман. Мен молларни ҳайдаб борсам, ўз қизимиздай олдимга чопиб келса бўладими.

Тангабека. Зубаржаднинг мақтовига сўз йўқ. Аммо Рисқул паст одам. У мол олишдан ҳам кўра, бизни камситиш, таҳқирлаш учун шундай деган. Бир кун қилмишига пушаймон еб қолар. Қаримталиқ дунё, қайтади.

Елчиқул. Рисқулбек, қизимга Соқмор чўлларининг ҳокими Қорахўжадан ҳам совчи келган эди, қайтардим, деб мақтанди, Элмирзабекка берган сўзимда турдим. Шуни бойвуччага алоҳида уқтириб айт, ихлосим баланд эканини билиб қўйсин, деди.

Тангабека. Гўё одамгарчилик қилибди-да, бизга! Такаббурлиги жонга тегди. Қўй, садқайи сўзим кетсин! Елчиқул, сен тезлик билан чўпонларга хабар қил, иккита яхши бўрдоқини сўйишсин, таомилга тўғрилаб, уруғларнинг кўнглини олайлик.

Елчиқул. Хўп бўлади, бойвучча, ҳозир айтаман. *(Кетади.)*

Тангабека *(орқасидан қичқириб.)* Ҳой, Елчиқул, янги тўннинг муборак бўлсин! Сўзидан қайтади-ганлардан эмасман!

Елчиқул *(саҳна орқасидан)*. Қуллуқ, бойвучча, қуллуқ!

Тангабека *(ёлғиз)*. Рисқулни айтаман. Манман деган эркаклар урушда жон бериб, жон олаётган бўлса, у бу ерда қутуриб юрса! Ҳой, бу ерда ким бор? Гу-

лемиш! Мана бу падосларни оқ ўтовга олиб бориб сол, маълум ошини ўша ерда берамиз. (Чиқади.)

Бир неча дақиқа ўтгач, бир аёл кириб, ёйиб қўйилган палосларни олиб чиқади, чул томондан Дарвеш келяпти. Утов орқасидан Девона чиқади.

Девона (катта устихонни кемириб). Бунинг энг маза жойини нега ичига солиб қўйиншаркан? Ҳеч олиб бўлмаёпти! (Чалқанча ётиб, огзига иликни қоқади.) Йўқ, тушмаяпти. Маҳкам ёпиштириб қўйинштипти... Қўя қол, еб тўймаган ялаб тўярмидинг! Бунинг ҳузурини бароқ кўради. (Итни чақиради.) Бароқ, Бароқ, маҳ... маҳ... (Олди-ортига қирамасдан суякни отади, суяк кириб келаётган Дарвешнинг олдига тушади.)

Дарвеш. Ё парвардигор, эшикдан кириб келган мусофирга ҳам тош отадиларми, ноннософлар!

Девона. Тошмас, суяк! Кемиролмадим.

Дарвеш (суякни кўриб, лабларини ялайди). Ўз ризқингга тупуриш нонкўрлик бўлади, эр йигит!

Девона. Менми эр йигит? Ха-ха-ха, мен девонаман, девона! Ие, кулоҳинг аломат экан-ку! (Дарвешнинг кулоҳини олиб, айлантириб кўради.) Ит думига ўхшаган попуги ҳам бор экан! Думидан ушлаб киясанми? (Дарвешнинг атрофида юриб, уни кўздан кечиради.) Уккига ўхшаб ҳурпайган экансанми? Яна ўзининг ҳам думинг бўлмасин, а? (Шақиллаб кулади.) Сен нега кулмайсан?

Дарвеш. Мен олисдан келдим, худонинг бандаси, силлам қуриб дармоним кетди. Бу ерлар қайси бекнинг яйлови бўлади?

Девона. Меники ҳам, бойвуччаники ҳам!

Дарвеш. Қирдаги қўйлар ҳам уникими?

Девона. Уники ҳам, меники ҳам. Ана у қоялар ҳам, ана у пода-пода булутлар ҳам меники. Ўша булутларга миниб олиб, сузиб кетсам ҳам бўлади, лекин бойвуччани кўзим қиймайди!

Д а р в е ш. Бойвуччанинг кими бўласан, ўзинг?

Д е в о н а. Девонаси. Бир замонлар Ҳозирқул деган исмим бўлган экан, энди исмим йўқ. Девона деган ҳамма билди. Девонани ранжитманглар, гуноҳ бўлади, дейди бойвучча.

Д а р в е ш. *(Девонага тикилиб қараб туради).* Манглайингда қора холинг ҳам бор эканми?..

Д е в о н а. Кўр бўлганмисан, хол эмас — фаришта муҳри.

Д а р в е ш. Неча ёшдасан, худонинг қули?

Д е в о н а. Мен худонинг қули эмасман, Девонаман! Сенинг ўзинг қулсан!

Д а р в е ш. Сен бечора, неча ёшда эканингни ҳам билмасан.

Д е в о н а. Менинг ҳеч қанақа ёшим йўқ, шундай ёш-пошсиз яшайвераман! Тўхта, сен кимсан ўзинг? Чопонингнинг барларини ит дабдала қилиб ташлабди-ку?

Д а р в е ш. Мен — дарвешман. Жаҳон кезиб, одамларга имон тарқатаман. Қани, Девона, бойвуччангнинг олдига олиб бор-чи мени. Тиззаларимда дармон қолмади, ҳолдан кетяпман: уч кундан бери туз тотганим йўқ.

Д е в о н а. Бойвуччанинг ўтови шу! Бойвучча опа, бойвучча опа! Дарвеш келди. Кел, томоша қил, кулоҳининг попуғи бор.

Елкасида меш билан ўтов орқасидан Ш а ф а қ чиқади.
Д а р в е ш н и кўриб тўхтайди.

Д а р в е ш *(ўзича)*. Субҳоноллоҳ, сув парисидай бу сулув қайдан пайдо бўлди? *(Кўксига қўлини қўйиб, эгилиб салом беради.)*

Д е в о н а. Тиззаларида дармон қолмаган Дарвеш шу бўлади, Шафақ.

Ш а ф а қ ўтов томонга юради.

Д а р в е ш. Чарчаб, чанқаб келган мусофирга бир қултум сув берсанг, савобга қолар эдинг, сулув қиз!

Д е в о н а. У қиз эмас, келин. Йўлмирзанинг хотини. Йўлмирзанинг ўзи оқпошшо урушида. Қелиб қолади! Кечаси, қулогимни ерга тутиб, от туёқлари дупурини эшитдим. Ҳадемай келиб қолишади.

Д а р в е ш (*фотиҳа ўқийди.*) Фаршталар Девонанинг сўзига омин десин!

Д е в о н а. Оллоҳу акбар!

Ш а ф а қ утовга киради. Д а р в е ш сулувнинг орқасидан ҳавас билан қараб қолади.

Д а р в е ш. Тангрининг қудрати зўр. Қўҳликни ҳам, хунукни ҳам ўзи яратади. (*Ўтиради.*)

Д е в о н а. Сен қўҳликми ёки хунукми?

Д а р в е ш. Қўҳлик эмас..

Д е в о н а (*диққат билан қараб*). Хунук, хунук.

Ш а ф а қ катта товоқда қимиз олиб чиқади.

Ш а ф а қ. Ма, бобой, қимиз ич, ташналигингни босади.

Д а р в е ш (*косани олади, нималардир ўқиб, бамайлихотир ичади*). Раҳмат, сулув, муродинга ет!

Ш а ф а қ. Айтганинг келсин.

Т а н г а б е к а кўринади.

Д е в о н а. Бойвучча! Дарвеш, дарвеш келди.

Д а р в е ш (*ўрнидан туради*). Ассалому алайкум, бойвучча, элу юртингни, молу жонингни худо ўз паноҳида асрасин, сиҳат-саломатлик, хотиржамлик бўлсин, бойвучча, бошингдан бахт қуши аримасин.

Т а н г а б е к а. Раҳмат, мусофир, айтганинг келсин, сенинг ҳам ниятинг хайрли, қадаминг қутли бўлсин, хуш кўрдик.

Д а р в е ш. Қани, ўтириб бир ҳақингга дуо қилайлик, бойвучча!

Фотиҳа ўқийдилар.

Девона. Мен иккинчи марта ўқишим бу фотиҳани.

Д а р в е ш. Такрорлашдан дуо қаримайди. *(Бойвуччага тикилиб-тикилиб қарайди.)*

Т а н г а б е к а. Қани, сўзла, қаерлардан бўласан, мусофир?

Д а р в е ш. Мен пайғамбар элчиси, бойвучча, Маккаю Мадинадан келяпман. Пайғамбарнимизнинг муқаддас қабр тошларига бошимни қўйиб, хокларини бу қўлларим билан кўзимга суртиб, оби замзамлардан татиб келган муборак зотман. Бу фоний дунёда осий бандаларига нмон ато қилиб юришдан савоб иш борми?

Т а н г а б е к а. Табаррук зот экансан, ниятинг эзгу, сафаринг хайрли экан, мусофир!

Д а р в е ш. Эзгу, бойвучча.

Т а н г а б е к а. Оламда тинч-омонликми?

Д а р в е ш. Омонлик, бойвучча, сенга ҳам яхши хабар келтирдим. Оқпошшонинг лашкарлари енгиб, сизнинг элигизда ҳам тинчлик қарор топади. Кутганларингизнинг йўли оқ, худо хоҳласа. *(Шафаққа қараб.)* Ҳадемай от ўйнатишиб келиб қолишади.

Девона *(ётиб, ерга қулогини қўйиб тинглайди)*. Пўқ, бугун от дупури эшитилмаяпти.

Т а н г а б е к а. Девона, жим бўл, мусофирнинг сўзини бўлма! *(Дарвешга.)* Авлиё, хушхабаринг учун сенга уюримдан энг яхши йилқини суюнчига бердим, танлаб ол!

Д а р в е ш. Қуллуқ, қуллуқ, бойвучча, менга бу дунёнинг мол-давлати керак эмас, мен худонинг қулиман. Тўярлик овқат, тунарлик бошпана берсанг, законинг шу менга!

Ш а ф а қ *(ўзича)*. Авлиё одам экан-а, тавба.

Тангабека. Майли, сенинг айтганинг бўлсин. Келин, дарров дастурхон олиб кел, мусофир овқатланиб, дам олсин!

Шафақ. Хўп бўлади, ойи.

Тангабека. Яхши меҳмон ўз ризқи билан келади, дейдилар, тўйнинг устидан чиқдинг. Ўртанча ўғлимнинг қайлиги учун бугун қалинни тўкин бериб бўлдим. Кечқурун оқ ўтовда маслаҳат оши бераман, уйнимизнинг тўри сеники бўлади.

Дарвеш. Мени сийласанг, сени худо сийласин, гуноҳларингни тангрининг ўзи кечирсин, бегуноҳ бандаси йўқ...

Девона. Ие, бегуноҳ одам йўқ? Менинг ҳам гуноҳим борми, Тангабека бойвучча опа?

Тангабека. Сенинг гуноҳинг йўқ, Девона, сен бегуноҳсан!

Дарвеш (*ўзича*). Тангабека?..

Тангабека. Қани, ўтовга марҳамат, мусофир?

Дарвеш. Сенинг номинг Тангабеками, бойвучча?

Тангабека. Шу Девонадан бўлак ҳеч ким номини тилга олмайди, Элмирзабек ўлганидан буён ҳамма мени бойвучча деб атайдн. Назаримда, менинг номим сени ҳайратга солиб қўйдн чоғи?

Дарвеш. Йўқ, бойвучча, жуда чиройли исм экан, бундай чиройли исминн энди эшитишим, шунинг учун галати туюлди. Элмирзабекнинг ўзини билмасам ҳам, донгини эшитганман. Қазо қилган экан, раҳматликнинг жойи жаннатда бўлсин.

Тангабека. Ўтовга кир, мусофир, дастурхон мунтазир. (*Ўтовга киришади.*)

Девона. Бу дарвешнинг кўзлари худди уккини-кига ўхшайдн, юм-юмалоқ, ўқрайиб туради... Ҳа, бориб қоя қаъридаги бургут палапонларини кўмиб келай, ҳамма ўликларни кўмишади-ку ахир! (*Кетади.*)

Ўтовнинг икки томонидан Зубаржад билан Оқйигит

чопиб чиқишиб, ўзларини бир-бирларининг қучоқларига отади-
лар. Иккиси ҳам суворий кийимида.

Зубаржад. Шу дақиқадан умримнинг охирига-
ча қучоғингдан қўйма мени, шунқорим!

Оқйигит. Энди бизни ҳеч ким ажрата олмайди,
Зубаржадим, оқ каптарим!

Зубаржад. Худо саховатли, Оқйигит, иккимиз-
ни бир тупроқдан яратган. Туғилишимиз билан бизни
қовуштирган ҳам тангрим, шундай бўлгандан кейин,
бизни ким айирсин, шунқорим!

Оқйигит

Қип-қизарган кунга боққанда
Йўқотаман ихтиёримни.
У — қуёшми ё муҳаббатдан
Ёниб турган ўнг ёноғингми?

Салқин тунда осмонда тўлиб,
Мағрур болқиб боқар нурли ой.
Мени асир этган ой бўлиб
Чап ёноғинг сенинг ҳойнаҳой!

Яна тунда ой кўкка чиқиб,
Нури тутса яйловни, қирни,
Чап бетингдан ардоқлаб ўпиб,
Ухлатаман мен ўзим сени.

Тонг оқариб, чиққанда офтоб,
Шуъласига тўлганда жаҳон,
Унг бетингдан ўпиб беҳисоб,
Дейман: «Ёрқин қуёшим, уйғон!»

Сўнг боқарман жамодингга лол,

Кавсар лабинг бўсасидан маст.
Муродимга етганимдан шод.
Ишқ шаҳиди бўлсам ажабмас!

З у б а р ж а д

Лабларимни лабларингга қўйиб,
Дарҳол яна бағишлайман жон.
Бахтнинг тотли ўтида куйиб,
Ўлсам ўпиб, сен тирилт шу он!

Сен ўпиб ўлсанг, мен ўпиб тирилтираман, мен ўлсам сен ўпиб тирилтирасан! Бас, шундай экан, биз ўлмаймиз, Оқйигит. *(Яна қучогига ташланади.)*

О қ й и г и т. Агар сен бўлак эл-юртда туғилсангу умримда сени кўрмаган бўлсам, нима қилар эдим, Зубаржад? Ушанда ҳам албатта сени излаб топар эдим, тоғлар ошиб, дарёлар кечар эдим, овозим борича: «Зубаржад, қайдасан?» деб сўроғлардим бутун борлиқдан. Албатта топар эдим сени, Зубаржад!

З у б а р ж а д. Мен товушингдан таниб ўзим сен томонга йўлга чиқар эдим, Оқйигит! Қўлимдаги ҳасам игнадай бўлиб, этикларимнинг ўкчаси япроқдай қолгунча ахтарар эдим сени! Ва излаб топар эдим! *(Яшнаб, шод куйлайди.)*

Мен, Зубаржад отлидирман,
Оқйигитнинг ёридирман.
Бир кўришга зоридирман,
Билган борми, бизнинг ёрни?

деб кетаверардим. *(Кулади.)*

О қ й и г и т. Йўқ, йўқ, Зубаржад, ундай мудҳиш тақдир бизга бегона!

З у б а р ж а д. Оқйигитим, айирмоқни ўйлаганлар бўлса, ўйига етмасин, илоҳим... Вой тавба, нималарни ўйляяпмиз?..

Оқйигит. Ҳеч ким айирмайди бизни. Мен сени
ҳеч кимга бермайман!

Оқйигитман, орим бор,
Енгинамда ёрим бор.
Ҳеч ким енгмас қудрат берган
Танда қайноқ жоним бор.
Ор деганим — Зубаржад,
Ёр деганим — Зубаржад,
Томиримда кезиб юрган,
Жон деганим — Зубаржад!

Зубаржад (*бирдан кайфи ўзгариб*). Замон биз
ўйлагандай тинч эмас, Оқйигит, оқподшо аканг синга-
ри сени ҳам урушга олиб қўйса, нима қиламан?

Оқйигит. Янгам Шафақдай сабр-тоқат билан
кутасан мени!

Зубаржад. Йўқ, Оқйигит, Шафақдаги тоқат
менда йўқ, сенсиз бир кун ҳам яшашга сабрим йўқ.
Овга борсанг ҳам, ёвга борсанг ҳам мен ёнингда бўла-
ман.

«Ор деганим — Зубаржад,
Жон деганим — Зубаржад»—

дединг-ку, ор билан жон ҳаминша йигит билан бўлади.
Ҳар қандай эркакдан яхшироқ от чопаман, ҳар қандай
мергандан ўзиб ўқ отаман.

Оқйигит. Сен менга хотингина эмас, қанот бў-
ласан, Зубаржад, қанотсиз учган шунқор борми? Сенсиз
йўлдан адашаман, сенсиз сафар бемаъно. Чиндан ҳам
сен отда ботирлардай еласан, ҳали ҳатто мендан ҳам
ўзиб кетдинг-ку!

Зубаржад. Сенинг ёнингда бўлсам ҳеч нарса-
дан қўрқмайман... ҳатто, ҳатто...

Оқйигит. Қўй, бундай гапларни. (*Зубаржаднинг
оғзини беркитади.*)

Зубаржад (шод, эркаланиб). Оқйигит, бирдан мени дев олиб қочиб кетса-чи? Мана бундай ғойиб бўлиб қолсам-чи? (Қаттиқ кулиб ўтов орқасига яширинади.)

Оқйигит. Мен девга мана бундай ташланиб қувниб етаман-да, сени тортиб оламан. (Иккинчи томондан ўтов орқасига югуради. Бир дақиқадан сўнг ҳалигидай икки томондан чопиб келиб бир-бирларини қучоқлаб оладилар.)

Зубаржад. Вой-вой, жуда даҳшатли экан-ку, бу дев! Қучоғига қисиб жонимни олаёзди-я. (Оқйигитнинг кўксига бошини қўяди.)

Оқйигит. Юрагимнинг талпинаётганини эшитяпсанми? Худди қанотли қушга ўхшайди-я!

Зубаржад. Мен бу қушни олтин қафасда сақлайман, ҳамманинг ҳасадли назаридан узоқда сақлайман, эшитяпсанми, ҳеч кимга бермайман!

Оқйигит. Берма, менинг суюклим, берма! Шу купгача сен худди эгар кўрмаган ҳуркак тойга ўхшар эдинг, бугун бутун бошқасан, менинг Зубаржадим!

Зубаржад. Бугундан бошлаб бир умрга сеники бўлдим, Оқйигит!

Оқйигит. Утган кечада даҳшатли бир туш кўрдим: учиб юрган кўк каптарни калхат олиб кетай деди. Қўрқиб уйғониб кетдим. Сени ўйладим.

Зубаржад. Қорахўжа уругидан совчи келганини юрагинг сезибди-да. Совчиларни кўрибоқ менинг ҳам жоним ҳалқумимга келди.

Оқйигит. Хайрият, отанг мардлик қилибди, Қорахўжага унча-мунча одам бас келмайди.

Зубаржад. «Менинг қизим ҳам, ваъдам ҳам битта, қайта-қайта узатадиган қизим ҳам, қайта-қайта бузадиган ваъдам ҳам йўқ», дебди отам. Совчилар жаҳл билан отамни яниб жўнашипти... Лекин отам нимадандир ташвишда.

Оқйигит. Қорахўжадай мудҳиш бекнинг сўзини

рад қилиш ҳазил эмас, Зубаржад, отанг жуда ҳам бо-
тир одам.

Зубаржад. Отам менинг бахтимни тилайди. Ме-
нинг бахтим ёлғиз сенсан, Оқйигит.

Оқйигит. Ойим бугун оқ ўтовда улуғларга зиё-
фат берса керак. Ёш-яланглар кўл бўйига чиқишади,
сен билан менинг шаънимизга ўйин қилиб беришади.
Давранинг ўртасида кўл юзидаги оқ нилуфарга ўхшаб
сен турасан, Зубаржад! Мен севги тўлқинида сузган-
дай бахтиёр сўзиб бораману, шу нилуфарни узиб
оламан.

Зубаржад. Уз, Оқйигит, узиб ол! Нилуфар се-
ники! (*Маъюсланади.*)

Оқйигит. Нега маъюс тортдинг. Нилуфарим, ё-
қўнғдинг бирор сўзимдан озор чекдимми?

Зубаржад. Биз иккаламиз ҳам жуда онкўр
эканмиз, Оқйигит, онанг олдида тиз чўкиб, миннатдор-
чилик ҳам билдирмадик. Фотиҳаларини олдиғу қуллуқ-
ни насия қылдик.

Оқйигит Зубаржаднинг қўлидан ушлаб ўтов эшигига келади.
Иккиси ҳам тиз чўкишади.

Оқйигит

Оқ сут бериб боққан ўғлинг қошинга келди.

Оқ ўтовдан чиқ, эй онажон!

Икки юрак бир ишқ билан сенга эгилди.

Оқ фотиҳанг бер сен, онажон!

Ўтовдамсан, онажон?

Ўтовдан соқолни силаб Дарвеш чиқади. Ёшлар сароси-
мада. Кейин Тангабека кўринади.

Тангабека (*Дарвешга*). Ўғлим Оқйигит билан
келин бўлгуси Зубаржад шу бўлади! Ҳақларига дуо
қилиб, фотиҳа бер, мусофир!

Д а р в е ш. Ё, парвардигор, Оқйигит билан Зубаржад отли бу қулларингга ўзинг инсоф-тавфиқ бер, ҳамжиҳатлик ва аркон давлат ато қилгин, оллоҳу акбар!

Т а н г а б е к а. Пайғамбар элчиси аталган муборак одам фотиҳа берди сизларга, болаларим. (*Дарвеш бош эгиб туради.*) Ёзиқ бандаларига имон тарқатиб юришдан бошқа иши йўқ бунинг, бахтли бўласизлар.

О қ й и г и т. Отам васиятига амал қилиб, бошимизни қовуштириб, савобимизга қолдинг, ойи, тиз чўкиб қуллуқ қиламиз!

Т а н г а б е к а. Васият, урф-одат биз учун муқаддас қонун, болаларим, сизлар ҳам унга хиёнат қилманг! (*Аввал Зубаржаднинг бошига ўнг қўлини қўяди.*) Кўкрак сути бериб ўстирмаган бўлсам ҳам, Зубаржад, бағримга босиб фотиҳа бераман. Менинг хопадонимга болам бўлиб кирасан. (*Оқйигитнинг бошига қўлини қўяди.*) Яширмаймэн, энг суюкли ўғлим сен, Оқйигит! Ҳамиша бахт, толе ёр бўлсин, омин!

О қ й и г и т (*сакраб оёққа босади, Зубаржад ҳам туради*). Онажон, сен мени ёруғ дунёга келтириб бир марта бахтиёр қилган эдинг. Зубаржадим билан қовуштириб, менга бир олам толе ато қилдинг, одамга бундан катта бахт ҳам, давлат ҳам бўлмайди, онажоним!

Қуёш, ойли кўким бор,
Қир, яйловли юртим бор,
Барини сен бердинг, онажон!
Оппоқ бахтга мўл бўлдим,
Муҳаббатга қул бўлдим,
Барини сен бердинг, онажон!

Т а н г а б е к а. Аввало, болаларим, юрак қули бўлманглар, ақл қули бўлинглар! Кўнгил дарёдай бебош нарса, тўлқинланиб ҳар ёққа сени ураверади. Ақл тоғ чўққисидай юксак ва мустаҳкам бўлади. Унга суянган йиқилмайди, болаларим!

О қ й и г и т. Угитларингга қуллуқ, ойижон! Яхши орзулар тўлқинга солган юрак ёмонлик келтирмайди.

Т а н г а б е к а. Ҳали ёшсан, болам, ақл билан юрак ўртасидаги кураш жангини билмайсан. Мабодо бошингга тушиб қолгудай бўлса, ақлингга қулоқ бер!

О қ й и г и т. Ёзмишдан дейдилар. Лекин мен учун она сўзи — тақдир муҳри. Сўзингдан чиқмаймиз, ойижон.

Д а р в е ш. Шундай... Шундай итоатли бўлинглар! *(Бир чеккага ўтиб бошини эгиб ўтиради, ўзича.)* Буларни истиқболда турли-туман шодлик, бахт, севги кутади. Орқаларида дилларига хиралик соладиган ҳеч нарса... Мен-чи, эй умр, эсиз умрим...

Т а н г а б е к а. Аканг урушдан қайтиб келиши билан бутун яйловни чорлаб тўй қиламиз, катта улоқ чоптирамиз. Элмирзанинг зоти ҳали тирик! Боринглар, ўйнанглар энди, болаларим!

О қ й и г и т. Кетаверайликми, ойн!

Т а н г а б е к а. Сабр қилинг! Ҳой, келин! Шафақ!

Ш а ф а қ ўтовдан чиқади.

Ш а ф а қ. Чақирдингми?

Т а н г а б е к а. Ҳа... Анави иккита хитой коса борку, ўша косаларга қимиз тўлдириб чиқ!

Ш а ф а қ. Хўп бўлади.

Т а н г а б е к а. У вақтда икковинглар ҳам бешикдаги гўдак эдинглар. Худди мана шундай кўклам пайти эди. Отанг раҳматлик катта пойга берди. Зиёфатда зодагон, улуғлар нақ тумонат. Шу зиёфатда Рисқулбек билан Элмирзабек сизларни бешиккертти қилиб қўйишди. Тўй яна уч кеча-ю кундуз давом этди. Оқмон шоир сизларнинг шаънингизга қўшиқ тўқиди.

О қ й и г и т

«Кўкка боқиб ўй сурдим,
Юлдузни ёндош кўрдим.

Ерда икки гўдакнинг,
Умрини йўлдош кўрдим...»

Шу қўшиқми ойи?

Тангабека. Шу, Оқйигит, шу!

Косаларни кўтариб Шафақ чиқади.

Мана шу косаларни тўлдириб икки бек қимиз ичишди. Шундан бери ўн етти йил ўтди. Бу косаларда энди сизлар ўз бахтингиз учун ичинг!.. Шу лиммо-лим жуфт косадай толенгиз тўлиқ бўлсин, бахти бекам бўлинг!

Шафақ косанинг бирини Зубаржадга узатади. Зубаржад косани лабига олиб бориб, тўхтаб қолади. Шафақ косани Оқйигитга тута туриб, кўзи Дарвеш назарига тушади.

Шафақ косани ташлаб юборади. Ҳамма саросимада.

Тангабека. Сенга нима бўлди, келин?

Шафақ. Билмайман.

Тангабека. Яхшиликдан башорат эмас, Шафақ. Илоҳим, яхшиликка кўринсин!

Оқйигит. Хафа бўлма, ойнжон, коса бутун! Қимиз тўкилган бўлса ҳечқиси йўқ, оқлик!

Шафақ. Қуйинма, она, худо хоҳласа, уларга ҳеч нарса бўлмайди, нима келса ҳам менинг бошимга келсин, мен тўқдим.

Оқйигит. Умр бўйи фолбин, ирим-сиримга топиндинг, ойи, бирон нарсани ўзгартиролдингми? Қуёш боягидай чарақлаб болқийди, майсалар боягидай ям-яшил. Шу хаёлларни итқитиб ташла, она, бугунги шодлигимизга ташвиш ваҳима кўланка солмасин! Бизга фотиҳангни бердингми, бас. Бир коса эмас, ўн коса қимиз тўкилса ҳам бизга ҳеч нарса бўлмайди. Қўш юлдуз осмонимизда порлаб тураверади!

Д а р в е ш. Қисматимиз пешонамизга ёзиғлиқ. Уни ҳеч нарса сидириб ташлаёлмайди. Таҳлика қилма, бойвучча, ёзилгани бўлади.

О қ й и г и т. Ойи, мана биз иккаламиз бир косадан ича қоламиз, қайтага яхши бўлди, бир косадан ичсанг янада ширин татийди, ростми, ойи?

Т а н г а б е к а ичдамайди.

З у б а р ж а д. Хафа бўлма, бойвучча опа, косамиз лиммо-лим! Ма, Оқйигит, аввал сен ич, ўтинамани!

О қ й и г и т. Сен ич, Зубаржад, ўз улушингни аввал сен ич, қолганини мен ичмаман. (*Зубаржад ичади, кейин Оқйигит охиригача ичади.*) Умримда бундай тотли қимиз ичмаганман!

Т а н г а б е к а. Насибангизни бутун ичмадинглар, болажонларим! Бахт толеингиз ярим-ёрти бўлмасин, илоҳим.

О қ й и г и т. Иккимиз бир тан, бир жон бўлгандан кейин бир бахт кифоя эмасми, онажон!

Д е в о н а чопиб киради, орқасидан Э ш м и р з а кўринади.

Д е в о н а. Бойвучча, бойвучча опа, суюнчи бер!

Э ш м и р з а (*сакраб, сакраб*). Суюнчи, суюнчи! Суюнчига беш олтин, суюнганга ўн олтин!

Д е в о н а. Суюнчи, суюнчи! Ие, нега ҳеч ким суюнмайди?

Т а н г а б е к а. Қувончли хабарингни айтиб, ҳали севинтирмадинг-ку, Девона?

Д е в о н а. Ҳозиргина чопар ўтиб кетди. Урушдагилар қайтпти, деди. Аскар йигитлар Кўктепага кўтарилаётган эмиш.

Э ш м и р з а. Чопарнинг оти терга ботиб кетган. Уқ-ёйи обкашга ўхшайди. Акам келганда камонини мен ҳам тортиб кўраман.

Тангабека. Сени худонинг ўзи ёрлақасин. Девона, суюнчига сенга сарпо кийгизаман, Эшмирзага шойи яланг тўн қилиб бераман.

Девона. Суюнчига менга хотин олиб бер, бойвучча, ҳаммасининг хотини бор, фақат менинг хотиним йўқ, Эшмирзага ҳам хотин олиб бер!

Тангабека. Бу тентакка нима десам бўлади? Ҳамма ҳам хотинли бўлавермайди, ахир!

Шафақ (*турган жойида гандираклар кетади*). Бундай севинчга етар замон бор экан, тангрим! Юрагим, юраккинам шунқорга ўхшаб қиндан чиқа ёзяпти, онажоним! (*Танзабеканинг пинжигига тиқилади.*)

Тангабека. Қатта шодлик қайғудан оғир келади, болам, бардам бўл!

Девона (*ётиб тинглайди*). Отларнинг дупури эшитляпти. Биттасининг оти шатирлатиб чопиб келяпти, шу Йўлмирза бўлса керак?

Тангабека. Насибаси қўшилган бўлсин, боламнинг, насиба ҳайдаб келади.

Оқйигит. Ижозат бер, онажон, Зубаржад икковимиз акамизни қаршилагани чопайлик! Отларимиз тайёр, эгарланган!

Тангабека. Расми, ёвга кетгани узатиб бормайди, қайтганинг йўлига чиқмайди, болаларим! Бурунгилар сабр, сабр деганлар.

Дарвеш. Мана, бойвучча, башоратимга тан бердингми. Тилакларингни худонинг ўзи қабул қилди.

Тангабека. Бизни сен хушнуд қилсанг, сени худо қувонтирсин!

Шафақ. Тоқатларим тоқ бўлди, ойижон, кўзим тиниб, ер-кўк айланаётгандай! Ижозат бер менга, истиқболига югурай! Йўлмирзамни олиб келган отнинг ёлларини тараб ўпай, изларини кўзимга суртай.

Тангабека. Сабрсиз бўлма, келин!

Зубаржад (*Шафақ олдиға келади*). Шодлик сени мажнунтолдай эгиб қўйди, Шафақ. Бошингни кўтар, овсин! Сенинг қувончинг ҳаммамизнинг қувончимиз, жонгинам!

Шафақ. Кутиш йиллари бу қадар қийин туюлмаган эди, Зубаржад. Дилинг талпиниб, кўзинг кўрмагандан оғири йўқ экан!

Девона (*узоққа қараб*). Ана, тепага отлиқ чиқди... яна... яна бири чиқди... вой-вой, бунча кўп экан? Ҳамма ўша томонга қарайди. Дарвешгина жойидан қимир-

ламай ўтирибли.

Эшмирза. Олдинда келаётганининг учинчиси акам... худди ўзи...

Тангабека. Йўқ, у эмас. Ўз ботиримни ўзим танимайманми?

Оқйигит. Анави тўртинчиси акамга ўхшайди!

Тангабека (*Шафаққа назар ташлаб*). Келин, ёвдан голиб қайтган эрини шу тахлит кутадимиз?! Устбошингга қара! Эринг нима дейди?

Шафақ (*бирдан ҳушини йиғиб*). Рост айтасан, онажон! Эс-ҳушимдан ажраб қолибман. Нима қилай, қайси кўйлагимни кияй, онажон, айт, нимани кияй?

Танбека. Бугун ярашганин танлаб кий!

Шафақ. Тўй оқшомни кийган кўйлагимни кийиб чиқсам-чи?! Бўладими, ойна!

Зубаржад. Ўшани кий, Шафақ, ўшани кий, овсин. Бугун ҳам тўйинг!

Шафақ шошилинич ўтовга кириб кетади. Бир дам жимлик.

Тангабека. Ҳалиги чопар нега бизникига кирамай ўтди экан?

Девона. Суворисиз бир от етакда оқсаб келяпти-ю, лекин жуда қайсарлик қияпти.

Оқйигит. Мен акамни кўрмаяпман, нега одамлар ичида акам йўқ? Сен кўряпсанми, ойна?

Тангабека. Билмайман, болам, ҳамма отлиқ кўзимга аканг бўлиб кўриняпти.

Оқйигит. Акам йўқ, ойи. Олдингилар яйловга етиб келди. Акам юзбоши ахир, юзбоши олдинда келмайдими?

Девона. Ана, ҳалиги оқсоқ отнинг юганини олиб, чўлга ҳайдаб юборишди.. Йўқ, от кетмай яна бошқаларга қўшилиб олди.

Ҳамма жим кузатади. Шафақ кийиниб чиқади.

Шафақ (*ўзича*). Мана, тўй кўйлагимни кийиб, сенинг билан қовушмоққа чиқдим, меннинг Йўлмирзам! Сен отнингга қамчи уриб нега олиб келмаяпсан? О, Йўлмирзам, менда заррача сабр-тоқат қолмади. (*Зубаржад билан Оқйигит ўртасига киради.*) Сизлар кўр-япсизми? Нега мен кўрмаяпман, ё худо, мен ҳеч кимни кўрмаяпман, Йўлмирза қайси бири?

Ҳамма жим. Утов орқасидан отлиқлар ўта бошлайди.

Тангабека (*олдиндаги отлиққа*). Бойиш, сенми-сан? Нега ёнингга Йўлмирза кўринмайди? (*Отлиқ ўтиб кетади.*) Неган жавоб бермайсан, Бойиш?!

Оқйигит. Бошини эгиб ўтиб кетди..

Тангабека. Ҳой, Борлибой, юзбошингиз Йўлмирза нега орқада қолиб кетди? (*Уша томонга интилади.*)

Оқйигит. Бу ҳам бошини эгиб ўтиб кетди..

Тангабека. Ҳеч бўлмаса, сен жавоб қил, Қўлдош, нега орангизда Йўлмирза йўқ? Менинг болам қаёқда қолди?

Девона. Бари ўтиб бўлди..

Тангабека. Ҳаммасининг тили кесилганми, нима бало? Нега жавоб қилмай ўтиб кетишди?!

Ёвдан қайтаётганлардан бири келиб, Бойвучча олдига юган билан кичик бир тугунча қўяди. Девона югуриб келиб юганини олади. Тугунчани ушлаб кўради.

Девона. Бу тугунчада яна олтин бўлмасин, бойвучча?

Тангабека. Тупроқ! Қора тупроқ! Йўлмирзамнинг қабр тупроғи! Оҳ, болам, болам, болам!

Шафақ. Йўлмирза! Йўлмирзам! Ёнингга торт, Йўлмирза! Торт мени ёнингга, Йўлмирзам! Бу тўй кўйлагим кафаним бўлсин! *(Қичқириб йиғлаб, Оқйигит билан Зубаржид ўртасига йиқилади.)*

Улар ўзларини четга оладилар. Шафақни ҳеч ким суямайди.

Тангабека. Мен сенга нима гуноҳ қилувдим, э, худо! Мени жазолаганинг жазолаган! Умрим бўйи газабингдан қутулмадим! Гуноҳим нима?! *(Бирдан жим қолади.)* Болам... Ўғилгинам, болам!..

Девона Шафақ ёнига ўтириб, унинг сочларини силайди.

Девона. Йиғлама, Шафақ, сен менга хотин бўласан!

ИККИНЧИ ПАРДА

Орадан бир неча кун ўтган. Тангабеканинг ўтовни. Оқсоқоллар ўтирибди. Дарвени ҳам шу ерда. Гўшт еб бўлиб, қимиз ичяптилар. Бир чеккада Шафақ.

Тангабека. Қани, келин, чаққон, чаққон. Оқсоқолларнинг қўлларига сув қуй! Кейин бошқа ишларга қара!

Шафақ дашшўй ва қумгон тутиб меҳмонларнинг қўлларини ювдирадн.

Биринчи оқсоқол. Раҳмат, бойвучча, жуда катта зиёфат қилиб юбординг, феълингни худо ҳаминша шундай кенг қилсин!

Иккинчи оқсоқол. Хонадонингни Элмирзанинг саховати тарк этмабди, келин. Давлатингга худо барака берсин. Сен бойвуччагина эмас бек, бекасан.

Учинчи оқсоқол. Сахийнинг давлати камаймайди, дейдилар. Бу дунёни ким орқалаб кетибди. Еганинг, ичганинг қолади, ўйнаб-кулганинг қолади. (*Шафақ қўлига сув қуйганча бармоқларини ялайди.*)

Тангабека. Энди қимиздан тановул қилинглар.

Учинчи оқсоқол. Таомдан улуғ бўлмоқ гуноҳ! Тановул қиламиз, бойвучча. (*Очкўзлик билан ичади.*) Бай-бай-бай, бутун томирларимга мойдай ёйилиб кетди-я.

Ш а ф а қ кетади.

Тангабека. Рисқулбекка чопар юборган эдим. Ҳанузгача дараги йўқ.

Учинчи оқсоқол. Элбошиннинг элда иши чиқиб қолгандир-да.

Иккинчи оқсоқол. Санқиб юрмагандир, албатта.

Биринчи оқсоқол. Келмас бекни кутмайдилар.

Учинчи оқсоқол. (*Қимиз ичади.*) Бу гап ҳам тўғри.

Тангабека. Нима қилсам — нима бўлади, деб тунлар мнжжа қоқмай ўйлаб ўйимга етмайман. Сизларнинг маслаҳатингизга муҳтожман. Фозил ҳукмингизни чиқариб беринг, оқсоқоллар!

Биринчи оқсоқол. Ҳа, бойвучча, бахтингга раҳна кетди. Лекин уни тиклаш керак. Улган кетидан ким ўлибди?! Тириклар тириклигича кун кўраверади.

Учинчи оқсоқол (*қимиз ичиб*). Ейди, ичади, дунёдан ўтаверади.

Биринчи оқсоқол. Фалакнинг гардиши, бойвучча. Кўнмай иложинг қанча?

Тангабека. Шу фалак гардишини изига солиб юбормоқ керак.

Иккинчи оқсоқол. Кенгашлик тўй тарқамас деганлар, кенгашиб кўрайлик.

Тангабека. Шафақ келин ўн гулидан бир гули очилмай, мана, эрсиз қолди. Уни уюр-уюр мол бериб олганимдан хабарингиз бор. Оқйигит учун Рисқулга қалинни тўлаб бўлганман. Энди нима қилай, йўл-йўриқ кўрсатинглар!

Иккинчи оқсоқол. Ўтганлардан қолган одат ва таомил бор, васият бор, бойвучча, шарият шаръидан чиқиб бўлмас!

Учинчи оқсоқол. Кенжа ўғлингни ҳам ўйла-маслик инсофдан эмас. Кенжанг ҳам ўсиб бўйи етиб қолди. Неча ёшга борди?

Тангабека. Ҳали бола, энди ўн иккига тўлди.

Учинчи оқсоқол. Мен тўққиз ёшимда акамдан бева қолган янгамга ўйланиб, унинг қўйнига кирганман.

Биринчи оқсоқол. Бизни чақирганингадەқ билгандим, бойвучча. Бу ҳақда бир сен эмас, бутун уруғ ўйлапти, сенинг ташвишинг уруғнинг ташвиши. Юрсам ҳам, турсам ҳам ўйлайман. Мана бу қурдошимиз айтганидай, таомилга амал қилиб, удумимизни тутаёлик. Ўтганлар васиятини адо этаёлик!

Иккинчи оқсоқол. Эшмирзани янганинг қўйнига киритиб бўлмайди. Бу шариятга хилоф, негаки ўздан катта тирик акаси бор, улуглар!

Биринчи оқсоқол. Буни ҳам ўйлаб келдим, ўйлаб ўтирибман. Бу ерда биргина йўл бор, бойвучча. Шафақ келин Оқйигитга бўлади. Рисқул олган қалинни қайтариб беришга қурби етса, қизини Қорахўжа уруғига беради-қўяди. Янглишмасам, совчилар ҳам келиб юрган эди.

Д а р в е ш безовта.

Тангабека. Қалинни катта олган. Қайтаришга қурби етармикан? Бойнинг моли ҳам ҳисобли.

Учинчи оқсоқол. Қайтармаса, Зубаржадни кенжанг Эшмирзага унаштириб, икки тўйни бирга ўтказасан. Улуғ ҳам еб-ичиб, кўнгилхушлик қилиб қолади. Эл орасида бундақанги тўйлар бўлмаганми?

Тангабека. Оқйнгит билан Зубаржад нақ бир олманинг икки палласи! Бир-бирларини ўлгудай суюшади. Ун етти йиллик ширин орзуларидан маҳрум этиш жуда қийин савдо.

Иккинчи оқсоқол. Суюшмоқ—шайтоннинг макри. Бандаларни йўлдан оздириб ҳаром-харишга бошлаган ҳам ўша ошиқ-маъшуқлик эмасми? Уша! Ҳамма ўшаларнинг касрига учраяпти.

Тангабека (*сесканиб кетади*). Тўғри айтасан..

Биринчи оқсоқол. Ихтиёр бизда эмас, бойвучча, шарнат шуни тақозо қилади. Рисқулдан қалин қайтмас, икки ўглингни бирваракай уйлантирасан. Аммо, аввал Пўлмирзанинг қирқини ўтказиш керак.

Иккинчи оқсоқол. Бўлмаса шундай деб фотиҳа қиламиз, бойвучча.

Дарвеш. Эл огалари, андак сабр қилинса. Мусофирнинг ҳам бир калима сўзини тингласангизлар.

Учинчи оқсоқол. Ҳа, пайғамбар элчиси нима демоқчи экан, эшитайлик.

Дарвеш. Ўйлаб иш тутинг-да, оқсоқоллар. Инкоҳ ёшига етмаган, ҳали ўн иккига ҳам тўлмаган ўсмирни никоҳлаш—бу шарнатнинг муқаддас қонунига хилоф. Танагизга ўйлаб кўринг.

Учинчи оқсоқол. Яйловнинг ўз қонуни, ўз таомили бор, Дарвеш, биз учун ўша муқаддас!

Дарвеш. Йўқ, уламолар, бу ишингиз шарнатга тўғри келмайди. Шафақ тақдирига тан бериб, тангрига имон келтириб, беғуноҳ туллингича ўтиб кетса, уруфингизнинг обрўси бўлади... Мана бу ҳақда фикр юритиб кўринглар.

Тангабека. Эҳтимол Дарвеш ҳақдир, ҳукм чиқаришга шошилманглар.

Иккинчи оқсоқол. Йўқ, бойвучча, яйловимизнинг урф-одатларию таомили ўзингга маълум. Биз ҳам кўпини кўриб умр кечирган кишиларданмиз. Муқаддас таомилимизни оёқ ости қилган бандаларни оллоҳи-таолонинг ўзи жазоламай қўймайди.

Дарвеш. Гуноҳ иш қиляпсиз, қариялар, гуноҳ иш.

Биринчи оқсоқол. Мана бу тақсиримиз айтгандай, бизлардан ҳам кекса таомилимиз бор, ўшанга амал қиламиз, Дарвеш.

Дарвеш. Маккан Мукаррама билан онт ичиб айтаман, ҳукмингиз инсофдан эмас!

Учинчи оқсоқол. Қаъба, Маккаю Мадина узоқда, Дарвеш, биздан олисда. Тавба, деб айтиш керакку-я, биз эркин, саҳройи одамлармиз. Саҳронинг ўз қонунлари бор. Сен билан бизнинг эътиқодимиз бир бўлса ҳам, йўриғимиз, таомилимиз бошқа.

Дарвеш. Ўзингиз ҳам ваҳший, таомилингиз ҳам! Сизлардан имон ҳам ҳазар қилади.

Биринчи оқсоқол. Шуни билиб қўйки, Дарвеш, биз ўзимизни камситишга ҳеч кимга йўл қўймаймиз, ҳатто сенга ҳам.

Иккинчи оқсоқол. Қани, тақсирлар, омин денг, хайрли ишга фотиҳа берайлик.

Дарвешдан бошқалари фотиҳа ўқийдилар.

Биринчи оқсоқол. Бойвучча, бизга рухсат энди. Иззат-ҳурматинг учун қуллуқ. Давлатингни худо знода қилсин.

Тура бошлайдилар.

Учинчи оқсоқол (*қимиз ичади*). Шошилади-ган ёшдан ўтганмиз шекилли, қариялар, таомни ташлаб кетиш ярашармикан?

Иккинчи оқсоқол. Ярашади, ярашади. Овқатдан бошқа дардинг йўқ! Қани, тура қолинглар энди.

Тангабека. Катта бошингизни кичик қилиб келдингизлар, улуғлар, савоб ишга бош бўлинглар, тану жонингизни худо саломат қилсин.

Кетишади. Тангабека кузатиб чиқади.

Дарвеш. Лаънатилар! Йўқ! Барибир айтганимни қиламан. Тангабека менинг чангалимда-ку. Хоҳласам бўғаман, хоҳласам қўяман. (*Панжаларини юмиб очади.*)

Тангабека қайтиб киради.

Тангабека. Маслаҳатингни олмаганларига ранжима, дарвеш, бизнинг урф-одатни ҳазм қилишинг қийин. Менга ҳам осон тутма. Юракларим эзилиб кетяпти. Бу иш ҳали неча одамнинг қон-қон йиғлашига сабаб бўлади. Лекин, одат ҳаммадан бешафқат, таомил ҳаммасидан кучли. Бунга сенинг тушунининг қийин!

Дарвеш. Сизларнинг ваҳший таомилларингизни билмайман, бойвучча, буниси ҳақ! Лекин ўзимга нима кераклигини биламан!

Тангабека. Тилагингни бажо келтираман, мусофир!

Дарвеш. Ваъдани катта қилиб, кейин оғриниб ўлтирма, бойвучча.

Тангабека. Сўзларинг аллақандай ғалати кўринапти. Гапларинг ҳам бир хил. Нафасингни иссиқ қил, меҳмон, ёт юртдан келган киши бўлсанг...

Дарвеш. Дин-эътиқод йўлларида қирқ йил ке-

зиб чарчаган одамман, бойвучча. Мусофирлик ҳассасидан бошқани кўзим кўриб, қўлим тутгани йўқ. Мен ҳам тирик одамман. Бағримни тош деб ўйлайсанми?

Тангабека. Гапларинг ғалати мусофир, бу сўзларнинг менга нима дахли бор?

Дарвеш. Сендан бошқа кимга гапираман, ахир, бойвучча?

Тангабека. Сен бир ёқдан келган одамсан, бандаларни ёзмиш етаклаб юради, дарвеш! Бу ерга олиб келган қисматинг йўлингни ҳам беради.

Дарвеш. Менинг ҳам шошиладиган даврим ўтиб борапти, бойвучча.

Ташқарида от дупури эшитилади. Биров отдан сакраб тушади.

Тангабека. Отда биров келди. Оти ҳансираяпти. Олсдан келган чопарга ўхшайди.

Рисқул киради. Бойвучча у томон бир неча одам юради.

Рисқул. Ассалому алайкум, эл-юртинг омон, мол-давлатинг зиёда бўлсин, бойвучча! (*Дарвешни кўриб.*) Ассалому алайкум!

Дарвеш. Ваалайкум ассалом, бек!

Тангабека. Айтганинг келсин, Рисқулбек, қани, тўрга ўт! Келмаганингга хавотирланиб, ўзим боради деб турган эдим.

Рисқул. Чопаринг борганда овда эдим. Хабар топишим билан орқамга қайтдим. Оқсоқоллар тарқалишипти-да?

Тангабека. Ҳа, сени анча кутишди.

Рисқул. Утириб, фотиҳа қилайлик. (*Фотиҳа қилади.*)

Тангабека. Овинг дуруст бўлди, Рисқулбек?

Рисқул. Йўқ, бойвучча, овим юришмади, иккитагина карқур билан қайтдим. Овинг мазаси йўқ, йил оғир келадиганга ўхшайди.

Тангабека. Ишқилиб, охири бахайр бўлсин...

Рисқул. Оқсоқоллар қандай ҳукмга келишди, бойвучча?

Тангабека. Бор таомилдан ўтиб қаёққа боришар эди, Оқйингит учун келин уйда бор. Олган қалинни тўла-тўкис қайтара олсанг, Зубаржадга яна ўзинг хўжасан, қайтара олмасанг, уйимизда кенжа ўғлим ўсяпти... (Қимиз узатади.) Қимиздан тановул қил, бек, гўштга насибанг қўшилмаган экан.

Рисқул. Тақдир шу экан, нима ҳам қиламиз, бойвучча, Зубаржадга ҳам совчи келган жойи бор. Қорахўжа оёғини тираб турибди. Ҳали яна совчи юборса керак, берган мол-жонингни қайтараман, қариндош бўлиш насиб қилмаган экан.

Дарвеш. Ё худованди карим, мол-мол дейсизлару болаларингизни ўйламайсизлар-а!

Рисқул. Бу ҳақда сен ўйламасанг ҳам бўлади, Дарвеш! Шундай қилиб, бойвучча, берган молнингнинг ҳаммасини қайтариб юбораман, ҳаммаси ҳисобли.

Тангабека. Аввалги юборган молларининг урчишини ҳам ҳисобга олиб, санаб қайтаришни унутма!

Рисқул. Бўлмаса келишиб олайлик. Қанча урчиди деб тахмин қиласан? Аммо лекин, бир оқсоқол така кам бўлса ҳам қўймайман.

Тангабека. Бошқа одамдан бирга бирини олар эдим. Сенинг беклик мансабингни инобатга олиб, икки бошга бир бош бўлса ҳам ризоман.

Рисқул (сакраб ўрнидан туради). Оғзингга қараб гапир, бойвучча, беклик мансабимни молга уриб, мени камситмоқчимсан?

Тангабека. Беҳудага қизишяпсан, бек. Сен бор, мансабинг бор, шунинг учун шаънингга қўшяпман-да.

Рисқул. (ниманидир эслаб). Ҳай, майли, бойвучча, қасосингни олдинг! Ҳазилимни чин билган экансан!

Тангабека. Дунё шунақа, Рисқул, беклик умр-

лик бўлса ҳам, умр мангулик эмас. У дунёда ҳамма баб-баравар.

Рисқул. Вой-бу, кекинг зўр экан-ку!

Тангабека. Зиёфатга яраша фотиҳа дейдилар, бек!

Рисқул. Кўпайиши билан талаб қилиб, теримни шиласан-ку!

Тангабека. Сенинг теринг нимага ярар эди, ҳалол молимни сенга ҳаром қилиб қолдирсам, ҳур-матсизлик бўлар, бек!

Рисқул. Шу орада молларга неча марта ўлат келди. Қанча мол қирилиб кетди. Қайси мол урчисин?! Мени қийин савдога қўйдинг-ку!

Тангабека. Тўғри айтасан, бек, ўлатлар бўлди. Лекин қалин молига ўлим йўқ. Қирғин кишининг ўз молига келади.

Рисқул. Мени Рисқулбек дейдилар, бойвучча, ади-бади айтишиб ўлтиришга тобим йўқ, бўладиган гапни айт!

Тангабека. Бўларини айтдим, бек!

Дарвеш. Бойвучанинг нафси бузуқ эмас, бек, ортиқ сўраши ҳам мумкин эди...

Рисқул. Сен дин аҳлисан, Дарвеш, бу дунё ишларидан узоқсан. Аралашмаганинг маъқул!

Дарвеш. Ихтиёринг, бек!

Тангабека. Майли. (Кескин.) Яхшилигимни унутмассан. Бештага биттадан қўшиб, молни яйловга юбора қол!

Рисқул. Ўнтага битта бераман, вассалом!

Тангабека. Эй, қўй-е, сени бек деб ким айтади, хотиндан баттарсан...

Рисқул. Сенга худо бас келсин, менга мол эмас, обрў қиммат. Бештага биттадан қўшиб ҳайдатиб юбораман молларингни... Лекин, бойвучча, сен билан қайта учрашишдан худонинг ўзи асрасин! Қизим сенинг домингга тушиб қолмаганидан жуда хурсандман. Шу-

ни билки, Рисқулбек ҳеч нарсани унутмайди! (*Чиқиб кетмоқчи бўлади.*)

Ташқарида от дупури эшитилади. Биқинини чангаллаб ч о п а р киради.

Ч о п а р. Хунук хабар, бегим, хунук хабар олиб келдим! (*Оғир нафас олади.*) Буйрагинини ўқ тешиб ўтди.

Р и с қ у л. Буйрагинини қўй, олдин хабаринини айт!

Ч о п а р. Ўтган кечаси узоқдаги подага қора булутга ўхшаб ёв ёпирилиб келди. Қорахўжанинг одамлари баримтага келган бўлса керак. Бутун молларинини ҳайдаб кетди.

Р и с қ у л (*чопага қамчи йқталиб*). Сенлар қараб туравердиларингми ёки қуёнга ўхшаб ин-инингга кириб кетдиларингми?

Ч о п а р. Туни бўйи олишдик, бек, ёқалашдик, кучимиз етмади, бек. Ҳамма йилқичиларинг, қўйбоқарларинг ўлган, қандай қилиб мен омон чиққанамга ҳайронман у жаҳаннамдан. Вой, ўламан, ичим қонга тўлди чоғи, ҳолим ёмон, бегим, ўламан.

Р и с қ у л. Ҳа, Қорахўжа шу йўлни тутдимиз ҳали! Энди у мандан баримтанинг қонли қасоси — қаримтани кутаверсин! Мени Рисқулбек дейдилар... (*Қамчи силтайтиди.*)

Т а н г а б е к а. Қаримтанинг устига қор ёғди деявер, Рисқулбек! Молсиз қолибсан-ку ё нотўғримми?

Р и с қ у л. Тўғри, тўғри. Суюнавер, сенинг кунинг туғди.

Т а н г а б е к а. Нега суюнай, ахир, сенинг молинг билан меники ҳам кетгандир.

Р и с қ у л. Молинг кетса, сенга келин қолади. Менинг на молим, на қизим қолди. Эҳ, муртад Қорахўжа! Қонининг томчилаб тўкмасам, Рисқулбек отим ўчсин, бутун зотимга қирғин келсин!

Тангабека. Демак қариндош бўлишдан бошқа чорамиз йўқ экан-да?

Рисқул. Яна сен ютдинг, бойвучча, яна айтганингни қилдинг!

Дарвеш (*ўзича*). Ҳм-м... тақдир ўйини авжига чиқяпти...

Тангабека. Очигини айтсам, Зубаржадни ўз қизимдай севиб қолганман. Қўлдан чиқариб юборгим келмаганди. Кўнглимга тортди.

Рисқул. Бу билан дардим енгил тортмайди. (*Чопарга.*) Тезроқ бориб отингга мин, одамларни йиғ, у босқинчини қувиб борамиз, шояд етсак! Эй, отни олиб кел!..

Чопар чопиб чиқиб кетади.

Тангабека. Оқ йўл, бек. Ишингни худо ўнгласин.

Рисқул. Қуллуқ, бойвучча! Фотиҳа бер, авлиё!

Дарвеш. (*маккорона табассум билан пичирлаб ўқиб*). Худо ўз паноҳида асрасин, оллоҳу акбар.

Рисқулбек шиддат билан чиқиб кетади.

Тангабека. Чўлдаги елни бостириб бўпсан, бек. Қирғин дарахт бошида эмас одам бошида юради!

Дарвеш. Мана, яна иккимиз қолдик, бойвучча.

Тангабека. Бир ўзим танҳо қолсам, янада яхшироқ бўлар эди, дарвеш. Бир оз ўйлаб, хаёлимни йиғиб олай.

Дарвеш. Уйлайвер, мен шошмайман. Лекин хайрли иш ҳақида ўйламаяпсан. Оқйигит билан Зубаржадни бир-бирдан айириб, эринг васиятига хиёнат қиляпсан. (*Бошини эгиб чиқиб кетади.*)

Тангабека. Бу Дарвеш ҳадеб гапни қаёққа бураверади, сира тушунмайман. Бизнинг ғам-ташви-

шимиз билан унинг нима иши бор? Ёки қилаётган бу ишларим чиндан ҳам раҳматли Элмирзанинг васиятларига хиёнатми? Бошимизга бундай балолар келишини ким билибди? Назаримда мени худди илон чаққанга ўхшайди. Ўзимни қўярга жой тополмайман. Танграм, нима қилиш керак, нима қилай?

П а у з а

Девона югуриб киради.

Девона. Бойвучча опа, бойвучча опа! Шундай Тол Қивикқа етиши билан Рисқулбекнинг оти мункиб кетиб, ўлди-қолди. Мана бундай юмалаб, ўмбалоқ ошиб кетди. (*Юмалаб кўрсатади.*)

Тангабека. Бек тирикми?

Девона. Бек дарров сакраб турди-ю, от талаб қилди. Ёлчиқул бизнинг тўриқ йўрғани тутиб, уни миндириб юборди.

Тангабека. Хайрият, жони омон қолибди бечоранинг.

Девона. Бекнинг дўпписи бир чақирим ерга учиб тушди, бошида мана бундай (*муштини кўрсатади*) гурра.

Девона Тангабеканинг ёнига келиб ўтиради. Тангабека унинг бошини силайди.

Девона. Бошимни силасанг бирам хуш ёқади, бирам хуш ёқади. (*Жилмайиб.*) Ҳамма вақт шундай қилиб тур, хўпми, бойвучча опа?

Тангабека. Бир бегуноҳ тириккина жонсан, Девона, сен билан сўзлашиб ўтирсам ўзим ҳам енгил тортаман.

Девона. Мени эркаласанг, йиғлагим келиб кетаверади. Йўқ, бойвучча опа, мен йиғламайман, мен йиғласам, сенинг кўнглинг бузилади.

Тангабека. Инглама, Девонам, сенинг йигинг-сиз ҳам менга жуда қийин. Ҳаммаёқ алғов-далғов бўлиб кетди. Нима бўлишига ақлим етмай қолди. (*Девонанинг бошини силайди.*)

Девона. Сен билан иккаламиз бўлак яйловга кўчиб кета қолайлик, бойвучча опа? Эшмирзани ҳам олиб кетамиз. Майли, Шафақ ҳам кета қолсин биз билан! Майли! Оқйигит билан Зубаржадни ҳам қолдириб кетмаймиз, иккаласи бу ерда қийналиб қолади. Ёлчиқул-чи? У ҳам яхши одам, уни ҳам олиб кетамиз. Дарвеш анави Рисқул яйловига кетаверсин.

Тангабека. Оҳ, Девона, қани энди сен айтгандай осонгина қутулиб бўлса? Кошки, кўргулик ва азобларимиз бу ерда қолса! Ҳаммаси орқамиздан қувиб боради.

Девона. Бароқни ҳам олиб кетамиз, бўлмаса суякларни ким кемиради?..

Тангабека. Ҳай, майли. Ана, қимиз қуйиб ич!

Девона (*қимиз қуятуриб*). Оқйигитлар оқ ўтов орқасида тоза ўйнашгандир-а!

Тангабека. Кун кеч бўлиб қоптими?

Девона. Қуёш Тақилган қоя учида турибди, худди осилиб турган кесик бошга ўхшайди....

Тангабека. Бор, Оқйигитни бу ерга чақириб кел, кетмаган бўлса. Зубаржад ҳам келсин.

Девона. Шафақ Зубаржадга: бугун кетмайсан, менинг меҳмоним бўласан, деди, худди шундай деди, бойвучча опа.

Тангабека. Шафақ билан Эшмирзани ҳам чақир!

Девона. Йўрғалаб бораверайми ёки шаталоқ отиб чопиб борайми, бойвучча?

Тангабека. Чопиб бор, қанча тез битса бу иш, шунча яхши!..

Девона. Хўп бўлади, бойвучча опай. (*Чопиб кетади.*)

Тангабека. Эй худойим, ўзинг мадад бер мен-

га, ирода ато қил! Дилимни парокандалик ва кўнгилчанлик балосидан халос эт! Қисмат сингари бешафқат бўлишга ўзинг кўмак бер, парвардигор!

Д а р в е ш киради.

Д а р в е ш. Кечир мени, бойвучча, ибодат қилгани чиққан эдим, тасбеҳимни қолдириб кетибман, олгани кирдим. Ижозат бер, олай?

Т а н г а б е к а. Унутган бўлсанг ол, ҳаққимга дуо қил, худо менга шижоат ато қилсин! Болаларни чақиртирдим. Оқсоқолларнинг ҳукмини баён қилмоқчиман.

Д а р в е ш. Тушунаман, бойвучча, халал бермайман, кетаман. Аммо кечроқ олдинга кирмай иложим йўқ. Бир сўзим бор. Айтсам тилим, айтмасам дилим куяди.

Т а н г а б е к а. Эрталаб, хайрли соатда кирарсан.

Д а р в е ш. Менинг сенга эрталаб эмас, оқшомги паллада айтадиган сўзим бор, бойвучча! *(Бошини эгиб чиқиб кетади.)*

Т а н г а б е к а. Бу дарвеш менинг кўнглимни хира қилгани-қилган. Нима мақсади бор экан унинг?..

О қ й и г и т билан З у б а р ж а д югуриб киришади, улар ниҳоятда шод.

О қ й и г и т. Ойи, чақирдингми бизни?

Т а н г а б е к а. Ҳа, чақирдим, болаларим, чақирдим!.. Акангизнинг ҳали қирқи ўлгани йўқ, кўнглингизга қандай ўйин сиғади, уялмайсизларми?

О қ й и г и т. Йўқ, ойи, нечоғлик ҳам эзганидан..

З у б а р ж а д. Оқйигит бугун акасига атаб қўшиқ тўқиди. Акаси учун жуда куяди, бойвучча, ўқиса кўзларимдан ёшим тирқираб кетди. Ўзининг ҳам кўзларида ёш кўрдим.

О қ й и г и т

Бу шивирлаб ёққан ёмғир ёмғирми,
Акажоним, сенга тўккан кўз ёшим.
Бу қорайган тошқин ювган соҳилми,
Алам билан адо бўлган бардошим.

Тангабека. Бас, сен ҳам менинг ярамга туз сепма! Аканг ҳаммамизнинг орзу-умидларимизни, шодлигимизни ўзи билан олиб кетди! Оҳ, Йўлмирза, болагинам, Йўлмирзам, бошимизга қандай қора кунларни солиб кетдинг, болам?!

О қ й и г и т (*гангигандай, паришон*). Ундай дема, ойи, олдинда ҳали бизнинг бошланмаган ҳаётимиз бор. Ҳаёт бўлгач, шодлиги ҳам бўлади. Одам тирик экан, унга умид ёр.

Егоч отга миниб, Э ш м и р з а чопиб киради.

Э ш м и р з а. Чуҳ... қамиш оёқ арғумоғим, чуҳ! Ойи, ойи, қўйчи Боймат мендан, хотин олганинда сен уни нима қиласан, деб сўради. Менми, мен уни қамчи билан боплаб савалайман, дедим. Тўғри айтибманми?

Тангабека. Эсингни йиғ, тентак, алжирама! Қамчи билан хотин калтаклаганни кўрганинг борми?

Э ш м и р з а. Кўрганим бор, ойи. Анави ғилай Йилқибой хотиниңи кунда қамчи билан савалаб, ўласи қилади.

Тангабека. Одам эмас, ваҳший экан бўлмаса.

Ш а ф а қ, унинг кетидан Девона киради.

Ш а ф а қ. Чақирдингми, қайнанам?

Тангабека. Чақирдим; ўтир, ҳамманглар ўтиринглар. Сен, Девона, эшитиб, жимгина ўтир.

Девона. Хўп бўлади, бойвучча.

О қ й и г и т. Ойи, сен бизни жуда бемаҳалда тўпладинг, ишқилиб, охири бахайр бўлсин.

Тангабека. Огоҳлантираман, бу оқшом мендан яхши хабар кутмай қўя қолинглар. Ихтиёрим ўзимда эмас.

Ҳамма ташвишда, бир-бирларига қарашади.

Шафақ (*ўзича.*) Худойим, наҳот ўйлаганларим олдимга келса? Бир балони сезяпман.

Тангабека. Нимадан бошлашга ҳам ҳайронман. Бугун оқсоқолларни, яъни уруғларимизнинг ҳурматга сазовор улуғларини йиғиб, кенгаш қургандик. Ўйладик, кенгашдик. Ҳа, айтгандай, Зубаржад, Рисқул ҳам келиб кетди. Кенгашиб, фикрлашиб, ота-боболаримиз удумини туттишга, ўтганлар таомилига амал қилишга қарор қилдик.

Оқйигит (*ҳаяжонда*). Ота-боболаримиз таомили, васияти мен учун муқаддас. Бизнинг фотиҳамиз бор...

Тангабека. Таомилмиз, қонунларимиз авлоддан авлодга ўтиб келган кўҳна қонунлар, болаларим! Ундан ўтиб ҳеч қаерга боролмаймиз.

Оқйигит. Нима бўлди ўзи, ойи, қийнамасдан тезроқ сўзла!

Тангабека. Акангнинг ўлими ҳаммаёқни остин-устин қилиб юборди, болам. Кўп умидларимиз пучга чиқди. Оқсоқоллар эски удумимизни туттиб, шундай қарор қилдилар: Оқйигит, сен Шафаққа уйланасан. Эшмирза, сенга ана Зубаржад хотин бўлади. Акангизнинг қирқини ўтказиб, сизларнинг тўйларингизга ҳаракат қиламиз.

Ҳамма саросимада.

Эшмирза. Менга хотин керак эмас, ойи, мен уйланмайман. Ана Девонага хотин керак. Мен ҳали тегишиб айтдим, менга хотин керак эмас. (*Ўтовдан чопиб чиқиб кетади.*)

Девона. Қўй, қўй мени, бойвучча, ўз ҳолимга.

Менга хотин керак эмас, менга уйланиш гуноҳ. Хотинсиз ҳам жуда яхши ухлайман. Ана, иккаласини ҳам Оқйигитга бер! Мени тинч қўй, бойвучча опа. (Орқаси билан юриб ўтовдан чиқади.)

З у б а р ж а д билан О қ й и г и т ҳамон саросимада, ҳайрон.

Ш а ф а қ. Истасанг ос, истасанг чопиб ташла, қайнанам! Лекин мени бундай жазоларга гирифтор қилма! Илниниб турган бир кузги етим япроқ сингариман. Тегма, қайнанам, ўзим узилиб тушаман. Сен мени уч кишининг кўз ёшига сабаб қилма. Кўз ёши нималигини мен жуда яхши биламан! (Хўнграб йиглайди.)

О қ й и г и т (қаҳқаҳлаб кулиб). Эй, онажон! Тошдан тошга, қоядан қояга сакраб юрган кийикка: сен бундай қилма, деб ким буйруқ бера олади? Бу ерда унга қонун эмас... фақатгина ўқ ҳоким. Қўлинг борса, от бизни. Биз Забаржад иккаламиз бир жонмиз. Бизнинг тақдиримизни васият ва таомил билан ўзларинг қўшгансизлар!..

З у б а р ж а д. Улгунимча сенинг қулинг, хизматкоринг бўлишга тайёрман, бойвучча. Фақат бир илтимос, мени Оқйигитдан жудо қилма, менга Оқйигитимни қўй!

О қ й и г и т. Ундай дема. Зубаржад, биз қул бўлиб эмас, ҳур бўлиб яшаш учун дунёга келганмиз. Қул бўлиб эмас, муҳаббат, аҳд-паймон асири бўлиб яшаш бу буюк бахт, Зубаржад! Ойинжон, наҳотки сен унутдинг отам сўзларини? У ҳамини, «Хурлик-бахтиёрлик», дер эди... Хўш, нега жим бўлиб қолдинг? Айт, ойинжон, сен бизнинг прода ва садоқатимизни синаб кўрмоқчи эдинг, шундайми?

Т а н г а б е к а. Йўқ, болаларим, сизлар синовдан ўтгансизлар. Худойи таолонинг хоҳлагани бошқа экану, биз шошиб осийлик қилиб қўйган эканмиз, болаларим. Тақдирнинг ёзганига бўйсунмай иложимиз қанча?

Зубаржад. (Тангабеканинг оёғига йиқилиб).
Бизнинг тақдиримиз сенсан, бойвучча! Сен кучли одамсан, ҳар нимага қодирсан, бизларни бир-биримиздан жудо қилма!

Оқйигит. (Зубаржадни ўрнидан турғизиб). Тур ўрнингдан! Бизнинг тиз чўкиб кечирим сўрарлик нима гуноҳимиз бор, Зубаржад? Бизни туғилишимиз қовуштирган, фақат ўлимгина бир-биримиздан жудо қилиши мумкин!

Тангабека. Тангримнинг қудрати чексиз.

Зубаржад. Ундай бўлса, нега унинг қудрати фақат ёвузликда чексиз экан, бойвучча?

Тангабека. Тавба деб гапир, Зубаржад. Бу сўзларингнинг турган-битгани гуноҳ!

Зубаржад. Бир илдиздан кўкариб чиққан қўшалоқ ниҳолни томирдан қирқиб ажратиш гуноҳ эмасмикин, бойвучча! Бизнинг кўз ёшларимиз паҳот сенинг бағрингни қон қилмаса, бойвучча! Бунча қаҳринг қаттиқ.

Оқйигит. Она, агар сен бизни шундай жудолик доғига ташлайдиган бўлсанг, берган оқ сутларинг ҳаром бўлади! Пўқ, йўқ, она! Оёқ-қўлларимизга темир кишан солсанг солгину, аммо дилларимизни озод қўй!

Тангабека. Тўлқин дарёдан чиқиб кетмайди, ўғлим, қирғоққа урилиб яна изига қайтади. Тақдир дарёсининг қирғоқлари баланд ва сарқоя. Ундан ҳеч ким ҳатлаб ўтган эмас!

Оқйигит. Мана, биз тақдир дарёси тўлқинига ботмай, ундан ҳатлаб ўтамиз.

Зубаржад. Ҳаммаси сенинг қўлингда, бойвучча!

Тангабека. Мен тақдир қулиман, таомил, урфодат қулиман. Менинг эрким ўзимда эмас.

Оқйигит. Оҳ, бу қуллик! Банда бандага қул, қонунга қул, таомилга қул! Қул, қул, қул! Одамлар ўзларига қонун ўйлаб чиқарадилар-да, ўла-ўлгунча ўша

қонуннинг қули бўлиб яшайдилар. Қул, қул! Одат ва заифлик қули, гўллик ва ҳирсият қули! Инсоннинг бири шуҳратпарастлик қули бўлса, иккинчиси молу дунё қули! Учинчиси нодонлик қули бўлса, яна бири ёвузликка қул! Нима учун шундай? Нима учун ҳар бир тирик жонни беҳуда таомил ва урф-одат гўрига тикасизлар? Билаган, эл-уруғимизнинг одат ва таомилига кўра мен Шафаққа уйланишим керак. Бунга на Шафақ, на мен рози ахир! Ўт билан сув қандай қовушсин?!

Тангабека. Бизда ихтиёр йўқ, бу олло-таолонинг хоҳиши.

Шафақ. Бизнинг зоримиз, илтижоларимиз нега унинг қулоғига етмайди. У шунча узоқдами? Ахир, ўзи яратган бандаларидан нега хабари йўқ, ўша худой таолонинг!

Оқйигит. Оллоҳнинг қули бўлмоқ ҳам бир гўрку-я, янга! Аммо ўзимиз қул бўлиб яшаймиз. Мен сажда қиладиган Оқмон шоир шундай деган эди:

Қуллар бўлиб яшашдан ҳам қуллик ёмон,
Еримизда қуллар битар бирон замон.
Қуллар битар! Руҳимизга подшо бўлиб,
Дилимизга тахтин қуриб қолар ҳамон...
О, руҳларни кишанлаган қуллик ёмон!..

Тангабека. Оқмон шоирни элдан бадарға қилганларини ҳам унутма, ўғлим!

Оқйигит. Шоирни элдан бадарға қилишга, юртдан ҳайдаб чиқаришга ёвузларнинг кучлари етади. Лекин унинг қўшиғини ҳам, руҳини ҳам қувиб чиқариб бўлмайди элдан!

Тангабека. Уруғ унга лаънатлар ўқиди.

Оқйигит. Йўқ, уруғ ёвузларига, жоҳилларига у лаънат ўқиб кетди.

Тангабека. Мана, оз эмас, кўп эмас, эллик

йиллик умримда кўпни кўрдим, ўғлим. Лекин таомилни оёқ ости қилган бирон қулнинг худо ғазабидан омон қолганини ҳали кўрганим йўқ. Мен буни жуда яхши биламан. Шунинг учун бутун ташвишу ҳаракатим — сизни шу ҳалокатдан ҳимоя қилиш.

О қ и й г и т. Ҳимоя қилма, она, бизни бир-биримиздан жудо қилишнинг ўзи ҳалокат қаърига олишдир.

Ш а ф а қ. Мен мисоли милтиллаб ёнаётган бир шамман, қайнанам. Йўлмирзам ҳаққи, унинг руҳи ҳурмати, мени ўз ҳолимга қўй. Эрим доғида ўзим ёниб, ўзим сўнаини. Утнаман, қўй, мени ўз ҳолимга!

Т а н г а б е к а (жаҳл билан). Тилинг чиқиб қолибди дейман, келин? Ҳаддингдан ошма! Сени уруғ подапода мол бериб олган. Сенинг хўжанг ҳам уруғ бўлади. «Севги, севги» дейсан ҳамманг. Мана, Йўлмирза билан севишиб қовушдиларинг, бахтинг кўпга бордимиз? Муҳаббатнинг турган-битгани ҳасрат.

Ш а ф а қ. Муҳаббатнинг ҳасрати ҳам мен учун лаззат!

Т а н г а б е к а. Етар, гапни бас қилларинг энди!.. Қиёматда худо олдида мен жавоб бераман. Қарор битта: оқсоқоллар қандай ҳукм чиқарган бўлса, шундай бўлади! Ҳадемай ҳаммангиз ҳам тақдирга тан бериб кетасиз.

З у б а р ж а д. (Оқйигитнинг чеҳрасига боқиб.) О, тангрим, бу не ҳол, Оқйигит? Нега чекка сочларинг бирдан оқариб кетди? Ё худойим!..

О қ и й г и т. Қуллуқ, она, минг раҳмат! Шу дақиқалар ичида сен мени ўттиз ёшга улғайтирдинг. Ақлимни тиниқтирдинг. Ҳозир мен йигит эмас, кўпни кўрган эр киши бўлиб сенга айтар гапим бор. Мен Зубаржадсиз бир кун ҳам яшай олмайман. Жонимиз ҳам, танимиз ҳам бир ерда бўлади. Бутун севган уруғим мени лаънатлаш эмас, оёғимга йиқилиб ёлворса ҳам, айтганимдан қайтадиган эмасман. Мен муҳаббатим билан

Ўзимни жуда қудратли ҳис қиляпман, она! Сен бутун дунёни қоронғиликка кўмдинг, мана шу қоронғиликда мен учун биргина юлдуз — Зубаржад ярқираб турибди. (*Зубаржаднинг қўлидан ушлаб Тангабека олдига келади.*) Бизга берган фотиҳангни такрорла, онажон!

Зубаржад. Мен Оқйигитсиз бир кун ҳам яшай олмайман. Мен сўнгги нафасимгача Оқйигитникиман, бойвучча! Бизни қовуштирган фотиҳангни такрорла, бўлғуси қайнанам! Такрорла фотиҳангни, бўлғуси онажоним!

Тангабека. Мен фотиҳамни такрорлаш учун эмас, қайтариб олиш учун чақиртирдим сизларни! Мана, кўз олдингизда оламан уни. Оқсоқолларнинг ҳукми ҳукм! Бугундан бошлаб бир-бирингиз билан кўришишингизга мен розилик бермайман!

Оқйигит. Сен қуёш нуридан маҳрум этсанг, она, бизнинг йўлимизни ой нури ёритади, бахтимизга пашоҳ бўлади! Юр, Зубаржадним, кетдик!

Оқйигит билан Зубаржад чиқади.

Тангабека. Кунимиз серқайғу, эртаминз қоронғи! Шафақ (*сахрога термилиб*). Ҳаммаёқ снм-сиёҳ, қора туман қоплаган атрофни... (*Кета бошлайди.*)

Тангабека. Бир оз сабр қил, Шафақ, кетма.

Шафақ. Овқат пиширишим керак.

Тангабека. Улгурасан. Гап бор.

Шафақ. Айтилмаган нима қолди, қайнанам?

Тангабека. Қайнана-келин бўлиб эмас, икки тенг аёл бўлиб гаплашайлик.

Шафақ. Даражамиз тенг эмас-ку, қайнанам.

Тангабека. Ҳамма хотинлар бир хил, Шафақ. Мен ҳам бир вақтлар ёш бўлганман.

Шафақ. Сен ҳозир ҳам қари эмассан!

Тангабека. Сен эндигина дарахтдан узиб олинган етук мевасан, Шафақ! Заҳа бўлмаган, шарбатга тўлиб, тирсиллаган мева! Чиройлисан, қадди-қоматинг

келишган жувонсан. Сенинг чекингга йигитларнинг сараси тушди. Менга қанча оғир бўлишига қарамай, сенга маслаҳатим шу: фурсат фаниматлигида ўзинг ҳақингда ўйлаб қол.

Ш а ф а қ. Ёшлигимни уриб кетди қаро гармсел.

Т а н г а б е к а. Мен ҳам севги лаззатига тўйиб қонмай бўлиб қолдим тул. Неча марта ўлдирмоқчи бўлдим ўзимни. Лекин ҳаёт устун чиқди. Инсон ҳамма нарсага кўникади.

Ш а ф а қ. Мен кўника олмайман, бардошим етмайди.

Т а н г а б е к а. Ўзингни кўниктир, Шафақ, Оқйигитга кўнгил бер, бошқа иложимиз йўқ! Ой булутлар чодирига кирганда сен ҳам секин унинг оқ ўтовига кир!

Ш а ф а қ. О, қайнанам, худодан қўрқ, мени ёмон йўлга йўллашдан! Мен ундай хиёнатни ҳаёлимга ҳам келтиролмайман. Бировнинг бахтини ўғирлаб киши бахтли бўладими? Зубаржаднинг кўз ёши кимни тутади?

Т а н г а б е к а. Зубаржад ҳақида биз ўйлаймиз, сен ўзингни ўйлайвер!

Ш а ф а қ. Йўқ, мен бу йўлга юрмайман, қайнанам! Мен ўз оёғим билан унинг оқ ўтовига кириб боролмайман. Мени бу шармандаликдан қутқар! Мен гуноҳдан қўрқаман. Анави Дарвеш аллақандай ёвуз назар билан мени кузатиб юради. Қаерга борсам, ўша ерда у...

Д а р в е ш киради.

Д а р в е ш. Кечки ибодатни ҳам адо этиб келдим, бойвучча... Нимагадир ҳаммаёқни қуюқ туман босиб келяпти, бамисоли қора булут! Ишқилиб яхшиликка кўринсин!

Т а н г а б е к а. Қора туман хайрлик келтирмаслигини пайғамбар элчиси билса керак?!

Д а р в е ш. Ер гуноҳга тўлиб-тошган, бойвучча!
Т а н г а б е к а. Ерда бандалар яшайди. Банда бўлган жойда ҳар нарса ҳам бўлади.

Д а р в е ш. Хўш, бойвучча, ёшларни кўндира олдингми?

Т а н г а б е к а. Мен уларга уруғнинг ҳукмини айтдим, кўниш-кўнмасликка уларда ихтиёр йўқ.

Д а р в е ш. Шундай дегин...

Т а н г а б е к а. Шундай... Мен сенга анчадан бери айтмоқчи бўлиб юрган эдим. Сенинг қилиқларинг мени борган сари ҳайратга солиб қўйяпти. Авлиё бўлсанг ҳам, бошқа бўлсанг ҳам ўзингга, биз учун сен бегонасан... Балки...

Д а р в е ш. Нима «балки?»

Т а н г а б е к а. Балки кетарсан дейман... Сенсиз ҳам ҳаётимиз нотинч. Нима истасанг шуни ол-да, жўнаб қол!

Д а р в е ш. Менга мол керак эмас, менга бир қароргоҳ керак. Жаҳон кезиб чарчадим, қўним керак.

Т а н г а б е к а. Ундай бўлса, ўзингга бир қароргоҳ излаб топгин!

Д а р в е ш. Бир умр излаган қароргоҳимни топдим, бойвучча, жаҳонгашталиikka алвидо дедиму, кексалигимни сенинг қароргоҳингда ўтказишга келдим.

Т а н г а б е к а. Бу ернинг бекаси мен! Менинг қароргоҳимда сенинг ризқинг тугади, энди йўлингга равона бўл!

Д а р в е ш. Қуллуқ, бойвучча. Лекин мен бир дайди ит эмасманки, олдимга бир суяк ташлаб, алдаб, ҳайдаб юборсанг. Фаҳмладингми?

Т а н г а б е к а. Нималар деяпсан ўзинг? Ҳеч нарса тушунмаяпман.

Д а р в е ш. Тушунмасанг, тушунтириб қўяман.

Т а н г а б е к а. Йўқ, тушунтирмай қўя қол, керак

эмас. Аммо кет бу ердан. Нима керак бўлса шуни олгину кет!

Д а р в е ш. Керагини албатта оламан, бойвучча, лекин кетмайман. Негаки, кетиш учун келган эмасман!

Т а н г а б е к а. Йўқ, кетасан! Меҳмондўстлигимни кўрдинг, лозим бўлса қаҳримни ҳам кўриб қоларсан! Яхшиси, нима кераклигини айт, буюрामан, ҳозир беришадн!

Д а р в е ш. Менга Шафақ керак, бойвучча. Шуни бер. Мен қолган ҳаётимни шу ерда, Шафақ билан ўтказаман... Ҳа, нега ўқраясан? Мен ҳали қариганим йўқ, энди эллик бешга кирдим.

Т а н г а б е к а. Тўхта, тўхта! Бу куёв алаҳсирашини ўнгимда эшитяпманми ё тушимда? Ҳалиги авлиё Дарвеш сенмасмидинг?

Д а р в е ш. Авлиёликни тарк этганимга кўп бўлди, бойвучча. Бу гуноҳкор ерни тарки дунё қилиб, ўзимни дин, худо йўлига бағишладим. Дину имон, рўзан рамазон, тоату ибодат кўчаларида қирқ йил адашдим, ҳақиқат истаб, нима топдим? Хулё топдим, хулё! Ҳаммаси риё, ҳаммаси беҳуда гап, бойвучча. Нимага сажда қилдим, нимага топиндим? Қўша-қўша хотин қучиб, олтин саройларда бу дунёнинг роҳатини кўрган олий зотлар имонининг саломатлиги учунми?

Т а н г а б е к а. Худо сени охиратда ўзи ёрлақайди.

Д а р в е ш. Охират ҳозир ер устида, бойвучча! Охиратнинг жаннати ҳам, дўзахи ҳам — Шафақ! Уни кўрдиму диндан чиқдим, имондан айрилдим, бойвучча. Мевасиз дарахт ва уясиз қуш сингари сўққабош бўлиб дунёдан ўтиб кетаётганимга афсусланиб қолдим. Шафақ мени кўкдан ерга туширди. Менда ернинг позу неъматларидан, роҳат ва лаззатларидан баҳраманд бўлиб яшаш иштиёқини уйғотди. Ёз қуёши ботаётганда ҳам ёниб ботади... Музлаб қолаётган қоним туғёнга келиб, мудроқ ҳирсу ҳавасларим исён кўтариб, менга омон бермаяпти. Мен кўмилган вулқонга ўхшайман,

бойвучча! Менга Шафақни бер! Бугуноқ, ҳозироқ бер уни менга!..

Тангабека. Эй, ақлдан озмадингмикан, Дарвеш, эсингни йиғ!

Дарвеш. Эсимни йиғиб олганим учун ўзимга тегишлигини талаб қиляпман, бойвучча.

Тангабек а. Ҳозироқ кет бу ердан, Дарвеш, бўлмаса тумонатни бошингга тўплайман, қамчи остида қоласан.

Дарвеш. Пўписаингни қўй, бойвучча, мен қўрқмайман. Ҳаёт ўз қамчисини қаттиқ босган менга. Қарая-я, одамларга имон тарқатиб юрган одам, бу ерга келиб имондан чиқиб қолса. Имонсиз одам қўрқоқ бўлмайди.

Тангабека. Яна бир сўз дейдиган бўлсанг, оёқ-қўлингни боғлатиб, чўлга чиқариб ташлатаман, оч бўриларга ем бўласан.

Дарвеш. Ташлатишдан бурун бир ҳикоя эшит... Бу бўлган воқеа.

Тангабека. Керак эмас ҳикоянг, ҳикоя эшитадиган бўлиб ўтирганим йўқ.

Дарвеш. Ҳикоям жуда қизиқ... кўнглинг очилади.

Тангабека. Керак эмас...

Дарвеш. Ихтиёринг... Бундан ўттиз йиллар чоги муқаддам... ҳа, ўттиз йил бўлиши керак.

Тангабек а. (*ўзича*). Ўттиз йиллар...

Дарвеш. Олислардаги яйловлардан бирида эри урушга кетган чиройли бир ёш жувон бўлган. Чиройли жувон бошида эри билан ўтган ширин ишқли тунларни, қувончли кунларни эслаб соғинган, юраклари интилган... Отилиб чиққан чашма ўз оқнига йўл топади, дейдилар. Қўшни қароргоҳдан келиб-кетиб юрган келишган бир йиғитга жувон ошиқу беқарор бўлиб қолади. Шундай қилиб, ҳислар тўфонида маст жувон ўйнаш орттиради. Йиғит неча бор оқ ўтовга кириб чиққани — бўсагадан бошқа ҳаммага сир. Кундузларни

эри хаёли тузоғида, тунларни йигит қучоғида ўтказди бу жувон... Орадан йил ўтмаёқ хуфия учрашувлар ўз мевасини инъон қилади — ўғил бола дунёга келади. Бу сирдан ерда киндик кесган доя кампиру кўкда ҳайрон чақнаган юлдузларгина воқиф бўлади. Лекин сир ҳам қил устида эди — болани нима қилишлари, қаёққа яширишларини билмасдилар... Худонинг марҳамати кенг, бойвучча... Худо бандасига бераман деса, улушини йўлига ташлаб қўяр эмиш. Шу бола туғилган кунда яйловда қўлида ҳасса, юрагида ғусса бир ёш дарвеш ўтиб қолади. Худонинг меҳрибонлигига қара... Доя кампир дарвешнинг йўлини тўсади. Қўрқа-писа бўлган сирни айтиб: тилаганингни сўра, мол дейсанми, олтин дейсанми — қанча хоҳласанг ол. Лекин мушкулимизни осон қил, бизни балодан қутқар, дейди. Болани олиб чўлга кет, эрталаб қайтариб кел, келганингни ҳамма кўрсин. Кейин ҳалққа: чет яйловдан шу болани топиб олдим, дегин. Халқ сенга болани катта ўтовга, бекнинг хотини олдига олиб боришни маслаҳат беради, дейди кампир. Дарвеш йигит доя кампирнинг ҳамма айтганларини бажо келтиради. Болани дарҳол подачининг эмизикли хотинига берадилар... Дарвеш ваъда қилинган пулу олтин, қўю отлардан кечиб, фақат мудҳиш сирни кўнглига кўмади-ю, ҳу, деб жўнаб кетади... Мана, бор ҳангома... Ҳа, нима бўлди, бойвучча, рангинг ўчиб кетди?

Т а н г а б е к а. Ҳа, жаҳонгашта одамларнинг эртаги шунақа кўп бўлади.

Д а р в е ш. Эсимда... ҳалиги бузуқнинг исми Тангабека эди... Ҳали ҳам дарвешнинг қулоғида ўша исм жаранглаб турибди.

Т а н г а б е к а. Ҳа, саҳроларда бунақа исмлар жуда кўп учрайди.

Д а р в е ш. Арзимаса яна бир нарсани айтай... Уша гўдакнинг манглайида катта холи бор эди. Худди сенин Девонанг пешонасидагига ўхшаган... Ўтмишинг-

дан қочиб, бошқа даргоҳларга кўчиб кетибсан. Аммо ўтмиш кўзга кўринар-кўринмас бўлиб кишининг изидан юраверади, бойвучча! Мана, мен ҳам топиб келдим пзингдан...

Тангабека. Ҳассанг билан бирга қўшиб худо урсин сени, Дарвеш! У вақт Хизр деганим, ёвуз иблис бўлиб чиқди. Шу иблис келиб энди мендан товон талаб қиляпти. Олмай кетган олтин ўрнига — ёш хотин эмиш! Менинг ўз кўрган азобларим каммиди?! Бир гуноҳга минг жазо... бўйимда эканида кундуз одамлардан яшириниб, тушларни изтироб ва кўз ёшида ўтказиб, ақлдан оза ёзган эдим. Шунинг учунми, боланинг эси паст бўлди. Уттиз йилдан бери унга қараб хуфия изтироб чекаман. Яширин лаззатнинг неъматини жуда аччиқ келди менга.

Дарвеш. Укин, бойвучча, ўкин. Кейинги пушаймон ўзингга душман, дейдилар.

Тангабека. Укинаман. Шу гуноҳим учун худо мени қирққа етмай тул қолдирди. Мана энди ўғлимни тортиб олди. Қаҳри ғазабига дучор қилди худо. Қани айт-чи, Дарвеш, дунё тарозисининг мезони борми ё йўқ? Ҳақиқат қаёқда?!

Дарвеш. Укин, бойвучча, ўкин! Мана мен шу ўттиз йил гуноҳ қилмаганимга ўкинаман. Севгидан қўрқдим, хотинлар билан айш-ишратдан ҳазар қилдим. Хуллас, бу дунёнинг лаззатидан бебаҳра яшадим... Йигирма беш йил аввал Бағдодда бир давлатманд савдогар мени куёв қилмоқчи бўлди. Мен у дунёнинг жаннатини бу дунё лаззатига алиштирмадим. Ҳозир пушаймонман!.. Яқиндагина, бундан ўн йил муқаддам бир тул даҳри хотин мени увалло ўз қучоғига тортди — тоб бердим, яқинига йўламадим. Энди ачинаман! Ундан кейин Бухорода... Саройлида... Укинаман, бойвучча, ҳаёт чақириғига кар-кўр яшаганим учун ўкинаман! Лекин бефойда!

Тангабека. Сен одам эмассан, иблиссан, девсан!

Дарвеш. Иблис бўлсам жуда қудратли бўлар эдим. Мен бўлсам заиф, аянч бир дарвешман... Уттиз йилдан бери мудраб ётган иблис мана бугун уйғонди, сарфланмаган кучим, аланга олмаган чўғим бугун юрак-бағримни ёндирыпти.

Тангабека. Совуш топ, дарвеш, энди ёниб қаёққа борар эдинг.

Дарвеш. Рост айтасан, мен лаззат оладиган ҳаёт дарахтининг мевалари анча сийраклашиб қолган. Шундай бўлса ҳам ўз улушимни олмай қўймайман. Энг охиргиси бўлса ҳам узиб оламан мевамни. Бўйим етмаса, шохини синдириб оламан!

Тангабека. Нақадар мудҳиш вабосан, Дарвеш!

Дарвеш. Тўғри айтасан, бойвучча, сенинг тақдиринг менинг қўлимда. Ҳамма сирларнинг калити — Шафақ. Шафақни менга қолдирсанг, олам гулистон!

Тангабека. Йўқ, қасамёд қилиб айтаманки, уни сенга бермайман! Бутун бир уруғ шаънига иснод келтирасан! Ё парвардигор, ўзинг мадад бер менга!

Дарвеш. Худо оҳ-зорингни эшитмайди, буни мен яхши биламан. У ҳеч кимга жазо ҳам бермайди, нажот ҳам. Эзгулик ҳам, ёвузлик ҳам худодан эмас, одамларнинг ўзларида. Одамларнинг ўзлари бир-бирларини жазолайдилар. Сенинг жазонг — мана мен! Уша вақтда олтинингни олмаган эдим, бойвучча, қарзингни тўла!

Тангабека. Йўқ, Дарвеш, бир гуноҳимни ювиш учун яна гуноҳ қилишни хоҳламайман! Кет, бу ердан, тезроқ кет!

Дарвеш. Мен кетмайман. Агар танбаллик қилаверсанг бошингга тумонат уруғингни йиғиб, сени ер билан яксон қиламан. Далилим — ана, Девона!

Тангабека. Қанча ёвуз бўлсанг ҳам ваҳшийлик қилмассан! Ҳар ҳолда сен эр кишисан-ку, ахир?!

Дарвеш. Мен ҳозир ҳеч ким эмасман, на фа-ришта ва на иблис! Мен учун муқаддас ҳеч нарса йўқ! Менга Шафақни бер, бўлмаса шарманда бўласан, эски ўқинчларингга янги пушаймон туз сепадн.

Тангабека. Қўй, қўрқитма мени, Дарвеш, мен қўрқинчларнинг ичидан бутун чиққан одамман. Лекин мен ҳозир ўзимни эмас, болаларимни ўйлаяпман. Таомилни оёқ ости қилишса, худонинг ғазабига учрайдилар. Тирик эканман, мен бунга йўл қўймайман. Бор, эл олдида мени фош қилсанг қилавер! Лекин бир нарсани унутма! Мен қаттиққўл ва тошбағирман.

Дарвеш. Йўқ, қўрқиб кетганингдан шундай деяпсан, бойвучча, қўрқасан...

Тангабека. Мен ҳозир сендан заррача ҳам қўрқмайман. Териси шилинган бўри қўрқинчли бўлмайди.

Дарвеш. Кўп кутдим, энди ози қолди. Лекин шунини унутма, бойвучча, сен менинг кўланкамсан. Мен қаёққа борсам, ўша ёққа ўрмалайсан. Сенинг ўзингнинг на танинг, на жонинг бор! Ҳозирча холи қолдираман, лекин хотиржам бўл, Шафақни олмагунча қўймайман. *(Чиқиб кетади.)*

Тангабека. Ё раббий, қандай мудҳиш ҳақиқат бу?! Бошимга не балолар ёпирилиб келяпти? *(Осиғлиқ ёй билан ўқни кўриб.)* Мана бу ўқларнинг ҳаммаси менга ўқталган! Ана, ана ёйи тортиляпти... *(Орқага чекинади.)* Тортил, тортил! Менинг юрагимга қадал! Қадал менинг юрагимга! Қандайин даҳшат бу! Мени қандай қилиб ер кўтариб юрибди экан, худойим!.. Эй, одамлар!.. *(Қичқиради, аммо шу заҳоти қўли билан оғзини беркитиб, ўриндиққа йиқилади.)*

УЧИНЧИ ПАРДА

Шафақ билан Оқйигитнинг ўтови. Оқшом тушмоқда. Узоқдан «Зулҳижжа» куйини хотирлатадиган мунгли куй эшитилади. Ўтовда Оқйигит билан Шафақ.

Ш а ф а қ. Узоқларда юракни эзадиган бирам мунгли куй қўйиляпти.

О қ й и г и т. Бизнинг етим юракларимиз йиғляпти. Сарсон-саргардон қилишди шўрли юракларимизни!..

Ш а ф а қ. Қисмат дейдилар. Пешонамиз шўр экан!

О қ й и г и т. Йўқ, пешонага, ёзмишга йўйиб, аслида одамлар ўз ҳукмларини ўтказадилар.

Ш а ф а қ. Узимни гирдобга отсам ҳам омон қолдим-а, ана у Ёлчиқул қутқармаса, кўлга ботардиму қутулардим бу дунёнинг ташвишларидан. Қаёқдан пайдо бўла қолди у Ёлчиқул?..

О қ й и г и т. Сен ўзингни ўлдирганинг билан биз бахтиёр бўлармидик? Сен тушган қабрнинг совуқлиги бизни исишга қўярмиди? Минг раҳмат Ёлчиқулга!

Ш а ф а қ. Шўрли Зубаржаднинг кеча-кундуз тортган оҳ-зорларини эшитиб, шунқор йигитнинг қаноти қайрилиб бораётганини кўриб туриб яшаш осонми, Оқйигит? Шундоққина суратинг қолди...

О қ й и г и т

Суйганимни олдилар,
Жонимга ўт солдилар.
Кўкрагим тўла тутун,
Ути сўниб кул қолди,
Кундуз сўлиб тун қолди,
Толеим бунча забун?
Дил кишанин олинглар,
Қўлларимга солинглар,
Қўйинг юрагимни ҳур!!

Ш а ф а қ. Узоқларда юракни эзадиган бирам мунгли куй қўйиляпти...-

О қ й и г и т. Зубаржадга қўшилиб бутун саҳро йиғляпти.

Тинглашади. П а у з а.

Ш а ф а қ. Мана, эр-хотин бўлиб бир ўтовга кирганимизга ҳам уч ой бўляпти, Оқйигит. Лекин кўзларининг нурлари ҳали бирон тунимни ёритгани йўқ.

О қ й и г и т. Кечир, Шафақ, нима қилай?!..

Ш а ф а қ. Бундан бу ёқ ҳам шу бўлармикан қисматим...

О қ й и г и т. Умр бўйи... Лекин умр узоқ бўлмас.

Ш а ф а қ. Менинг ҳам танамда жоним, томиримда ёш қоним бор... Уч ой... Наҳот уч ойда ақалли уч марта ёстигимга бош қўймасанг?..

О қ й и г и т. (*Шафақ ёнига ўтириб, бошини силайди.*) Кечир мени. Ихтиёр менда эмас, Шафақ, ихтиёр юрагимда. Юрагим ўзганинг ёстиғи тепасида пирпираб юрибди.

Ш а ф а қ. Бахтли бўлсин, десалар, отимни Шафақ қўярмидилар. Оқшомги шафақдай бир ярқираб сўнсин, деган эканлар...

О қ й и г и т. Эр бўлиб сени эркалаб юпатишга тайёрман, аммо қандай қилиб! Қай сўз, қайси кўнгиё билан? Кечир, хотин... ўзимнинг ҳам ичим тутун, устим бутун.

Ш а ф а қ. Эҳтимол, тақдирга тан бериш керакдир?.. Биздайлар оз бўлганми дунёда?..

О қ й и г и т. Тақдирга тан бериб ҳам кўрдик, янгам иккимизни икки қўзидай бир ўтовга қамадилар. Мен ҳам кўникиб кетаман деб ўйладим, бўлмади. Муҳаббат мендан устун келди. Кечир, Шафақ, сен жуда гўзалсан, лекин мен Зубаржадниги, ўшаникиман!

Ш а ф а қ. Менинг заррача ҳам улушим йўқмикан сенда?

О қ й и г и т. Юракни улушларга бўлиб бўлмас экан, Шафақ. Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни айтдим сенга, кечир мени!

Ш а ф а қ. Оҳ, Оқйигит, айтмасанг ҳам ҳаммасини биламан.

О қ й и г и т. Нимани биласан?

Ш а ф а қ. Бутун тунларингни у билан биргаликда ошпоқ нурли саҳарга улайсан.

О қ й и г и т. Нима, таъқиб қилиб юрасанми?

Ш а ф а қ. Таъқиб қилмайман сени, Оқйигит, кўнглим сезади. Тунлар бўйи миужжа қоқмай чиқаман. Хотин бўлганимдан кейин эрим ўз тунларини қаёқда ўтказишини билмайманми? Лекин эҳтиёт бўл, Оқйигит, кейинги кунларда уруғ орасида сизлар тўғрингизда гап-сўз юрибди.

О қ й и г и т. Агар Зубаржадим бўлмаса, сенга энг садоқатли эр бўлар эдим, Шафақ. Бошингдан тирноғинггача ақл. Нима қилайки, мен сеники эмас!

Ш а ф а қ. Сен меники эмас... шунинг учун ҳам хотин бўлиб эрни рашк қилишга ҳаддим сиғмайди.

О қ й и г и т. Биздан ранжима, Шафақ, бизга ҳам қийин!

Ш а ф а қ. *(хўрсинади)*. О, қани, энди ранжишга ҳаққим бўлса! «Менинг ҳеч нимага, ҳеч нарсага ҳаққим йўқ!.. Умуман, ҳеч нарсам йўқ менинг!..» *(Йиғлайди)*.

О қ й и г и т. Йиғлама, Шафақ! Бизнинг зору фиғонларимизни кўкдагилар барибир эшитмайди, кўз ёшимизни кўришмайди... Қани энди, уруш бошланиб қолса-ю, кета қолсам, бирданига ҳаммамиз бу жафолардан қутулар эдик...

Ш а ф а қ. Оҳ, ундай дема, жоним, ёв чиқмай ҳасратда ўтсин! Сен жуда кераксан бизга, Оқйигит, менинг қора бахтим!

О қ й и г и т нинг кўкрагига бошини қўяди.

О қ й и г и т. Икки ўт орасида куймоқ ўлимдан ҳам оғир, Шафақ. Сени юпатишга сўз тополмайман, ақллим, нима деб сени юпатай?..

Е л ч и қ у л киради. О қ й и г и т билан Ш а ф а қ ни бу суратда кўриб шошиб қолади.

Елчиқул. Ұтовингизга аҳиллик, ҳамжиҳатлик дориганини кўриб хушвақт бўлдим, хушвақтлик ари-масин!

Оқйигит. О, Елчиқул, оғай! Кел, қадрдон, кел! Яхши келдинг. Шафақ, меҳмонга қимиз олиб кел!

Шафақ. Ҳозир келтираман. (*Меҳмонга пўстин тўшайди.*) Утир, Елчиқул оғай.

Елчиқул. Мен қулингизни фақат бир ўтовда одам санаб меҳмон қилардилар. Уша ўтов мана шу. Раҳмат сизларга, минг раҳмат.

Оқйигит. Сен қул эмас, мана бизлар қул, Елчиқул оғай.

Елчиқул. Ҳаммамиз ҳам қул, укаларим. Қуллик мана бу еримизни (*кўкрагини кўрсатади*) босиб ётибди. (*Шафақ қимиз олиб келиб унга узатади. Қимиз ичиб.*) Раҳмат, Шафақ, барака топ. Юзингга қизил югуриб, уйингга бахтиёрлик дориганидан хурсандман.

Шафақ. Бизга аталган бахтиёрлик Қоф тоғининг орқасида эмиш, Елчиқул оғай!

Елчиқул. Келади. Шафақ, мавриди билан келади. Иккингизни жуфт кўриб, қувондим.

Шафақ. Бизни қувонч эмас, қайғу яқин қилади, бахт эмас, ҳасрат жуфтлайди, оғай.

Оқйигит. Зорланганинг билан зор нари кетмайди, Шафақ!

Елчиқул. Бир иш билан келган эдим, ўтовингизга бундай рўшнолик билан қут дариган экан, айтмай кета қоламан.

Оқйигит. Гапиравер, Елчиқул оғай. Бизнинг ўтов — ўша-ўша, унда на қут бор ва на ўт!

Шафақ. Қут билан ўт ҳам Қоф тоғининг орқасида эмиш, Елчиқул оғай...

Оқйигит. Гапир гапингни, Елчиқул оғай, нима демоқчи эдинг?

Елчиқул. Шафақ эшитарлик хушхабар эмас, балки Шафақ...

О қ й и г и т. Шафақдан яширадиган сирим йўқ,
сўйлайвер!

Ш а ф а қ. Мен қора ўтовга чиқиб тура қолай!

О қ й и г и т. Чиқма, Шафақ. Қанча оғир гап бўлса
ҳам бизнинг кўргуликдан мудҳиш эмасдир.

Ё л ч и қ у л. Онанг уч ойдан бери ўтовдан чиқ-
майди.

О қ й и г и т. Қасал эмасми?

Ё л ч и қ у л. Қасал ҳам эмас, соғ ҳам. Олдига бир
кириб чиқ!

О қ й и г и т. Ўзи чақирмайди-ку!

Ё л ч и қ у л. Чақирмаса сен кир, у — она ахир
сенга!

О қ й и г и т. Ҳаммамизнинг қаддимизни букиб қўй-
ди... Ҳа, гапнинг учини чиқардинг у нарёғини айтмаяп-
сан, Ёлчиқул оғай!

Ё л ч и қ у л. *(Шафаққа узр сўрагандай бир қараб)*.
Илонга ўхшаб ҳамма, ҳаммаёқда совуқ гаплар ўр-
малаб қолди, Оқйигит, ҳамма гап сен билан Зубаржад
устига. Оқсоқоллар газабга минган. Никоҳни бузиб,
номаҳрам билан кўнгилхушлик қиляпти деб, иккалан-
гизнинг бошингизга лаънат ёғдиришяпти.

О қ й и г и т. Мени лаънатлашга фақат биргина
одам ҳақли — у ҳам бўлса — Шафақ! Бошқанинг лаъ-
нати бир пул менга.

Ё л ч и қ у л. Улар эл оталари, Оқйигит, сўзларига
қулоқ солмай бўладими?

О қ й и г и т. Ҳамма оқсоқолдан менга Зубаржад
муқаддас!

Ё л ч и қ у л. Йил ёмон келаётганга ўхшайди. Ют,
очарчилик яқин эмиш... Оқсоқоллар ҳаммасини сизлар-
га йўйишяпти.

Ш а ф а қ. Бу гаплар Оқйигитнинг оқ кўнглига
туҳмат! Элга офат келтирадиган қандай ножўя иш
қилди?

Ё л ч и қ у л. Бунинг устига, анави Дарвеш уккига

Ўхшаб ҳурпайиб уруғ орасига ғулув солиб юрибди. Гуноҳга ботганларни элдан ҳайдамасангиз, ўлат босади, деб ваҳимага соляпти халойиқни.

Ш а ф а қ. Нима учун бойвучча у дайдининг шармандасини чиқариб, ҳайдаб юбормайди?

Ё л ч и қ у л. Ҳамма шунга ҳайрон. Бутун элатни зир титратган бойвуччанинг бир дарбадарга кучи етмай ўтирса.

О қ й и г и т. Ойимнинг бир тил қисқиқлиги борга ўхшайди.

Ё л ч и қ у л. Хунук хабар билан таъбларингни хира қилдим, кечиринглар мени.

Ш а ф а қ. Хушхабарни кутмай ҳам қўйганмиз, оғай. Хушхабар Қоф тоғининг орқасида чоғи...

Ё л ч и қ у л. Яна шунни айтиб қўймоқчи эдим, Оқйигит. Агар, мабодо бу яйловдан бош олиб чиқиб кетиш хаёлингга келиб қолса, менинг икки отим эгарлоғлик!

О қ й и г и т. Қаёққа от солма, бу жафолар орқангдан етиб боради.

Ё л ч и қ у л. Қиши нима бўлишини билиши қийин, қариндош!

О қ й и г и т (*кескин ўрнидан туриб*). Тоқатим тоқ бўлди! Ойим олдига бораман. Йиғсин оқсоқолларини, бу иш бир ёқлик бўлиши керак, албатта бир ёқлик бўлиши керак! Тушунишлари лозим! Оқсоқоллар ҳам одам қабиласиданми, ахир! (*Чопиб чиқиб кетади.*)

Жимлик. Яна ўша мунгли куй эшитилади.

Ш а ф а қ. Нега, нега сен ўшанда мени гирдобдан тортиб олдинг, Ёлчиқул оғай! Бу дунёнинг оловида ёнмай, муздек қабр қучоғида тинчгина ётган бўлар эдим...

Ё л ч и қ у л. Қуёшнинг бутунлай сўнганидан, булут орқасидан бўлса ҳам, сочиб тургани яхши, Шафақ!

Ш а ф а қ. Сенинг сўзларингни ҳам туман босди чоги, оғай, ҳеч нарса тушунмадим.

Ё л ч и қ у л. Бу дунёда танҳо, ёппа-ёлғизман, менинг кўнглимни овлайдиган фақат Оқйигиту сен бор. Булут орқасидаги менинг қуёшим шу сиз, иккингиш!

Ш а ф а қ. Дарду алам номли қора булут остиданмиз, Ёлчиқул оғай.

Ё л ч и қ у л. Сен менга худди ўз синглимдайсан, Шафақ. Ғамингни енгиллатиш учун ўтга ҳам, сувга ҳам киришга тайёрман. Назаримда, сени гирдобдан тортиб олганимда сен билан бирга ўз бахтимни қутқариб қолгандайман, ўзинг қувончдан маҳрум бўлсанг ҳам мен ғарибнинг кечаларини ёритган қувонч чирогисан!

Ш а ф а қ. Одамлар бир-бирига азоб бериш учун туғилганларми, деб ўйлайсан киши. Лекин мен биламан, агар уларнинг ўз эрклари ўзларида бўлса, фақат бир-бирларига қувонч бағишлар эдилар.

Ё л ч и қ у л. Айбга буюрма, Шафақ, сенинг учун жонимни беришга тайёр эканлигимдан огоҳ қилиб қўяй, деб айтдим.

Ш а ф а қ. Қуллуқ, Ёлчиқул оғай!

Ё л ч и қ у л. Хуш қол, Шафақ, худо сенга сабр-қаноат берсин. *(Керади.)*

Ш а ф а қ. Эй дунёи бевафо... Мен бечора Ёлчиқулни айтаман. Саҳродаги якка дарахтга ўхшайди. На бутоғида қуш уяси, на соясида кўкат майсаси бор. Мевасиз дарахт, сўққабош!.. Нима, менинг ғуссали тақдирим уникидан яхшироқми? Менинг нимам бор! Бир эрим бор, у ҳам бировники! Эрсиз ҳам тул эдим, эрли ҳам тулман. Уч ойдан бери илҳақман. Йўқ, ёстиғимга бошини ҳам қўйгани йўқ! Нима, илҳақликка ҳаддим йўқми? Ахир у менинг ҳалол эрим-ку, чиройда Юсуфдан афзал эрим-ку, ахир!..

Д а р в е ш киради.

Д а р в е ш. Ассалому алайкум, хўжанг уйдаими?

Ш а ф а қ (*ўзини четга олиб*). *Йўқ, у уйда эмас!*.
Хайр, йўлингдан қолма, Дарвеш!

Д а р в е ш. Менинг унда ишим йўқ, ҳамма ишим сен билан битади.

Ш а ф а қ. Беҳуда гап! Бу уйнинг хўжаси бор. Лекин у ҳозир уйда эмас, кет, қайтганда келасан.

Д а р в е ш. Бу уруғда хўжа йўқ!

Ш а ф а қ. Нега бўлмасин, бу уйнинг хўжаси эрим, уруғнинг хўжаси қайнанам!

Д а р в е ш. Қайнана, қайнана! Қайнанагни қўй! Мен сенинг олдинга келдим, сенга яхшилик қиламан деб келдим.

Ш а ф а қ. Менга ҳеч ким, ҳеч нарса керак эмас... Жўна бу ердан! Менинг камчилик жойим йўқ, бахти тўқисман.

Д а р в е ш (*кулади*). Бахти бекам эмиш? Ҳаётингиз ҳалокат остида, бошларингга бало ёпирилиб келяпти, уруғингга қирғин келяпти! Фаторат топяпти!

Ш а ф а қ. Бекордан-бекорга уруғ фаторат топмайди. Алжирама!

Д а р в е ш. Сен ўзингни лақмаликка солма, ҳамма нарсани биласан, уруғ сенларнинг касрингга қоляпти! Эринг таомил ва никоҳга хилоф иш тутиб, бузуқлик йўлига кириб кетди. Тунларни бошқанинг қучоғида ўтказди. Сенга бир йўл бор: халойиқнинг олдига чиқиб, ёстиғингга бош қўймаган эрингдан кеч. «Мен гуноҳкорнинг гуноҳига шерик бўлмайман, мен эримдан кечаман!» де!

Ш а ф а қ. Ҳамма сўзинг туҳмат. Оқингит менга содиқ!

Д а р в е ш. Кечалари Эшмирза бола ширин уйқуга кетганда, Зубаржаднинг қайноқ оғушига ким кирари? Балки мен кирарман, балки Девона кирар? (*Кулади.*)

Ш а ф а қ. Мен айғоқчи эмасман, Менинг эрим — менинг тўшагимда. Бошқасини билмайман.

Дарвеш. Сенда на хотин юраги, на аёл ғурури бор, бутун эл билганини сен билмайсан.

Шафақ. Менинг эл билан ишим йўқ. Менинг жаннатим ҳам, дўзахим ҳам шу ўтов. Сен бу ўтовдан нари юр, Дарвеш, алангасида куйиб ўласан.

Дарвеш (*ўзича*). Одам суюгидан кўприк солсам ҳам мақсадимга эришмай қўймайман. (*Шафаққа.*) Мен тангрининг амри иродасини айтяпман, Шафақ, гуноҳга ботма, Оқйигитдан кеч! Бировнинг гуноҳини хас-пўш-лашдан огир гуноҳ йўқ бу фоний дунёда! Қани, айт-чи, садоқатли эринг ҳозир қаерда?

Шафақ. Кўнгли қаёққа бошлаган бўлса, оёғи ўша ерда! Сен жўна бу ердан, бўлмаса, шовқин солиб одамларни бошингга йиғаман.

Дарвеш. Мен одамлардан қўрқмайман. Мен ҳеч нимадан қўрқмайман. Чунки мен авлиёман! Авлиё ҳатто ўлимдан ҳам қўрқмайди. Унга на ўлим, на жазо бор! Мен кучли одамман, қўлимни қаёққа узатсам етади. Истасам ойни сўндираману, ер юзига қабр зулматини чўктираман. (*Қўйинидан китоб олиб, узоқ қарайди. Сўнг-ра ўзича.*) Ҳа, бугун... ой тутилади... Бегуноҳ ойни тутилтира оламан... Шошилиш керак... Шошилиш керак...

Шафақ. Шошил, шошил, Дарвеш... Шошилишч жўнаб қол бу ердан!

Дарвеш. Мен сенга шошиламан, Шафақ, ёлғиз сенга шошиламан! (*Шафаққа интилади*).

Шафақ. Вой-дод!..

Девона киради.

Девона. Шафақ, Шафақ, ўтов ёнида ҳали бир қоп-қора илон изғиб юрган эди. Тагин ўрмалаб бу ерга кирмасин, эҳтиёт бўл! (*Дарвешни кўриб.*) Илон бир юмалаб дарвеш бўлиб қолган бўлса-я?

Дарвеш. Нима деб алжираяпсан, манглайинга

шайтон муҳр босган махлуқ! Мана бу таёқ билан бошингга солайми?

Девона. Мени уриб бўлмайди, Дарвеш, гуноҳ бўлади... Менга қара, нега сен кун бўйи ўтовлар орасида ўрмалаб юрасан? Сен илондан тарқагансан. Менга фаришталар айтди.

Дарвеш. Куф-суф десам тошга айланасан-қоласан. Кейин онангинг гўри устига қабр тоши қилиб қўйиншади... Ҳар нима, қабрга асқотган бўлардинг!

Девона (*Маъюс*). Менинг онам йўқ. (*Ғазаб билан.*) Тош бўлсам сени босиб-янчиб ўлдирар эдим, сен одам эмас, қора илонсан-ку! Та-та-та-та. Қара, думинг илонга ўхшаб жилпанглайди. Қўлаҳлик бошинг ҳам нақ илоннинг боши.

Дарвеш. Лаънат бўлсин сенга! Ҳозир сен махлуқни итга айлантираману товонимни ялатаман.

Девона. Йўқ, йўқ! Мен товонингни яламайман, ўзингни чайнайман. Мана бундай, мана бундай қилиб чайнаб кемираман. Вов...вов...вов... (*Ит бўлиб вовиллаб Дарвешни қувиб чиқаради.*)

Шафақ. Уф, қутим учиб кетди-я, Девона. Яхши ҳам сен кириб қолдинг.

Девона. Қўрқма, Шафақ. Шунчаки ёлғондан ит бўлиб вовилладим. Қоровул итига ўхшаб вовиллаб ҳайдадим.

Шафақ. У одам қиёфасига кирган ит, сен бўлсанг, ёлғондан ит бўлиб акиллаган инсон!..

Девона. Шафақ!

Шафақ. Нима, Девона?

Девона. Мен сира уйланмайман.

Шафақ. Нега, Девона?

Девона. Оқйигит билан Эшмирза уйланмасларидан бурун қандай яхши одамлар эди-я, ҳеч қачон йиғлаганини кўрган эмасман. Ҳозир бечораларга жуда қийин. У ўтовда Зубаржад йиғлайди, бу ўтовда сен

Йиғлайсан. Бойвучча ҳам менинг бошимни силаб ўтириб, менга билдирмай йиғлайди... Фақат Эшмирза йиғламайди, холос. Куни бўйи ёғочдан от қилиб чопиб чарчайди-да, кечалари ухлайди. Йиғламанглар, йиғламанглар, Шафақ! (*Ўзи ўкраб йиғлаб юборади*).

Шафақ. Ё худойим! Девонанинг юраги бир ба-
лонни сезаётганга ўхшайди.

Девона. Ҳозир кўкда фаришталар ҳам кўринмай қолди... Кўк юзи қоп-қора.

Шафақ. Қўй, хафа бўлма, Девона, очилиб кетар.

Девона. Очилмайди, Шафақ, фаришталар узоқ ёқларга учиб кетишган...

Шафақ. Бор энди, Девона, ўрнингга бориб ёт, ташқарига қоронғи тушди.

Девона. Баҳоргача уйғонмасдан ухласанг... қишнинг совуғи жондан ўтиб кетяпти...

Зубаржад киради. Шафақ саросимада. Узоқ жимлик.

Зубаржад. Бевақт келганим учун кечир, Шафақ! Ёлғиз ўзим жуда қўрқаман, куни бўйи ўйнаб чарчаган эрим донг қотиб ухлаб қолди.

Шафақ. Қел, уйим тўри сенки, овсин, юқорига ўт!

Девона. Икки келин, келиндош, бири ялқов, бири ёш... Икки келин, келиндош, бир-бирига...

Зубаржад (*сўзини бўлиб*). Бор, Девона бизнинг ўтовга бориб, Эшмирза ёнига кириб ёт, уйғониб кетса, бир ўзи қоронғида қўрқиб йиғлаб беради.

Девона. Икки келин, келиндош, бир-бирига кундош... (*Кетади*.)

Зубаржад. Мен сенинг оёғингга бош уриб келдим, Шафақ. Шунча вақт кўзингга кўринишга журъат қилмай яшириниб юрдим. Энди бўлмади, тоқатим қолмади, нима қилсанг — қил мени! Ихтиёр сенда, Шафақ!

Ш а ф а қ. Сенинг изминг менда эмас, Зубаржад!
З у б а р ж а д. Йўқ — сенда... Оқйигитнинг ҳалол хотини — сен!

Ш а ф а қ. Қўй, ярамга туз сепма!

З у б а р ж а д. Кечир, Шафақ, ҳеч чорам йўқ. Бошимга лаънатлар дўлини ёғдир, юзларимни қамчилар билан тилиб ташла, шармандаю шармисор қилиб, остонангдан ҳайдаб чиқар, лекин чорам йўқ! Шафақ! Мен Оқйигитни кўрмасам телбаман, жинниман! Мен уч кеча кўрмадим уни, Шафақ, уч кеча!..

Ш а ф а қ. У мени уч ойдан бери кўрмайди. Кўзи кўрса ҳам кўнгли тусамайди. Менинг аҳволим — тирик мурданинг ҳолидан оғир. Жонли, тирик Шафақнинг қисмати — мурда қисмати.

З у б а р ж а д. Ҳаммамиз ҳам шарпаларга ўхшаймиз... Жонсиз шарпаларга. Жонимизни танимиздан суғуриб олганлар. Биз ҳаёт кечираётганимиз йўқ, Шафақ, қимирлаб юрибмиз, холос...

Ш а ф а қ. Қимирлашга ҳам мажол тугаб боряпти...

З у б а р ж а д. *(Шафақ оёғига тиз чўкади)*. Оёғингга бош уриб, изларингни ўпиб ёлвораман, Шафақ, Оқйигитимни менга қайтариб бер! Усиз бир кун ҳам яшашга мажолим йўқ. Менинг олдимда фақат икки йўл бор: ё Оқйигит, ёки ўлим! Йўқ, йўқ, Шафақ, менинг ўлгим келмайди, яшашни истайман. Оқйигитни менга бер. Жоним Шафақ, менга бер!..

Ш а ф а қ. Тур ўрнингдан, Зубаржад, ўзингни хўрлама. Агар мен сен сингари сеvimли бўлсам, барча дарду азоблар тутундан ҳам енгил туюлиб, бошим осмонга етар эди. Шу бахт қанотларида паға булутлар устида парвоз қилиб, бахтиёрлигимни дунёга жар солиб яшар эдим. Ҳеч нарсани, ҳеч кимни ўйламас эдим. Sevimли бўлмоқ — тирик жонли бўлмоқ, демак — Зубаржад!

З у б а р ж а д. *(турмайди)*. Фақат сен лаънатламасанг бас, Шафақ. Мен бошқа ҳеч кимнинг қарғишидан кўрқмайман, менинг тақдирим сенинг ҳукмингда! Ризо-

лик бер, Шафақ. Оқйигит меники эканлигини тан олиб, менга ризолик бер! Мен Оқйигитим билан қовушай! Ризолик бер, Шафақ, оҳ, Шафақ!

Шафақ. (Зубаржаднинг қўлтиғидан ушлаб турга-зади). Сизни бир-бирингиздан айирганларида биров сизнинг ризолигингизни сўраганмиди? Йўқ, ҳеч ким сўрагани йўқ! Нега энди севганинг билан қовушиш учун тиз чўкиб, из ўлиб ризолик сўрайсан? Меники бўлмаган кишига мен хўжайин эмасман, Зубаржад!

Зубаржад. Оҳ, нақадар олижаноб, саховатлисан, Шафақ. (Шафақни қучоқламоқчи бўлади.)

Шафақ. Менга яқинлашма, мен ўлим қучоғидан чиққан одамман, сени ҳаёт оғуши муштоқлик билан кутади.

Зубаржад. Мурувватинг учун қуллуқ, Шафақ!

Шафақ. Мурувватли бўлмай нима иложим бор? Мен ҳам ўз эримни бировга ўз қўлим билан бериб қўярмидим? Тиш-тирноғим билан унга ёпишиб олмасмидим. Улсам ҳам бировга бермасдим... Менинг эрим йўқ! Йўқ менинг эрим! У сенинг қайлиғинг, ўйнашинг, эринг — ким бўлса ҳам сеники Оқйигит! Ҳозирги ҳолимизда барибир сен — эрсиз, мен эса ҳамон — тул! Иккимиз ҳам ўз йўлимизга бахти қоралармиз.

Оқйигит киради. Зубаржад билан бир-бирларига интилганларича қотиб қоладилар. Шафақ жимгина чиқиб кетади.

Зубаржад. Оҳ, Оқйигит!

Оқйигит. Зубаржад! Зубаржадим!

Зубаржад. Соғиниб, юракларим узлиб кетди, Оқйигит. Чндай олмадим, ўзим келдим.

Оқйигит. Зубаржадгинам, қафасдаги оқ каптарим!

Зубаржад. Соғиниб юракларим узлиб кетди, шунқорим!

Оқйигит. Битмас қайғум, битмас шодлигим ме-
пинг, Зубаржадгинам.

Зубаржад. Сен ёнимда бўлсанг, тунларим ҳам
кундуздай нурга тўлиб кетади, Оқйигит. Ҳатто девдан
ҳам қўрқмайман. Сен бўлмасанг, атрофимни зулмат
қоплагандай симсиёҳ.

Оқйигит. Дев деганингга, у куни худди девдан
қочгандай, мендан қочиб юрганинг эсимга тушди, хо-
тирингдами?

Зубаржад. Вой, вой... ўша дев яна келиб қо-
либди-ку... қўрқаман... (орқага тисарилади.)

Оқйигит (отилиб келиб қучоқлаб олади). Мен
яна мана бундай қилиб сени девдан тортиб оламан.
Ҳеч қандай қароқчига бермайман!

Зубаржад. Ҳали кечагина бу гапларнинг
ҳаммаси ҳазил эди! Қайда қолди беташвиш ёшлиги-
миз?

Оқйигит. Ёшлигимиз ўзимиз билан, ҳеч ким
айира олмайди бизни!

Зубаржад. Айирдилар-ку!

Оқйигит. Мана яна биргамиз-ку, Зубаржад. Эн-
ди ҳеч ким айиролмайди бизни. Онамнинг олдига кириб,
бундан кейин усиз бир кун ҳам яшай олмайман, дедим.
Иккимиз бир ўтовда яшаймиз, дедим.

Зубаржад. Чинингми, Оқйигит? Эр-хотинлардай
бежавф, беқўрқув? О, бахт, нақадар Оқйигитимдай ёр-
қинсан!.. Ҳа, ойинг нима деди?

Оқйигит. Ўйланиб ўтириб, чуқур хўрсинди-ю,
ҳеч нима демади.

Зубаржад. Кел, Оқйигит, узоқ-узоқларга кетай-
лик бу ердан!

Оқйигит. Ўз ерингдан топмаган бахтни қаердан
топасан, Зубаржад? Ҳаммаёқ бўри увиллаган чўл!

Зубаржад. Иккимиз бир ерда бўлсак ҳар қан-
дай қийинчиликни енгиш мумкин. Одамлар бордир-ку,
одам одамга раҳм қилмайдими? Отамни қонхўр Қора-

хўжанинг жаллодлари ўлдирмаса, биз шу кунга қолар-мидик?

Оқйигит. Айтиш қийин, Зубаржад!

Зубаржад. Қочайлик бу ердан тезроқ... Бошимизга жудолик болтаси тушмасидан қочайлик!

Оқйигит. Ҳеч қаерга кетмаймиз, Зубаржад, шу ерда яшаймиз. Бутун уруғнинг кўз олдида иккаламиз бир ерда яшаймиз! Шундай дедим онамга!

Зубаржад. Нима деди қайнанам? Ҳеч нарса демасинми?

Оқйигит. Ҳеч нарса демади... Олдига оқсоқоллар келиб қолди, чақирган бўлса керак.

Зубаржад. Балки оқсоқоллар ҳаққоний ҳукм чиқариб, бизни қовуштириб қўйишар?

Оқйигит. Қовуштирамадилар. Уларда жон йўқ, инсон юраги йўқ, Зубаржад!

Зубаржад. Ахир ўшалар ҳам қачонлардир ёш бўлган-ку!

Оқйигит. Ёшликларини юз йил аввал унутиб юборишган, Зубаржад! Улардан яхшилик кутма! Ўз йўлимизни ўзимиз топишимиз керак! Биз ўзимизга ўзимиз ҳоким!

Ташқарида говур-гувур эшитилади.

Зубаржад. Бу нима шовқин, нима тўполон, Оқйигит? Яна қандай таҳлика, ё худойим!

Оқйигит. Қўрқма, Зубаржад, молларни ҳайдашаётган бўлса керак.

Зубаржад. Унақага ўхшамайди, ғалаён вақтидаги шовқин бу! Даҳшатдан музлаб кетяпман, Оқйигит. (Оқйигит пинжигга киради.)

Оқйигит. Қўрқма, жоним, ёнингда мен бор, қўрқма!

Шовқин-сурон билан ўтовга Дарвеш, уч оқсоқол,
Тангабека ва яна икки-уч киши киради.

Дарвеш. Элнинг номус-ори бўлган оқсоқоллар,
ўз кўзингиз билан кўринг! Уятни билмаган орсизлар
яна бирга. Булар бузуқлигининг чегараси йўқ!

Иккинчи оқсоқол. Уят, уят-э, бутун уруғ-
нинг номусини ерга букдиларинг! Сизлардан худо юзи-
ни тескари қилсин.

Учинчи оқсоқол. Уруғимиз тарихида кўз кўр-
маган, қулоқ эшитмаган шармандалик бу!

Бир киши. Хароб бўлдик, элдан қут-барака
кетди.

Дарвеш. Ҳаром-хариш — уруғ томирини кесади-
ган болта, дейдилар. Неча ойдан бери ўша болта қирқ-
япти томиришгизини! Икки бузуқ бутун уруғ бошига
ҳалокат келтиряпти, қирғин босиб келяпти.

Биринчи оқсоқол. Дарёю жилгаларда сув
қурняпти.

Иккинчи оқсоқол. Бия ва сигирларнинг ели-
нида сут қурняпти.

Учинчи оқсоқол. Ёз бўйи томчи ёмғир кўр-
мадик, далаларда япроқлар сарғайиб, ўтлар қуриб
кетди.

Иккинчи оқсоқол. Устимизга офат ёпирилиб
келяпти!..

Бир киши. Одамларни ўлат ютиб, уруғга қирон
келяпти!

Дарвеш. Бу ҳам кам. Уруғингизда бунақа ҳа-
ром-харишлар яшар экан, қуёш куйиб, ой ҳам
сўнади.

Оқйигит. Эл оталари! Бизнинг тақдиримиз сиз-
нинг қўлингизда. Аммо шуни ёдингизда тутингки, дала-
ларни бизнинг кўз ёшларимиз қуритди, япроқларни
бизнинг ҳасратларимиз сарғайтирди. Бизни бу кунга
солган ким? Сиз эмасми? Бизни шунча азоб-уқубатга
солганингиз учун худо сизнинг бошингизга офат ёғди-
ряпти!

Биринчи оқсоқол. Тавба деб гапир, Оқйигит!

Сени шайтон йўлдан оздирибди. Бутун қонун-таомили-
мизни оёқ ости қилдинг, имонсиз, тавба қил!

Иккинчи оқсоқол. Тавба қилдим, де!

Оқйигит. Сизлар тавба қилинглар, улуғлар! Ха-
то қарорингиздан воз кечинг. Мен отам васиятига со-
диқман, сиз уни буздингиз. Васиятга хилоф иш қил-
моқ — катта гуноҳ. Сизлар тавба келтиринг.

Учинчи оқсоқол. Бундай сафсаталарни эши-
тишнинг ўзи катта гуноҳ, қариялар!

Биринчи оқсоқол. Сен нега индамайсан, бой-
вучча! Сен ўз оналик сўзингни айт!

Тангабека жим.

Иккинчи оқсоқол. Ўзинг туққан бола учун
ўзинг жавоб бер, бойвучча!

Учинчи оқсоқол. Рисқулбек ўлиб қутулди бу
шармандаликдан. Бўлмаса анави оқпадари (*Зубаржадни
кўрсатиб*) учун у ҳам изза бўлиб турар эди. Яхшидан
туғилган ёмон, деб шуни айтадилар.

Оқйигит. Зубаржадга тил теккизма, улуғ! Унинг
виждони покиза. Сен мен билан сўзлашавер!

Иккинчи оқсоқол. Покиза эмиш? Унда виж-
дон нима қилсин? Иккаланг бир гўр!

Биринчи оқсоқол. Айт ўз сўзингни, бойвуч-
ча, ўғлинг гуноҳини ёлиб, ўзинг гуноҳга ботяпсан...

Тангабека. Тоғ бағрида кўз очган булоқ суви
оқиб тушгандан кейин — водийники бўлади... Уғлим
энди вояга етган, мендан кетиб — элники бўлган. (*Маъ-
юс ва таҳликада.*) Эл нима қилса, ихтиёри! Сўзим шу!

Дарвеш. Сен ўзингни қуруққа олиб, элга солма,
бойвучча, болаларинг учун сен масъул. Учаласи устида
ўз ҳукмингни чиқар. Учала ўғил ҳам сеники-ку! (*Танга-
бекага маккорона жилмайиб қарайди.*)

Иккинчи оқсоқол. Учаласи дедингни?

Учинчи оқсоқол. Уч ўғил?

Дарвеш. Ҳа, уч ўғил!

Биринчи оқсоқол. Урушда ўлган Йўлмирза шаҳид кетган. У бойвуччага шуҳрат келтирди, холос.

Дарвеш (*ўйлаб тургач, бир қарорга келиб*). Тўғри айтасизлар, қариялар, ёвда ўлган — шаҳид!

Иккинчи оқсоқол. Нимага қараб ўтирибмиз, оқсоқоллар! Гуноҳкорлар тезроқ тавба қилсинлар. Буларнинг касрига эли қора вабо босиб келяпти. Тангабека, айтадиган гапингни айт, қариялар сенга мунтазир!

Биринчи оқсоқол. Сўз сенга, бойвучча!

Тангабека (*изтиробда*). Якка отнинг чанги чиқмас, дейдилар. Ўғлим, қадимдан қолган қонун ва таомилга якка ўзинг бош кўтариб нима орттирдинг? Сен таомилга хаёнат қилдинг. Йўлдан озган бандасига тангрининг қаҳри газаби чексиз, болам! Умр бўйи тириклайин дўзахда куйдиради. Бунини бир гуноҳ қилиб, минг жафо тортганларгина билади, болам. Кўнгилнинг бир эрки учун ақл умр бўйи уни қийнайди. Ақл-ҳушигизни йиғиб, оқсоқоллар олдида тавба қилинглари! Тавба қил, болам!

Оқйигит. Мен тавба сўзини билмайман, онажон!

Тангабека. Уруғнинг улуғлари олдида тавба қилиб, бир-бирингиздан кечинглари... Кейин мен Зубаржад билан Эшмирзани олис яйловга кўчириб юбораман. Одам бераман, етадиган мол бераман.

Оқйигит. Йўқ, она, тавба фурсати эмас, биз бир жон, бир тан бўлиб қолганмиз энди.

Зубаржад. Оқсоқоллар! Мени дунёнинг нариги бурчига ҳайданглари, мен эмаклаб бўлса ҳам Оқйигитга етиб келаман. Бизни туғилиш қовуштирди, ўлимгина жудо қилади.

Иккинчи оқсоқол. Ана, кўрднингизми?! Аёл боши билан тилини тиймайди-я?

Учинчи оқсоқол. Сенга уруғ мол тўлаганми — уруғ молсан!

Зубаржад. Мол билан тенг кўрсанглари, молдай

бўғизлаб ташланглар қўйинглар. Молни ҳам қийнаш-майди-ку!

Бир киши. Бўғизлаш ҳам кам, осииш керак бун!

Оқйигит. Мол билан тиллашиб ўргангансиз, оқсоқоллар, биз сизнинг сурувингизда, осасизми, чопасизми, ихтиёр сизда! Тапларимиз сизники, лекин руҳларимиз-чи? Руҳларимиз таомилнинг темир қафасларини бузиб чиққан. Улар кенг ҳавода, сизнинг фиққу фу-жур, урфу одатларингиздан юксакда эркин парвоз қилади. Бу икки ҳур қушга қанча ўқ отманг, ҳаммаси беҳуда!

Иккинчи оқсоқол. Амр этинглар, уламолар! Бундай қабих сўзлар учун бурунги замонда одамларнинг тилини кесар эдилар! Бетавфиқлар, биздан қўрқмасанглар, тангридан қўрқинглар!

Оқйигит. Менинг тангрим битта. Бизни қовуш-тирган бир ўша тангри, бошқа тангрини мен билмайман. Имоним эса — муҳаббатим!

Иккинчи оқсоқол. Бадалар, эшнтяпсизларми? Бу одам эмас, иблис, иблисдан тарқаган! Одам боласидан чиқмайди бундай сўзлар! Булар ҳаммага қирон келтиради, қирон!

Тангабека. Оёғингга бош уриб ўтинаман, ўғлим, улуғларнинг юзига оёқ тирама! Тавба қил, Оқйигит, қон-қариндошларингни қирондан сақла!

Оқйигит. Менинг тавба қиладиган гуноҳим йўқ, она! Қон-қариндошларни биз ҳалок қилаётганимиз йўқ. Сизлар ҳаммангиз ўзингизни ўзингиз ҳалок қиляпсиз! Таомил, қонун деган ўлик жонлар тирикларни кемир-япти.

Биринчи оқсоқол. Биттагина йўл бор, оқсоқоллар! Бу икки имонсизни уруғдан қувиш керак!

Товушлар. Қувиш керак, ҳайдаш керак!

Иккинчи оқсоқол. Иккаласининг қўлларини бир арқонга боғлаб, чўлга ҳайдаш керак!

Товушлар. Ҳайдаш керак! Қувиш!

Дарвеш. Тўрт томонга чопар юборилсин, уларни ҳеч ким яқинига йўлатмасин, «Улар мохов, улар қайси уруғга борсалар, ўша ерда вабо қўпади, қирон келади!» деб хабар қилинсин!

Товушлар. Вабо келади, қирон келади!

Девона чопиб киради.

Девона. Бойвучча опа, Тангабека бойвучча опа, галати иш бўлди, осмонда қизик ншлар бўляпти, ойнинг бир бўлаги четидан узилди-ю, тушди-кетди.

Иккинчи оқсоқол. Овозингни ўчир, Девона, бўлмаган гап!

Девона (*Эшикка чопиб бориб*). Ишонмасанг, ана, ўзинг чиқиб қара, ойнинг бир чеккаси кемтик. Ойнингизни шайтон кемириб кетди!

Учинчи оқсоқол (*эшикка бориб*). Айтганимиз келди. Охир замон бўляпти. Яъжуж-маъжуж ойни кемириб кетди. Анави бузуқларнинг касри бу!

Дарвеш. Башоратимга шак келтирдингларми? Ойсиз қолиб, зулматга ботасизлар демабмидим?!

Биринчи оқсоқол. Ё тангрим, ой сўниб боряпти.

Далада молларнинг маъраши, итларнинг хуриши эштиради,
ўтовда йнги-сиги.

Товушлар. Ой сўняпти!

Иккинчи оқсоқол. Ер гуноҳга ботган, ер юзида бузуқлик кўп, бузуқлик!

Товушлар. Бузуқлик кўп... Ҳаммаси ўшаларнинг касофати. Ҳалок бўляпмиз. Худо, ўзингнинг раҳминг келсин!

Дарвеш. Оқсоқоллар, такбир айтинглар, такбир айтинглар!..

Халойиқ такбир ўқиб чиқади.

Оллоҳу акбар, оллоҳу акбар,
Ло илоҳа иллоллоҳу,
Валлоҳу акбар, оллоҳу акбар...

Д а р в е ш билан Т а н г а б е к а орқароқда қолади. О қ-
й и н г и т билан З у б а р ж а д и кки четда.

Д а р в е ш. Кунинг битди, бойвучча, бошингга қо-
ра кун туғди. (*Менсимий, буйруқомуз.*) Айтиб қўй, Ша-
фаққа кўз-қулоқ бўлиб туришсин. У — меники. Ҳали
сен билан мен ора очиқ бўлганимиз йўқ. Кўряпсанми,
бойвучча, ҳамма нарса менинг кўнглимдагидай хотима
топяпти. Шафақ меники, эшитяпсанми?

Т а н г а б е к а. Сен аждаҳосан! Минг йил ер таги-
да захлаб ётган қора илонсан, девсан!

Д а р в е ш. Уртамизда таънага ўрин йўқ, бойвучча!

Т а н г а б е к а. Оҳ, худо, жонимни ол, менга ўлим
бер! (*Гандираклар чиқиб кетади.*)

Д а р в е ш (*кулади*). Энди ўзим ҳам шунга ишон-
димки, жаҳонда иблисдан кўра қудратли тангри йўқ!..

Қоронгилик.

О қ й и н г и т. Бизнинг ойнимиз ҳам сўнди. Ҳаммаёқ
сим-сиёҳ.

З у б а р ж а д. Кўзларимиз кўрмаса, товушлари-
миздан таниб топиб оламиз бир-биримизни, Оқйингит.
Нафасингни сезиб турибман, Оқйингит. Мен зулматдан
қўрқмайман.

О қ й и н г и т. Ҳамма қўрқинчлар орқада қолиб кет-
ди, Зубаржад!

З у б а р ж а д. Овозингдан ёрқин нур сочилади,
Оқйингит!

О қ й и н г и т. Чунки сен умид каби порлаб турган
қуёшимсан, Зубаржад!

Секин бир-бирларига яқинлаша борадилар.

З у б а р ж а д

(эслаб)

Мен Зубаржад отлидирман,
Оқйигитнинг ёридирман.
Бир кўришга зоридирман,
Кўрган борми, бизнинг ёрни?

(Уксиб йиглаб юборади.)

Оқйигит. Зубаржадим, менинг асл зумрад тошим! Барибир сени ҳеч ким қора тошга айлантиролмайдди. Шунинг учун истиқболимдан миннатдорман, оқ каптарим!

Зубаржад (йиғи аралаш). Мен ҳали ҳам умид узганим йўқ. Ажал, албатта, бизни четлаб ўтади. Ажалнинг шафқати йўқми? Ажал одамларга ўхшаган тошбағир эмасдир? (Оқйигитнинг пинжиги суқилади.)

Дарвеш Шафақни ўтовга итариб киритади.

Зубаржад. Ким бу?!

Шафақ. Мен!

Зубаржад. Шафақ?!

Шафақ. Мен ҳали ҳам тирикман...

ХОТИМА

Ой тўла тутилган тун. Ўтов олдидаги майдон. Қаердадир машъал кўтарган одамлар шовқин-сурони эшитилади. Ўтов олдида қўлида машъал тутган Елчиқул. У соқчилик қилиб турибди.

Елчиқул. Дарвеш менга мана бу қабрни қўриқлаб туришни топшириб кетди. Бу гўрдан биров қочиб қутулармиди? Қаёққа қочади?.. Эй ёшлар-эй, ёшлик

қилишди-да... Ҳали яқиндагина қулунтойларда ўйнаб юрган бу болалар шу кунга тушиб қолади, деб ким ўйлабди дейсиз? Ҳой, Оқйигит, отларни эгарлаб қўйдим, мининглару қочиб қутулинглар бу жаҳаннамдан, дедим, кўнмади! Одамлар бир-бирларини тириклай гўрга тикшиади, бир-бирларининг териларини шилишга тайёр... Мана булар (*ўтовга ишора қилиб*) тақдирга бўйсунини истамайдилар! Узларича кун кўришни истаган эканлар, яшайверсинлар! Бировга зарарлари тегармиди?.. Йўқ, одамлар бешафқат! Уларнинг юраклари тошдан.

Девона киради.

Девона. Вой, Ёлчиқулми? Ҳа, Ёлчиқул, отларни менга тутқазиб, ўзинг ғойиб бўлдинг-қўйдинг? Мен юганларини олиб, отларни далага ҳайдаб юбордим. Керак бўлса тағин тутиб оларсан!

Ёлчиқул. Шовқинлама, Девона, энди отларнинг кераги йўқ.

Девона. Энди нима бўлади, Ёлчиқул?

Ёлчиқул. Жуда ёмон бўлади.

Девона. Бу ёмонлардан ҳам ёмонми?

Ёлчиқул. Ёмондан ҳам ёмон.

Девона. Ёмондан ҳам ёмон бўлса, нима бўлади?

Ёлчиқул. Оқйигит билан Зубаржаднинг қўлларини боғлаб, чўлга қувадилар, оқсоқоллар бошлаган ишни оч бўрилар ниҳоясига етказди.

Девона. Нима учун бўрилар бир-бирларини емайдилар?

Ёлчиқул. Ёиртқич ҳайвонлар ўз жинсларига шафқат қилишади. Лекин одамларда шафқат йўқ, бир-бирларини ейишади.

Девона. Мени ҳам еб қўйинса-я?

Ёлчиқул. Оҳ, Девона, сени аллақачон ейишган... Сенинг ҳатто исмингни ҳам ейишган...

Девона. Ким еган мени?

Елчиқул. Унис менга қоронғи. Лекин сени ейишган.

Девона. Бўлмаган гапни гапиряпсан... Мана оёқларим, қўлларим бутун, мана бурним, бошим бор... Бошимда дўппим бор...

Елчиқул. Сен билан менинг бахтимни ейишган, Девона.

Девона. Ҳа... а... а...

Елчиқул (*қулоқ солиб*). Утовдагилар жим бўлиб қолишди... Фақат Шафақ ўксиб-ўксиб йиғлапти... Эй, дунё-ей...

Девона. Эртага қуёш чиқмаса нима қиламиз? Қанақа қилиб уйқудан уйғонамиз, Елчиқул?!

Елчиқул. Қуёш чиқар, чиқару аммо қора қуёш чиқар.

Девона. Бошқа қуёш чиқадими энди?

Елчиқул. Нега бошқа бўлсин, ўша қуёшнинг ўзи. Лекин ҳасратдан куйиб, унниқиб чиқар.

Девона. Жуда ёмон бўлар экан бўлмасам...

Машъал тутган одамлар яқинлашади.

Елчиқул. Биз томонга келишяпти.

Девона. Мен улардан қўрқаман, тагин мени ҳам тутиб еб юборишмасми? (*Утовга кириб кетади.*)

Елчиқул. Бундай тунда яхши одамлар молни чўлга ҳайдамайди, булар одамни ҳайдагани келишяпти.

Эркаклар, хотинлар қўлларида машъаллар билан киришади.

Иккинчи оқсоқол. Бу бузуқлар тупроғимизни тарк этмаса, бошимиз фалокатдан чиқмайди. (*Қўлида арқон.*) Ҳайдаш керак буларни!

Учинчи оқсоқол. Фурсатни бой бермай, тезроқ қувиш керак!

Товушлар. Қувиш керак, қувиш керак!

Биринчи оқсоқол. Боринглар, олиб чиқинглар у юзсизларни!

Иккинчи оқсоқол. Одамлар кўрсин, билиб қўйсин: бузуқнинг ҳоли шу бўлади, ибрат олишсин!

Товушлар. Ибрат, ибрат бўлсин!

Биров. Шуларнинг касрига уруғимиз оғир кунга қолди.

Учинчи оқсоқол. Эй, бандалар, буларнинг ҳолини кўрингу юз ўғиринг улардан...

Бир киши Оқйигит билан Зубаржадни олиб чиқади.

Биринчи оқсоқол. Сиз уругнинг юзига оёқ қўйдингиз, уруғ бундан буён сиздан юз ўгиради!

Иккинчи оқсоқол. Кўрдингизми, шайтоннинг йўлига кирганларнинг ҳоли шу бўлади!

Дарвеш. Қилмиш — қидирмиш!

Иккинчи оқсоқол. (*Елчиқулга арқонни узатиб.*) Ма, Елчиқул, бу арқон билан иккаласининг қўлини боғла, қовушишни орзу қилар эдилар, қовушсинлар!

Елчиқул. Қуллуқ, оқсоқол, мен бу буйруғингни бажаролмайман.

Иккинчи оқсоқол. Бу муртад қайдан чиқди?! (*Бир кишига.*) Кўчарбой, ма, чаққон-чаққон боғла!

Кўчарбой. Мен от тушовлаганману, оқсоқол, одам тушовлаган эмасман. Менинг қўлим бормаиди, ўзинг боғлайвер!

Иккинчи оқсоқол. Нима бало бўлган буларга, бири биридан танбал?

Биринчи оқсоқол. Ўзинг бошлаганни, ўзинг бошқар, қурдош!

Иккинчи оқсоқол. Уруғимиз осойишталиги учун жонимни фидо қилишга тайёрман! (*Оқйигит билан Зубаржад қўллари орага қилиб боғлайди.*) Ма-на, бундай бўлади... Мен қонун йўлида ўз фарзандимни ҳам аямас эдим.

Бир хотин. Бечораларни бундай қийнагандан кўра жонидан жудо қилиб қўя қолинглар!

Товушлар. Боғлаб нима қиласизлар, қўйворинглар, шундай кетаверсинлар!

Иккинчи оқсоқол. Шовқин солманглар! Бунимаси?!

Холдан тойган, сгир изтиробда Тангабека киради.

Тангабека. Оқсоқоллар! Сабр қилинглар, шошманглар, менинг сўзимга қулоқ беринглар!

Бир хотин. Онага йўл беринглар!

Одамлар четланиб Тангабекага йўл берадилар.

Тангабека. Мен она, онаман, халойиқ. Сизнинг олдингизда ҳам, худо олдида ҳам, у дунёда ҳам, бу дунёда ҳам мен жавоб бераман. Болаларни қўйинглар, оқсоқоллар, менинг устимдан ҳукм чиқаринг. Мен гуноҳқорман, халойиқ, жуда гуноҳқорман. Мени лаънатланг, қарғанг мен гуноҳқорни! Лекин болаларни қўйинг, тегманг уларга, оқсоқоллар!

Дарвеш. Пўқ, бойвучча, улар сенинг қўлингдан кетган. Сен ҳали ўз гуноҳинг учун жавоб берадиган вақтинг келади.

Тангабека. Унинг сўзларига қулоқ солманг. Бизнинг тинчимизни бузган ёвуз — шу.

Дарвеш. Сен бир оз ўйлаб гапирсанг дуруст бўлар эди, бойвучча!

Тангабека. Ҳозир мен сендан заррача ҳам қўрқмайман! Элатлар! Бу дўзахн одам, бу мудҳиш зот. Бу авлиё эмас, худодан қайтган ёвуз!

Дарвеш. Бу бойвучча ақлдан озди чоғи?!

Тангабека. Ҳа, ақлдан оздим, озмай кўрчи ақлдан бу қиёмат қойимда! (*Оқйигитга.*) Уғлим, кечир мени... Тавба қил, таомилга бўйсун, ўғилгинам! (*Оқйигит жим.*) Ахир тошбағир эмассан-ку, болам?!

Елчиқул. Ўзинг тошга айлантирдинг, бойвучча!
Тангабека (Зубаржадга). Ҳеч бўлмаса сен тав-
ва қил, Зубаржад. Сен аёлсан-ку, аёл кишига тошкўн-
гиллик ярашмайди!

Зубаржад жим.

Биринчи оқсоқол. Кечикдинг, бойвучча! Ҳук-
мимиз қатъий, уни олло таолонинг ўзи қабул этди.
Энди ўзгартириб бўлмайди.

Яна ўша тўй либосида Шафақ ўтовдан чиқади, бир чеккада
мағрур жим туради, одамлар ҳайрон ва ҳайратда унга қа-
райдилар.

Бир хотин. Астағфирулло! Бу нимаси?
Тангабека. Шафақ, бугун тўй либоси киядиган
кун эмас-ку, болам? Жин-пин урмадими? Эринг ажал
излаб кетяпти-ю, сен тўй либосида чиқасан?

Шафақ жим.

Иккинчи оқсоқол. Ҳа, худо йўлига, қон-қар-
дошлар қани, фурсат ўтмасин, видолаш боланг билан,
бойвучча!

Тангабека. Хайр, ўғлим, алвидо, Оқйигитим!
Оқ исмингга қора кунлар йўлдош бўлиши ёзилган экан
пешонангга, болам! Жувонмарг бўлган ёшлигинг учун,
сен кўрмаган шодликларинг учун узр сўрайман сендан,
болагинам! Кечир, мен ёзиқ онангни!.. Адолатсизлик,
қандай оғир адолатсизлик бу!.. Бир нарса де, болам,
охирги марта овозингни эшитиб қолай, биргина сўз айт
бу гуноҳкор онангга, оқ шунқоргинам!..

Оқйигит. Қулоқ эшитмаган айблар эшитилиб,
айтиладиган сўзлар айтилиб бўлди, она! Сенга эмас, мем

туғилиб ўсган азиз даргоҳга, она тупроққа айтадиган сўзим бор:

Алвидо, тупроғим, сувлар, тоғларим,
Алвидо, дилимнинг иссиқ даргоҳи.
Бахтиёр ёшлигим, хушнуд чоғларим,
Хурлигим, ишқимнинг сўнги паноҳи!
Қалбим жароҳати оғир, дард оғир,
Улимдай қоп-қора йўлга чиқаман.
Сенда куним битмиш, Она юрт, ахир,
Қул эмас, хурликча, ишқ-ла кетаман!..

Алвидо, Ёлчиқул оғай, алвидо, Девона... Алвидо, Шафақ, менинг бечора хотиним! Мен гуноҳкор бўлсам, фақат сенинг олдиндагина гуноҳорман, Шафақ! Сен оқиласан, кечир мени, қарғама, Шафақ!

Шафақ бош эгади. Оқйиғит, Зубаржад иккаласи одамларга таъзим қилиб, қоронгилик томон кета бошлайдилар.
Тангабека қотиб қолгандай.

Иккинчи оқсоқол. О, худойим, ниҳоят бу гуноҳкорлардан бизни халос қилдинг!

Учинчи оқсоқол (*қўл силтаб*). Ҳамма бало, ҳамма вабо улар билан даф бўлсин!

Биров. Ана, эшитяпсизми, ризқини сезиб, оч бўрилар увиллаяпти.

Бир хотин. Вой худойим-эй, ҳеч қайсингизда шафқат йўқ! Бўридан ҳам баттарсизлар!..

Шафақ кескин бурилиб иккинчи томонга йўл олади. Дарвеш унинг йулини тўсмоқчи бўлади. Ёлчиқул Дарвешни четга итариб, ўзи Шафақ орқасидан кетади.

Иккинчи оқсоқол. Ҳаммаси йўлдан озган, ҳаммаси ҳам иблис қуллари, бузуқлик қуллари! Йўқол-

син ҳаммаси, даф бўлсин! Қароргоҳимизга осойишталик дорисин!

Учинчи оқсоқол. Осойишталик бўлади, худо хоҳласа! Бу бузуқлик қулларига ўлим!

Девона (*кутилмаганда ўртага чиқади*). Қуллар! Қани қуллар! Ким қул?

Учинчи оқсоқол (*кетганларни кўрсатиб*). Ана, қуллар, ана!

Девона (*хахолаб кулади*). Мен ҳеч қандай қул кўрмаяпман. (*Кетувчилар изига тикилиб*.) Қуллар, қуллар дейсан! У ерда мен қулларни эмас, тўртта фариштани кўриб турибман, тўртвининг бошида тўрт олтин тож ярқираб турибди, улар ҳур-ку! Қуллар қаерда? (*Қаттиқ кулади*.) Мана бу ерда қуллар! (*Биринчи оқсоқолга*.) Ана, сенинг пешонангда қулликнинг муҳри қоп-қора бўлиб ёниб турибди, қоп-қора бўлиб турибди!.. (*Иккинчи оқсоқолга*.) Сенинг эса, ичингда шумшайиб ғариб қул ўтирибди, ана букур қул ўтирибди. Унинг елка-яғринларидаги қамчи изларини мен кўриб турибман... (*Учинчи оқсоқолга*.) Қуллик сенинг қорнингда. Худди чувалчангга ўхшаб хушомадгўйлик, лаганбардорлик қули ётибди. Сен аянч, қўрқоқлик қулисан!.. (*Дарвешга*.) Қани, менга қара-чи, сен авлиёнинг қора юрагида нима бор экан?! Сенинг ичингда қул йўқ! Ана, томоша қилинглар, бу авлиёнинг ичида буралиб-буралиб илон тўлғаяпти. Илоннинг икки тили ва иккита думи бор... Авлиё қиёфасидаги иккиюзламачилик қули бу! (*Тангабека олдига келиб тўхтайд*.) А, Тангабека бойвучча! Менга қара, ие, бўйнингдаги нима? Маржонми? Бу кумуш маржон эмас, кумуш арқон! Қуллик сиртмоги. Ўз сиртмоғинг ўзингни бўғяпти... бўғяпти, ана бўғяпти! Қизил кўзли бургут сен эмасмисан? Нега сен ўз болаларингни чоҳга итариб юбординг, Тангабека?! Энди улар орқасидан ўзинг ҳам чоҳга ташлан, бойвучча! Ана, у чоҳнинг қаърида сен ўлдирганларнинг суякларини оқариб кўриниб турибди, ана, қара, оқариб туриб-

ди! Мен бориб уларни кўмай, ахир ўлганларни кўмишади-ку. Утовда туғилганми, қоянинг чўққисиди туғилганми, ўлгандан кейин барибир тупроққа кўмишади...

(Кетади.)

Тангабека турган жойида йиқилади. Узоқда, кетганлар томонда ёрқин нузли катта йўл кўринади. Кетувчиларнинг ўша нузли йўлга чиққани кўринади...

П а р д а

БИЛАМАНКИ

Биламанки: бу дунёда мен
Яратилдим нақ икки топқир;
Биринчиси биров биллиб-билмайин,
Онам ўзи ўзидан топди.

«Ўзингни тут, ўғлонсан бундоқ!»
Дея бир оз ардоқладилар.
Киндигимни кесган ондаёқ
Ер шарига зич боғладилар.

Иккинчи бор туғилмадим тез,
Еллар эсди, кўп сувлар оқди.
Эр йнгитдай етилганим кез
Мени бу гал муҳаббат топди.

Гўё шу кун бутун табиат
Тамом ўзга кашф этди ҳусн.
Дунёдаги созу шеърият
Ижод этди энг гўзал куйин.

Онагинам бор ўгитлари
Этди ақлим, хушимни бутун.
Лекин муҳаббатнинг ўтлари
Юрагимни айлади тутун.

Умр бўйи ўтга ташланган
Кўрадаги бир темир бўлдим.

Темир эмас, ёниб тобланган
Инсон бўлиб,
инсонни суйдим.

Ақлим омон, юрагим — олов,
(Бундан ўзга эҳсон не керак?)
Қибрлансам панд берди дарров.
Букилганда суяган тиргак.

Икки топқир туғилдим. Аммо
Ҳаёт-чун ҳақ тўламоқ вожиб:
Мен ҳозирман, ўкинмай асло
Меҳрим, умрим тупроққа сочиб,
Сизлар учун бўлмоққа қурбон:
Ўтли юрак ва омон ақл!

УЧ МУЪЖИЗА

Уч муъжиза мени этгандир асир:

Ер билан кўк

ва яна хаёл.

Фикрим, ақлу ҳушим банд этган уч сир:

Ер билан кўк

ва яна аёл.

Ернинг сирини тугар. Ҳайиқар кўк ҳам,

Сир-асрори очилар бир-бир.

Фақат аёл киши қолади мубҳам,

Аслича қолади-очилмас бир сир.

СЕН

Сен тутасан билагимдан,
Энди толдим деганда.
Сен тиясан, кипригимдан
Ёшлар томди деганда.
Ёндирасан чанқоқлигим
Энди қонди деганда.
Тирилтасан, ҳаётлигим
Сўна қолди деганда...

ҲАР ЭРТА ТОНГДА

Сен ухлайсан, уйқунг шундай тинч
Бу эрта тонгда.
Нафасингдан ҳам дард, ҳам севинч
Жўш урар қонда.

Нечанчи бор тўқийман қўшиқ
Мен эрта тонгда.
Нечанчи бор боқаман серсуқ
Мен эрта тонгда.

Қайга бормай, неларни кўрмай
Мен эрта тонгда,
Топинаман бир сенга тинмай
Бу эрта тонгда.
Ҳар эрта тонгда,
Бор эрта тонгда...

БУГУН ТУН...

Бугун тун қоламан сенинг ёнингда
Қўйиб сафарим.
Қўл-ла суриб ташлаб бутун ёдимдан
Ҳасратим, дардим.
Эшигинг ортида ортиқ йилларни
Қолдириб келдим.
Мен ғамсиз, югансиз йнгитман ҳали,
Мен — ўша ўзим.
Сен билан қоламан. Дам олсин йиллар
Менинг излардан.
Бир кеча дам олсин кўкда юлдузлар
Зор бу кўзлардан.
Қанча замонларки билмайди тинлик,
Куйимдан дала.
Тинлик ҳам мизғисин оғушлаб тинчлик,
Биз бирга палла.
Ухласин ел, ақл, денгиз ва қўрқув
Жимисин жаҳон.
Фақат бир муҳаббат билмасин уйқу,
Биз бир жон замон.

МУҲАББАТ

Муҳаббатнинг нафасин туйдим
Булбулли баҳорда, гулбоғда,
Оқ қайинга Сенинг исмингни ўйдим,
Ҳали бир ўспирин эканим чоқда.

Қаҳратон қиш қўлга чўғ олиб,
Ёздим сенинг исмингни музга.
Яшин билан ёздим кўкка,
Ер қолиб,
Еллар билан ёздим денгизга.
Оқ қоғозга ёзаман ҳамон
Умр бўйи: шод-ғамгин дамда.
Тақдир ёзишликни кўрмасин раво,
Азиз исминг қора мрамарга.

ОШИҚМА, КЕКСАЛИК

Ҳали ҳўплаганим сувни ютганим йўқ,
Отган ўқ нишонга етмаган ҳали.
Ёшлигим баҳори гул очгани йўқ,
Қақку қўяр инлар битмаган ҳали.

Ошиқма, кексалик, мунча талпинма,
Бир муҳаббат куйин айтишим даркор,
Соғинч роҳатидан юрагим қийма,
Ерда ағнаб-ағнаб йиғлашларим бор.

Ошиқма, кексалик, ҳовлиқма фақат,
Туратур, ҳали йўқ юмшоқ тўшагим.
Йўқдир дастурхонга қўйгани неъмат
Ва олтин кўзалар тўла шарбатим.

Агар кела қолсанг ўзингдан ўкин,
Ҳали мен бўз бола бўлиш орзум бор.
Ақлга бўйсунмас юрагим ўти,
Тавба-тазаррули ишлар қилгум бор,
Ошиқмай турганинг маъқул, кексалик!

ЗИЙНАТНИНГ ҚАСАМИ

Поэма

1

Кирди... «Ассалом», деб эгилди унга,
Мирза бир керишиб ўралди тўнга.
Мирзанинг хотини — кўрсанг кўргудек.

Баҳорги гулдек.

Мирзага учинчи хотинди Зийнат,
Қомати сарвдек келишган, баланд.
Тенги йўқ ўзбекнинг қизи ичида,
Чиройли жуда.

Иккала акасин олтинга ўраб,
Қалинни аямай Мирза нақд тўлаб,
Учинчи қулфни осди эшикка,
Солди қулликка.

2

Қайнона қовоғидан ёгилиб заҳар,
Тергаб юрди ғазаб тўла ўз нигоҳида,
Мана, Зийнат қайнона билан бу сафар
Паранжида комсомолнинг ўтди ёнидан.
Ўзга олам: асалари уяси каби
Янги ҳаёт билан қайнар совет мактаби.
Бунда қанча овоз, турли оҳангга солиб,
Ленин расми беаган ол китобни олиб,
Шўх, қора кўз ўғил-қизлар хушчақчақ

ва шод,

Шу сўзларни бирга-бирга олардилар ёд:

«Нодирбой бойлардан ерларни олди,
Барча йўқсилларга бўлашиб берди!..
Уйда мудроқ, шишинқираб, увишган бир ҳол
Кутар эди уни эри — хўжаси Мирза.
Хўрсинди-ю, Зийнат кўзин юмди шу лаҳза:
«Юзинг қурсин, чол!»

3

«Оллоҳу акбар,
Оллоҳу акбар», деб,
Араб қуръонидан чигал оятни
Сўфи минорадан-қичқирган тонгда
Уйнинг одатига ўқиб зўр нафрат
Эшикдан соядай сирғалиб Зийнат
Бориб кирган эди у «комсомолга».

«Зийнат! Қайда эдинг ҳозир, айт, Зийнат!
Очиқ келдинг, қани паранжи, чиммат.
Итвачча, заррача ор борми сенда,
Номусга ўлдирдинг беор, шарманда!»
Қайнона қарғади беҳад ғазаби,
Бир лаби осмонда, ерда бир лаби.

Зийнат жавоб қилди шу тахлит, далил:
«Ёруғ дунё кўрдим, нурга тўлди дил.
У шундай бир жойки, кўз кўзни очур,
Ленин қонунларин ўргатар барин.
Уйғотиб ўзбекнинг хотин-қизларин
Йўлига озодлик нурларин сочур!»
Эртаси ганг, карахт, дарғазаб Мирза
Зийнатдан айрилиб хўп аламзада
Муте хотинларга заҳрини сочди,
Мирза чангалидан сувдай сирғалиб,
Эркисизликдан нурга тўғри йўл кўриб,
Зийнат Фарғонага шу кеча қочди!..

Меҳнат билан кеча-кундуз тинмай ўтди йил
 Бу жанговар қочоқ учун ёрқин рўёдай.
 Нақадар зўр иштиёқда тинглар уни эл,
 юрагига кирди зиёдай.

У фронтда разведкага пинҳон қатнади,
 Босмачининг кир дилида ғазаб қайнади.
 Деди: «Тутиб чаккасидан қўямиз ўн ўқ,
 Большевикда бошқа бундай йўқ».

Ҳаёт топди жавлон уриб ичида жангнинг:
 Гоҳ у полкнинг извошида, гоҳ отда учди.
 Кундан-кунга бу қора кўз комсомолканинг
 Афсонавий шуҳрати ўсди.

5

Мирза келди Фарғонага бот,
 Дилда қора ният, ором ёт.
 Чойхонага ўзин урди:
 Икки қонхўр жаллодни ёллаб,
 Олтин, зар-ла пичоғин ёглаб,
 «Зийнат бошин ол!» деб буюрди.

«Хўп,— дейишди.— Қиласан сабр.
 Изин искаб кезамиз, чўл, қир.
 Комсомолканг тушади қўлга!»
 Икки қонхўр жаллодни ёллаб,
 Битириш-чун тунда ишини
 Тулкисимон югурди чўлга.
 Икки жаллод кесиб йўлини
 Қайирди-ю, Зийнат қўлини:
 «Майиб бўлиб яшайсан!» деди.
 Пичоқ билан тилиб кўкрагин,

Синдиришиб бўйин суягин,
«Ўлдирдик», деб диллари тинди.

6

Қасалхонада... Ҳадемайин беш ой ҳам ўтди,
Юз-кўзи дока билан боғланган қат-қат.

Бу қўрқинчли туш эмас, ўнги,
Чала ўлик ётади Зийнат.

Зийнат кўзи аланглайди, овози ҳам ёт,
Қулоғи кар, бош айланар тинмайин ҳамон.

«Қандай қилиб сен қолдинг ҳаёт»,
Дейишади докторлар ҳайрон.

Москвага келтиришди. Бу ерда зўр фан,
Фан бахш этди унга қулоқ, тил, кўзга нурни.

Бир қўл комсомолда янгидан
Гурлаб кетди исёнкор руҳи.

«Шарқ меҳнаткашларин Комуниверситети
Тушида ҳам, ўнгида ҳам фикрида кезди.

Зийнат улуғ доҳий тобути
Тепасида: «Яшайман!»— деди,

Сен ҳам тирик васиятинг билан дилимда,
Қишлоқлардан қишлоқларга ўтиб элимда,
Уни деҳқон аёлларин дилига қуйгум.

Токи сенинг азиз номинг ёзишга қодир
Меннинг сўнги мана шу қўлим!»

ТУҒИЛИШ

Менга ўғил туғиб берди онаси,
Беқош,
 сочлари оқ, уч кило ўғил.
Ҳаворанг йўргакда —
 шардай юмалоқ
Ширин, иссиқ нафас олиб ётар ул.

Ўғлим туғилгани худди шу маҳал,
Туғилди гўдаклар Қурия ёқда —
Кунгабоқарсимон
 барчаси дўмбоқ,

Аммо
 Макартурнинг қўллари дарҳол
Кесиб ташламоққа улгурди барин —
Ҳали она сутин татиб кўрмаёқ.

Ўғлим туғилгани худди шу маҳал
Грек турмалари камерларида
Гўдаклар туғилди,
 қолди отасиз,

Туғилиб,
 жаҳонга илк бор кўз очиб,
Турма панжарасин кўрдилар ёлғиз.

Ўғлим туғилгани худди шу маҳал,
Гўдаклар туғилди Онатўлида ҳам

Қоракўз,
шаҳлокўз,
ва кўккўз, тетик.

Аmmo

барчасини бит босди шу дам.

Билмайман:

нечаси мўъжиза бўлиб

Улим чангалидан қоларкан тирик.

Қорайган, ҳориган, экиб чарчаган,

Урушдан толиққан қўллар олдида,

Гўдаклар юзида ёнган томчилар

Ҳузурида ожиз қолдим сукутда...

ОНАЛАР АЙТГАН ДОСТОНЛАР

У ҚАНАҚА БҰЛАР ЭКАН?

У қанақа бұлар экан? Гулларнинг япроғига узоқ тикилиб, кейин у баргларни қувонч билан ушлаб кўраман: мен ўғлимнинг рухсори худди шу гул баргидай юмшоқ, беғубор бўлишини орзу қиламан. Мен маймунжоннинг навдаларини тўзғитиб ўйнайман. Мен унинг сочлари қора ва қуюқ бўлишини хоҳлайман. Бордию болам қорачадан келган, кулоллар севадиган қизғиш лойнинг рангига ўхшаган бўлса ҳам, сочлари менинг бутун ҳаётимдай оддий, силлиқ бўлса ҳам ҳечқиси йўқ.

Мен тоғлардаги туманга қопланган ўнгирикларга тикиламан. Назаримда, туман худди қиз боланинг қиёфасига, нозик-ниҳол қиз боланинг қиёфасига ўхшаб кетади. Майли, қиз туғилса ҳам.

Лекин энг муҳими, бола худди эримнинг нигоҳидай мулойим, меҳрли, иссиқ нигоҳ блан менга боқадиган бўлсин, боланинг овози худди эримнинг товуши сингари дилбар, эркаловчи, самимий бўлсин. Зеро, мен кутаётган инсонни худди ўз бўсалари билан мени бахтиёр этган кимсани севгандай севай.

УМРЛИ ДАРД

У менинг жисмимда азоб чекаётганидан беҳол бўлиб рангларим ўчиб кетади. Унинг қимирлашидан дард чекаман, мен кўрганим, лекин танамда ардоқлаб юрганым жоннинг бир ҳаракатидан ўлиб кетишим ҳеч гап эмас.

Аmmo мен бу дардни ҳис қилишим, унинг менга боғлиқлиги фақат танимда эканлигидангина деб зинҳор ўйламанг. У дадил қадам ташлаб ўз йўлини топиб юрганда ҳам, ҳатто жуда узоқлашиб кетганда ҳам унга келган шамол менинг танамни қамчилайди ва унинг чинқириғи менинг лабларимдан кўтарилади. Менинг йиғим, менинг табассумим сенинг чеҳрангда туғилади, ўғилгинам!

ШУ ТУФАЙЛИ

Майсаларнинг тагидаги ингичка жилға каби уйқуда ётган шу жон ҳаққи, менга озор берманг, оғир юмушларни буюрманг, агар қандайдир таомни тусамай қолган бўлмасам, шовқин-суронни кўтаролмай қолган бўлсам, ўша жон туфайли мени кечиринг.

Ҳаётнинг ҳамма пасту баланди, рўзғорнинг оғир-енгиликлари ҳақида мен боламни йўргакли қилганимдагина мен билан сўзлашишингизни илтижо қиламан. Қўлингизни пешонамга қўясизми, бирон озор топиб ўша ердан нидо беради.

ЕР ТИМСОЛИ

Мен илгари ернинг асл қиёфасини кўрмаган эканман. Ер худди қўлида гўдак кўтариб турган аёлга ўхшайди.

Мен энди нарсаларнинг оналик моҳиятини англай бошладим. Менга қараб турган ана у тоғ ҳам — Она, оқшомлари туман унинг кифтларида, тиззаларида худди гўдакдай эркаланиб ўйнайди. Мен водийдаги ўнгирларни эслайман. Унинг тубларида қоялар ҳимоясида ҳаммаёқни куйга тўлдириб ирмоқ чопади, мен ҳам худди шу ўнгирга ўхшайман. Мен ўз жисмимнинг тубтубида кичкинагина ирмоқни ҳис қиламан. У ўзига йўл топиб, ёруғ дунёга келгунча мен ўз танимни қоя сингари унинг ихтиёрига топширганман.

БОЛАМНИНГ ДАДАСИГА

Дадаси, менга ёндошманг. Худди сув ўзидан нилуфар бунёд этганидай, сиз менинг борлигимда инсон ато қилдингиз. Энди мен нилуфар ўсаётган кўлдай осойишта бўлмоғим лозим.

Мени севинг, илгарингидан кўра қаттиқроқ севинг. Мен мурғаккина бўлсам ҳам сизга, сизнинг ҳаёт йўлларингизга ҳамроҳ бўладиган жон ҳадя қиламан. Мен жуда кўримсизман, мен сизга олам лаззатларидан тўла баҳраманд бўлишингиз учун яна бошқа кўзлар, бошқа дудоқлар туҳфа этаман. Мен шундай мўртманки, севингиздан ҳаёт шароби тўла шишадай дарров синиб, шароб каби ёйилиб кетаман.

Кечиринг мени, дадаси! Менинг юришларим ҳам беўхшов, чой узатишларим ҳам қўпол, начора, ҳаммасига ўзингиз сабабсиз. Мана энди аранг қимирлаб юрибман.

Менга ҳар қачонгидан кўра ҳам меҳрибонроқ, ғамхўрроқ бўлинг, дадаси, жонимга ҳаяжон солманг, юрагимни ҳам ўйнатманг.

Мен энди — енгил, ҳарир бир пардаман. Бугун менинг таним мисоли бир парда, унинг остида гўдак ухлаяпти.

ОНАЖОН

Онам мендан хабар олгани келди. Биз ёнма-ён ўтирибмиз. Биз ҳаётимизда биринчи бор қандайдир оғир синовлар ҳақида сўзлашаётган эгачи-сингилдек ўтирибмиз.

У титроқ қўллар билан менинг қорнимни силади ва кўкракларимни очиб, аввайлабгина учларини ушлаб кўрди. Назаримда, унинг қўллари тегиши билан мен худди нафис гулдек очилиб кетдим. Ва кўксимни қандайдир ёқимли ҳислар тўлқини тўлдириб юборди. Қи-

зариб, уялибгина, не андишалар билан танамдаги дардларим ва хавотирларим ҳақида сўзладим. Сўзлар эканман, онамнинг кўксига бошимни қўйиб олибман. Мен қайта бошдан ҳаёт олдидаги таҳликадан унинг қўлларида йиғлаб турган кичкинагина қизалоқ бўлиб қолган эдим.

СЎЗЛАБ БЕРИНГ, ОНАЖОН!

Бошингиздан кечирган оналик дардларидан хотирангизда қолганини менга ҳикоя қилиб беринг, онажон! Қани айтинг-чи, бола қандай туғилади? Таначаси ҳали менинг танамга боғлиқ гўдак қай йўсинда ёруғ дунёга келади?

Айтинг-чи, онажон, менинг кўкрагимга унинг ўзи талпинадими ёки менинг ўзим кўкрак тутишим керакми?

Меҳру муҳаббат ҳақидаги ҳамма билимларингиздан воқиф этинг мени, онажон! Янгича эркалашга, энг но-зик, энг латиф эркалашга — эримнинг эркалашларидан ҳам ўтли эркалашга ўргатинг мени!

Уни қандай қилиб чўмилтираман? Қандай қилсам унга озор бермасдан йўргаклайман?

Мени тебратиб ўлтириб айтган аллаларингизни энди менга ўргатинг, онажон! Ҳамма қўшиқлардан ҳам гўзал бу алла гўдакни ором оғушига олади, онажон!

МУҚАДДАС ҚОНУН

Айтишларича, танамда жоним дилдираб қолибди. Лекин мен ўзимни жуда енгил ҳис қилиб, эркин нафас оляпман.

— Мен ким бўлдимки,— дейман ўзимга-ўзим,— ўғлимни тиззаларимда эркалаб ўлтирсам?

Ўзимга-ўзим жавоб қиламан.

— Аёл! Севгучи ва севгиси биринчи бўсадан зурриёт тилаган аёл!

Тупроқ менга ва мен қўлларимда кўтариб турган ўғлимга қарайди ва мени шарафлайди. Чунки эндиликда мен мевали пальма дарахти ва жўяклар мисол жаҳонга ҳаёт берган мевали ва муқаддасман.

АЛЛА

Тун қоронғу, тун ғариб
Тун ичра қолди денгиз.
Мен бешигинг тебратиб,
Ўзни севмайман ёлғиз.

Осмон оламда ғариб,
Ойни ҳам қучди денгиз.
Сени қўлда кўтариб.
Ўзни сезмайман ёлғиз.

Инсон ер узра ғариб,
Топилмас бирон ғамсиз.
Сен билан тўлиқ бағрим,—
Эмасман якка-ёлғиз...

ЭЗГУЛИК

Сенга атаб мен айтсам қўшиқ,
Бунда тупроқ билмайди ғамни.
Қулгинг мисол мулойим, илиқ
Тоғу тошлар, қирлар тикани.

Сенга атаб айтаман қўшиқ,
Ҳайдаб оғир ўйларни куйдан.
Нафаснигдан меҳрга тўлиқ
Ҳатто илон, қоплон уйида.

ЕР ВА АЕЛ

Бутун ер узра кундуз,
Угилчам кўз юммайди.
Бошида нур тинимсиз
Шўхлик қилиб ўйнайди.

Ўйнар боғда ҳар навда,
Игначи тушар рақсга.
Улоқчадай ҳаводан
Булут сакрайди пастга.

Шов-шувга тўлиб чошгоҳ
Қошида чуғурлайди.
Йўргагин ечиб ногоҳ
Ел севиб эркалайди.

Тун чўкади... чирилдоқ
Қочар эшигим қоқиб.
Юлдуз кўз қисиб қувноқ,
Ўйнар гўдагим топиб.

Ўзга онага дейман:
«Йўлинг кўп, йўлинг узоқ».

Сен болаңни тебратсанг,
Меники ухлар тезроқ».

У — борлиғи матонат
Чексиз чувалган йўлда.
Дейди: «Ўз болаңг тебрат,
Меники ухлар шунда».

МАРВАРИД ЁШЛАР

Оҳ, ўлкам... бепоён далалар юрти.
Нечун ҳамма ёққа чўкмиш сукунат?
Нечун гулдуракни кутгандай худди
Мунғайган ўрмонда чирқираб фақат
Қушлар жим бўлади... туман ҳукмрон?
 Ҳолимиз ёмон!..

Сен қайда, эй кўкнинг юлдузи — ҳурлик,
Осмонингдан пастга тушмайсан нечун?
Эрки нондай кутиб бизнинг ер шўрлик
Қийналди... ва ҳамон қуюқлашиб тун
Ҳақиқат-ла, яккаш риё қилар жанг,
 Аҳволимиз танг!..

Бутун халқ, оилам, онам ва иним
Занжирда инграйди суяги қақшаб.
Украинам тани тилим ва тилим,
Яллиглаб ёнади оловга ўхшаб.
Занжирни узишга мадад берар ким!
 Билмайман, танграм!..

Токай шундай бўлур, ё кулар тақдир?
Бу занф қўлларга минг ва минг лаънат!
Нега қабр ичра туғилдик ахир,
Наҳот қуллик бордир қисматда фақат?
Гар шундай бўлса биз ўлмакка ҳозир...
 Нақадар оғир!..

ОҚШОМГИ СОАТДА

Қуёш оғиб уфққа ботди,
Деразамдан кумуш ой боқди.
Парпиради осмонда юлдуз,
Атроф ухлаб... ғусса юмди кўз.
Боққа чиқиб оламан нафас,
Ой нурида куйлайман бирпас...
Бу ер қандай тоза, кенг, эркин
Унутилди ҳамма ғам секин.
Теварак боғ, уйлар қордай оқ,
Сайроқ булбул ўрмонда уйғоқ,
Волиндаги ҳаётдай худди
Ҳаёт қайда бегона юртда?
Она қучган каби ардоқлаб,
Уйларни тун олган қучоқлаб.
Гўё ширин фарзанд бешигин
Тебратгандай аллалаб секин
Нафас олар баҳорги ел жим...
Юрак тўлар қўшиқларга лим...

УМИД ҚУТАМАН

Бас! Тарқалинг, оғир хаёллар,
Ер юзида яшнади кўклам,
Наҳот, ёлғиз ғусса, фарёдлар
Туманида сўлар ёшлик дам?

Йўқ! Мен кўзда ёш билан кулиб,
Қайғуда ҳам қўймам куйларим,
Мен барибир умидга тўлиб
Кулмоқчиман, кетинг ўйларим!

Мен ҳаттоки харобаликда,
Вайронада ўстираман гул.
Йўлларга гул экиб — совуқда
Суғораман кўз ёш-ла буткул.

Бу ёшлардан қўзғалмас бўрон,
Эрир ундан музлик қатламлар.
Мен эккан гул очилиб чандон
Балки келар ажиб кўкламлар.

Бу йўлларнинг чўққиларига
Зиналарни тошдан қуярман,
Харсангларни кўтарганда ҳам
Қўшиғимни тинмай куйларман.

Йилдай узун қоронғу тунлар
Мижжа қоқмай ўтаман уйғоқ,

Тунлар шоҳи — йўлчи юлдузни
Ўз кўзим-ла бўламан кўрмоқ.
Ҳа, кўзда ёш билан куламан,
Қайғуда ҳам қўймам куйларим.

Мен барибир умид кутаман,
Бас, тарқалинг, ғамгин ўйларим!

КУЙЛАРИМ

Куйларим! Нега сиз чақмоқдай бўлиб,
Жангларда ёнувчи пўлат эмассиз,
Ё душман бошини бешафқат узиб
Ташловчи шамшири қасос эмассиз.

Эй, менинг тобланган тигим — куйларим,
Сизни қиннингиздан олсам суғуриб,
Фақат оқизасиз дилдан хунларим,
Ёв бағрин тешмайсиз яшиндай уриб!..

Бағишлаб барча куч, билим, санъатни,
Мен пўлат шамширни чархлайман жангга —
Ярқираб, деворнинг бўлиб зийнати
Турган бу пўлатдан не фойда менга?

Эй, менинг курашга тайёр куйларим,
Биз ҳалок бўлмасмиз беҳуда ҳеч бир.
Балки сиз нотаниш жасур дўстларим
Қўлида бўларсиз душманга шамшир.

Кишанга теккан тиг чиқарган садо
Душман қўрғонини қўпориб ташлар.
Озод қардошларнинг дардига даво
Бўлиб кураш сари, жанг сари бошлар.

Қасоскор ҳеч қачон жангда енгилмас,
Ҳужумга кираркан қўшиқ-ла ҳамдам.
Куйларим! Бу занф қўлларга эмас,
Жасур курашчига ёр бўлинг ҳар дам!

КУЙЛА, ЮРАКИ

Куйла юрак, тинмайин куйла,
Куйла, тупроқ ва осмонни,
Куйла, сенинг қўшиқларингда
Гувилласин Ватан ўрмони.

Жанг тўфони солган даҳшатдан
Куйла, тутқич бермаган эй қуш!
Сукут ётдир — ўлка гурбатда,
Жангда тутаб ёнаркан турмуш.

Куйла, майли, қўшиқ фарёди
Гумбурлаган довулдан ўзсин!
Куйла, куйинг тутиб ҳар ённи
Пулемётлар овози ўчсин!

Куйла юрак, қасос садоси
Кессин ёвни заҳарли ўқдай!
Ғазабларинг ўлим балоси
Бўлиб бўғсин худди сиртмоқдай!

Орзу-армонларинг кўкдай кенг,
Барин куйла, тинмайин жўшқин!
Куйламасанг — сен тош билан тенг,
Оёқ ости бўласан у қун!

МЕНИНГ УЛҚАМ

Каҳрабонинг олтин томчисисимон
Тоза, ноёб менинг кичкина ўлкам.
Қўшиқдай жарангли, шодликдай равон,
Ярқираб кундан-кун яшнайдн кўркам.

Сен олтин шуълалар сочган каҳрабо,
Эй Болтиқ гўзали, озод Ватаним.
Литвам, азиз номинг юрагимга жо,
Сен қуёш сингари қўлга тутганим.

СССР халқларин денгизига сен
Қуюлдинг жарангли янги тор каби.
Қудрат-ла янграган қўшиғида мен
Овозингдан таниб оламан сени!

САЛОМ!

Баҳор! Музнинг занжирин,
Жўшқин уриб ювар сел,
Ўлкам паҳрин сувларин
Куйин олиб эсар ел.

Эрк деб уйғонар куртак,
Майса чўзар бошини.
Салом, баҳор-ла эгизак,
Азиз ўлкам ёшлиги!

* * *

Мен шоирманми ҳали билмаганим чоғ,
Чунон эрта ёзган менинг шеърларим,
Нақ ракеталар отган учқундай чатноқ
Фавворалар сочган ўт қатраларим,

Мудроқлик, руҳ ҳоким ибодатхона
Ичра ўзин урган иблисчалардек.
Шеърларим... ёшлигу ўлим бобида
Ёзилган шеърларим, нақ нокаракдек —

Дўконларда ётган босиб чанг, тўзон,
(Қўлга олинмаган, олинмас ҳеч вақт.)
Худди қимматбаҳо ноёб майсимон
Менинг шеърларимга ҳам келади навбат.

* * *

Севги! Талвасада, тобут қаъридан
Тортиниб, интиқиб, талпингум қувноқ!
Севги! Гўр лабида, булут бағрида
Туриб ҳам, демасман сенга алвидо.

Берилмаган ахир, жуфт ўт қанотлар
Юрсин деб юракка ортиб ғам юкин.
Йўргакли, кўзюмуқ, безабон зотлар
Нуфузига қўшмам яна бир юпун.

Қўлларим қутқариб, ростлайман қаддим,
Ишқ! Сени ўлимдан сақлайман омон.
Мен унга ўт қўйсам минг-минг чақирим
Ерларда қор қайнаб, ёнади ўрмон!

Лекин қанотларим, кифтим, тизларим
Букиб шум ҳукмига берақолсам тап,—
Бу — ўлим устидан кулиб, эзганим,
Бу — мен шеър бўлганим, бўлганим гулшан.

* * *

Кеча термулардинг ҳали кўзимга
Бугун қайлардадир кезади нигоҳ!
Кеча қуш тургунча бўлдинг ўзим-ла
Бугун ҳамма тўрғай — нақ қарға сиёқ.

Мен чунон подонман, сен эса доно,
Сен тирик, мен жонсиз донг қотиб қолдим.
Замонлар аёлин доди бу садо:
«Жонгинам, мен сенга не қила қолдим?»

Аёл кўз ёши — сув ва қони ҳам сув,
Қонда ва кўз ёшда чўмилди аёл.
Севги она эмас, ўгай она у,
Ҳукм ва тараҳҳум кутмак хом хаёл.

Кема олиб кетар севгилимизни,
Уларнинг йўллари нурафшон доим.
Фарёдимиз тутар ернинг юзини:
«Жонгинам, мен сенга не қила қолдим?!»

Ҳали кечагина ётиб пойимда
Хитой хоқонига этгандинг қиёс.
Бирдан икки қўлим қолди ёнимда,
Занглаган чақадай сочилди ҳаёт!

Фарзандин қатл этган бир жаллодсимон
Суддаман: носуюк, журъатсиз, музлим.

Мен дўзахдан сенга чекаман фиғон:
«Жонгинам, мен сенга не қила қолдим?!»

Сўрайман стулдан ва каравотдан:
«Нечун шунча азоб, шунчалик тоқат?»
Ва жавоб оламан: «Тўйди ўпмакдан,
Ўзгани ўпмак-ла этмоқчи бадбахт».

Оташда яшашга ўзинг ўргатдинг
Ва муз саҳросига сўнг отдинг жисмим.
Мана, не кунларга солдинг, не қилдинг,
«Жонгинам, мен сенга не қила қолдим?»

Мен барин айтаман — қилма эътироз,
Боз кўзим очилди. Эмасман жазман.
Қаерда чекинса муҳаббат, шу ҳос
Ҳукмин бошлар ажал аталмиш боғбон.

Олма шохларини силкитмоқ нечун
Пишиб етилганда тушар ўзи жим.
— Мени кечир, бари, барчаси учун,
«Жонгинам, мен сенга не қила қолдим?»

ЖАСОРАТ

Нелар тарозуда букун ҳаётимизда,
Ва нелар юз берар — биламиз аён.
Жасорат нуқтаси соатимизда,
Жасорат тарк этмас бизни ҳеч қачон.

Қўрқитмас қириши бизни ёв ўқи
Бошпанасиз қолмоқ солмайди даҳшат.
Ва таслимдан сақлаб ўтиб рус нутқи
Ҳурликда, софликда абадул-абад.
Аср-асрлар ва набираларга
Топширамиз сени,
Буюк Рус Сўзи.

* * *

Бири тўғри йўл бўйлаб кетар,
Бири кезиб гир теваракда
Она юртга қайтмоғини кутар,
Ўтган кунин топмоқ тилакда.

Мен бораман — қисмат изимда,
На тўғри, на қинғирни хушлаб.
Ҳеч қаерга ва ҳеч кезимга,
Қиядаги поездга ўхшаб.

* * *

Гарчанд мен туғилган ермас бу тупроқ,
Лекин хотирада яшайди доим.
Денгизида шўрмас, хийла ширинроқ
Тиниқ, муздеккина сув ҳам мулойим.

Тубидаги қум ҳам оқроқдир бўрдан,
Энди шароб каби ҳавоси кайфли.
Зилол қарағайлар шафақ нурдан,
Бу соат, яланғоч пуштиранг тани.

Само тўлқинида шафақнинг ўзи,
Шундайки, мен уни англашим мушкул.
Бу куннинг сўнггими, ё дунё сўнгги,
Ё сирнинг сирига яна банд кўнгил...

* * *

Бир бола ўйнайди яшил ўтлоқда
Ва қизча ўзига тўқир гулчамбар.
Икки йўл қўшилиб ётар ўрмонда,
Узоқларда узоқ чироғ милтирар.

Мен ҳаммасини кўриб эслаб қоламан,
Сақлайман қалбимда севги, ардоғда.
Фақат бир нарсани билмай толаман,
Хотирлай олмайин қоламан доғда.

Донолик ё қудрат эмас илтижо,
Бир олов тафтида бор исинмоғим.
Учқурми ё ўчмас хушчақчақ худо,
Мени йўқламайди... жуда совқотдим...

* * *

Юртин ёв қаҳрига ташлаб кетганлар
Бўлолмас ҳеч замон ҳамроҳим мепим.
Маҳлиё этолмас мадҳу найраишлар,
Уларга бермасман битта ҳам шеърим.

Лекин мисли тутқун, мисоли ҳаста,
Ҳамиша аяшчи менга қувғин жон.
Мусофир, йўлларинг қора зулматда
Ҳеч вақт ширин бўлмас ёт қўл берган нон.

Бу ерда, ёнғинлар аччиқ дудида
Қолган ёшлигимиз этаркан қурбон,
Эл бошига тушган кўргуликлардан
Ўзимизни олиб қочмадик бир он.

Биламиз, келажак қилар сарҳисоб,
Қимматин топади ўтган ҳар соат.
Лек биздай кўз ёшсиз, оддий ва кибор
Одамлар бўлмаган жаҳонда ҳеч вақт...

* * *

Мана, бир амаллаб бўлдик ажирим
Ва ўчирдик ўзи сўнган оловни.
Энди билмак даркор, абад рақибим,
Чиндан севмакни ҳам охир бировни.

Мен эркин, ҳар нарса мен учун эрмак —
Тунда учиб кириб юпатар илҳом.
Тонгда қулоғимни батанг этарак
Шуҳрат шақилдоқдай қилмоқ бўлар ром.

Не кор мени ўйлаш, раҳм ва шафқат,
Кетаётиб ортга ташламоқ назар.
Қора еллар менга бахш этар тоқат,
Ва хазонрезгилик дилим қувнатар.

Ҳижронни ўзимга биламан тухфа,
Унутмоқни буюк ҳузур, мурувват...
Лекин айт, бундайин дўзахвор ўтга
Ўзгани ташлашга қилмассан журъат?..

Унда қанча жилға, гул, баҳор куйи,
Яйлов бўйи ва ёз ўти яширин?
Олтин кузнинг қанча ташвиши, рўйи,
Қанча интилишлар,

зор, ором сири,
Ўлим олдидаги ўтинч, илтижо —
Бу қор кўрпасининг паноҳида жо?

Жим, мрамарсимон, оппоқ табиат
Жимлик оғушида этади сукут...
Чўнтагингдан олиб кўзгунгни, албат,
Сен ҳам ўз рухсоринг қаршисида тут:
Кўрасан сен унда ҳаётинг аслин
Эмас,

Фақат хира, ноаниқ аксин...

ҚУДУҚ

Ҳовлим гўё бир кичик воҳа,
Уч оқ қайин
Опа-сингилдай,
Жуфт қарағай турар ёнма-ён.
Соясида — бари юраги
Қудуғим бор — кўзлардан пинҳон.
Ёз кунлари у муздай ором,
Қишда илиқ — нақ меҳрсимон.

Қуёш нурин қаршилаб саҳар,
Туман ичра оқшом сеҳргар —
Эшитилмай,
Кўринмай секин
Кириб унда олади ором.
Тубда, чақмоқ тош гардишдаги
Кўзгусимон ярқирайди сув,
Адоғ бўлмас ҳаётдай мангу.

Саратоннинг куни тиғида
Эгиламан унинг бошига
Ва қудуқнинг соф кўзгусида
Чарақлаган офтоб кўраман.
Кўкда учган қушлар галаси,
Жануб елин ҳур-ҳур нафаси,
Гул чайқалар гўё юзида.
Тунда боқсам ўзгача наъма:
Сузиб ўтар паға булутлар,
Тиниқ ёшин тўкиб юлдузлар

Чак-чак томиб сочар минг ҳалқа.
Ой туширгач кумуш баркашин,
Шаффоф тиниқ қудуқ суввида
Нур жилваси қилади ўйин.

Тубсиэ, тераи
Покиза, тиниқ
Тугаш билмас менинг қудуғим.
Ҳассос кулгу, қайғу додини,
Севишганлар қалби оҳини,
Гўдакларнинг бахтли йиғисини,
Кексаларнинг доно ўғитин
Жим осойиш тинглаб ётади,
Кўзгусига ҳар сир ботади.

Гоҳ ҳаётнинг сурони ичра
Унутамаи ўзимни ўзим.
Лекин тиниқ кўзгуга боқиб,
Қишнинг совуқ қаҳратонидан,
Ёзнинг сариқ саратонидан
Тортиб олар тубликдан кўзим.

Лекин, лекин биласанми сен,
Қудуқ қазиш нақадар мушкул?
Метинсимон лойлар қатламин,
Тошлар бағрин тешиб ўтилуи.
Қанча-қанча қазилма бекор,
Қанча умид чиқади пучга.
Етгуинигча ернинг қаъридан
Силжиб оқар ҳаётдай кучга!

Қўплар ҳайрон,
Қўплар ҳайратда.
Узоқ-яқин, таниш-нотаниш
Қудуқ бобда беради савол.
Не эҳтиёж бунда қудуққа,

Ҳовлингизда водопровод...

Суви бўлмайди канда?

Бир нарсадан тил қисиксимон

Гуноҳкордай қиламан жавоб:

— Ҳа, шунчаки хотира менга.

Қачонлардир... қалбимга илк бор

Илк илҳомнинг бахтин, туғёнин

Ошно этган Сливеннинг

Қудуғидан азиз бир ёдгор.

— Шеърят!— деб истеҳзо билан

Мийнгида кулар баъзилар.

Лекин дарё,

Водопровод

Ва чашманинг борлиқ сувини

Шимиради ташна қуруқлик...

Ва одамлар шеърни унутиб,

Яна излаб қолишар қудуқ.

Қарабсанки елиб келар қиш,

Қаҳратонин қўлига олиб,

Ҳаммаёққа қаҳрини солиб,

Қувурларни музлатиб ёрар,

Кранлар муз забтида қоjar.

Лекин муз ҳам,

Совуқ ҳам ҳеч он

Қудуқ узра бўлмас ҳукмрон.

Чуқур тубда

Теран покиза,

Сливенли қудуғимсимон

Мангу ҳаёт сувига сероб

Жилваланар менинг қудуғим.

Уша қудуқ шаффоф суви-ла,

Мен Ватаним юлдузларига

Садоқатдан илк онг нчдим жим.

КИТОБ

Дард, шодлик — борингни тўқасан унга,
Бахтиёр ороминг этасан қурбон.
Тўқнашар ҳаёту орзу, умрга
Сўнгги ўтинг бериб бағишлайсан жон.

Беғуноҳ маҳкумсан бедорликка сен,
Унинг дард оташи кўркинг эгар парт,
Инсоният учун бериб бор қалбинг,
Шу кун мангуликка ухлайсан, албат.

Одамлар-чи, ухлаб кетмоқ-чун тезроқ
Қўлга олиб уни лоқайд варақлар
Ва кимдир дер, балки, мудроқ ва эсноқ:
«Бу умр йўлин қаранг, қандай чарақлар!»

ҚАЙТАР МЕНИ!

Эй, менинг очилган ғунча сингари
Шоҳи парашютим,
Оқ халоскорим,
Бунча узун, сўнгсиз бўлди минутим?!

Худди шу сония, узун минутда
Сенинг нафис, ҳарир шоҳи қанотда
Ургимчак уяда илинган каби
Илиниб турибди менинг ҳаётим,
Ҳаёт эса менда биттаю битта!

Қайта ерга тушир, жонажон ерга,
Одамлар ватани —
Қонли,
Ғуноҳкор,
Дарчалар устига дарча очилган,
Қишлоқлар ястанган тупроққа тушир.

Атрофга япроқдай оҳанг сочилган,
Кўкракларни тарам-тарам ёрилган
Кенг манглайи серчанг тупроққа тушир.
Ерга қайтар мени, жонажон ерга!
Унда бир мусаффо тоза салқинлик
Болқондан томчилар нур билан бирга!
Пастда туман ичра бўлар намоён:
Одамлар,

ҳовлилар,
тош уйлар,
боғлар —
Ҳамма-ҳамма нарса қўйнига чорлар...

Қайтар мени, яна ўша ер томон!
Ўша ерда бизнинг ҳаёт ва севги,
Унда ёвуз ҳам бор, олижаноб ҳам.
Қудратли ва занф,
Қашшоқ ва тўқис,
Бахтли ҳам, бахтсиз ҳам,
Ғамли ва беғам —
Ўша одамлар-ла ер менга мушис.

Ўша қўллар, ўша доҳийларга элт,
Хаста бўлса ҳамки йиқилса турган,
Тошларга урилиб, қонга беланиб,
Йўлдан қайтмай олға,
юксакка юрган.

Қалби севги, юпанч, умид-ла урган
Азиз одамларга яна йўлдош эт!
Яна ўшаларнинг ёнига қайтар,
Оҳ мени тез қайтар инсонлар томон,
Дилда сўзим қат-қат уларга айтар!
Мен энди биламан: нақ қуёшсимон
Иситиб, баҳордай солиб ҳаяжон,
Ҳаммани буғдой нон каби тўйдириб,
Ёқутдай товланган майдан этиб маст,
Етаклаб, чорловчи сўз қидираман:
Одамлар қалбини мангу этиб забт,
Бошини кўкларга қўтара олган,
Дилларга абадулабад,
умрбод

Тупроққа садоқат сеҳрини солган
Қудратли сўзларни айта биламан.

ЕШЛИК

Ешлик, ёшлик!

Эмиш: йўқоласан эриб нақ сароб.
Менми, ҳали сен-ла видолашмоқчи?
Мен қалбим ёнига қувонч, изтироб,
Эрмакдан қўяман энг сергак соқчи!

Сирли боғин ўраб мисли сеҳргар,
Атрофига экгум чирмовуқ, қайин,
Қўм-кўк жилға билан ўраб нақ камар,
Кексалик шарпасин яқин қўймайин.

Тўшайман шабнамли ям-яшил ўтлоқ,
Совуқ бўронларни қўяман авраб.
Токи муз қопласин теварак-атроф
Тепаларда қуюн қутурсин яйраб.

Наҳот тарк этасан мендай дугонанг!
Айт, бахтдан ким мендай тўкар сел ёшин.
Бетизгин туйғу гоҳ этиб девона,
Гоҳ бахтдан ким мендай бўлолар сокин?
Ешлик, ёшлик!

Менинг дилда офтоб ёнгандай ёнар,
Айт: юрагида ҳислар бемонеъ?
Қим борми мендай содиқ?
Ҳалол гуноҳлар

Ҳузурли ҳукмига мен каби тобеъ?
Ешлик, ёшлик!

Дейдиларки, барча азоб, оромнинг
Мендан бир умрга кетасан олиб.
Менми, тан олувчи бу мудҳиш доминг,
Ҳаётда яшовчи бетақдир қолиб?!
Йўқ! Қалбим ёнига соқчи деб муқим,
Қўяман ягона тақдирим — ишқим,
Ешлик, ёшлик!

Сен учун экаман баҳорлардан боғ,
Гулу майсалардан нафас олгайсан.
Ял-ял ёнган кундузга интизор чоғ
Қуёш, юлдуз, тонгнинг йўлин тўсай ман...

Сен ҳам хийла-найранг йўлидан ногоҳ
Кетмоқ истамайсан айрилиб мендан.

ҚИШ ҚУНИДА

Худди олма гулисмон нафармон
Оқшомгача эзиб ёғиб берди қор.
Йиллару йўлларни қолдириб ҳайрон
Учиб кета олсам дил тўла виқор.

Қор учқунлари аро мисли капалак
Қайларгадир етиб боролсам мен ҳам.
Ҳеч ким айтолмаган сўзлар-ла андак
Қимнингдир жонига бўлолсам малҳам...

Оқшомдә ҳам секин тушаберди қор,
Егаберди эзиб ҳорғин ва бўм-бўш.
Қимнидир учратиш бахтига мен зор
Яланғоч водийда на соя,
на туш...

Тун ҳам бутун олам нақ оппоқ чодир,
Қорлар учиб-учиб тушар этакка.
Муттасил ёғинни кузатмоқ сғир,
Инсон қолганида ўзи-ла якка...

МЕН БУНДАМАН, ОНА ЮРТИ

Кўкни булут босди,
Қушлар ҳам ғужғон.
Даҳшатли қўрқувдан титрашар япроқ.
Қалпоғин бошидан юлқди чол чўпон
Айтиб йиғлашлардан келар бир нидо:
«Ватан, эй одамлар!»

Учир овозингни, саҳар!
Жими, сукунат.
Бутун ер бир нафас жим қотиб турсин.
Эшитсин ўқларнинг солганин даҳшат
Ва йиғи ҳар сўзни сўнгги садосин:
«Ватан, эй одамлар!»

Қуёш сен булутлар оша ерга боқ,
Қазилган қабрлар узра тўк нуринг.
Куч бер, жасорат бер кўчсин енгилроқ,
Сўнгги ўн одими бу оғир йўлнинг.

Сиз, ҳам кузги ўтлар, гўрларни қуршаб
Абадий уйларни этинг муаттар.
Она юртнинг ширин бўйи оғушлаб,
Дилларни элитсин охирги сафар.

Шамол! Сўнгги фарёд, саломларни ол
Ва ўрмон, тоғликлар томон уч илдам.

Дегин! Унутмади фарзандлар бироқ
Ватанни ўз сўнгги тонгларида ҳам!

«Эй, Ватан, она юрт!» дер тоғларга тоғ,
«Она юрт!» такрорлар ҳар бир музофот.
Пулемётлар товшин босиб кучлироқ
Янграгандай дўстнинг товши узоқдан
Янги қабрлардан келади овоз:
«Мен бундаман, она юрт!»

УРМОН КУЛИ

На кезади бўшлиқда бўрон,
На кўради булут, на зиё.
Мен ўзим ҳам на денгиз бироқ,
На тўлқинга сероб бир дарё.

Мен бир ўрмон кўлиман фақат,
Ҳаётим ним зилол уйқуда.
Мен кутаман, ҳорғин, ташналаб,
Биров келиб тўхташин бунда.

Фақат нозик-ниҳол камалак
Учиб ўтар бошим устида.
Муҳаббатнинг сўнгги ёшидак
Сув ялтирар кўлнинг остида.

МИНСК ЙҮЛИДА

Гўё қумда қолган тўлқин изидай
Жароҳатни босиб йиллар ўтади.
Уруш бу ерларни четлаб ўтгандай
Турар қадим Вязма обидалари.

Унгирликлар томонга бурмаймиз йўлни,
Балки бу ерлардан чиқмоқдир маҳол.
Ҳисобсиз жароҳат, ёнғин кулини
Ва қонлар доғини эсламоқ малол.

Эртакка айланган ҳақиқат букун,
Бепоён бу тупроқ яшнайти кўзда.
Бу ер ёнган эди, бунда сен ўлган
Ва мен ўтмоқдаман шу тупроқ узра.

Шаббода кипригим қуритар аста,
Уфқлар кўринар ёрқин ва сархуш.
Назаримда энди ҳеч он, ҳеч вақтда
Бўлмайди уруш...

ИУЛДАГИ ИНСОНГА

Хоҳлайманки бўлай севгилинг,
Танингдаги қудрат бўлай мен.
Нонинг бўлай, бошингда енгил
Кезиб юрган шаббода майин.

Сен адашсанг йўлингдан агар,
Ортга қайтмай ўт деб бехатар,
Тўшанай мен йўл бўлиб шитоб,
Қолганингда чанқоқ ва ташна,
Дарё бўлиб қилай карашма
Ва сен эгил ичу бўл сероб.

Бир сим-сиёҳ туннинг ярмида
Дам олишга сен бўлсанг мойил,
Ўрмонми, тоғ ё жар қаърида
Ўзим бўлай паноҳ ва манзил.
Оч нигоҳинг тушсин деб атай,
Аланганинг гулидай чақнай.
Дунёдаги барча истагинг
Бўлмоққа мен тайёр ва қодир.

Тонг паллада очиб ойнагинг
Ҳар нарсадан қиёфам қидир.

Имдод тилаб шафқат, раҳмингдан
Оқтовон ўт бўлган ўша — мен.

Хас-хашаклар лашкари билан
Танҳо якка жангга тушаман.

Товланувчи зангор қанотли
Бир қуш бўлиб қолган мен ўзим.
Кун сўнганда оловли, тотли
Сайраган мен эшит деб розим.

Булбул куйин акс-садосида
Янграб қолган мен ўзим танҳо.
Тонг очилган гул косасида,
Баргда ёнган шабнам мен гўё.

Паға-паға бўлиб боғингла
Кўчиб юрган булут-мен фақат.
Сен бахтлими?

Демак, ёнингда
Ва қонингда менинг муҳаббат.

Азиз инсон! Дема сен ажаб,
Йўлларимиз бир бўлган сабаб,
Кўплар ичра танидим дарҳол!
Мен йўлингда, сен юрсанг агар,
Қайда бўлма, ташлайсан назар,
Мен умрбод севаман ҳалол.

ШОИР

Шоиро, ёнмоқ экан тақдир агар,
Қилма оташ тафтидан ҳаргиз ҳазар.
Ўтда пўлоту темирлар тобланур,
Учқунидан янги гулхан жонланур.
Офтоб ҳам бўлмаса оташга кон,
Ерда ҳам сўнгай эди жонли жаҳон.

Беҳарорат дил сўниб, қолгайди тош.
Боғу роғлар бесафою беқувонч,
Бенафас, бонур ҳаёт бўлгайди урф.
На еру жон бу сифат ургайди қулф.
Беҳарорат лабда кулгу бўлмагай,
Гул ҳам офтоб оташисиз кулмагай.

Шоиро, ёнмакдан нолиш нораво,
Ёна-ёна васлидан топдинг даво.
Ёнмасанг ижод ҳам мушкул эди,
Сенга ёр бахш этган ўт ҳам шул эди.
Гар юрак тандир мисол гулхан очар,
Мисли фаввора оловли шеър сочар.
Тушса оташ риштадек диллар аро,
Тош бағир ҳам меҳрдан бергай садо.
Ўтда ёнмоқ нелигин билган нигор
Ишқ, вафонинг дарсидан қилгайми ор?
Шоиро, ёнмоқ экан тақдир агар,
Қилма оташ тобидан ҳаргиз ҳазар...

БАЛАНД ОШИЁН

Энг баланд жойларга учгил, ошиён қурмоқ эсанг,
Тоғларим бошнини қучгил, кенг жаҳон кўрмоқ эсанг,
Кўм-кўк осмон гумбазин гар манзил этмоқ хоҳишинг,
Сен теран ўйларга кўчгил, беҳазон турмоқ эсанг.

Сен-ку бир чўл булбулимас, зору афғон бошласанг,
Ғам-надоматлар қулимас, кўзларингни ёшласанг?
На биёбонлар гули, на чўл тикони сен эмас,
Манзилнинг топмай ўзингни ғору жарга ташласанг?

Ошиёнинг паст бўлса селу ел пайҳон этар,
Ўйнашиб бебош шўхлар тош отиб вайрон этар,
Мунгли қушлар бир умр болу қаноту қушчасин
Асрамоқ, ардоқламоқ дардига жон қурбон этар.

Сен учар бўлсанг баланд тоғ, чўққидан парвоз қил,
Токи дўстларга ўзингдан хуш салом овоз қил.
Токи ҳайратли, муҳаббатли боқиб десин Ватан:—
Эй жигарбандим, бу сайринг ҳам баланд, ҳам саз қил.

Тикка парвоз истасанг тоғ бургутидан ол сабоқ,
Чақнаган учқур ҳаётнинг шиддатидан ол сабоқ.
Хоҳи шодсан, хоҳ ношод — бўл баайни навбахор,
Чангу гард ювмоқда ёмғир санъатидан ол сабоқ.

Гар учар бўлсанг боболар ёди бирлан кўкка уч,
Янги, ёрқин саҳфалар дostonи бергай сенга куч.
Йўлларингда порлаган гулхан буюклар машъали,
Сен у гулхан доврўғи — шони билан оламни қуч.

Ошиён қурмоқ эсанг ахтар юраклардан макон,
Меҳру аҳду ҳам садоқат, ҳам тилаклардан макон.
Бормикан инсон дилидан ҳам баландроқ жойким,
Изла меҳру эзгуликка мангу маскандан макон.

ШУ БАС МЕНГА

Неча минг бор дедим, қулман ўзим сенга, шу бас менга,
Фидоман бир каломингга, саломингга, шу бас менга.
Барин ёздим, муҳр босдим ва топширдим дилу жондан,
Ҳаётим ҳам мамотим олий номингга, шу бас менга.

Билурсен қуллар атворин — ғулу, исён, бузиш одат,
Қилиб кул кунда, зиндонни ва занжирни узиш одат,
Мисоли тоғ қучоғидан отилган бир асов, шўх сой
Оқар, зеро унга ҳурликда яйраб барқ уриш одат.

Ва лекин бир қулингманки, на исён, на ғулу этгум,
На жанг қилгум, на жон сўргум ва ё сендан нари
кетгум,
Агар сен истасанг йўқ, истасанг машҳури оламман,
Агар кулсанг кулурмен, йиғласанг йиғлаб, ёшим тўккум.

Вафо қилгил дегандинг сен, вафо қилдим, шу бас менга,
Вафо йўлида бу жонни фидо қилдим, шу бас менга,
Гар ошиқлар дуоסי минг хилу минг ранг ва лекин мен
Сенинг номинг билан бошлаб, адо қилдим, шу бас
менга.

ВАТАН

Баҳор келди ва умримдан яна бир йил олиб ўтди,
Жами кўрган-кечирган кунларим ёдга солиб ўтди.

Жаҳонгаштликда кечди гар бу умримнинг ярим боби,
Мисоли эт билан тирноқ дилим юрт-ла қолиб, ўтди.

Қаерда бўлмайин, юртим, суюк, пок осмон бўлдинг,
Узоқ соҳил, узоқ тупроқда ҳам сен орқа-тоғ бўлдинг.
Буюк денгизда сузган, мавжида кулганда ҳам кўзлар
Жаранглаб жилғалардек чорлаган бир қўнғироқ
бўлдинг.

Менга энг бахтли дам бўлди сафардан сенга қайтган
кун,
Губоринг кўзга сурдим, қайтадан бўлдим сенга мафтун.
Гўзал водийларинг кездим, яна сеҳрингга банд сездим,
Сенинг орзу ва тақдирингга эшликдан дилим мамнун.

Диёримдан ва ёримдан узоқ тушсам саёҳатда,
Мени машҳур жаҳонгашта дедилар ушбу одатда.
Ва лекин мен ҳаминша қайси элда нону-туз тотдим,
Фахр қилдим, сурур топдим, Ватан, сенга садоқатда.

ҚОРАБОҒ

Шухратинг ер юзига кўпдан аёндир, Қорабоғ,
Сенга шайдоман ўзим қанча замондир, Қорабоғ.
Бир қўшиқ сингари борсан ёру дўстлар тилида,
Шўх гўзаллар ери бу — яхши макондир, Қорабоғ.
Бунда Воқиф изи бирлан Нотавон руҳи тирик,
Шу сабаб шоир учун ўзга жаҳондир Қорабоғ.
Ҳар баҳор фасли бу кўнгилда очар гул номинг,
Билмадим, мен сени кўрдим қай қачондир, Қорабоғ.
Биласан, дилда менинг битта азоб — дардим бор,
Айрилиқ заҳри ўлимдан-да ёмондир, Қорабоғ.
Сен менинг жон, жигаримсан, юрагимсан, юрагим,
Дейману жар соламан, жонора жондир, Қорабоғ.
Сенга содиқ, лойиқ ўлсам, бу Сулаймон ўғлинг,
Она қалбингдан узоқ билма, омондир, Қорабоғ.

АХТАРИНГ...

Бир кун ёдингизга тушсам мабодо,
Бу она-Ерлардан мени ахтаринг.
Беш-олти қўшиғи муаллифини
Севган кўнгиллардан мени ахтаринг.
Илк баҳор чоғида,
Иса боғида,
Ораз қирғоғида
Сайр этган чоғда
Ўрдакли кўллардан мени ахтаринг.

Энг азиз билганим, жонажон Ватан,
Умидим босади на туман, на чанг,
Қарвон-қарвон бўлиб маъноли кечган —
Ойлардан, йиллардан мени ахтаринг.

Бу кўрар кўзимни,
Юрак сўзимни,
Менинг бор вужудим,
Менинг ўзимни
Куй севган диллардан мени ахтаринг.

УРНИНИ БОСА БИЛМАС

Мен қўллари қабариқ ватанимда бир боғбон,
Боғчамнинг гулларини ёт қўллар уза билмас.

Кезиб юрсин жонимдай азиз ёрим хиромон,
Ишқимнинг шарорасин кўр кўзлар кўра билмас.

Юрагимнинг кўзидир, меннинг дунёга дарчам,
Кўрганларим нақш бўлиб дилга ёзилар ҳар дам.

Дунёнинг қўшиқлари бари бўлганда ҳам жам,
Бир она алласининг ўрнини боса билмас.

ЙЎҚОТСАМ ЙИҒЛАГАЙМАН

Илҳомим ўзимдан тез қариса йиғлагайман,
Қўнғимдан хуш орзулар ариса йиғлагайман,
Оғир ўтди ёшлигим,
Кечди ўтли ёшлигим,
Шеърга кўчди ёшлигим,
Шеър қўшиғим сочи оқарса йиғлагайман,
Баҳорига ёмғиру қор ёғса йиғлагайман.

Аламдан йиғламадим,
Дилларни тигламадим,
Мотамга чулғанмадим,
Қўлимда бир кун қалам йиғласа, йиғлагайман,
Қўнғилларга йўлимни боғласа, йиғлагайман.
Пучдир виқорсиз ҳаёт,
Заҳматсиз, орсиз ҳаёт,
Ишқу баҳорсиз ҳаёт
Қўшиғим, баҳоримни йўқотсам йиғлагайман,
Илҳом номли торимни йўқотсам йиғлагайман.

ҲАЗАРДА ТУН

Тун. Шаҳар уйқу ичра, соҳилдаман бир чоқдан;
Шу Ҳазарим ишқида келдим яқин-йироқдан,
Кечанинг қучоғида,
Бир шеър сўроғида.
Борлигим нигоҳ бўлиб, мен Ҳазарга боқаман,
Варақлари тўлмаган бир дафтарга боқаман.

Не ажиб ҳол, не сеҳр кўрарканман бу тунда.
Шоирларга қандай сир сўзларканман бу тунда.
Ҳазар қўйни хазина,
Қўшиқ тўла бир сийна.
Бу чоқ кўкнинг чақноқ шўх қизлари — юлдузлари —
Сувларда чўмилади,
Кўздан пинҳон, ялангоч,
Тўлқинга кўмилади.
Ой қоп-қора сувларга пур сепар этак-этак,
Қизларига кўз тиккан болажонли онадек...

ҲАЗАРГА НЕГА ЁХШАЙДИ

Мендан сўрсангиз агар, кўрганмисан саҳар он
Бизнинг сеҳрли Ҳазар, айт, нимага ёхшайди.
— Осмонга ёхшар Ҳазар, Ҳазарга ёхшар осмон,
Қип-қизил ҳошнияли кўк бахмалга ёхшайди.

Қум тепаларда яшнар, узумзор, анжир боғи,
Тўлқинлар қўшиғида соҳилнинг жон қулоғи,
Чечак, майсалар узра гўдаклар кулган чоғи
Ҳали басталанмаган бир наъмага ёхшайди.

Мен биламан Ҳазарнинг бордир қанча қувончи,
Тўлқинни кесиб сузган кекса ва ёш қайиқчи.
Балиқларга тўр солиб, ўлжа кутган балиқчи
Толеидан вақти чоғ бахтлиларга ёхшайди.

Мен йўқотиб саноғин ҳафталарнинг, ойларнинг,
Атрофни сайр этаман устидан қояларнинг,
Менинг ойна Ҳазарим, шоир оғайниларнинг
Қўшиғи ёзилажак бир дафтарга ёхшайди.

КУЗ

Соҳилда... бир дарахт остида ёлғиз
Ўлтириб, мен узоқ хаёлга чўмдим.
Бу куздир, бу куздир, бу куздир, бу — куз,
Аммо нигоҳимда ўзга ҳол кўрдим.

Ҳаво дим, ғаш дилим, нафас бўғилур,
Ишқимнинг ҳижронли тонглари каби.
Дарахт япроқлари бир-бир тўкилур,
Ўтган йилларимнинг онлари каби.

Арғимчоқни солиб учар турналар,
Турналар қўшиғи умримдай таниш.
Энди Ланкаронга бориб қўнарлар,
Унда қушлар топар баҳорин ҳар қиш.

Ҳадемай куз ўтиб, ёғар паға қор,
Оқ-оппоқ чодирга кирар коинот.
Умримда қолмабди битта ҳам баҳор,
Кузи узун бўлсин, қиши бўлсин ёт!

Ҳаво дим, ғаш дилим, нафас бўғилур,
Ишқимнинг ҳижронли тонглари каби.
Дарахтдан япроқлар бир-бир тўкилур
Ўтган йилларимнинг онлари каби...

ҚИММАТИ ЙЎҚДИР

Сийнаси дарёдай шеър-ла тошган
Шоирнинг қуёшсиз саҳари йўқдир.
Қора кун ҳам ўтди, ёруғ ҳам бошдан,
Деманглар, дунёдан хабари йўқдир.

Бу тупроқ ўғлининг орзуси зиёд,
Ерқин чўққиларга тўлиқдир ҳаёт.
Ўзини менга дўст билмасин бир зот —
У ким дилда тоза гавҳари йўқдир.

Севгисиз ва дардсиз кечирган умр,
Ҳаётмас, хулёдан излаган ҳузур.
Ватансиз, онасиз, бетолеъ, бенур,
Кун и ўтганларнинг бир қадри йўқдир.

ДУСТ КАБИ, ҚАРДОШ КАБИ

Энди ўрмонда қушлар чақчақлаб сайраши кам,
Қуёш узра булутлар кўз устида қош каби.
Куз келди, чаман боғлар чеҳрасида мунгу ғам,
Ҳадемай ёғин ёғар қора кўздан ёш каби.

Бир гўзал алвон рангга кўмилмиш йўл-сўқмоқлар,
Учар қушлар парлари ҳаволарда ўйноқлар.
Оппоқ либос княди тезда дарахт, бутоқлар,
Қишу ёзга тўзимли қоя каби, тош каби.

Тонгда қор кўрпасида уйғонар дала-боғлар,
Совуққа чидаш берар оқ чакмон кийиб тоғлар,
Қиш сўнгидан келишин тутиб баҳорги чоғлар
Бир-бирига суянар дўст каби, қардош каби.

Баланд тоғлар ёнида, Лерикда қолдим бугун,
Куз нафаси ялаган чаманлар эмас гулгун.
Кўринар кўзларимга қуёш сочганда нурин
Савалоннинг чўққиси оқ папоқли бош каби.

Менинг кўзимда яшнар ўзга ажиб манзара,
Ёғинларнинг қўйнида ювингандай тоғ, дара,
Япроқлардан томчилар тўкилар зарра-зарра,
Намни кутган тупроқнинг дилига сирдош каби.

Қиш борин тўкиб солар ўзига қурганда уй,
Еллар билан таралар ҳарён парда-парда куй,
Қиш бобонинг қўли-ла безатилар кўча-кўй,
Минг турфа нақшлар солар бир моҳир наққош каби.

Қун гоҳ чиқиб, гоҳ ботар, эзар қалбимни ҳижрон,
Тоғлар бошида кезар булутлар карвон-карвон,
Савалондан олмайман соғинган кўзим бир он
Қони қонимга қондош қардошим Балаш каби.

КЕЛИБ КЕТМИШ

Билурсанми, кўнгул, арза на меҳмонлар келиб, кетмиш,
Адоси-ла неча жонлар олиб жонлар келиб, кетмиш.
Севилмиш, севмиш ишқи-ла бу дунёга чирой бўлган
Гўзалликдан яралган нозли жононлар келиб, кетмиш.
Бу тупроқдан олиб қувват, бериб унга ҳусн, давлат,
Ҳаёт, заҳматни севган мард боғбонлар келиб, кетмиш.
Даҳолар борки жисман ўлсалар-да руҳан ўлмаслар,
Тилим бормас деярга ҳеч: бу инсонлар келиб, кетмиш.
Сулаймон, ёз, ярат, зотан, аёндир сенга бу жумбоқ:
Бу дунёга санингдек кўп Сулаймонлар келиб, кетмиш.

ҲАЙКАЛ ОЧИЛИШИДА

Чодир тушганида бирдан ҳилпираб
Жангчининг ҳайкали бўлди намоён.
Пойига бир қучоқ яшноқ гул билан
Аёл чўкди кечиб бўғиқ бир фиғон.

Гўё ундан узр сўрамоқчидай
Тирилиб кетгандай туюлди ҳайкал.
Гўё у кимнингдир дардини қўзғаб,
Кимнидир тирилтган эди шу маҳал...

СУНГГИ ТАШВИШ

Ёнмоқ —
Демак куйиб кетмоқдир..
У яшади,
Бор хаёли иш.
Ва ҳаёт-ла видолашмоқни
Билар эди энг сўнгги ташвиш.
Одатича банд эди ҳамон
Ихтиронинг жараёнида,
Манзил шундай турганда аён,
Деди:
Кирманг менинг ёнимга,
Бандман.
Ҳозир бермоқдаман жон.

* * *

Муҳаббатмас,
Бу бир васваса.
Юрак учун оғир,
Мушкул юк.
На дув-дув гап,
Ва на-да таъна,
Ўзга ҳолдан қўрқувда бу дил:
Ёшимга ҳам бўйсунмаган
Ва олтинга бергусиз бир бахт —
Юкни отмай,
Ҳеч он йўқотмай
Ҳеч кимсага бермасман ҳеч вақт.

* * *

Сен борасан кўчамдан ўтиб,
Кўмир бўлган тераклар ёнда.
Уша асло бўлмас унутиб
Висол ёдда.
Лекин бу онда,
Ўзга ният чулғар ўйларим:
Истайманки:
Бўлсанг бахтиёр,
Янги уйинг бахтга лиммо-лим.
Умринг олтин тубига қадар
Тоза бўлса
Ва тўла-тўкис
Ва ақлга ҳамроҳ бўлса ҳис.

Унут, куйиб бўлганни кўмир
Ва кўчамдан ўтма бир умр...

МЕН БАҲОРНИ ЧОРЛАЙМАН...

Янги ойнинг нақ ўроғида
Тубсиз челак осилгансимон,
Шаффоф, тиниқ кўк қучоғидан
Баҳор бўлиб боқади осмон.

На ишқда маст ёшлик дамларин,
На жодугар сеҳргар қўшиқ,
Туғилмаган қизим сингари
Мен баҳорни чорлайман интиқ.

КҰЗЛАРИНГНИ СЕВАМАН...

Ерқин, масъуд кунлар дилинг этган чоғ
Кўзларинг ёнишин жуда севаман.
Лекин ногоҳ кирса ҳасрат ё фироқ,
Бу кўзларни яна қиммат биламан.

Менинг битмас севгим кўзларинг сенинг
Унда акс этганда бутун офтоб.
Мангулик танг қотган сониясининг
Таниш оташига бероламан тоб.

Ҳар недан мамнун, шод соатларда ҳам
Қаршимда кўзларинг иссиқ нурлари.
Мен уни излайман қийнаганда ғам,
Юпанч юртим бўлур қорачиқлари.

Бу кўзлардан ўқиб англайман айбим,
Шулар топиб берар гуноҳимга важ.
Бу кўзларда кўрдим умрим кўкламин,
Сўлмоғимни кўрмоқ ҳам менга қувонч...

ОНАМ СУЙГАН ИККИ ҚУШИҚ

I

Нечоғ заиф бемор бўлса ҳам одам,
Тонггача бағрингдан топади даво.
Эй тун, оғушлайсан тоғу тошни ҳам,
Тирик жонга уйқу этасан ато.
Кексаю гўдакни омон асрагин,
Ғаму офатлардан яшасин нари.
Уни қулашлардан ўзинг сақлагин,
Қирмасин бўрилар қирда подани.
Тошларни ағдарма, қиялаб пастга,
Ва бузма гўдаклар ширин оромин.
Уйқусизлик дардин билмасин кекса,
Қарилик тушлари тинч қўйсин жонин.
Тоғли йўллар тоши юлдуздай чақнаб,
Дарё жилвалансин ой тўккан нурда.
Тушида асалдай мевалар чайнаб,
Айиқчалар ухлаб ётсин ўнгирда.
Чарчади одамлар, толди жонивор ҳам,
Эй тун, тоғлар узра ўзинг ҳам ётдинг.
Бизни уйқумизда топмасин дард-ғам,
Ардоқ-ла, оламга ёйгин қанотинг...

II

Сен сахий бўл, оппоқ тонг,
Не истасак бер мўл-кўл.
Ғарибларга таянч тоғ,

Беморларга шифо бўл.
Бошига ғам тушганга
Насиб бўлсин осойиш.
Узоқ йўлга чиққанга
Омад ўзи бўлсин эш.
Йўл юрганга бер мурод,
Метин бўлсин бардоши.
Чиқсин доно, тадбиркор
Етаклаган йўл боши.
Фақат тинглаб ширин сўз,
Яйраб ўссин ҳар бола.
Бирон жон бўлса уйсиз,
Бер, қуламас бошпана!
Учқур паррандаларга
Бағишла чексиз осмон!
Юлун, оч бандаларга
Еткиз тўярли ош-нон!
Совқотганда оловга
Қуруққина бер ўтин.
Тил ато қил соқовга,
Очгин сўқирнинг кўзин.
Инғлаганнинг ёшин арт,
Бахш эт ишонч ва имон.
Бегуноҳга бер қудрат,
Гуноҳқорни эт пушмон.
Ёр эт ҳаммага тақдир,
Орзуларга тўкис қил.
Ҳар кимсага бир бахт бер
Ва тухфа айла хуш феъл...

АЙТИНГ, ТОҒЛАР...

- Тоғлар, айтинг, шодлик бўлурми ҳалок?
- Ҳалок бўлмас, чақнаб турсак биз мудом.
- Денгизлар, шодлик ҳеч бўлурми ҳалок?
- Ҳалок бўлмас, гар сув бўлмаса тамом.

- Ҳормон, сен айт, шодлик бўлурми ҳалок?
- Ҳалок бўлмас, шовлаб ўсиб турсак биз.
- Қушлар, айтинг, шодлик бўлурми ҳалок?
- Ҳалок бўлмас, битмас экан куйимиз.

- Далалар, шодлик ҳеч бўлурми ҳалок?
- Ҳалок бўлмас, тўлиб пишаркан донлар.
- Аёллар, шодлик ҳеч бўлурми ҳалок?
- Ҳалок бўлмас, асло, бор болажонлар!..

ДАРАХТЛАРГА АЛЛА

Қордан парқу кўрпалар ёпиб,
Тинч мудраган дарахтлар, ухланг!
Тун келмоқда сиз-бизни топиб,
Тушга эртак олиб ранг-баранг!

Елкангизда, о, дарахтлар, қордан кўркам тўн.
Бамисоли оппоқ шамсиз қорликда шу тун.

Жимжитликда ухланг ва тушда
Учиб келсин сайроқ қуш, баҳор.
Эркаласин қуёш оғушда,
Аёзларга чидашингиз бор.

Ухланг, ухланг, о, дарахтлар, оппоқ дарахтлар,
Ухланг, ухланг, муз чангалда қолган дарахтлар.

Ухланг, қорли бўронга ошна,
Ва кўп қишни кўрган дарахтлар.
Ез келади гул, нур-ла яшнаб,
Соянгизга чопар гўдаклар.

Ухланг, ухланг, оқ дарахтлар кўринг гўзал туш,
Бизлар кўрар тушлардай туш сизни этсин хуш.

Кундузлар ҳам исимаса кун
Ўрганамиз сиздан чидамни.

Сиздай яшаб, сиздай кўриб кун
Ва тик туриб бермакка жонни...

Ухланг, ухланг, гўзал тушлар кўриб дарахтлар,
Баҳоргача енгил мудраб, туринг дарахтлар...

ҲАЙРАТ БИЛАН ЯШАШ

Юлдуз чақнаб, тоғлар кирар минг рангга,
Қорлар эриб, гуллар баргин тўкар жим.
Жаҳонда бир недан тушмай ҳайратга
Яшаб ўтганларга келадн раҳмим.

Қайдадир юз берган оддий бир ҳолга
Ҳайратдан ва завқдан ҳаяжонга ром
Боққан-чун олиму шоир ва рассом
Буюк кашфиётлар келар жаҳонга.

Мени лол этади қушлар ва гуллар,
Гарчанд тили, ранги — борлигича сир.
Ҳайратга солади сўзлар, жамоллар,
Қўшиқлар, шеърлар этади асир.

Қуйлаб оқар жилға, тинглайман сайроқ,
Қушларни ва денгиз гулдурашин маст.
Мўъжизалар ҳады этади тупроқ,
Биздан ҳам кутади ҳайрат ва меҳнат.

* * *

Қаердадир, узоқларда инграйди аёл,
Қаердадир майин, маъсум айтади алла.
Жаҳондаги сира битмас ваҳима, малол
Алласининг оҳангида янграр баралла.

Жанг-жадалда ҳар отилган энг биринчи ўқ
Энг аввало, она қалбин тешиб ўтади.
Сўнги жангда ким ғолибу ким мағлуб — фарқ йўқ,
Лекин она қалби дарду алам ютади.

ЭЛЬБРУС

Сен қанотда кўкларга учган
Инсонларнинг юксак хаёли,
Сен тоғликлар қибла деб тутган
Тангрисига сифинган чоғи.

Қурашларда берар экан жон
Қаҳрамонлар кўзларида сен!
Ҳар бир тоғли қурганда макон
Сенга очди эшик, дарчасин.

Кўриб сенинг мангу ва чексиз
Қорликларинг ҳокимсиз, озода,
Қашшоқлигин унутиб, тўкис,
Бой сезмақдан тоғлик бўлди шод.

Ва бегона элу юртда гоҳ
Чақнаб қолса чўққинг тушларда,
Бир нафасга ғам-андуҳ йироқ
Қетган бўлди эсу ҳушлардан.

Худо ҳаққи, бу кунлар эмас,
Туғилсайдим ўтган асрда;
Маккани ҳам этмайин ҳавас,
Елғиз сенга қилардим сажда.

Гўё бунда бўлиб қолди тош
Яралгандан бошланган қадим:
Бизлар тўккан барча аччиқ ёш,
Бизнинг куну ва бизнинг назм.

ЧЕГЕМ ДАРЕСИ СОҲИЛИДАГИ УЙЛАР

Даралар оралаб гоҳ ол, гоҳ зилол,
Тошдан-тошга ўтиб чопдинг сен жўшқин.
Мен тоғ дарди тўлиқ қўшиқни ҳамон
Унута олмайин жигарларим хун.
Чегемим манним!

Йўқ-йўқ, тор ўзандан чопмадинг қўйи,
Оқдинг сен оралаб менинг юрагим.
Қирғоғингда ўсдим бир майса кўйи,
Ўтлоғингда ётдим харсанг сингарни,
Чегемим манним!

Қайдадир мен сенсиз ўтказсам куним,
Бу кунни мен кун деб билмадим зинҳор.
Қай тарзда кечирай қолган бу умрим,
Сен жўшиб қоласан куйдор, жарангдор,
Чегемим манним!..

ДАВОМ ЭТСИН ЖИМЛИК

Улдирманг жимликни!

Жимликда ёлғиз

Фикр денгизига чўмар донишманд.
Сўнувчи чироқда ойга тикиб кўз,
Битмас хаёллари билан бўлар банд.

Гуркираб кўкараб жимликда буғдой,
Болалар тўқ бўлсин, ўссин дея соғ.
Жимликда ёғиб қор, кашф этиб чирой
Яшнайти даламиз,

гуллар ҳовли, боғ.

Шундай бир жимликни истайди полиз:
Нозланиб қовунлар тўлсин шакарга.
Тунда ой инсонга ўзи чўкиб тиз,
Саёҳатга роҳбон бўлсин саҳарда.

Экин-тикинлар ҳам жимликда ўсар,
Тупроқнинг ҳаётбахш шаробин ичиб.
Гўдак, сут, яйловда пичанлар унар,
Жимликкина уни турганда қучиб.

Жимликда ёнади ўчоқда олов,
Она гўдагига тўқийди алла.
Жимликда тандирда қизаради нон,
Қушлар ҳам, куйлар ҳам учар баралла.

ҚАДИМГИ НАСИХАТ

«Сендан кичик йўқ бунда!»— дерлар,
Зарра бўлсин ғазабланма сен.
«Сендан улуг йўқ бунда!»— дерлар,
Зарра бўлсин мағрурланма сен.

Сокин тошдай бўл чидам рамзи,
Бўронда ҳам, ёққанда ҳам қор.
Кўланкали дарахтдай сахий —
Ором бўл ким шабадага зор.

Гар истасанг ўз йўлинг топмоқ,
Зўр оқимдан олгин андоза.
Не кун кўрма, тоғ қори сиёқ
Қола билгин оппоқ ва тоза...

МУНДАРИЖА

«Тонг билан шом аро» китобидан

Сени куйлайман, ҳаёт	3
Экрандаги юрак	5
Юлдузлар алласи	7
Дўстларим	8
Оташпарастлар	9
Шоир уйида	11
1. Учрашув	11
2. Бир дона папирос	13
Қўшиқ	15
«Мен дўстдан хат олдим...»	18
Уни қўзғатдилар	19
На гўзал дамлар бу	21
Ёмғир	23
Янги ерлар	25
Билгим келади	27
Кечир, ёшлик	29
Тухфа	31
Умрим карвони	32
Гулзор	34
Ун саккиз ёшли	35
Тунни севмай қўйдим	37
Ўриклар гуллар	39
Кел, баҳор	41
Дўстлик қўшиғи	43
Эй дил	44
Хушҳоллик	46
Элдингда оққан сув	47
Онам боғи	48
О, ижод	50
«Ниятим...»	53
Тонг	54
Йиллар	56
Куйлама ҳижронни	58
Узугим сирғилиб тушди	60
Бу кунларда уйда эмасман	61
1. «Тоғликлар...»	61
2. «Бу кунларда...»	63
«Шеър демак...»	65
«Мен денгизнинг лабида...»	66
Бинафша	67
Демак, баҳор келди	68

Далада куз	71
«Ноябрь...»	72
Лавҳа	73
Тўй оқшомидаги ўйлар	75
Кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди	76
Шошма ҳали	78
Оналарнинг изҳори	82
Беканинг деганлари	82
Оҳ хоҳиш, хоҳиш	82
Бибининг айтганлари	84
Бонунинг деганлари	85
Фарзанд	85
Ойимхонинг айтганлари	87
Яхши ухланг	87
Ўзимнинг айтганларим	88
Бугунингга мен бўлай ҳоким	88
О, эртам, эй гўзал афсонам	90

Дафтарларни варақлаганда

Улуғ байрам	95
Салом, Москва	97
«Мен ишқ эдим...»	98
Бу куннинг шеъри	99
«Тинмай оғрийди бошим»	101
«Нақадар бахтиёр...»	102
«Боланинг ҳар дарди...»	102
Саҳар мен билан	103
Озод Шарқ аёли (Қантата)	105
1. Бунча қисмат шўр экан	105
2. Эшитаман нажот овозин	105
3. Жанг боради	107
4. Ассалом, офтоб	107
5. Дуторингни қўлга ол	108
6. Юлдузга қўнган ўзинг	109
7. Бўлсин халқ омон!	110
Дўстга марсия	112
«Нақадар...»	113
«Гоҳ-гоҳ бир дақиқа...»	114
Ўтли томчи	115
Манглайимга ой нури тушди	116
«О, муҳаббат...»	117
«Қоғоздан ёқилган гулханлар...»	118
Мен бўлмасам	119
«Умид...»	121
«Фақат меҳру вафо...»	122

Болакай	123
«Онам...»	125
Гул қўшиқлари	126
1. «Ерда гул, қўлда гул...»	126
2. «Кўз йўлда...»	126
3. «Тонгда...»	127
4. «Қўлингда ёқуту дур...»	127
«Ҳаётдан...»	128
«Мен ўзимни...»	129
Қўнгил	130
«Менга хасис келди табиат»	131
«Юрагингда бир ғаш бўлса мабодо...»	132
«Қимки аёл дилига ҳоқим»	133
«Бахтим бор»	134
«Сен дейсанки...»	135
Салом, тансиқ баҳор	136

• Достонлар

Уни Фарҳод дер эдилар	139
Икки ўртоқ	150
Қишлоқ врач (Поэмадан парча)	157
Мушоира	166
Водил юлдузлари	172
Сўроқлайди шоирни шеърим	176
Қуёшли қалам	183
Зайнаб ва Омон (либретто)	210

Мушоира этади давом

<i>А. С. Пушкиндан</i>	
«Мен сизга ачинмайман...»	271
«Садоқатли грек қизи»	272
«Кечирармикансан...»	273
Агар сени алдаса ҳаёт	275
«Эсимдадир...»	276
«Қонимда ёнади...»	278
Видолашув	279
«Йўқ, йўқ муҳаббатнинг...»	280
«Уйладимки...»	281
<i>Н. А. Некрасовдан</i>	
Рус аёллари. Поэма.	282
Княгиня Трубецкая	282
Княгиня М. Н. Волконская	313
<i>Мустай Каримдан</i>	
Ой тутилган тунда. Фожиа	357
Биламанки	440

Уч мўъжиза	442
Сен	443
Ҳар эрта тонгда	444
Бугун тун	445
Муҳаббат	446
Ошиқма, кексалик	447
<i>Демьян Беднийдан</i>	
Зийнатнинг қасами. Поэма	448
<i>Нозим Ҳикматдан</i>	
Туғилиш	452
<i>Габриэла Мистралдан</i>	
Оналар айтган дostonлар	454
У қанақа бўлар экан?	454
Умрли дард	454
Шу туфайли	455
Ер тимсоли	455
Боламнинг дадасига	456
Онажон	456
Сўзлаб беринг онажон	457
Муқаддас қонун	457
Алла	459
Эзгулик	460
Ер ва Аёл	461
<i>Леся Украинкадан</i>	
Марварид ёшлар	463
Оқшомдаги соатда	464
Умид кутаман	465
Куйларим	467
Куйла, юрак	468
<i>Соломея Нерисдан</i>	
Менинг ўлкам	469
Салом	470
<i>Марина Цветасвадан</i>	
«Мен шоирманми ҳали...»	471
«Севги...»	472
«Кеча термулардинг...»	473
<i>Анна Ахматовадан</i>	
Жасорат	475
«Бири тўғри йўл бўйлаб кетар...»	475
«Гарчанд мен туғилган ермас бу тупроқ...»	476
«Бир бола ўйнайди...»	477
«Юртин ёв қаҳрига ташлаб кетганлар»	478
«Мана, бир амаллаб бўлдик ажирим»	479
<i>Елисавета Багрянадан</i>	
«Севаман...»	480

Кудуқ	482
Китоб	485
Қайтар мени	486
<i>Десанка Максимовичдан</i>	
Ешлик	488
Қиш кунда	490
Мен бундаман, она юрт	491
<i>Маргарита Алигердан</i>	
Урмон кўли	493
Минск йўлида	494
Йўлдаги инсонга	495
<i>Мирзо Турсунзодадан</i>	
Шоир	497
Баланд ошиён	498
Шу бас менга	500
Ватан	501
<i>Сулаймон Рустамдан</i>	
Қорабоғ	502
Ахтаринг	503
Урнини боса билмас	504
Йўқотсам йиғлагайман	505
Ҳазарда тун	506
Ҳазар нега ўхшайди	507
Куз	508
Қиммати йўқдир	509
Дўст каби, қардош каби	510
Келиб кетмиш	512
<i>Людмила Татъяничевадан</i>	
Ҳайкал очилшида	513
Сўнгги ташвиш	514
«Муҳаббатмас...»	515
«Сен борасан кўчамдан ўтиб...»	516
Мен баҳорни чорлайман	517
<i>Қайсин Қулиевдан</i>	
Кўзларингни севаман	518
Онам суйган икки қўшиқ	519
Айтинг, тоғлар	521
Дарахтларга алла	522
Хайрат билан яшаш	524
«Қаердадир...»	525
Эльбрус	526
Чегем дарёси соҳилидаги ўйлар	527
Давом этсин жимлик	528
Қадимги насиҳат	529

На узбекском языке

ЗУЛЬФИЯ

Собрание сочинений в трех томах

Том II

МУШОИРА

Стихи, поэмы, либретто, переводы

Редактор *Т. Норов*

Рассом *Ю. Габзалимов*

Расмлар редактори *А. Бобров*

Техн. редактор *Т. Смирнова*

Корректор *З. Ганиев*

ИБ № 2962

Босмаконага берилди 21. 03. 85. Босишга рухсат этилди 16. 07. 85. Формати 70×90¹/₃₂. Босмакона қоғози № 1 Адабий гарнитура. Юқори босма, Шартли босма л. 19,59+0,29 вкл.+0,21 форзац. Шартли кр.-оттиск 24,7 Нашр. л. 18,79+0,29 вкл. Тиражи 10000. Заказ № 1785. Баҳоси 2 с. 60 т. Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича ЎзССР Давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонаси, Тошкент—700129. Навоий кўчаси, 30.

Зулфия

Асарлар: 3 жилдлик. Ж. Г. Мушоира: Шеърлар. Достонлар. Либретто. Таржималар.—Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985.—536 б.

Зулфия «Асарлар» и уч жилдигининг ушбу иккинчи жилдига 1970—1983 йилларда яратилган шеърлари, «Дафтарларни ва рақлаганда» деб номланган турли йиллар манзумалари киритилди.

Шунингдек, китобдан шоиранинг «Уни Фарҳод дер эдилар», «Қуёшли қалам» сингари машҳур достонлари, «Зайнаб ва Омон» либреттоси ҳамда таржималаридан айрим намуналар жой олган.

Зульфия. Сочинения В 3-х т. Т. 2 Мушаира: Стихи. Поэмы. Либретто. Переводы.

Ўз2

3 $\frac{4702570200-160}{M 352 (01)-85}$ 23—85

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985 й.